

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (HALK BİLİMİ) ANABİLİM DALI**

CAÑIL MIRZA DESTANINDAKİ EPİK UNSURLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:

Şakire ÇELİK

Danışman:

Prof. Dr. Nerin YAYIN

İzmir, 2010

Prof Dr. Nerin Yayın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Cañıl Mırza Destanındaki Epik Unsurlar” başlıklı bu çalışmada, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Şakire ÇELİK



TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .30../...11...../...2010..... tarih ve37/7..... sayılı kararı ile oluşturulan jüriTürk Dili ve Edebiyatı (Halk Bilimi)..... anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi ...Şakire ÇELİK'in aşağıda (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı06./...01...../...2011..... günü saat13.30.....'da 1 saat süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi ~~gerekli~~ olduğuna oybirliğiyle / ~~oyçokluğuyla~~ karar vermiştir.

BAŞKAN

Prof. Dr. Nermin Yagın

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

ÜYE

Dr. Dr. İbrahim Özkoçak

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

ÜYE

Dr. Dr. Selami Fedakar

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

Tezin Türkçe Başlığı : Cañıl Mirza Destanındaki Epik Unsurlar

Tezin İngilizce Başlığı : The Epic Elements of Cañıl Mirza

<http://sosbilen.ege.edu.tr/files/tezmezuniyet.htm#Tutanaklar>

-
- * 1. Yüksek Lisans Tezi savunma süresi asgari 45 azami 90 dakikadır.
 - 2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) **bilgisayarda** doldurulmalıdır.
 - 3. **Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.**
 - 4. Yüksek Lisans Tez savunmasında üyelerden en az birinin E.Ü.Lisansüstü eğitim öğretim

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	1-3
KISALTMALAR	4
GİRİŞ	5-32
A. TÜRK DÜNYASINDA DESTAN VE KIRGIZ DESTAN GELENEĞİ.....	5-20
A.1. Destan Terimi ve Kavramı Üzerine.....	5-9
A.2. Dünden Bugüne Kırgız Epik Geleneği.....	9-19
B. CAÑIL MIRZA DESTANI ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR	20-24
B.1. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar	20-21
B.1.1. Kitaplar	20
B.1.2. Makaleler	20
B.1.3. Tiyatro Oyunu.....	21
B.1.4. Diğer	21
B.2. Kırgızistan’da Yapılan Çalışmalar	22
B.2.1. Kitaplar	23
B.2.2. Makaleler	23
C. CAÑIL MIRZA DESTANI’NIN KONUSU VE VARYANTLARI.....	25-32
C.1. Destanın Konusu.....	25
C.2. Destanın Varyantları.....	31
I. BÖLÜM: CAÑIL MIRZA DESTANI’NIN TEŞEKKÜLÜ, COĞRAFYASI VE	
TARİHİ TABAKASI	33-51
I.1. Teşekkülü	33
I.2. Coğrafyası	34
I.3. Tarihî Tabakası.....	45
II. BÖLÜM: CAÑIL MIRZA DESTANI’NDAKİ KAHRAMANLAR	52-74
II.1. Destanın Asıl Kahramanı: Cañıl Mirza.....	52
II.2. Destanın İkinci Derece Kahramanları.....	57
II.2.1. Abıl	57
II.2.2. Burhuy	58
II.2.3. Ürbülçök	58

II.2.4. Üçükö.....	59
II.2.5. Tülkü.....	60
II.2.6. Atakozu.....	61
II.2.7. Er çabak	62
II.2.8. Han Tursun	62
II.3. Destanın Üçüncü Derecedeki Kahramanları	64
II.3.1. Anar	64
II.3.2. Kulançı.....	65
II.3.3. Mamaykul.....	66
II.3.4. Edige	66
II.3.5. Tagay	67
II.3.6. Ak Koçkor	69
II.3.7. Şırdakbek	69
II.4. Destanın Dördüncü Derecedeki Kahramanları	70
II.4.1. Kalmatay.....	70
II.4.2. Barçake	71
II.4.3. Camgırıcı	72
II.4.4. Cañıl'ın Üç Oğlu	73
III. BÖLÜM: CANIL MIRZA DESTANINDAKİ MİTİK VE EPİK MOTİFLER	75-90
III.1. Kumayık	75
III.2. Kırk Yiğit.....	75
III.3. Alp Kadınlar ve Alp Erkekler.....	77
III.4. Ant	83
III.5. Toy.....	84
III.6. Cañıl'ın Oku	86
III.7. Cañıl'ın Yanındaki İki Yiğit.....	88
III.8. At.....	89
IV. BÖLÜM: CAÑIL MIRZA DESTANI'NIN DÜNYASI	91-97
IV.1. İki Alp Kadın.....	91
IV.2. Bir Kadın Kahraman Olarak Cañıl Mırza	92

IV.3. Bir Kırgız Milliyetçisi Olarak Cañıl Mırza	93
V. BÖLÜM: EPİK KURALLAR BAĞLAMINDA CAÑIL MIRZA	98-123
SONUÇ	124
METİN	126
SÖZLÜK	231
DİZİN	237
BİBLİOGRAFYA	242

ÖN SÖZ

Sözlü ürünler ait oldukları toplumların sosyal, siyasi, ekonomik, dini, tarihi coğrafi özelliklerine pencere açan bir özellik gösterirler. Destanlarda da benzer bir durum söz konusu olup içinden çıktığı boy, toplum, millet ve ulusların her türlü hayat tarzlarıyla kültürel yönlerini göz önüne sererler. Özellikle yazının olmadığı dönemlerde sözlü bir tarih olarak algılanan destanların bu özelliğini Cañıl Mırza’da da görüyoruz.

Cañıl Mırza Destanı üzerinde yaptığımız bu çalışma “Ön söz” ve “Giriş” hariç beş bölüm halinde düzenlenmiştir:

Giriş, üç kısımda değerlendirilmiştir: “Türk Dünyası ve Kırgız Destan Geleneği” adını taşıyan kısım kendi içinde ikiye bölünüp ilkinde “Destan Terimi ve Kavramı Üzerine” araştırmacıların yorum ve düşünceleri, ikincisinde ise “Dünden Bugüne Kırgız Epik Geleneği”nin dün ve bugün söz konusu edilmiştir. İkinci kısmında “Cañıl Mırza Destanı Üzerine Yapılan Çalışmalar” üzerinde durulmuş olup “Türkiye Dışında Yapılan Çalışmalar” ve “Türkiye’de Yapılan Çalışmalar” olmak üzere iki alt başlık halinde incelenmiştir. Her iki kısımda da destan üzerine yazılmış kitap, makale, bildiri, konferans benzeri çalışmalar açıklamalı olarak verilmiş kısa incelemeler halindedir. “Giriş”in üçüncü kısmını “Cañıl Mırza Destanı’nın Konusu ve Varyantları”nı iki alt grupta inceledik: “Destanın Konusu” kısmında Cañıl Mırza Destanı’nın konusu ve konunun ortaya çıktığı dönemlerin anlatıdaki izleriyle destanın Kırgız epik geleneğindeki yerine ve önemi incelenmiş; “Destanın Varyantları” adını taşıyan başlık altında da destanın bilinen dört varyantı tanıtılmıştır.

Çalışmamızın I. Bölümü “Cañıl Mırza Destanı’nın Teşekkülü, Coğrafyası ve Tarihi Tabakası” adını taşımakta olup, kendi içinde üç kısımda değerlendirilmiştir: “Teşekkülü” kısmında “Cañıl Mırza’nın teşekkülü”, destan türünün oluşumundaki aşamalar göz önüne alınarak gösterilmiştir. “Coğrafyası” başlığıyla verilen ikinci kısımda destandaki vakanın geçtiği coğrafya tespit edilmiş; bir anlamda olayların cereyan ettiği saha, eski ve yeni yer isimleri sınırlarıyla ortaya çıkarılmıştır. “Tarihî Tabakası” adını verdiğimiz üçüncü kısımda ise, Cañıl Mırza Destanı’nın ortaya çıktığı çeşitli tarihi dönemleri, Kırgız Türkleri’nin bu dönemlerdeki siyasi tablosu gözler önüne serilmiştir.

II.Bölüm “Cañıl Mırza Destanındaki Kahramanlar”a ayrılmıştır. Bu bölüm “Destanın Asıl Kahramanı”, “Destanın İkinci Derecedeki Kahramanları”, “Destanın Üçüncü Derecedeki Kahramanları”, ve “Destanın Dördüncü Derecedeki Kahramanları” olmak üzere dört kısımda gruplandırılarak fizikî, sosyal, siyasî ve psikolojik yapılarıyla destandan alıntılar yapılarak değerlendirilmiştir.

Kitabımızın III. Bölümü “Cañıl Mırza Destanı’ndaki Temel Motifler” adıyla verilmiş olup bu bölümde “Kumayık”, “Kırk Yiğit”, “Alp Kadınlar ve Alp Erkekler” “Ant”, “Toy”, “Ok” ve “At” olmak üzere yedi motif incelenmiştir.

Çalışmanın IV. Bölümü “Cañıl Mırza Destanı’nın Dünyası” adlı bölümdür. Bu bölüm de üç kısıma ayrılmıştır: “İki Alp Kadın”, “Bir Kadın Kahraman Olarak Cañıl Mırza” ve “Bir Kırgız Milliyetçisi Olarak Cañıl Mırza” olmak üzere Cañıl Mırza Destanına özgü özellikler vurgulanmıştır.

Sonuncu ve V. Bölüm ise “Epik Kurallar Bağlamında Cañıl Mırza” adını taşımakta olup Cañıl Mırza Destanı’nın yirmi iki epik kural bağlamında örneklerle değerlendirilmesi şeklindedir.

Çalışmamız, Cañıl Mırza Destanı üzerindeki çalışmamızın genel bir değerlendirmesi şeklinde olan “Sonuç” ile bitmektedir.

“Metin” adıyla verilen bölümde ise, üzerinde çalıştığımız Musulmankulov varyantının aynı sayfada transkripsiyonu ve dilimize aktarılmış metni yer almaktadır.

“Sözlük” kısmına “Barçeke”, “şumkar”, “küyöölö” gibi Türkiye Türkçesi’nde karşılıkları bulunmayan, vurgulanmak istenen veya farklı anlamlarda kullanılan terimler veya kelimeler açıklamalı olarak alınmış; alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. İndeks kısmı ise on başlık altında değerlendirilmiş olup destanda geçen “kişi adları”, “yer adları”, “renk adları”, “toplu yerleşim ve topluluk birimleri ile ilgili terimler”, “boy kabile millet adları”, “at, atçılık ve hayvancılıkla ilgili terimler”, “hayvan adları”, “halkbilimi sahasında kullanılan kelime, terim ve deyimler”, “savaşçılık, savaşla ilgili giysi-âdet ve araçları yansıtan kelimeler” ve “aile fertleri ve akrabalıkla ilgili terim deyim ve kelimeler” olarak değerlendirilip; söz konusu terim ve deyimler bütün halinde, alfabetik olarak verilmiş; yanlarına ise hangi konuya ait oldukları belirtilmiştir.

Çalışmamız sırasında kullanılan ve kullanılmayan Türk Dünyası Edebiyatı, Folkloru ve Tarihi ile ilgili kaynak kitap ve makalelerin yer aldığı “Bibliografya” ile son bulmaktadır.

Üzerinde çalıştığımız ve kitabın metin kısmına aldığımız Musulmankulov varyantı olan Cañıl Mırza Destanı aynı sayfanın sol tarafına metnin transkripsiyonu, sağ tarafına da Türkiye Türkçesi’ne aktarılmış gelecek şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca transkripsiyon kısmında ‘ñ’ nin, olduğu gibi alındığını, belirtmemiz gerekir.

Destanın incelenmesi sırasında metinden yapılan alıntılar Kırgızca olarak ve (metin, s:) şeklinde verilirken diğer kaynaklardan alınan kısımlar, sayfanın alt kısmında verilmiştir. Gerek ‘Kaynakça’, gerekse ‘Bibliografya’ kısımlarında eser ve dergi adları düz ve dik; makale ya da bildiri adları ise italik harflerle yazılmıştır.

Cañıl Mırza üzerinde yapılan ve araştırma inceleme yönü ağır basan tezimiz bu bağlamda Türkiye’de bir ilki teşkil etmekte olup Kırgız Folkloruna, özellikle de Kırgız destanları üzerinde çalışmak isteyen diğer araştırmacılara katkı sağlayabileceğini düşünüyoruz.

Çalışmam sırasında her türlü desteğini benden esirgemeyen başta tez hocam Prof. Dr. Nerin Yayın’a, Yrd. Doç. Dr. Selami Fedakar’a, Zeynep Akdeniz’e sonsuz şükran ve teşekkürlerimi sunarım.

2010 İzmir
Şakire ÇELİK

KISALTMALAR:

Haz. : Hazırlayan
TDK : Türk Dil Kurumu
Çev. : Çeviren
Yay. : Yayını, Yayınları
C. : Cilt
S. : Sayı
s. : Sayfa
ss. : Sayfadan Sayfaya
Yy. : Yüzyıl
A.g.e. : Adı Geçen Eser
A.g.m. : Adı Geçen Makale
A.g.t. : Adı Geçen Tez
TTK : Türk Tarih Kurumu
Y : Yıl

GİRİŞ:

A. TÜRK DÜNYASINDA DESTAN VE KIRGIZ DESTAN GELENEĞİ

A.1. Destan Terimi ve Kavramı Üzerine

“Bilindiği gibi bir anlatı türü, ortaya çıkmasını sağlayan şartlar ile , o şartların gerektirdiği ihtiyaçlara bağlı olarak doğar, büyür gelişir. Yani söz konusu şartlar ve ihtiyaçlar ortadan kalktığı zaman, o anlatı türünün de bir fonksiyonu kalmaz; çünkü yeryüzünde hangi topluluk ya da millet olursa olsun çeşitli sebeplerle (göç, ticaret, komşuluk ilişkileri, savaşlar v.b.) kültürel yapısında meydana gelecek olan herhangi bir yenilik ve değişme, o toplumun ihtiyaçlarının da değişmesine; dolayısıyla sözlü geleneklerinde yeni bir türün doğmasına yol açacaktır. Kısacası hayat tarzlarındaki bir değişim veya gelişme, o topluluğun sözlü geleneğindeki ihtiyacın özelliklerini de belirleyecek; eskisinin az ya da çok değişmesine, giderek de yeni bir anlatı türünün ortaya çıkmasına sebep olacaktır.”¹

Destanların ortaya çıkmasında da benzer bir yol olduğu bilinmektedir. Nitekim araştırmacılar söz konusu türün ilk basamağı olan “mit”lerin meydana gelişi hakkında “medeniyetten evvelki ilkel insanın yaşadığı muhitteki tabiat ve cemiyet hadiseleri hakkında hiçbir bilgisi olmayan, bu hadise ve kuvvetler karşısında kendisini güçsüz hisseden saf bir hayal perest olduğunu, bugün bize çok basit görünen hadiselerin ilk insanca olağanüstü özellikler taşıdığını, o yüzden sebeplerini bilemediği birçok şeyi muhayyilesinin gücüyle izah etmeye mecbur kaldığını” bu itibarla, dünyanın ve insanlığın nasıl meydana geldiğini anlatan ürünlerinde, o milletin din, dil, şiir, tarih, ilim, felsefe, hüküm, yardım vb. her türlü özelliğinin görülebildiğini² mitlerin ağızdan ağıza, nesilden nesile, devirden devre geçmesiyle de o milletin mitolojisinin teşekkül ettiğini³ söylemişlerdir. Yani tarihten önceki çağlarda tanrılar ya da yarı tanrılar hakkında söylenerek zamanla inanış haline gelmiş efsaneler; “mit”tir ve mitlerde

1 Nerin KÖSE (YAYIN); Ak Möör Destanı (İnceleme Metin) (Akiyev, Eşmambetov, Baaturbek, Kудayberg-Bököçev Sarıkunan, Kocekov ve Boroñbayev Varyantları), Bornova İzmir, s. 15

2 Rüstem AZADE; Azerbaycan Epik Şiirinin İnkişaf Yolları (XII-XVII Asırlar) Bakı 1975; Elim Neşriyatı; ss.9-10

3 Ali Canip YÖNTEM; Epope (Epopée) Edebi Nevilerle Mesleklerle Dair Malumat; Devlet Matbaası, İstanbul 1930; s:2, Bahaeddin ÖGEL; Düünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları; Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay. No:46; İstanbul 1988; Önsöz ss.V-VII

tanrılar ve insanlarla birlikte devlerin, cinlerin, perilerin ve diğer masal yaratıklarının hikayeleri de yer alır.⁴ Kısacası mitoloji ilkel insanın yaratmaları⁵ ve bu yaratmaları inceleyen bilim kolu⁶ olup, milletlerin tarihten önce veya tarihin başlangıcı sıralarında geçirdiği maceraları, yetiştirdiği kahramanları, tabiat, cemiyet ve kainat hadiseleri hakkındaki düşünceleriyle bunlar karşısında aldığı vaziyetleri anlatan din ve kahramanlık konulu efsane ve masalları içine alır.⁷

Destanlarsa efsane haline gelmiş olan kahramanları ve onların maceralarını terennüm eder. Bir başka ifadeyle destan milletlerin genellikle eski çağlardaki kahramanlık hikayelerini; yiğitlerin, tanrıların savaşlarını ve başlarından geçenleri anlatan büyük, manzum⁸ ya da mensur⁹ hikayelerdir. Bir başka ifadeyle ‘mit’lere has kutsallık giderek azalmış ve tabiatın şartlarını zorlayarak hem kendi kaderlerini, hem de mensup oldukları toplumun tarihini çalışan tarihi kişilerin ön plana çıktığı, insanoğluna mitlerdekinden daha yakın, daha etkili kişiliklerle kahramanları ve onların kahramanca mücadelelerini hikaye eden sözlü ürünler ‘mit’lerin yerini almıştır.¹⁰ Çünkü mitik dönemde “esrarengiz” olarak kabul edilen bazı sırlar çözülerek, bilinmezlik ortadan kalkınca da “fizik gücü” adı verilen yeni bir değer, “kutsallık”ın yerini almış; bu gücün keşfedilmesiyle de toplumda dışa yönelik bir mücadele başlamıştır. Toplum da kendi içinde teşkilatlanmaya başlamış; yurt ve kabile şuuru uyanmıştır.¹¹

Toplum ile o toplumu meydana getiren fertlerin bir bütün olarak kabul edildiği, fert ile toplum arasındaki tezatların henüz kuvvetlenmediği, toplum arzularının bir sembolü olarak görüldüğü kahramanların içinde bulundukları çevrenin dışındaki ilahlar, tabiat, afetler ve kahramanlarıyla mücadele ettikleri dönemlerin hikayesi demek olan destanlar¹² ait olduğu milletin tarihi, dili, coğrafyası, gelenek ve görenekleri, dini hayatı, kısacası o topluluğun bir kültür antolojisidir. Hatta, milletlerin sevinç ve üzüntüleriyle

4 Hasan KÖKSAL; Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı; Üçdal Neşriyat, Tasvir Matbaası; İstanbul 1985; ss.16-17

5 Nihat Sami BANARLI; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi; Milli Eğitim Basımevi, C. 1; İstanbul 1971; s.1

6 Ali Canip YÖNTEM; Epope (Epopée) Edebi Nevilerle Mesleklerle Dair; s.2

7 Ali Canip YÖNTEM; A.g.e, s. 1, Faruk TİMURTAŞ; Türk Destanları; Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Aynıldız Matbaası; Ankara 1969, ss. 577-578, Rüstem AZADE; A.g.e; s.1

8 Faruk TİMURTAŞ; A.g.e; s.533

9 Mehmet KAPLAN; Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3; Tip Tahlilleri; Dergah Yay.: 21/3, Türk Edebiyatı-İnceleme 3/3; İstanbul 1985; s.13

10 Özkul ÇOBANOĞLU; Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş; Ak Çağ Yay:300; Folkloristik Dizisi:1; Ankara 1999; s.97, Seyit KASKABOV; Kazaktın Halık Prozası; Gılım Basması; Almatı 1986; ss.180-182

11 Fikret TÜRKMEN; Manas Destanı Anadolu Halk Hikayeleri; Manas 1000 Bişkek Bültenleri; Ankara 1995; s.241

12 Pertev Naili BORATAV; Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği; Adam Yay:1; İstanbul 1988; ss.72-73

zevk ve beğenisini, kanunlarını da kendisinde toplayan¹³ bu anlatı türünü, o topluluğun arzu ve ideallerinin bir bütünü olarak da değerlendirmek, yanlış olmaz.

Birçok milletlerin destanı yoktur. Destanlar sadece uzun bir geçmişi olan, eski ve kahraman milletlere mahsustur. Bunlar halk muhayyilesinin yarattığı efsaneler olduğundan ancak uygun şartların mevcut olmasıyla, başka bir ifadeyle eski ilkel dönemlerin yaşanmasıyla ortaya çıkabilirler. Menşe bakımından eski devirlere uzanmak da yeterli değildir. Bir millet ancak büyük hadiseler yaşar, büyük maceralar geçirirse destanlar teşekkül ettiği asırdan ne kadar sonra yazıya geçirilirse geçirilsin, teşekkül ettiği dönemin ürünü sayılacağını, zira onun temelini teşkil eden unsurların söz konusu dönemin özelliğini aksettirdiğini¹⁴ ve özellikle en eski Türk destanlarında apaçık görüldüğü üzere milletlerin epik dönemlerinde efsanelerle destanların ard arda ya da yan yana doğduğunu, içindeki mitolojik unsurların çokluğunun, efsanelerin destanların teşekkülündeki önemini ortaya koyduğunu¹⁵ belirtmeden geçmeyelim.

Bardiyev'e göre destanlar ilk zamanlarda masal ve efsane şeklinde söylenmekteydi. Masalsı konulardan ayrılıp tarihi, gerçek konulara dönmeleri, çok daha sonraki zamanlarda gerçekleşmiştir. Bu süreç içerisinde anlatının eski halinde kalmayacağını, ideolojisinin de değişime uğrayarak boy ve memleket menfaatlerinin ön planda tutulduğu destanlar haline geleceğini¹⁶ de ifade eden söz konusu bilim adamının görüşleri, 'destanın teşekkülü sırasında epik dönemin ihtiyaçları ve beklentilerinin yanı sıra mitik dönemin özelliklerinin de bu evrede tesirlerinin görüldüğünü' belirten Karl Reichl'in¹⁷ düşünceleriyle de bütünleşmektedir.

Bilindiği üzere bir destanın teşekkülünde üç aşama söz konusudur:

1.Tarihî bir olayın olması,

2.Söz konusu olayın başka olaylar ve kahramanlarla beslenerek genişleyip anlatılar olması,

13 Abdulkadir INAN; Makaleler ve İncelemeler; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay. VII. Dizi,Sa: 51a. s.223

14 Rüstem AZADE; A.g.e; s.8 , Nihal ATSIZ; Türk Edebiyat Tarihi; İstanbul 1943; s:10

15Hasan KÖKSAL; A.g.e; s.16, Ali Canip YÖNTEM;A.g.e; s.1 Nihat Sami BANARLI; A.g.e; s.1, Faruk TİMURTAŞ; A.g.e; ss.478-479, Zeki Velidi TOGAN; Türk Destanlarının Tasnifi; Atsız Mecmua I, (15 Mayıs 1931); s.4-5

16 Rahmankul BERDİBAYEV; Ertegiden Eposka; Epos El Kazınası; Ravan Basımevi; Almatı 1995; s.8-12

17 Karl REICHL; Türk Boylarının Destanları (Çev: Metin EKİCİ); Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; TDK Yay: 805; Ankara 2002; ss.144-151

3.Anlatının tespit edilmesi¹⁸ Kısacası destanlar, içindeki olayların çok eski bir zamandaki vaka, sosyal durum, savaş, hayat mücadelesi gibi görünüşlerle birleşerek epik gelenek çerçevesinde verilmesi şeklinde karşımıza çıkarlar.

Destan “tarih”, “tahkiye”, “hikâye” anlamlarına gelen Farsça bir kelimedir. Bu kelimenin Türk toplulukları arasında ilk defa ne zaman kullanıldığını tespit etmek mümkün olmamakla birlikte araştırmacılar kelimenin, İslâmiyet’in kabulünden sonra kullanılmaya başladığı görüşündedirler¹⁹

Asıl şekli “dâsitan” olan kelime Divân edebiyatında ‘hile’ anlamında da kullanılmıştır. Bir rivayete göre “dâsitan” İran’ın efsanevi kahramanı Rüstem’in babası Zal’ın diğer adıdır ve Sam, dünyaya bembeyaz saçlı olarak gelen oğlu Zal’ı ‘bu, benim oğlum değildir’ diyerek Elburz Dağı’na bırakmış; bundan dolayı da ona “Dâsitan” denmiştir²⁰

Bu kelime çeşitli sözlüklerde aynı yahut birbirine yakın şekillerde tanımlanmış; manzum hikaye, masal, sergüzeşt; bir olayı anlatan amiyane manzume; kıssa; geçmiş şeylerin hikayesi gibi karşılıklarla da ifade edilmiştir²¹

Türkçe’de ise destan:

1. Epopée (kahramanlar veya kahramanlıkları konu olarak işleyen tür)
2. Legende (masal, efsane)
3. Saz şairlerinin sosyal, tarihi, siyasi ve mizahi konularda söyledikleri nazım türünün adı²² olarak tanımlanmıştır.

Bu itibarla terimin Türkçe’deki yerini ve destan mefhumunu derinlemesine inceleyen Şükrü Elçin bu terimin mânâ, karakter ve kullanım alanına denk düşen kelimeleri tespit için Türk lehçelerinde bu tür ürünlere verilen adlar üzerinde durarak; “olongo”, “sav”, “ertegi”, “comok”, kısmen “koşuk” ve “cır” terimlerinin söz konusu lehçelerde az ya da çok farklı karakterde yaşadığını tespit etmiş; özellikle İslamiyet’ten

18 Zeki Velidi TOGAN; A.g.m; s.4 , Faruk TİMURTAŞ; A.g.e; ss.478-479, Ali Canip YÖNTEM; A.g.e; s.4, Hasan KÖKSAL; A.g.e; s.15

19 Şükrü ELÇİN; Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu; Türk Halk Edebiyatı Araştırmaları I; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay:905; Kültür Eserleri Dizisi:120; Ankara 1988; ss:144-145

20 Agah Sırrı LEVEND; Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, 4.Baskı; İstanbul 1984; s:662

21 Şemsettin Sami; Kâmus-ı Türkî; Der-Sa’âdet; İkdâm Matbaası; İstanbul H.1317; s.609, Ahmet Vefik Paşa; Lehçe-i Osmânî (haz.: Recep Toparlı) Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; TDK Yay:743; Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi:1; Eski Sözlükler Dizisi:3; Ankara 2000; s:589

22 Hasan KÖKSAL; A.g.e; s.15

sonra “destan” teriminin benimsenmeye başladığı ilk defa 9-10. Asırlarda kullanıldığını düşünerek çeşitli sözlüklerdeki karşılıklarını da vermiştir²³

Daha geniş bir ifadeyle “destan” eski çağların kahramanlık hikayelerini; milletlerini tanrıların, yiğitlerin savaşlarını ve başlarından geçenleri anlatan büyük, manzum eser²⁴ olarak da tarif edilebilir. Türk halk edebiyatında destan, bir olayı veya bir durumu hikaye eden, onbir heceli ve koşma şeklindeki halk şiirine verilen addır²⁵ Türk edebiyatında ise bu terim “önemli, olağanüstü toplum ve kahramanlık olaylarını uzun ve manzum şekilde anlatan millî eser”²⁶ şeklinde tanımlanmaktadır.

Destanların bir milletin hayatındaki rolü, büyüktür. Çünkü destanlar hem tarih, hem de fikir ve sanat bakımından sınırsız önem taşırlar. Aslında varlığı tarihten önceki çağlara dayanan milletlerin hayatı hakkındaki bilgiyi, destanlar sayesinde öğreniriz. Zira bir toplumun millet haline gelebilmesi için uzun bir zaman dilimi gerekir; bu da başlangıcını tarihin çok eski çağlarında bulur²⁷

Voltaire’in “kahramanca maceraların manzum hikayesi olan bu nevi şiirler bir millete veya bütün insaniyete ait başarıları, felaketleri, çeşitli maceraları anlatan bir hikayedir”²⁸ şeklinde açıkladığı destanlar bir bakıma ilk insanların hayal alemini tanıtan masallar gibi görünürse de dikkatli bir göz, bu ürünlerin temelinde ait olduğu milletin faziletlerini, fikirlerini, ideallerini, yaşayışlarını kısacası o milletin kendisini görecektir. Başka bir deyişle insanlık tarihinin nasıl başlayıp geliştiğini bir masal havası içinde ancak destanlardan öğrenmek mümkün olur.

A.2.Dünden Bugüne Kırgız Epik Geleneği

Yazının yayılmasından önce var olan sözlü edebiyat, lisanın teşekkülünden itibaren ortaya çıkmış olup “yazı”nın yaygınlaşmasından sonra da devam etmiş; muhtelif medeniyet dairelerine girildiği zamanlarda bile canlılığını korumuştur. Milletlerin çok sonraları yarattıklarında eski hayatlarının, zevk ve beğenilerinin,

23 Şükrü ELÇİN; Türk Halk Edebiyatına Giriş; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay:365; Kültür Eserleri Dizisi:52; Ankara 1986 s.145, Şükrü ELÇİN; Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu; ss.33-40

24 Türkçe Sözlük I; Destan Maddesi; TDK Yay; s.197

25 Şemsettin Sami; A.g.e; s.609

26 Hasan KÖKSAL; A.g.e; s.15

27 Şakir İBRAYEV; Destanın Yapısı; Kazak Destanlarında İnsan, Zaman, Mekan (Çev: Ali Abbas ÇINAR); Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. No: 160; Ankara 1998; s.1

28 Canip YÖNTEM; A.g.e; s.1

beklentilerinin, adetlerinin v.b. görülmesinin sebebi de budur ve en güzel örneğini Dede Korkut teşkil eder²⁹

Kırgız Türkleri'nin destanları konusunda Nerin Köse (Yayın) şunları söylemektedir: “Halkın millî şuurunu uyandırarak ümitlerini canlı tutan ve aydınlık bir gelecek vadeden idealler, Kırgız destanlarında da vardır. Söz konusu ürünlerde Kırgızların gelenekleri ve şeceresi destanlara silinmez izlerle girmiş; olağanüstü estetik bir üslupla anlatılmıştır. Çünkü masal, rivayet ve efsanelerle yoğrularak edebi bir şekil alan; nazımla, (daha sonraları nazım-nesir iç içe) makamlı ya da makamsız olarak icra edilen bu anlatı türünün asıl özelliği, halk hayatını geniş planda ve epik tarzda tasvir etmesidir. Bu itibarla Kırgız halk destanları gerek konu, gerekse yapı itibarıyla Türk Dünyası halk destanlarıyla büyük bir benzerlik ve paralellik taşımaktadır. Kırgız halk destanları üzerinde yapılan çalışmalar da doğal olarak Türk destanlarıyla ilgili araştırma ve incelemeler içinde değerlendirilmektedir. Ancak Kırgız destanları hakkındaki çalışmalara göz atmadan önce Kırgız epik geleneğinin dünü ve bugününe bakmanın uygun olacağı inancındayız”³⁰

Bilindiği üzere en eski Türk şairleri Tonguzların “şaman”, Moğol ve Buryatların “oyun”, Altay Türkleri'nin “kam”, Oğuzların “ozan”, Kırgızların ise “baskı” veya “bakşı” dedikleri “sahir-şairler”dir. Önceleri sadece mabudlara kurban sunmak, hastalıkları tedavi etmek, ayinleri idare etmek, ölümlerin ruhlarını semaya yollamak, fenalık, hastalık ve ölüm gibi kötü cinlerin yaptığı işleri önlemek, ölenlerin hatıralarını yaşatmak gibi işleri tek başına yöneten yani toplumdaki işlerin hepsini gören “şaman-baksı”ların zaman içinde görevleri değişmiş; hangi işin, hangi gün ve saatte yapılmasının uygun olacağının tespit ve tayinine de bakan “sahir” haline gelmişlerdir. Beylikler , Selçuklular ve Osmanlılar zamanında Anadolu’da da varlığını bildiğimiz bu “şair sihirbazlar”ın halk arasında büyük bir yeri önemi vardı. ³¹ Görünüşte yok olmalarına rağmen bir kısmı şekil değiştirerek Kırgızların yanı sıra Altay ve Kazak Türkleri’nde hala yaşayan bu ayin ve törenlerde “baksı”lar kendinden geçerek bir takım

29 Pertev Naili BORATAV; Folklor ve Edebiyat (C. II); Adam Yay; İstanbul 1982; ss.94-98

30 Nerin KÖSE (YAYIN) ; Ak Mөөr Destanı; ss.20-32

31 M. Fuat KÖPRÜLÜ; Edebiyat Araştırmaları I; Ötüken Yay:186; Kültür Serisi:52; İstanbul 1980 ss.53-102, Ziya GÖKALP; Türk Medeniyeti Tarihi II; C.II; İslamiyetten Evvel Devleti; Türk kültür Yay: 5-13; İstanbul 1974 ss.385-456 Abdulkadir İNAN; Tarihte ve Bugün Şamanizm; TTK Yay VII: Seri no:24; TTK Basımevi; Ankara 1954; ss.72-175 Abdulkadir İNAN; Makaleler ve İncelemeler; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay. VII. Dizi, Sa.51a. Ankara 1987; ss.389-495

şiiirler okur ve onları, musikî aletiyle çalar. Beste ile birlikte olan ve sihirli bir mâhiyeti olduğu kabul edilen bu güfteler özellikle başlarda Türk şiirinin en eski şekillerini oluşturmuş³² Türkler çeşitli dinlere bu “şair-musikişinas-hekim’lerin yeri ve önemi yanında sosyal ve dini görevleri de değişmiştir³³ Türkler çeşitli dinlere girdikçe bu ‘şair-musikişinas-hekim’lerin yeri ve önemi yanında sosyal ve dini görevleri de değişmiştir³⁴

Günümüzde Anadolu’da “halk şairi”, “saz şairi”, “ozan”, “âşık”³⁵ Azeri Türkleri’nde “ozan”, “aşug”, “şair”; Kazaklarda “aytınger”, “çavırıp”, “çalma akın”, Kırgız Türkleri’nde “halk akını”; Özbekler’de “bahşi”, “şair”; Tatarlarda “çaçan”³⁶ olarak adlandırılan bu şairler tarafından XX. yüzyıla kadar sözlü gelenekte yaşatılan Kırgız Edebiyatı’nda “nazım”, hakimiyetini hemen hissettirmektedir. Nazımın yanında musiki de vardır ve aynı zamanda bestekâr olan saz şairleri (“akın”) sanatlarını “komuz” veya ooz “komuz” denilen çalgı aletleri eşliğinde icra ederler³⁷

Kırgızların sözlü edebiyatının ekseriyetini, türküler teşkil etmektedir. Bu türkülere genel olarak “ır” (veya “yır”); türküyü söyleyene de “ırçı” (veya “yırçı”) denir ve ırçı, aynı zamanda “halk şairi” anlamına da gelir³⁸ Kırgız edebiyatında halk şiiri, sözlü şiir geleneğinden klasik şiire geçişe çok önemli bir görev üstlenmiştir. Şiirlerini “komuz” ya da “kıyak” eşliğinde okuyan halk şairleri Kırgız Sovyet Ansiklopedisi’ndeki “Akınskiya Poesiya” makalesinde üç grupta değerlendirilmiştir:

1. İrticalci (camakçı): Mehdiye ve hiciv okuyanlar,
2. Destancı (comokçu): Epik şiirleri icra edenler,
3. Nasihatçi (nuskooçu): Nasihat şairleri yaratanlar³⁹

Buna göre “camakçı”, kendi koştugu türküyü saz eşliğinde okuyan muganniler demek olup, “camak” (yamak) kelimesi de söz konusu mugannilerin zamana ve mekana göre söyledikleri türküde istenilen değişikliği yapabilceklerine ya da duruma uygun olarak yeni bir türkü yaratabileceklerine işaret eder⁴⁰

32 M. Fuat KÖPRÜLÜ; Edebiyat Araştırmaları I; ss.125-130

33 M. Fuat KÖPRÜLÜ; A.g.e; ss.125-130

34 M. Fuat KÖPRÜLÜ; A.g.e; ss.68-102

35 Pertev Naili BORATAV; Folklor ve Edebiyat (C. II); ss.101-102

36 Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü; s.670

37 Ali Abbas ÇINAR; Türk Dünyası Âşık Geleneği’nin Karşılaştırılması; Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi; TDK, S.5; Ankara 1998; s.59

38 Kırgız Sovyet Ansiklopediyası; s.358

39 Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL; A.g.e.; s.380

40 Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi; s.3

XX. yüzyıla kadar devam eden bu sözlü edebiyatın bir kısmı da çoğunluğu kahramanlık konulu olmak kaydıyla halk hikayeleri ve destanları olup destan söyleyicileri bu genel adlandırmanın dışında tutulurlar.

Nitekim Türkmen ve Özbeklerde “destancı”, Kazak ve Karakalpaklarda “cırçı” veya “cırav” adı verilen destan söyleyicilerine Kırgızlar “comokçu” demektedirler. Ayrıca Manas Destanı’nın tamamını söyleyenlerin ve bu işi meslek haline getirenlerin “manasçı”, söz konusu destanın bazı bölümlerini söyleyenlerin ise “Şala (yarı) Manasçı” olarak nitelendirildiğini⁴¹ belirtmeden geçmeyelim.

Çoğu araştırmacılara “büyük destan Manas”ı yaratan, geliştiren ve halk arasından çıkan kabiliyetli insan⁴² olarak tarif edilen bu kelimenin terim olarak kullanılma tarihi oldukça yenidir ve ilk defa Karalayev’in 27 Mayıs 1930’da Kızıl Kırgızistan’a yazdığı “Manas” başlıklı makalesinde tespit edilmiştir⁴³

“Kırgız Adabiyatı, Terminderdin Tüşündürmө Sөzdüğү” adlı eserde Manas Destanı’nı söyleyen ozanlar, iki gruba ayrılmaktadır:

1. Comokçu: Manas Destanı’nı kendi çağlarında yaşayan ozanlardan duyup kendilerine göre yorumladıktan sonra okuyan kişilerdir.

2. Camakçı: Söz konusu destanın bazı bölümlerini büyük comokçulardan dinledikten ve zihinlerine yerleştirdikten sonra ona eklemeler yaparak ya da kısaltarak okuyan kimselerdir⁴⁴

Anadolu’da hikaye geleneğinde de yaşayan “âşıkların ustalarından öğrendikleri hikâyeleri gerek konu, gerekse dil ve üslup özelliklerine sâdik kalarak anlatmaları”⁴⁵ meselesini, “Manasçılar”da da görmekteyiz. Nitekim “Manasçı”lar Manas Destanı’ndaki olayları koruyarak geleneğe bağlı kalırlar. Ancak bizde de, onlarda da kendi yaratıcılıklarını ve yeteneklerinin kullanarak yeni unsurlar katıp, destanı zenginleştirirler; böylece yeni bir varyant oluştururlar.⁴⁶

41 Ali Abbas ÇINAR; Türk Dünyası Âşık Geleneği’nin Karşılaştırılması; ss.59-61

42 C. ŞERİYEV-M. ABDİKERİM; Kırgız Adabiyatı, Terminderdin Tüşündürmө Sөzdüğү; Bişkek 1994; s.51

43 Kırgız Sovyet Ansiklopedisi; ss.355-357

44 . ŞERİYEV-M. ABDİKERİM; A.g.e; s.51

45 Pertev Naili BORATAV; Halk Hiakeleri ve Hikayeciliği; Adam Yay.; İstanbul 1988; s.46-53

46 Meral GÖLGEÇİ; Bozkırdan Bağımsızlığa Manas; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay. :625; Ankara 1995; s.61

Kırgız Sovyet Ansiklopediyası'nda belirtildiği üzere “Manasçılar” Manas Destanı'nı okuma yeteneğine, olgunlaşma derecesine üslûbuna, destanı okuyuş sırasındaki jest ve mimiklerine göre dörde ayrılır:

1.Coñ Manasçı: (Büyük Manasçı): Manas Destanı'ndaki bütün olayları baştan sona eksiksiz olarak söyleyebilen, asıl muhtevadan ayrılmadan yeni unsurlar katabilen, en yetenekli ve en tanınmış ozanlardır. Keldibek, Balık, Sağımbay, Orozbekov gibi.

2.Çınıgı Manasçı (Gerçek Manasçı): Manas Destanı'nda geçen olayları iyi bilen ve aktarabilen kimselerdir. Söz konusu destanın üç bölümünden birini anlatırlar; ya da hiç söylemezler. Aziz Ömürov, Akılbek, Togolok Moldo, Şapak, Akmat İrismendevey gibi...

3.Camakçı Manasçı (Vasat Manasçı): Destanın bazı bölümlerini bilip okuyan kimseler olup, destan üzerinde hiçbir değişiklik yapmazlar.

4.Üyrönçök Manasçı (Çırac Manasçı): Manas Destanını söylemeye hevesli ve henüz yetişme çağında olan gençlere “Üyrönçök Manasçı” denir. Bunlar “büyük manasçı”lardan söz söyleme ustalığını ve destanda geçen olayları henüz öğrenme aşamasındadırlar.⁴⁷ Bir başka ifadeyle bir ‘destancı’ veya “manasçı”, ancak bu aşamaları geçtikten sonra ustalık kazanabilir.⁴⁸

Bu arada Kırgız ozanlarının “Manas”ı (diğer Türk dili ve halklardan farklı olarak) herhangi bir müzik âletinin refakati olmadan icra ettiklerini, jest ve mimiklerle söyledikleri⁴⁹ ni de belirtmemiz gerekmektedir.

Akmataliyev ile Musayev'e göre Kırgızların sözlü ve görkemli destanlarını yaratan, onları koruyarak gelecek nesillere ulaşmasını sağlayan kimselerin Kırgız folkloru bakımından büyük bir önemi vardır. Bunlar yaratıcı kabiliyetlerine, icra sırasında gösterdiği başarıya, herhangi bir ürünü yaratıp söylemekteki güçlerine bakarak gruplara ayrılır ve her bir grubun kendisine has bir terimi vardır:

1.İrçi

2.Akın

3.Manasçı

4.Semeteyci

47 Meral GÖLGEÇİ; A.g.e; ss.61-63

48 S. MUSAYEV; A.g.e; Bişkek- Kırgızistan 1994; ss.37-41

49 V.M. JİRMUNSKİY; Epik Gelenek (Çev. Oktay Selim KARACA); Milli Folklor Dergisi; C.5; Ankara 1998; ss.171-172

5.Sancıraçı

6.Çeçen: Çeerençe

7.Koşokçu

8.Camakçı

9.Sözmör Adamlar (Daha geniş bilgi için bakınız: Akmateliyev Musayev, ss:21-22).

Değerli Türkolog Abdulkadir İnan'ın belirttiğine göre ise “Manasçı”, söz konusu destanın tamamını söyleyenlere verilen isimdir. Destanın ancak bir epizotunu söyleyen saz şairlerine ise “ırçı” denir. Gerek “manasçılar”, gerekse “ırçı”lar “Manas” ya da başka bir destanı söylerken “kopuz” (Kırgız dilinde “komuz”) ya da “kıyak” denilen iki telli yaylı bir saz kullanırlar⁵⁰

Kırgızlarda sözlü halk edebiyatını yaratanların ve geliştirenlerin başında “akın”lar gelir: Bilim adamlarının bazılarına göre “akın” sözü, Farsça “ahund” (okuyan, bilimli, hürmetli, akıllı insan) sözünden gelmektedir. L. Budagov da “akın” ya da “akun” sözünün aynı kaynaktan geldiğini ve irticalen şiir yaratabilen, eski zamanlar hakkında “cır” (Kırgızca “yır”) söyleyip hikâye anlatabilen müstecelleri ifade ettiğini⁵¹ belirtir. “Akınlar”ın yaratıcı kabiliyetini, bilimini, pratik zekâsını tanıtan sanat yarışı, “aytış”tır. Karşısında bulunan kendisi gibi söz ustası meslektaşını söz cambazlığında yenmeye çalışan her “akın” diğerine –sanki savaşıyormuşcasına- hücum eder. Sadece birbirlerinin değil rakibinin kabilesinin, boyunun, memleketinin insanların kusurlarını da ortaya çıkaran, kendilerininkini öven ya da olduğundan fazla göstermeye çalışan “akın”ların bu yarışmaları, bizdeki âşık şenlikleri bayramlar, diğer özel günler) bir araya gelerek atışmalarını andırmaktadır.⁵²

Artıkbayev ile Baycigitov’un hazırladıkları çalışmada ise akınlar beş grupta değerlendirilmektedir:

50 Abdulkadir İNAN; Makaleler ve İncelemeler; s:131

51 Edige TURSINOV; Kazak Ağız Edebiyatının Casavşılının bayırğı Ökölde; Gılım Basması; Almatı 1976 ss.98-99, ARIKAN; Köroğlu'nun Kazak Varyantı; C:1; Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Halk Bilimi Bilim Dalı (Basılmamış yüksek lisans tezi) İzmir 1999; s.19

52 Mehmet YARDIMCI; Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri, Ürün Yay.; Ankara 2002; ss.264-291, Umay GÜNAY; Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yay. S.16; Ankara 1986; ss.22-41

1. Lejender (efsanevî) akınlar: Bunlar, halkın hafızasına kazınmış ve haklarında çeşitli efsaneler üretilmiş kimseler olup bazıları hakkında atasözleri bile vardır. Meselâ Toktogul için bugün:

Toktogulday ırçı bol,
Tolubayday sınçı bol

şeklinde bir atasözü söylenmektedir.

Yine Irçuul, Manas'ın kırk yiğitlerinden biri olarak kabul edilmektedir ve onun hakkında:

Iramadun Irçuul ıçkırı bapık muun

tarzında bir söz, zor durumda kalan her insan için söylenegelmektedir.

Meşhur Manasçı Keldibek'in ise Manas'ın kırk yiğidinin rüyasına girerek ona “ertesi günü gelip Manasçı Sagımbay'ın öğle yemeğini yiyeceklerini söyledikleri için bu işe başladığı” hakkında bir efsane ise halâ canlılığını korumaktadır.⁵³

2. “Tökmö akın”lar: İrticalen şiir, türkü söyleyebilen ve geleneğe uygun tarzda destanlar anlatanlar: Alımkul Üsönbayev, Toktogul Satılganov, Aktan Tınıbekov v.b.

3. “Cazgıç akın”lar: Her dönemde eski bir konuyu, yeni döneme uyarlayıp yazabilenler: Togolok Moldo, Şamet Toktobayev, Abılkasım Cutakeyev, Isak Şayıbekov vb.

4. “Kuudul”lar: Bir destanı jest ve mimikler eşliğinde söyleyen, kendi kendini yetiştiren, özel yetenekleri ve değer yargıları olan, komik ve duygusal kimseler: Kökötöy Toto Uulu, Beknazar Arzımat Uulu, Şarşen Termeçikov vb.

5. “Manasçı”lar: Sadece Manas Destanı'nın tamamını ya da bir parçasını okuyan kimseler: Şapak İrismendayev, Sagımbay Orozbak Uulu, Cañıbek Kocekov, Akmat Rısmendeyev vb.⁵⁴

Kırbaşev'e göre “akın”lar bir olayı şiir olarak yazıp türkü olarak okuyabilen, destanı yaratabilen kabiliyetli kimseler olup gerektiğinde bir destanı saz olmadan jest ve mimiklerle de anlatabilirler: “Comokçu” ise öğrendikleri bir destanı sadece icra edebilen kimselerdir⁵⁵

53 Muhtar AVEZOV; Skatizeli Eposa-Kniga: Mıslı Raznıh Let; Alamatı 1960; s.482

54 K. ARTIKBAYEV- BAYCIGITOV; Akındar Çıgarmaçılıgım Tarihının Oçerkeri; Kırgız SSR İlimder Akademiyası; Tıl Cana Adabiyat İnstitutusu; İlim Basması; Frunze 1988; ss.30-651

55 Keneş KIRBAŞEV; Manas Eposının Stili; Frunze 1983 Kırgız Sovyet Ensiklopediyası C.1; Frunze 1976; s.38

Anlaşılabacağı üzere “akın”lar, “comokçu”lar, “cırçı”lar gerek sosyal hayatta yüklendikleri görevler, gerekse epik ürünlerin yaratılması, yayılması, anlatılması bakımından son derece önemli bir yere sahiptir. Bizde de bir dönem olduğu üzere⁵⁶ zaman zaman savaşlarda ön sıralarda olmaları ve gördükleri olayların tarihini ürünlerine kaydetmeleri, onların Kırgız epik geleneği yanında ülkenin tarihi, siyasi, ekonomik kısacası kültürel hayatında da büyük bir rol oynadıklarını göstermektedir.

Epik geleneğin “destan”a olan etkisi ise oldukça barizdir. Çünkü anlatının konusu hangi dönemde teşekkül ederse etsin, belirli bir epik geleneğe bağlı olarak anlatılır:

Her şeyden önce destan kahramanları bol sıfatlı ve zarflı olağanüstü ölçülerde ve abartılı bir biçimde tasvir edilirler⁵⁷ Meselâ Dede Korkut’ta At Ağızlı Aruz Koca “Altmış ögeç derisinden palto yapılsa topuklarını, altı ögeç derisinden başlık yapılsa kulaklarını bile örtmeyen”⁵⁸ olarak tarif edilmektedir.

Ayrıca olayların açık ve geniş bir mekanda cerayan etmesi ve bir yerde yaşanan hayatın anlatıdaki aksi olması⁵⁹ sebebiyle destan kahramanları, söz konusu hayat uygun olarak olağanüstü fizik güçleriyle de dikkat çekerler: Bu sebeple at binip kılıç kullanmakta ve atıcılıkta son derece usta olan bu yenilmez kahramanların önünde kimse duramaz; Beyrek’in babasına “Baba maña bir kız ali vir kim men yirümden turmadın ol turmah gerek, men kara koç atuma binmedin ol binmeh gerek....”⁶⁰ diyerek evleneceği kızda aradığı özellikleri saymasının nedeni tamamen budur.

Kısacası dışa dönük, hareketli, savaş ve çatışmaların toplum dışına yönelik olduğu dönemlerin ürünü olan destanlar⁶¹ daki kahramanların bu şekilde olağanüstü irilikte ve güçte verilmesinin sebebi söz konusu hayat tarzının özlemlerini, isteklerini, ihtiyaçlarını, beklentilerini temsil etmelerinden yani idealleştirilmelerindendir. Çünkü halk bilmek, görmek istediği her şeyi destan kahramanının hayatına sığdırmakta; onların

56 Nerin KÖSE (YAYIN); Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikayeler; Dokuz Eylül Üniversitesi; Sosyal Bilimler Enstitüsü; Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı; İzmir 1989; ss.133-135, Pertev Naili BORATAV; Folklor ve Edebiyat (C. II); ss.110-118, M. Fuat KÖPRÜLÜ; Edebiyat Araştırmaları I; s.164, M. Fuat KÖPRÜLÜ; Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi; İstanbul 1930; ss.5-57

57 Pertev Naili BORATAV; Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği; s.71

58 Muharrem ERGİN; Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile) Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 169. Ankara 1994; s.113

59 Mehmet KAPLAN; A.g.e ; s.13-15

60 Muharrem ERGİN; Dede Korkut Kitabı I; s.124

61 Mehmet KAPLAN;A.g.e; ss.13-17

bütün iyi vasıfları da halkın dilek ve ümitlerini temsil etmektedir. Bu itibarla başta “Manas” olmak üzere “Teyitbek” , “Kurmanbek”, “Seyitbek”, “Er Tabıldı”, “Cañgıl Mirza”, “Olcabay menen Kişimcan”, “Canış Bayış”, “Sarinci-Bököy”, “Er Töştük” gibi diğer Kırgız destanlarının, söz konusu destanlara adını veren kahramanları da aynı özelliklerle karşımıza çıkmakta olup hepsi de vatanın, milletin (veya kabilesinin, boyunun) birliği ve dirliği uğruna ömürlerini düşmanlarla mücadele etmekle geçiren korkusuz, yiğit kişilerdir. Nitekim Kurmanbek, Seyitbek, Cañgıl Mirza, Er Tabıldı, Canış Bayış ve elbette Manas hayatları boyunca Kalmukların Kırgızlara yaptıkları akınları geri püskürtmekle uğraşan olağanüstü kahramanlarıdır. O sebeple Manas Destanında:

On yaşında ok atmış,
On dördüne çıktığında
Karargah çalkalayıp han olmuş⁶²

şeklinde anlatılır.

Kısaca anlatıcıları ortaya koymaya çalıştığımız Kırgız destanları Akmataliyev ile Musayev’e göre:

1. Uluu (Büyük) Destanlar,
2. Kence (Küçük) Destanlar,

olarak ikiye ayrılabilirler. Manas, Semetey ve Seytek’in maceralarını içine alan “Manas” triyologyası büyük destanlar grubuna girer. “Kococaş”, “Sarinci-Bököy”, “Er Töştük”, “Kurmanbek”, “Canış Bayış” vb ise küçük destanlardan bir kaçını teşkil etmektedir.

Yine aynı araştırmacılara göre teşekkül tarihleri göz önünde bulundurulduğunda destanları:

1.Arkaik Destanlar: Kococaş, Er Töştük başta olmak üzere bu gruptaki destanlar en eski zamanlarda ortaya çıkan ve Kırgızlar’ın avcılık, atıcılık, çobanlıkla geçindikleri hayatlarından izler taşımaktadırlar.

2. Feodal Döneme Ait Destanlar: Bu gruptaki destanlar XIV- XVIII. yüzyıllarda teşekkül etmiştir ve “Kurmanbek”, “Er Tabıldı”, “Canış Bayış” gibi destanlar da

62 Naciye YILDIZ; A.g.e; s:541

Kırgız Kalmuk Savaşları ağırlıktayken “Kedeykan”, “Sarinci-Bököy”, “Olcabay menen Kişimcan”da daha çok aile meseleleri ele alınmaktadır.

3. Son Dönemde Meydana Gelen Destanlar: Daha çok aşk konusunun işlendiği “Ak Möör”, “Calayır Calgız”, “Karagul Botom” destanlarında ise aşk asıl konu olarak işlenmektedir.⁶³

Zakirov’a göre ise, Kırgız Türkleri’nin destanlarını:

1. Mitolojik Destanlar
2. Tarihî Destanlar

olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür ve ikinci gruptaki destanlara “Cañgıl Mirza”, “Er Tabıldı”, “Taylak Baatır” örnek verilebilmekle birlikte bir kısmında kahramanlık bir kısmında aşk konusu, kendisini hemen hissettirmektedir⁶⁴

Anlaşılabacağı üzere sözlü olarak anlatıldıkları için destanlar farklı dönemlerin izlerini taşımakta, anlatıcıyı ve ürünün alındığı bölgeye bağlı olarak yeni yeni varyantlar ortaya çıkabilmektedir. Bir başka ifadeyle destanlar, ait olduğu kültürün ve milletin epik geleneğini ortaya koyabilmektedir.

Günümüzde “Manas Destanı” ile “Kenceepostor” (Kococaş, Kurmanbek, Sarinci-Bököy, Er Tabıldı vb ufak destanlar) söyleyen “Manasçı”ların, “Akın”ların, “Comokçu”ların varlığına, destan söyleme geleneğinin sürdürülmesine rağmen Kırgız Türklerinin 1991’de bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte gerek ekonomik, gerek siyasi gerekse kültürel değişimleri Kırgız epik geleneğine de aksetmiştir. Anadolu’da televizyon, radyo gibi halkın anlatı ihtiyacını temin eden araç ve aletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte “hikaye geleneğinin giderek zayıflaması ve buna bağlı olarak anlatı türlerinin gerek şekil, gerekse konusunda meydana gelen değişimler”⁶⁵ Kırgız Edebiyatı için de söz konusudur ve bu durum Kırgız Türklerinin epik geleneğinde de kendini hissettirmeye başlamıştır.

Buna ek olarak Kırgız destanlarının başlangıçtan günümüze:

Mitik

63 A. AKMATALİYEV- S. MUSAYEV; ‘El Baylığı Elge’, Kococaş; Bişkek 1996; Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Maman Taanu Cana Körköm Madaniyatın Uluttuk Borboru; El Arlık ‘Meerim’ Kayırdıuluk Fondusu ‘El Adabiyatı’ Seriyasının 1. Tomu; ss.15-16

64 ZAKİROV, ‘Kococaş, Eposının Kee Bir Maseleleri’ Kococaş, Kırgız SSR İlimder Akademiyası; Frunze 1960; s.6

65 Nerin KÖSE (YAYIN); ‘Ak Möör’ün Varyantlarının Tür ve Yapı Bakımından İncelenmesi’; Araştırmalar III, Milli Folklor Yay:11; Halk Edebiyatı Dizisi:7. Ankara 1998; s:19

Epik

Epiko Romanesk

Romanesk

şeklinde süregelen çizgi boyunca konuları da:

Mitik

Kahramanlık

Kahramanlık-Aşk

Aşk

tarzında bir değişme göstermiştir. Bir başka söyleyişle söz konusu destanlarda çevre “açık mekan”dan “kapalı mekan”a, “geniş mekandan”, “dar mekana” doğru bir geçiş göstermiştir.

B.CAÑIL MIRZA DESTANI ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

B.1.Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Belirtmemiz gerekir ki bu konuda fazla bir şey söyleyemeyeceğiz:

B.1.1. Kitaplar:

Bu konuda Türkiye’de yapılmış tek çalışma Mehmet Aça’ya aittir. Araştırmacı Cañıl Mırza’nın Çorabayev varyantını Türkiye Türkçesine aktarmış; destan üzerinde herhangi bir inceleme yapmamıştır.⁶⁶

B.1.2. Makaleler:

Destanı Türkiye’de ilk tanıtan Prof. Dr. Nerin Köse (Yayın)’dır. Yazar Milli Folklor Dergisi’nin 49. sayısındaki ‘Cangıl Mırza’ konulu yazısında hem söz konusu destanın Musulmankulov varyantını kısaca özetlemiş; destanda yer alan belli başlı epik motifler üzerinde durmuştur.⁶⁷ Bu konuda diğer makale Hülya Kasapoğlu’na aittir. “Kırgız Türkleri Edebiyatı” başlıklı yazısında Kasapoğlu, halk şiiri ve modern edebiyat hakkında bilgi verdiği Kırgız Türkleri’nin bilinen sekiz destanını tanıtmıştır.

Mehmet Yılmaz, Turkish Studies Dergisinde yayınladığı “Kırgız Kahramanlık Çağı” adlı makalesinde Cañıl Mırza’nın kahramanlık destanı olduğundan, Cañıl’a toplumsal bir görev yüklendiğinden, bu görevin ise toplum tarihi ve toplumsal kahramanlık bağlamından değerlendirilmesi gerektiğini, Cañıl’ın Kırgız destan kahramanları içinde tek kadın kahraman olduğunu söylemiştir.⁶⁸ (Yeri olmamakla birlikte yazarın bu düşüncesine katılmadığımızı belirtmek istiyoruz. Çünkü Kırgız kültüründe Canıl’dan başka “Kız Darıya”, “Kız Cibek”, “Ak Möör”, “Kaçkan Kız” ve ‘-“Kız Saykal” isimli ve asıl kahramanı kadın olan pek çok destanı bulunmaktadır.)

66 Cañıl Mırza (Abdıbalık Çorabayev Varyantı) (Türkiye Türkçesine Aktaran: Mehmet AÇA) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yay: 839, Ankara 2004.

67Nerin KÖSE (YAYIN); Milli Folklor Dergisi, ‘Kırgızlardan Bir Destan: Cangıl Mırza’; Say:49 2001; ss. 67-70

68 Mehmet YILMAZ; Turkish Studies, ‘Kırgız Kahramanlık Çağı’; International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/4 Summer 2008; s.992

B.1.3. Tiyatro Oyunu:

K. Malikov ve A. Kuttubayev halk arasında Cañıl Mırza hakkında dolaşan anlatmaların özellikle savaş sahnelerine ağırlık vererek derlemiş; akın-destancılara bunları yazdırarak-anlattırarak bir piyes haline koyarak sahnelemişlerdir.

B.1.4. Diğer:

Özkul Çobanoğlu “Türk Dünyası Epik Destan Geleneği” adlı kitabında destanlarımızı:

B.1.3.1. Kitaplar:

1. Eski Destanlar
2. Yeni Destanlar
 - a) Arkaik Destanlar
 - b) Kahramanlık Destanları
 - c) Tarihi Destanlar

olarak iki ana grupta toplamış;⁶⁹ Cañıl Mırza destanını ise Yeni destanlar adını taşıyan ikinci grubun kahramanlık destanları adını verdiği ikinci alt başlığına dahil etmiştir.⁷⁰

B.1.3.2. Makaleler:

Türkiye’de yapılan bir diğer çalışma da Ali Özgür Öztürk’ün “Bir Kırgız Destanı Mendirman” adlı makalesidir. Öztürk, Kırgız destanlarını ikiye ayırmıştır.

- 1)Kahramanlık Destanları
- 2)Sosyal Konulu Destanlar

Öztürk, Cañıl Mırza Destanı’nı kahramanlık destanları grubuna dahil etmiş; Cañıl Mırza ile Mendirman’ın eşi Aykanış’ı destandaki karakterleri yönünden karşılaştırmıştır.

B.1.3.3. Konferanslar:

Prof. Dr. Nerin Yayın 25 Ekim 2001’de Manisa’da verdiği bir konferansta Kırgız destanlarından “Manas”, “Kococaş”, “Kurmanbek”, “Teyitbek”, “Seyitbek”, “Kızcibek”, “Ak Möör”, “Cañıl Mırza” destanlarındaki ortak unsurları değerlendirmiş; Cañıl Mırza’nın kahramanlık ancak aile meselelerini anlatan bir destan olduğunu belirtmiştir.

69 Özkul ÇOBANOĞLU; Türk Dünyası Epik Destan Geleneği; Ak Çağ Yayınları/ 490/ Folkloristik Dizisi:5, Ankara 2003; ss.48-54

70 Ö. Çobanoğlu; A.g.e.; s.52

B.2. Kırgızistan’da Yapılan Çalışmalar

B.2.1. Kitaplar:

Bu konuda ilk çalışma Kırgız Respublikası’nın Uluttuk İlimder Akademiyası tarafından hazırlanan ve “El Adabiyatı” serisinin altıncı cildi olarak bastırılan “Sarinci-Bököy, Cañıl Mırza” adlı kitapta destanın hem Çorobayev, hem de Musulmankulav varyantları yer almaktadır.⁷¹

B.2.2. Makaleler:

Aynek Caynakova “Sarinci-Bököy, Cañıl Mırza adlı kitaba yazdığı ön sözde hem söz konusu destanın varyantlarını tanıtmış, hem de “Cañıl Mırza’nın Türklerin eski hayatlarından izler taşıdığını, belli başlı epik motiflerini varyantlarına bakarak karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirmiştir”. Ayrıca Caynakova söz konusu önsözünde destanın çeşitli varyantlarının yapısından da karşılaştırmalı olarak söz etmiştir.⁷²

A. Akmataliyev ile S. Musayev’in birlikte kaleme aldıkları “El Baylığı Elge” adlı çalışmalarında “Cañıl Mırza’yı “Kurmanbek”, “Er Tabıldı”, “Canış-Bayış” gibi kahramanlık destanları arasında göstermekte; söz konusu destanın Kırgızlar’ın XIV-XVIII. yüzyıllarından izler taşıdığını belirtmektedir⁷³. Yine aynı yazarlar adı geçen makalelerinde Azkar Akayev’in Kırgız sözlü ürünlerinden destanlarını derleyerek “El Adabiyatı Seriyası” gibi kırk ciltlik bir basım hazırlığına girdiğini ve Cañıl Mırza Destanı’nın “Sarinci- Bököy” ve “Mendirman” ile birlikte altıncı ciltte yer alacağını söylediğini belirtmiştir.⁷⁴

B.2.3. Diğer:

Naciye Yıldız Kırgız destanları konusunda herhangi bir tasniften söz etmezken Cañıl Mırza Destanı’na adını veren Cañıl’ın tıpkı Manas gibi korkusuz vatanının birliği ve dirliği uğruna ömürlerini tüketen, savaşçı biri olduğundan söz etmektedir.⁷⁵ Kırgız

71 Sarinci Bököy; Cañıl Mırza; Bışkek 1998: Kırgız Respublikası’nın Uluttuk İlimder Akademiyası. Manastaanuu Cana Körköm Madaniyatın Uluttuk Borboru. El Aralık ‘Meerim’ Kayrımduluk Fondusu. ‘El adabiyatı’ Seriyasının 6. Tomu; ss.209-446

72Aynek CAYNOKOVA; ‘Epikalık Salt Cana Eldik Köz Karaş’ Sarinci- Bököy’; Cañıl Mırza 1998 Bışkek: Kırgız Respublikası’nın Uluttuk İlimder Akademiyası. Manastaanuu Cana Körköm Madaniyatın Uluttuk Borboru. El Aralık ‘Meerim’ Kayrımduluk Fondusu. ‘El adabiyatı’ Seriyasının 6. Tomu ss.5-18

73 A. AKMATALIYEV- S. MUSAYEV; ‘El Baylığı Elge’; Kococaş; Bışkek 1996; Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Maman Taanu Cana Körköm Madaniyatın Uluttuk Borboru; El Arlık ‘Meerim’ Kayrımduluk Fondusu ‘El Adabiyatı’ Seriyasının 1. Tomu; s.13

74 A. AKMATALIYEV- S. MUSAYEV; A.g.m; s.27,33

75 Cañıl Mırza (Abdılalık Çorobayev Varyantı) (Türkiye Türkçesine Aktaran: Mehmet AÇA) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yay: 839, Ankara 2004; Önsöz.

araştırmacılarından Akmataliyev ile Musayev'in Kococaş destanı'na yazdıkları ön sözde Kırgız destanlarının teşekkül tarihlerini göz önünde bulundurarak:

- Arkaik Destanlar
- Feodal Döneme Ait Destanlar
 - Kırgız Kalmuk Savaşlarını Esas Alanlar
 - Aile İçi Meseleleri Esas Alanlar
- Son Dönemde Meydana Gelen Destanlar

şeklinde üç gruba ayırmış; Cañıl Mırza destanının 'feodal dönemde' meydana gelmekle birlikte daha çok aile meselelerini işlediğinden söz etmiştir.⁷⁶ Zakirov yine Kococaş destanının başına eklediği 'Kococaş Eposunun Kee Bir Maseleleri' adlı önsözünde Kırgız Türkleri'nin destanlarını:

- Mitolojik Destanlar
- Tarihî Destanlar

olarak ikiye ayırmış; Cañıl Mırza'yı tarihi destanlar grubuna dahil etmiştir.⁷⁷

Saparbay Zakirov Ak Möör destanına yazdığı "Baş Söz" adını taşıyan makalesinde söz konusu destanı tarihi destan olarak nitelendirmiş; bu destanın destan anlatıcıları tarafından tıpkı Ak Möör gibi tarihi bir zemin üzerine oturtulduğundan bahsetmektedir.⁷⁸

Keleş Kırbayev 'Bağış, Mendirman' adlı kitabın başına koyduğu 'Baatır Bağış Bayanı' adlı yazısında Bağış destanından söz ederken Cañıl Mırza'ya da değinmiş; söz konusu destanın Cusup Mamay tarafından varyantlarıyla beraber Kırgız Türkleri'ne tanıtıp destanlaştırarak halka hediye ettiğinden söz etmiştir.⁷⁹

76 Abıldacan AKMATALIYEV, S. MUSAYEV; 'El Baylı Elge' Kococaş.; Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Manastanuu Cana Körköm Madaniyatın Uluttuk Borboru, El Aralık 'Meyerim' Kayırmduuluk Fondusu Bölümü, 'El Adabiyatı' Seriyasının 1. Tomu, Şam Basması; Bışkek 1996; ss. 13-34

77 Saparbay, ZAKİROV, 'Kococaş, Eposunun Kee Bir Maseleleri' Kococaş.; Kırgız SSR İlimder Akademiyası; Frunze 1960; s:13-14

78 ZAKİROV, Saparbay 'Baş Söz' Ak Möör'; İlim Basması Kırgız SSR İlimder Akademiyası. Til Cana Adabiyat İnstitutu; Firunze: 1971; ss.5-11

79 'Baatır Bağış Bayanı' Bağış, Mendirman 1998 Bışkek, Şam Basması Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Manastanuu cana Körköm Madaniyatın Uluttuk Borboru, El Aralık 'Meyerim' Kayırmduuluk Fondusu, 'El Adabiyatı' Seriyasının 7. Tomu, s. 6

Boratav “Manas Destanı Üzerine İncelemeler” adlı çalışmasında Cañıl Mırza Destanı’nın tarihi tabakası için “X-XIII. yüzyıllar arasındaki olayların üstüne oturmuştur.” demiştir.⁸⁰

80 P. Naili BORATAV – BAZIN, Louis: Er Tostuk, Manas Destanı Üzerinde İncelemeler (Ceviriler 1) Yayına Haz. Prof. Dr. Fikret TURKMEN, Türk Dil Kurumu Yayınları: 624, Ankara 1995. s.229

C. CAÑIL MIRZA DESTANI'NIN KONUSU, VARYANTLARI

C.1. Konusu

Sözlü ürünler milletlerin tarihini, sosyal-dinî-siyasî yaşamlarını ahlakî değerlerini, dilini hatta bir toplumu millet yapan kimlik özelliklerini de vermesi bakımından son derece önemli bir yere sahiptir. Destanlar da söz konusu özelliklere sahip olup, ait olduğu toplumun kültürel özelliklerini ve hayatlarını, kendine has kuralları içinde ortaya koyabilmektedir. Bu bakımdan gerek anlatım şekli, gerek hacmi, gerekse epik gelenek kuralları açısından destanlar diğer anlatı türleri arasında farklı konumdadır.

Cañıl Mirza destanına baktığımızda anlatının konusu Cañıl Mirza'nın avcılığı ve atıcılığının gösterildiği, kısa süren özel hayatının atıcılıktaki ustalığının bir başkası tarafından geçilmesi yani bu bağlamda ikinci plana düşüşü nedeniyle bitişi ve destanın Cañıl'ın çocuklarını bile koca evinde bırakarak memleketine dönüşü anlatılmaktadır. Bir anlamda destan Cañıl Mirza'nın atıcılıkta kimsenin onunla boy ölçüsememesi üzerine kurulmuştur. Nitekim destanda Üçükö, Tülkü, Burhuy, Ürbülçök, Atakozu, Er Çabak adlı kahramanlar Cañıl Mirza tarafından saf dışı bırakılırlar:

Katılğan kişi oñobu,
Atkanı tirüü kobobu?
Mıltığın astı conuna,
Caasın aldı koluna.
Çaçın kayır imerdi.
Bolotton sokkon ogu bar,
Irgaydan kılğan sabı bar.
Tay carışım kelgende.
Caanı tartıp ciberdi,
Kak cüröktün tolto dep,
Eki közdün orto dep,
Caanın ogu şıp etip,
Cürökkö kirdi cıp etip,
Cana kayta ciberdi.

Mañdayga ogu kabılıp,
Meesi taşka cabılıp,
Attan tüştü tırp etip,
Cerge tüştü şilk etip,
Cer carıldı düp etip.
Burhuy attan tüşkөndө,
Ürbülçök kayra tartıptır,
Arkasınan kız Cañıl,
Altı cerden atıptır,
Kalbır bolup Ürbülçök,
Kademi mintip katıptır.
Et bışımga cetpesten,
Eköönü kabat soyuptur.
El kelgençe er Cañıl,
Eköönün başın kesiptir,
Erdinen baylap teşiptir,
.....
Anı da Cañıl irmedi,
Ok tiygenin bilbedi.
Eköönü kabat calmadı,
Üçükö menen Tülkünün
Biröө da tirüü kalbadı.
Atakozu, Çabaktı,
Baarın kılğan uşul dep,
Anı da koşo calmadı.
Törtöönü birdey soylotup,
Kazkara menen kız Cañıl
Kaçırıp kirdi oynotup,
Törtöönü kabat soylotup,
Cılkını Karay cönөdү,
.....

Sen aluuçu men emes!
Albars kılıç belinde,
Açuu çıktı kebinde,
Açuusu kelip kız Cañıl
Handın başın alganı,
Katın alam dep cürüp,
Han Tursun ölüp kalganı.
Kızdan mınday bolbodu,
Kırkışkan coosun somdodu.
Men-mensingen döölördün,
Dalayın Cañıl somdodu,
.....

Açuusu kelgen kız Cañıl,
Balası menen Abıldı
Kabatı menen calmadı, (metin, s. 229)

satırlarında da görüleceği üzere....

Cañıl Mırza destanda eşiyle evlenene kadar sadece Abıl'a yenilir.

Abıl barıp koştosup,
Oñ kolunan karmadı,
Şakegin culdu kolunan.
Karmagıla dep ayttı,
Karmagança bolobu,
Bürgödöy bolup tüyülüp,
Abıl çıktı cügürüp,
Mıltıktın ogu çuuldap,
Caanın ogu şuuldap,
Candın baarı dürböşüp,
Cügürgön boydon ketiptir,
Boz corgogo cetiptir (metin, s.219)

satırlarında da gördüğümüz bu durum Cañıl'ın Abıl'ın aradan çekilerek Kalmatay ile evlenmesine neden olacaktır:

Alıstan kelgen bir kızdı
Caşımız alsak bolboy dep,
Karıyası keñeşip,
Kalmatayga berişip,
Kalmatay aldı Cañıldı.
Caştarıñar algın dep,
Cañıl Mırza zarıldı
Karı-caşı duuldap,
Kalmatay akem alsın dep,
Karı-caşı çuuldap,
Bata berdi duuldap,
Kalıñ eldin baarısı
Cay- cayına kaytışıp,
Cañıldı kırgız aldık dep,
Cañıl özü keldi dep,
Murunku ötkön karılar
Aytıp ötkön begilep,
Cañıl Mırza caşında,
Kıylaga salgan çuulgan,
Kalmataydan bir erkek
Kız Cañıldan tuulgan. (metin, s.223)

Destan boyunca Cañıl'ın ikinci yenilgisi Kalmatay ile evlendikten sonra eşinin tarafının “yiğitliğini bir de onlara göstermesi” isteği üzerine söz konusu olur. Destandaki:

Anday bolso makul dep,
Boz corgonu mineyin,
Çogulta ber eliñdi,
Şaymanımdı kiyeyin.
Közünün baarı caş bolup,
Calap atım kalbadı,
Arak içken emedey,

Aytıluu Cañıl mas bolup,
Caşın aldı közünö.
Calındap küyüp cürögü
Barçakenin sözünö.
Kiyminin baarın kiyinip,
Moynuna caasın asınıp,
Kırk eki miñ ogu bar,
Oşol künü Cañıldın
Kıylanı kıraar öñü bar.
Calgan debe bul sözdü,
Okugan baldar kulak sal!
Kuyrugun cerge tüydürüp
Kökülün kökkö şüydürüp,
Butuna taka kaktırıp,
Boz corgonun üstünö
Buulumdan captırıp,
Atka mindi şańdanıp,
Adamdın baarı tañ kalıp,
Köçö tartıp cardanıp,
Körgöndün baarı tañ kalıp.
Baştağı Cañıl emesten,
Köpçülüktün közünö
Köründü kıyın şańdanıp.
Çoguluşkan kalıñ el
Keñ Arpanın boyunda,
Camandık kılát Cañıl dep,
Eç kimdin cok oyunda,
Candın baarı cardanıp,
Cañıldı körüp tañ kalıp,
Erkek bolup kiyinip,
Töböğö çaçın tüyünüp,

Boz corgonu cılcıtıp,
Eldin baarı uuldap,
Köö tarıtkan köpölük,
Kalpagın birden ırıtıp,
ırıtıp iygen kalpaktı
Birden atıp ötkönü,
Atkanı kata ketpedi.
Kırk eki kalpak atıptır,
Kalpagın baldar attırıp,
Cañılga caanı tarttırıp,
Kalpagın atkan boz baldar
Baarı külüp katkıp, (metin, s.227)

satırlarıyla verilen bu durum aynı zamanda destanın sonunu da hazırlayan bir bölüm niteliğindedir.

Cañıl Mırza, hareketli bir hayatın ürünüdür. Konar-göçer bir hayattan bu özelliği avcılık ve atıcılığıyla ön plana çıkan Cañıl’da toplanmıştır. Nitekim destanın başından beri Cañıl hiç evde durmaz; sürekli av peşindedir. Hatta bir keresinde uzun süre ortadan kaybolur ve Noygutlar merak içinde kalırlar,

Kız Cañıl çıktı eşikke.
Atka minip oktolup,
Altı küngö çok bolup,
Namız kılıp Camgırçı,
İzdebey koydu toktolup.
Caşı menen karısı,
Kan üstünö kelişti
Calpı Noygut baarısı.
İzdeyli dese izi çok,
Ketkenin körgön kişi çok.(metin, 128)

yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere...

Dikkat edilecek olursa destanda aşk yoktur. Cañıl bağlamında evlilik Cañıl’ın “kolundaki bileziği kim alırsa onunla evlenirim” sözlerinden de anlaşılacağı üzere

Abıl'ın kolundaki bileziği almayı başarması ancak aradan çekilip sırasını, önceki evliliğinden bir sürü çocuğu bulunan yaşlı Kalmatay'a vermesiyle gerçekleşmektedir. Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek hikâyesinde beşik kertiği olmalarına rağmen Banu Çiçek'in ok atma, at yarışı ve güreş konularında kendisini yenenle evleneceğini söylemesine benzeyen bu durum Cañıl Mırza destanının hem Dede Korkut ile olan benzerliğini gözler önüne sermekte, hem de Türkler'in avcılık-atıcılık dönemlerine geri gittiğini ifade etmektedir.

Denilebilir ki Cañıl Mırza destanı Kırgız Türkleri'nin avcılık ve atıcılığın ön planda olduğu, konar-göçer bir hayat yaşadıkları dönemlerden izler taşıyan bir kahramanlık destanıdır. Destanın Çorobayev varyantında görülmeyen detaylardan yoksun oluşunu ise biz Musulmankulov'un söz konusu destana bakış açısı olarak değerlendirmeyi uygun görüyoruz.

C.2. Varyantları

Cañıl Mırza'nın dört varyantı bulunmaktadır:

C.2.1. İbrayimov K. İbrayim Abdırakmanov Varyantı:

1967 yılında Firunze (Bişkek)'de basılan bu kitabın oluşumu akının Sagımbay Orozbekov, Togolok Moldo, Bağış Sazanov gibi meşhur Manasçılardan bu konuda duyduklarını epik gelenek kuralları içinde değerlendirmesiyle ortaya çıkmış olup 2651 sayfadır.⁸¹

C.2.2. Abdırakmanov Bayımbet (Togolok Moldo) Varyantı:

Togolok Moldo'nun varyantı 1960 yılında basılmış olup Kızırbayeva tarafından Cañıl Mırza adıyla basılan destanların içine alınmıştır.⁸²

C.2.3. Abdıkalık Çorabayev Varyantı

Bu varyant 1957, 1966⁸³ ve nihayet 1998 yılında Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası. Manas Taanu Cana Körköm Madaniyattın Uluttuk Borboru, El Aralık Meerim Kayrın Duuluk Fondusu'nun altıncı tom (cilt)'ünün 209-371 sayfaları arasındadır.

81 A. CAYNOKOVA; A.g.m; s.10

82 A. CAYNOKOVA; A.g.m; s.11

83 A. CAYNOKOVA; A.g.m; s.11

C.2.4. Moldobasan Musulmankulav Varyantı

İlki 1983⁸⁴ olmak üzere söz konusu varyantın ikinci basımı yine Çorabayev varyantının son baskısı ile aynı yerde ve 373- 446. sayfalar arasında yer almaktadır. Bu arada sözü edilen dört varyanttan Çorabayev ve Musulmankulov'unkileri görme fırsatını bulduğumuzu belirtmeden geçmeyelim.

84 A. CAYNOKOVA; A.g.m; s.11

I.BÖLÜM

CAÑIL MIRZA DESTANININ TEŞEKKÜLÜ, COĞRAFYASI VE TARİHİ TABAKASI

I.1. TEŞEKKÜLÜ

Cañıl Mırza Destanı'nın “konusu” başlığında da belirtildiği üzere Kırgızlar'ın avcılık atıcılıkla geçindikleri konar-göçer hayatlarından izler taşımakla beraber çoğu Kırgız destanında karşımıza çıkan “Kırgız- Kalmuk Savaşları”nı zemin olarak almamıştır. Destanın baş taraflarında Cañıl henüz genç kız olmaya yakın olduğu sırada Kalmuk Hanı Korun'un, yiğitliğini duyduğu bu bahadıra nesi var nesi yoksa vermesi hariç anlatı boyunca Cañıl'ın evleneceği yiğitte aradığı kriter ve avcılığı-atıcılığı işlenmiştir. Kahramanlık konulu destan olmasını sağlayan da onun kendi kabilesinden başka kabilelerdeki yiğitlerle yaptığı karşılaşmalar ve eşi tarafının atıcılıktaki üstünlüğünü göstermesini istediği kısımlarıdır.

Destanların teşekkülü araştırmacılara göre üç ana aşamada gerçekleşmektedir:

- 1.Toplumu etkileyen önemli ve büyük bir olayın olması ve bu olayın halk ve şairler tarafından dizelere dökülmesi
- 2.Zaman içinde başka olaylara ait türkülerin söz konusu büyük ve asıl olayı anlatan türkülere eklenmesi
- 3.Bir destancının bu destan parçalarını yani türküleri epik geleneğe göre tespit edip düzenlemesi.⁸⁵

Bu bağlamda Cañıl Mırza Destanı'nın teşekkülüne bakıldığında aynı aşamaları şu şekilde tespit etmemiz mümkündür.

- 1.Musulmankulov Cañıl Mırza hakkında söylenilen türküleri, efsaneleri Kırgızistan'ın hemen her yöresinden derlemiş; bu derleme sırasında aynı türkü veya efsanenin varyantlarını bile gözden kaçırmamıştır.⁸⁶

- 2.Destanın çekirdeğini teşkil eden yani derlenen bu türkü ve efsanelerin yanına:

⁸⁵ Zeki Velidi TOĞAN ; ‘Türk Destanının Tasnifi’ Atsız Mecmua I, 1931 ss.4-5

⁸⁶ A.CAYNEKOVA; A.g.m; s.10

Cañıl'ın Burhuy, Üçükö, Tülkü, Ürbülçök, Atakozu, Er Çabak gibi yiğitlerle karşılaşmalarını,

Abıl'a yenilerek Kalmatay'la evlenmesini Kumayık'ı buluşu ve onun talihi üzerine yaptığı etkiyi,

Korun Han'ın ülkesine yaptığı ziyareti,

Küçük bir çocukken av peşinde koşup günlerce kaybolmasını,

Evleneceği kişinin kolundan bileziğini alabilecek yani sırtını yere getirebilecek biri olması gerektiği üzerine ettiği yemini eklemiştir.

Destancı bu aşamada vakadaki tüm olayları Türk Dünyası Tarihinin beş asırlık dönemini içeren bir tarihi tabakada gerçekleştirmiştir. Sırasıyla Altın Ordu Devleti ve yıkılışıyla beraber ortaya çıkan Kazan, Astarhan, Kırım, Kaşkar Hanlıkları'nın da yer aldığı bu tarihi dokuyu özellikle Cañıl Mırza Destanı'nın teşekkülündeki bu aşamayı gözler önüne sermektedir.

3.Musulmankulov ikinci aşamada belirttiğimiz olayları mantıki bir sıraya koyup Türk Dünyası tarihini de iyi bildiğini gösteren bir şekilde destan boyunca Cañıl'ı Kırgızistan, Doğu Türkistan, Özbekistan ve Moğolistan topraklarında dolaştırır ve epik gelenek kurallarına göre bunu düzenlemiştir.

Dikkat edilecek olursa Cañıl Mırza birinci ve üçüncü aşamaları diğer destanlarla da benzer bir durumda olup asıl farklılık ikinci aşamadır. Destancı bu aşamada hem tarih bilgisini, hem de başka Kırgız destanlarını bile iyi bildiğini gösterecek tarzda hareket etmiş; ilave ettiği (mesela Kurmanbek ve Dedekorkut'ta olduğu gibi Cañıl'ın kiminle evleneceğini belirttiği yemin) epizotlarla anlatıyı zenginleştirmiştir.

I.2. COĞRAFYASI

Destanların teşekkülünde sadece tarihi dönem, anlatıcının bu konuda bildikleri veya derledikleri değil anlatıdaki olayların geçtiği yerler yani coğrafyası da büyük bir rol oynar. Çünkü destan boyunca anlatının kahramanları belirtilen bölgelerde dolaşacakları ya da o bölgeleri birbirlerinden almak veya istila etmek için uğraşacaklardır. Bir anlamda destanın sonunda verilmek istenen “özgürlük mücadelesinde başarılı olma” meselesi biraz da coğrafyayla ilgilidir.

Aslında destanlarda anlatı kahramanının vaka boyunca dolaştığı yerleri harita üzerinde tamamen tespit etmek mümkün olmayabilir. Çünkü toplum içindeki olaylara

destan nasıl kucak açıysa Türk toplumunun dünden bugüne yaşadığı yerleri de o şekilde içine almaktadır. Bunun yanında destanların çağlar boyunca ağızdan ağza nakledilmesi coğrafi mekanlardaki değişimi ve yerelliği de beraberinde getirmektedir.⁸⁷

Cañıl Mırza Destanı'na bu gözle baktığımızda olayların “İt Ölgön”, “Oşpol”, “Lob Dayra”, “At Oynok”, “Sarı Kol”, “Oogan”, “Alay”, “Cerken”, “Cıldız”, “Kunduz”, “Çilen”, “Anciyan”, “Opol”, “Kebez Too”, “Nurkap”, “Beçel”, “Oyrot”, “Tacik”, “Adigine”, “Tagay”, “Urumçu”(Urumçi), “Bogorus”, “Koylon”, “Arpa”, “Ak Say”, “Ağaça Kol”, “Cel Arttı”, “Çakmak”, “Çatır Köl”, “Ala Too”, “Ak Kalpak Kırgız Eli”, “Tastar Ata”, “Uluu Çat”, “Ulan”, “Cangı Cer”, “Ak Çiy” bölgelerinde geçtiği görülmektedir. Destandaki:

Noyguttan çıkkın erke boldu.

Kaşkardı çaap karattı,

Kalmak menen Kıtaydan

Ataktuu Oşpol ceri bar.

Kün çığış cagı Lob dayra

.....

Kaynap catkan köp Noygut.

Sarı-Koldu caylagan.

.....

At- Oynoktu cazdagan,

.....

Uşu kılğan çoñdugu,

Oogan menen Alayga

Oşo künü düñ degen.

.....

Kaşkardı çaap karatkan.

Cerkenge çeyin alğanı,

.....

⁸⁷Şakir İBRAYEV; Destanın Yapısı, Kazak Destanlarında İnsan, Zaman, Mekan (Türkiye Türkçesi'ne Aktaran: Ali Abbas ÇINAR)Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları VII. Seri, No:24 TDK Basımevi; Ankara 1998; ss.133-164

Kırımdan cazıp kat alıp,
.....

Ancıyan menen Alayga,
Arbagı ketken dalayga.
.....

Cıldız menen Kunduzdan,
.....

Kalmaktın kanı çoñ Korun
Cetimiş corgo cetelep,
Astına keldi tartuuga,
Cürgönü Oşpol cer bolup,
.....

Çilendin colun tosturup,
.....

Ancıyan menen Kaşkardı,
Mekege bargan acını
Öz kolu menen başkardı.
.....

Alım algan Kaşkardı,
.....

Çoñ Ancıyan cerdegen,
Teminişken duşmanga
Teminse teñdik berbegen.
Ürbülçök menen Burhuy,
.....

Opoldon izdep tabam dep,
.....

Oşonun elin çabam dep.
Burhuy baatır küülönüp,
.....

Arbagım ketsin Alayga,

Dañkım ketsin dalayga.

.....

Kaldıktan aşıp Alayga,

Kebez-Too aşıp col cürüp,

Keçikpesten mol cürüp,

Aşıp tüştü Nurkapka,

Suusu cok kurgakka.

Beçeldin çıktı beline,

Aşıp tüştü Burhuy,

Kız Cañıldın çegine,

Tak otuz kün col cürdü,

.....

Opoldun toosun boyloşup,

Cañıldı tapsak eken dep,

.....

Oyrotton çıkkan kız bolgon,

.....

Lob dayraday ceri bar,

Tolkugan Noygut eli bar.

Tecikti çaap kıyrattım,

.....

Burhuydun cüz balbanı

Noygutta kaldı kul bolup,

.....

Kız Cañıl kıyın çıktı dep,

Kabar keldi Kalçadan,

Erliginde aybı cok.

Ürbülçök menen Burhuy,

Cañıldan öldü daynı cok.

.....

Ancıyan menen Kaşkardan,
Arasın Cañıl başkargan.

.....
Kırk uruu Kırgız elinen,
Uşundan kabar ugalık.
Adigine, tagaydan
Baatır çıkkın dalay can,
Bogoruston, Koylondon
Oşo caktı alsam dep,
Kız Cañıl baatır oylongon.
Arpa, Ak- Say cer bar dep,
Anda kalıñ el bar dep
Kalıñ kırgız törösü
Üçükö, Tülkü şer bar dep,
Kılıcırdın kıraan uulu dep,
Kıyratsam Cañıl munu dep,
Eline ayttı mınday dep.
Üçükö menen Tülküdon,
Elin çaap kıyratıp,
Olco kılısam mülkünön,
Külük atın taptatıp,

.....
Örük menen kuzgundan
Köpüröönü saldırıp,

.....
At-Oynok menen Kök-Börü,
Anda katar ötkönü.

.....
Agaça-Kol, Cel-Arttı,
Anı aşıp baskanı,
Arzan körbö Cañıldı,

Ayıldan çıkkın arstanı.
Çakmaktın colun ördödü,
Cer sonunun körgönü,
Ak-Saydın başı Balgındı,
Atkazdı altı çalgındı.
Ak-Saydı körüp tañ kalıp,
Cer soorusu cer eken,
Cerdegen Kırgız el eken,
Aştık aydoo, çöp çabuu,
Uşunusu kem eken.
Kolgo tiyse uşuerdi,
Cerdebey turgan cer beken,
Özöndün baarı tal eken,
Örüşü tolgon mal eken,
Arnası kaday cer eken,
Altı uruu Kırgız el eken.
Ortosu Çatır-Köl eken,
Tuş-tuşunan karasañ,
Çalkalagan tör eken.
Añırı uçat añkıldap,
Kazdarı uçat kañkıldap,
Cargak taman, cap kanat
Ördögü uçat koburluu,
Ölbögön adam uşunday,
Köröt eken sonundu.
Tekesi zoodo tüyülgön,
Telkisi toodo üyülgön.
Özönün ayuu ottogon,
.....
Ala- Too aska bel eken,
Ak kalpak Kırgız el eken,

.....

Cılıkıçı başı Toktorbay
Çatır- Kölgö barıptır.

.....

Arpadan çıgıp attanıp,
Tastar- Ata, Çakmaktın
Uluu- Çatka barışıp,
Attardın izi eñ kıyın,

.....

Cañı cer menen Ulandı

.....

Cerin koyboy çaldım dep,
Ayagı Arpa, Ak-Saydı
Ayabay baarın çaldım dep,
Arpa, Ak-Say cer eken,
Caynagan Kırgız el eken,
Adırı altın ken eken,

.....

Ak-Çiydin catat betinde,
Atakozu, er Çabak

.....

Kaşkardın colun çalıptır,
Kaşkardı közdöy baratkan
Colooçu taap alıptır.
Men Kaşkarga baram dep,

.....

Ene- Saydan cönödü.
On eki künü col cürüp,
Keldi Cañıl cerine,

.....

Ak-Çiyde catkan cılıkını

Aydap colgo salışıp,

Cılıkıcsın bayladı,

.....

Lob dayra bizge cer bolboyt,

Kırk uruu Kırız eli bar,

Silerge aytaar kekim bar.

Men bile turgan kep bolso,

Kotorulup keteli,

.....

Karacül menen İdırañ

Oşonu közdöy baralı,

Cerken menen Kotenden

Egin tigip alalı.

Mal cayıttuu cer ele

Mal östürüp bagalı.

Cañıl aytı mınday dep,

.....

Üçükö, Tülkü kalkı bar,

Ak kalpaktuu Kırızga

Ala- Toodoy barkı bar,

Kıcıldap Kırız kelbesin.

.....

Karacül boylop köçölü,

İdırañga ötölü.

Noyguttun elin çapsak dep,

Kırızdın turat çaması,

.....

Kaşkar menen Turpandı,

Ürümçü menen Cerkendi

Kabatı menen bilsin de.

Araçılar barışıp,

Attarın Noygut alışıp,
Astına kilem salışıp,
.....
Opol-Too, Lob dayra.
Cañıl barıp kongonu,
Anciyandan Ürbülçök,
.....
Ak kalpak Kırğız keñeşip,
Caş-karısı teñeşip,
Oñ Kırğızdın handarı,
Ötö kıyın baldarı
Kün batış cagı Alayda,
Kün cığış cagı Ak-Sayda,
Oşonu Kırğız cerdegen,
.....
Anciyan menen Alaydan
Çoguldu Kırğız dalay can,
Arpanın cayık betine,
Ak-Saydın berki çetine
Kalıñ Kırğız kelişip,
.....
Lobdun toosu zoo bolot,
Cayloosu adır too bolot,
Ortosu dayra suu bolot,
Cerinin baarı bek bolot,
Kaçıp kişi kutulbayt,
Koo karmagan çep bolot.
Tagay biy menen Edige,
Abıl kandı kebine.
Bata berdi baarısı,
.....

Lobdun cetti çetine,

.....

Abıl Mırza kep aytat:

Kaşkardın üstü Artıştañ,

Oşondon çıktım dep aytat.

Soodagermin keldim dep,

.....

Kün batış cagı Ancıyan,

.....

Kırgızdın kıyın törösü

Ak- Çiyden kelip cılkı algan,

.....

Boz corgo menen tez keldi,

Uluu şaşke mezgilde,

Kaşkardın kara colunda,

.....

Abıl Mırza kep ayttı,

Menin elim Kırgız dep,

Arpa, Ak-Say cerim dep,

Ak Kalpak Kırgız elim dep,

.....

Abıl keldi eline,

Arpa, Ak-Say cerine,

.....

Cañıldın aytkan kebine.

Arpa, Ak-say cerine

Cañıl Mırza kelet dep,

Kabar tüştü eline.

Keñ Arpanın boyunda,

Camandık kıl at Cañıl dep,

.....

Ayıldagı kalıñ it
Ürüp çıktı cabılıp,
İtten biröö kalbadı
Baarın Cañıl calmadı.
İt- ölgön dep Arpada,
Atagı cerde kalganı,

.....
Küñgöydön attı kulcanı,
Cat- Kulca atı kalganı.
Kızıl-Döbö cagalnay,
Kız Cañıldın barganı,
Çımçıktı kuup cagalnay,

.....
Kara- Korum, Kök-Moynok,
Astına Abıl ötüptür.(metin,s.228)

satırlarından da anlaşılacağı üzere vaka bugünkü Kırım, Ukrayna, Doğu Türkistan, Moğolistan, Kırgızistan ve Özbekistan topraklarında gerçekleşmektedir. Nitekim Arpa, Ak-Say, İt Ölgön, Ak Kalpak Kırgız Eli, Adigine, Çatır Köl (Isık Köl), Ancıyan, Ala Too Kırgızistan coğrafyasında yer alırken Tacık Eli ve Nurkap (Murkap) bugünkü Özbekistan topraklarını ifade etmektedir. Kaşkar, Ürümçü (Urumçi) ve Cerken (Yarkent) bugünkü Doğu Türkistan bölgesinde yer almaktadır. Çilen ve Çatkal'ın ise haritada bulunamayan ya mahalli veya geçmişteki yer adları olduğunu düşünüyoruz. Oogan'a gelince tarihçilere göre Oogan yani Onghan, To'oril (Toğrul) Han'ın asıl adıdır. Geçmişte Moğol hükümdarı Yesugrai'nin zehirlenmesi üzerine Toğrul Han Tatarlar'ı asar ve Onghan adını alır.⁸⁸ Buradan hareketle Oogan Eli'nin Toğrul Han'ın yaşadığı Moğolistan toprakları olduğunu söyleyebiliriz.

Bu konuda sonuç olarak diyebiliriz ki Cañıl Mırza Destanı'nın coğrafyası Özbekistan ve Kırgızistan'dan Doğu Türkistan'a ve Moğolistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyayı içine almaktadır. Bu durumu biz destancının hem Türk Dünyası tarihini hem de Kırgız Türkleri'nin geçmişini çok iyi bilmesiyle açıklamak istiyoruz.

88 Moğolların Gizli Tarihi I (Çev: Ahmet Demir), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK.Yay. II. Dizi, Sa:13a; Ankara 1986; ss.21-22, 83, 276-277

I.3. TARİHÎ TABAKASI

Destanları destan yapan en önemli unsur onun dayandığı tarihi tabakadır. Bir dönem tarih gözüyle bakılan, gerçekte de milletlerin sözlü tarihi olarak görülen destanlardaki tarihi tabaka onun ortaya çıktığı dönemi vermesi bakımından da önemlidir.

- Cañıl Mırza Destanı için de aynı durum söz konusudur. Nitekim kahramanlık konulu olan bu destan için Aynek Caynokova aynı adlı kitaba yazdığı tanıtım yazısında Cañıl'ın gerçekte yaşayıp yaşamadığının belli olmadığı Noygut kabilesinden olduğu destanın Kırgız-Kalmuk Savaşlarını konu ettiği (İncelediğimiz Musulmankulov varyantında söz bu durum söz konusu değildir) ve baş kahramanın “Sırtımı yere getirenle evlenirim.” yeminine bağlı kalması bakımından Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek ile olan benzerliği dile getirilmektedir.⁸⁹

- Akmataliyev ve S. Musayev'in birlikte kaleme aldıkları “El Baylığı Elge” adlı çalışmalarında Canıl Mırza Destanı'nın “Kurmanbek”, “Canış-Bayış”, “Er Tabıldı” destanları gibi Kırgız tarihinin XIV- XVIII. yüzyıllar içindeki Kırgız- Kalmuk Savaşlarından izler taşıdığından, bu nedenle kahramanlık destanı olarak nitelendirilmesi gerektiğinden söz etmektedirler.⁹⁰

- Mehmet Yılmaz, Turkish Studies Dergisi'ne yazdığı “Kırgız Kahramanlık Çağı” başlıklı makalesinde Cañıl Mırza'yı Kırgızlar'ın kahramanlık konulu destanları arasında göstererek bütün Kırgız Destan kahramanları gibi Cañıl'a da toplum tarihi bakımından görevler düştüğünü; destanın X.-XIII. yüzyıllarda Türk Dünyası tarihinden kesitler sunduğunu belirtmiştir.⁹¹

- Milli Folklor Dergisinde kaleme aldığı “Kırgızlardan Bir Destan Cangıl Mırza” adlı makalesinde Nerin Köse (Yayın) destanın tarihi tabakası ile ilgili İbrayim

89 A. CAYNEKOVA; A.g.m; ss.10-18

90A. AKMATALIYEV- S. MUSAYEV; A.g.m; s:13

91 M. YILMAZ; 'A.g.m; s.988

Abdurrahmanov'un Cañıl Mırza'yı çeşitli dönemlere oturtulan bir kadın olduğuna karar vermiştir.⁹²

Bize göre bir destanı tarihi tabakasının bütününün veya epizotlarının hangi tarihi dönemi işaret ettiğini gösteren bir başka önemli husus ise destanda yer alan kahramanlardır. Eğer bu kahramanların yaşadığı dönem içinde yer aldığı tarihi olaylar tespit edilebilirse destanın içerdiği tarihi tabakalar, bir başka ifadeyle destanı meydana getiren epizotların hangi dönemler arasını oluşturduğu, ortaya çıkarılabilecektir. Nitekim destanda Cangıl Mırza'nın babası olarak geçen Camgırçı Han, Altın Orda'nın kalıntısı olarak kabul edilen Astarhan Hanlık'ının hükümdarlarından 'Yağmurca Han' olup Berdibek'in oğludur.⁹³ Destanda ise bu durum:

Camgırçının calgız kız,
.....
Namız kılıp Camgırçı,
İzdebey koydu toktolup.
Caşı menen karısı,
Kan üstünö kelişti
Calpı Noygut baarısı.
İzdeyli dese izi çok,
Ketkenin körgön kişi çok.
.....
Canında calgız kişi çok.
Kulandı atıp kulatıp,
Üyürü menen sulatıp,
Terisin sıyrıp böktörüp,
Camgırçının aldına
Alıp keldi kötörüp.

92 Nerin KÖSE (YAYIN); Milli Folklor Dergisi; 'Kırgızlardan Bir Destan: Cangıl Mırza'; Yıl:13; S.49; 2001; s.67

93 İsmail AKA; Türk Dünyası Tarihi; Ege Üniversitesi Yay. Edebiyat Fakültesi Yay No: 152; İzmir 2009; ss.12-13, Kamuran GÜRÜN; Türkler ve Türk Devletleri Tarihi; Bilgi Yay. Özel Dizi:20; Ankara 1981; ss.560-561, Mehmet SARAY; Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi ; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yay. 24. Dizi- Sa. 21; Ankara 1996; s:165, A. Zeki Velidi TOGAN; Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi.; Türkili (Türkistan)- Bilik N.2 ; İstanbul 1947 (1942); ss: 152-175

.....

Kan Camgırçı atası,
Erip ketip köykölüp,
Booruna basıp bolkuldap,
Karap turgan karı ıylap,

.....

Kan Camgırçı oygonup,
Cañıldın cayın oylonup,
Töşöktön turup tolgonup,
Uktap catkan Cañılga
Köröyün dep oylonup,(metin, 130)

şeklinde geçmektedir.

Destanda Cañıl'ın kolundaki bileziği almak için Abıl'a akıl veren Edige Mırza ise Altın Orda Devleti zamanında Nogay emirlerinden biri olup Rusları 1409 yılında ağır bir yenilgiye uğratarak Kerim Berdi ile yapılan bir savaşta yenilerek hayatını kaybetmiştir. Edige Mırza aynı zamanda Timur-Kutluk'un koruyucularından birisidir.⁹⁴

Destandaki:

Ak Koçkordun inisi,
Andan artık kimisi
Atı Abıl bala ele,
Küyüp turgan şam ele,
Cıyırma birde çağı ele.
El namısın alam dep,
Üçükö, Tülkü agam dep,
Ölsöm meyli baram dep,
Kezigip kalsa Cañıldın
Et cürögün alam dep,
Kolundagı şakegin
Cetsem suurop alam dep,
Kaynap catkan Noygutka

94 K. GÜRÜN; A.g.e.; s. 534

Kara tuman salam dep,

.....

Estüü çeçen Edige

Tört kurcundun közünö

Ar türlüü buyum salışıp,

Akıl ayttı baarısı, (metin, s. 210)

Cañıl Mırza Destanı'nın aynı adlı kahramanını yenebilen tek yiğit, Abıl'dır.

Destanda:

Anar koldon cetelep,

Abıl menen körüştü,

Körüşüp alıp toktoşup,

Ayıp körbö, ece dep,

Abıl barıp koştosup,

Oñ kolunan karmadı,

Şakegin culdu kolunan.

Karmagıla dep ayttı,

Karmagança bolobu,

Bürgödöy bolup tüyülüp,

Abıl çıktı cügürüp,

Mıltıktın ogu çuuldap,

Caanın ogu şuuldap,

Candın baarı dürböşüp,

Cügürgön boydon ketiptir, (metin, s.219)

dizeleriyle verilen Abıl tarih kitaplarında, Abılay Han veya Abılay Mırza olarak geçmektedir. Abılay Han, İşin Sultan'ın oğlu olup Orta Asya Türkleri'nin Ruslar'la olan özgürlük mücadelesi sırasında 1629'dan itibaren başlayan pek çok saldırıda bulunmuştur.⁹⁵ Bugün Kazakistan'da bir caddeye ad olarak verilen Abılay Manas Destanı'nda Samira Biga'nın Ağabeyi olarak epik gelenekteki yerini almıştır.⁹⁶

95 Zeki Velidi TOĞAN; A.g.e; s.160

96 Manas Ansiklopedisi I; Aalam-Manastın Muzıkası: Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası; Bışkek 1995; s.32

Destanın Kırgız tarihiyle ilgili tabakalarından en önemlisi Cañıl ile ilgilidir. Nitekim Kırgızlar XI-XII. Yüzyıllarda kabile halinde yaşamaktaydılar:

Çerik
Çong Bağış
Küçtü
Noygut
Adigine
Kıpçak

Destanda Cañıl:

Cañıl Mırza on altı caşka boldu,
Noyguttan çıkkın erke boldu.
Kırk cigit kütüp,
Saltanı kıyın boldu.

satırlarında da verildiği üzere Noygut'lardan olduğu belirtilmektedir.⁹⁷

Bu arada Radloff'un "Sibiryadan" adlı çalışmasındaki "1595. 483 adam kayıkla Baraba'ya gönderiliyor. Tunus kalesi hücumla yıkılıyor. Çangız-Mırza esir ediliyor." Destan metninde Cangıl-Mirza Kalmuklara karşı savaşıyor. Bu bilgileri Kırgız tarih kitapları da desteklemektedir. Radloff'un verdiği bilgiler destanların tarihle bağlantıları, oluşumları noktasında kıymetlidir. XVI. yüzyıla ilgili olarak: "Selengga membaı ile Kosogol gölünün batısından yukarı İrtiş bölgesine kadar uzanan Moğol yüksek ekinin batı kısmında, XVI. Yüzyılın ortasında kuvvetli bir Moğol devleti kurulmuştu, bu devlet yalnız Kalmuk ve Moğol boylarını birleştirmekle kalmamış, aynı zamanda Yenisey boyundaki Kırgızlarla İrtiş ve Ob arasındaki Telcüt'ler gibi birçok Türk halkının da kendi hakimiyetine tabi kılınmıştı"⁹⁸ satırlarının yanı sıra Oçerk'in "Bu Cangıl-Mırza'nın acaba Kırgız kahramanlık destanları grubunda gösterilen "Cangıl-Mirza" ile ilgisi olabilir mi?"⁹⁹ sorusunu değerlendirecek olursak "Cangız" teriminin zaman içinde "Cañıl" haline gelmiş olabileceğine, kimsenin itirazı yoktur, sanıyoruz. Bu bağlamda şimdiye kadar araştırmacıların ileri sürdükleri "Cañıl, gerçekte hayatta yaşamayan bir destan kahramanıdır." düşünceleri geçerliliğini yitirecektir. Ancak üzerinde

97 Moldo TOGOLOK; "Tarih, Tüpkü Atalar" Kırgızlar2, Sancıra-Tarih-Muraz- Salt ; Bişkek-Kırgızistan 1993; ss.5-71

98W.W RADLOFF; Sibiryadan-1 Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2750 (Çev: Ahmet Temir) İstanbul 1994; ss.142-154

99 Kırgız Elinin Oozeki Cıgarmacılık Tarihinin Ocerki; "İlim" Basması, Frunze 1973; s.467

derinlemesine bir araştırma yapılmadan bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Dikkat edilecek olursa Cañıl Mırza Destanı'nın tarihi tabakasını esas olarak Altın Ordu Devleti'nin kurulmasıyla başlayan süreç oluşturmakta; hanlığın parçalanmasıyla birlikte ortaya çıkan Kazan, Kasım, Kırım, Astırahan Hanlıklar'ı yanında Çağatay Hanlığı'nın ve bu hanlığın içinde yer alan Kaşkaristan Bölgesi'nde yaşanan; bir başka ifadeyle tarih boyunca Türkler'in Moğol etkilerinin silinerek ilk defa kurdukları Altın Orda Devleti'nin kuruluşu olan 13. yy başlarından başlayarak 18. yy'ın başlarına kadar olan bir süreci kapsamaktadır. Destan boyunca tarihî tabakayı oluşturan kesitlerin birbirini devam eden bir özellik göstermesi ise destancının sadece Kırgız değil Türk Dünyası Tarihini de çok iyi bildiğini gösteren yönü olarak dikkati çekmektedir. Destandaki kahramanlardan Edige'nin Altın Ordu hükümdarlarından Camgırçı Han'ın Astırahan hükümdarlarından Abılay'ın ise Kazan Hanları'ndan biri olması bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

Aslında beş asrı içine alan ve pek çok Türk Hanlığı'nın siyasi hayatlarından izler de taşıyan Cañıl Mırza Destanı'nın baş kahramanının da tarihi bir şahsiyet olması beklenebilirdi. Herhalde Musulmankulov belli bir sıraya koyarak verdiği tarihi olayların oluşturduğu destanın merkezine gerçekte yaşamamış ancak “kadınıyla erkeğiyle dünden bugüne her ferdi kahraman Türk Ulusu” düşüncesine uygun olarak Cañıl'ı tercih etmiş olmalıdır.

Bugün Kırgızlar, Kazaklar başta olmak üzere bütün Orta Asya Türk boylarında oynanan “ordo” yani karargah oyununun temellerinin de Altın Ordu Devleti'nin kurulduğu döneme geri gittiğini düşünüyoruz. Bugün Irak Türkmenler'inde farklı adlarla da olsa “ordo” şeklinde oynanan oyunlar olduğunu bilmekteyiz.

Gelelim “Cañıl Mırza Destanı'ndaki Kahramanlar” bölümüne aldığımız ve Manas'ın önde gelen yiğitlerinden Er Töştük adlı kahramana (Orta Asta Türk destanlarından bir destan kahramanının bir başka destanda karşımıza çıkması), Cañıl Mırza için de söz konusudur. Nitekim Sarinci-Bököy Destanı'nda yer alan Camgırçı Han Cañıl Mırza'da Cañıl'ın babası olarak görülmektedir. Biz Er Töştük'ü de bu bağlamda değerlendirerek “Destancının anlatıdaki olayların gerçekliğini ortaya koyma, destana gerçek bir zemin hazırlama düşüncesi” olarak yorumlamak istiyoruz.

Bütün bunlar Cañıl Mırza Destanı'nın tarihî niteliğini göz ardı etmemize engel olup destanın teşekkülünde özellikle ikinci aşamanın oluşumunu da ortaya koymaktadır.

Aldığımız bu kısa bilgilerden de anlaşılacağı üzere tarihte vuku bulmuş bu olayların tamamının ya da en azından bir kısmının destanları etkilediği veya teşekkül ettirdiği kuşkusuzdur. “Kırgızlar”ın XIII-XVIII. yıllardaki tarihlerinden izler taşıdığını düşündüğümüz bu durumu tarihçilerle folkloristerin önünde bakir ve ilgi çekici bir alan olarak durmaktadır’ şeklinde değerlendirmeyi uygun buluyoruz.

II. BÖLÜM

CAÑIL MIRZA DESTANINDAKİ KAHRAMANLAR

Destanlar sözlü geleneğin diğer türlerinde de olduğu gibi kendilerine has kahramanlarla şekillenirler. Bir başka ifadeyle her anlatı türü gerek konusu gerekse ürünün teşekkül ettiği dönemi yansıtan aktörleri zorunlu kılar. Kısacası sözlü gelenekte bir türün kahramanları o türün çeşitine de bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncelemekte olduğumuz Cañıl Mirza destanının Musulmankulov varyantındaki kahramanlar için de aynı şey söz konusudur. Nitekim belirttiğimiz destanda kahramanlar hem anlatının şekillenmesinde hem de bu şekillenmenin ağırlıklı olup olmamasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu bakımdan kahramanların destan içindeki görünüşleri, destanı yönlendirmedeki etkin veya etkin olmayan rolleri, destanın daha da genişleyebilecek özelliğini yansıtıp yansıtmadığı v.b elbette birbirinden farklı olacaktır. Ayrıca Cañıl Mirza'nın “asıl kahramanı kadın olan bir kahramanlık destanı” olması, söz konusu destanın kahramanlarının da diğer kahramanlık destanlarından daha farklı olacağını göstermektedir.

Bu bağlamda Cañıl Mirza destanındaki kahramanlar dört başlık altında toplanabilir:

- 1.Destanın asıl kahramanı: Cañıl Mirza
- 2.Destanın ikinci derece kahramanları
- 3.Destanın üçüncü derece kahramanları
- 4.Destanın dördüncü derece kahramanları

II.1. DESTANIN ASIL KAHRAMANI: CAÑIL MIRZA

Her şeyden önce destanın asıl kahramanı, anlatıya adını veren Cañıl Mirza'dır ve bir kadındır. Destan'ın merkezinde Cañıl Mirza vardır. Destan Cañıl'ın çocukluğundan itibaren kahramanlıklarının anlatılmasıyla başlar ve destan sonunda eşinin ailesinin “eski hünelerini sergilemesi” konusundaki ısrarlarının ardından başarısızlığının görüldüğü sahnenin hatta bu sahnesinin bitiminde her şeyini bırakarak memleketine dönüşüne kadar devam eder.

Cañıl kimseyi dinlemeyen, başına buyruk bir kızdır. Meselâ destanın başında bu durum babası Camgırçı'nın "kız çocuğunun evde oturması gerektiği, kırlarda başı boş, avlanarak dolanmasının uygun olmadığı" düşüncesini yansıtan:

Camgırçının astına
Kıylası keldi ıylasıp,
Çakırtıp alıp Cañıldı

.....
Kız degen üydö konuuçu,
Kızurluu kişi konuuçu,
Talaada cürsöñ calgız kız,

.....
Erkek menen cüröt dep,
Uşak aytaar dalay kep. (metin, s.127)

sözlerinde de rahatlıkla görülmektedir.

Cañıl, estanda acımasızlığı ile de dikkati çekmektedir. Nitekim arkadaşı Burhuy'un öldürüldüğünü gören Ürbülçök'ün onun yanına gitmesi üzerine Cañıl:

Caanı tartıp ciberdi,
Kak cüröktün tolto dep,
Eki közdün orto dep,
Caanın ogu şıp etip,
Cürökkö kirdi cıp etip,
Cana kayta ciberdi.
Mañdayga ogu kabılıp,
Meesi taşka cabılıp,
Attan tüştü tırp etip,
Cerge tüştü şıl k etip,
Cer carıldı düp etip.
Burhuy attan tüşköndö,
Ürbülçök kayra tartıptır,
Arkasınan kız Cañıl,
Altı cerden atıptır,

Kalbır bolup Ürbülçök,
Kademi mintip katıptır.
Et bışımga cetpesten,
Eköönü kabat soyuptur.(metin, s.158)
Kulançı mergenin ağzından ise Cañıl, Burhuy’a:
Cañıldın malın alarsıñ,
Canıña cabır salarsıñ,
Karatıp malın tiyersıñ,
Kaçırıp Cañıl kelgende
İştanıña siyersıñ. (metin, s. 153)

yukarıdaki şekilde anlatılır.

Cañıl Ürbülçök’ü öldürür. Ayrıca bu durum destanın sonunda “eski yiğitliğini görmek istediklerini” belirten eşi Kalmatay, baybiçesi Barçake ve Kalmatay’ın akrabalarına ‘atıcıların kalpağını düşürmesi’ üzerine çok sinirlenen Cañıl:

Boz corgonu cılcıtıp
Eldin barı çuuldap
Köçö tartkan köpçülük
Kalpagın birden ırgıtıp,
.....
Kalpagın baldar attırıp
.....
Koş kalgıla baarınar,
.....
Boz corga menen kıl koyup,
Uçkan kuştay ep bolup,
Kün çıgış közdöy bet aldı.
.....
İtten biröö kalbadı,
Baarın Cañıl calmadı.
.....
Balası menen Abıl’ı,

Kabatı menen calmadı, (metin, s.229)

dizelerinde de verildiği üzere çocuğunu bile öldürür ve memleketine döner.

İncelediğimiz destanda Cañıl yukarıda bahsettiklerimizin tersine yardımsever yönü ile de tarif edilmektedir. Nitekim destandan aldığımız:

Alıstan kelgen temselep,

Kol kayır bergen entelep,

Musapırğa nan bergen,

Muncu menen çolokko

Örüşünön mal bergen,

Karıptar kelgen bir mınça,

Kark altın bergen bir kança.(metin, s. 138)

satırlarında bu durum, açık olarak görülmektedir.

Destanda Cañıl fiziki yapısı ile de diğer kahramanlardan daha önde gelmektedir. Kadın olmasına rağmen destanın erkek kahramanlarından daha usta, daha güçlü tanımlanmasını biz söz konusu destanın gerçekten de yaşanmış olmasına veya anlatıcının bu konudaki tasarrufuna bağlamayı uygun buluyoruz.

İncelediğimiz destanda Cañıl hem olağanüstü fizik yapısı hem güzelliği, hem de atıcılıktaki ustalığı ile dikkati çekmektedir:

Adamdan başka forumu,

Ayaldan çıkkın sonunu,

Kız Cañıldın corugu.

.....

Kız Cañıldın sımbatı.

Aytıp ötör cönü bar.

Aksargıl bolgon öñü bar,

.....

Çolpondoy bolgon közü bar,

Colborstoy bolgon töşü bar,

Eñçer kelgen boyu bar,

.....

Kızdan ıkkın kırann oldu
Kırğızdan ıkkın tınar oldu
Atışkan coodon kaçpadı,
San miñ koldon şaşpadı,
Atkanı saya ketpedi.

.....
Oñ kolunda caası var,
Körgön candı atkanı,
Birööndö bolot kılıç bar,
Körüngöndö catkanı
Balıktay turat oynoktop,
Cılanday ketet soyloktop.

.....
Beker ketpeyt bir ogu
Bettegende tüz atat.

.....
Aykocomdon bata alıp,
Cañıl Mırza atanıp,
Kırk cigiti kaşında,
Kıyın ıktı caşında.

.....
Cañıldın cayın surasañ,
Katın emes kız dedi,
Atışkan coogo uz dedi,
Kakanda duşman kutulbayt,
Mingen atı kuş dedi.
Atışam dep, dalay döö
Aylına neen barganı.
Sendey seksen baatırdı
Birin koyboy cayladı,
Bargan tirüü kalbadı. (metin, s.147)

dizeleriyle Kulançı'nın ağzından anlatılmıştır.

II.2. DESTANIN İKİNCİ DERECEDEKİ KAHRAMANLARI:

Bu grupta yer alan kahramanların hepsi de Cañıl ile savaşmış, yiğit, bazıları destanın ortasında, bazıları ise destanın sonunda öldürülen kahramanlar olduğundan “ikinci derede kahramanlar” olarak nitelendirilmişlerdir.

II.2.1. Abıl:

Kaynaklara göre Abıl Atemir'in oğlu olup Manas destanının kahramanlarından Sanırabiga'nın ağabeyidir.

Abıl; Üçükö, Tülkü, Çabak, Atakozu'nun intikamını alıp şereflerini kurtarmak için Kırgız bilginleri tarafından seçilen ölümü bile göze alan, cesur güçlü yiğit olarak anlatılmıştır. Kırgızlar'ın şerefini kurtarmak için Cañıl'ın kolundaki altın bileziği alması gerekmektedir. Çünkü Cañıl, kolundaki bileziği kim alırsa onunla evlenmeye yemin etmiştir. Bir yerde bu olay destanın düğüm noktası olmuştur. Çünkü Cañıl'ı alt etmeyi başaran ilk yiğit Abıl'dır ve onu ettiği yemini tutmak zorunda bırakarak o ana kadar yenilmez bir kahraman olan Cañıl'a boyun eğdirmiştir.

Namıska tuugan balbandan.

Ak Koçkordun inisi,

Andan artık kimisi

Atı Abıl bala ele,

Küyüp turgan şam ele,

Cıyırma birde çağı ele.

.....

Oñ kolunan karmadı,

Şakegin culdu kolunan.

Karmagıla dep ayttı,

Karmaginça bolobu,

Bürgödöy bolup tüyülüp,

Abıl çıktı cügüröp,

Mıltıktın ogu çuuldap,

Caanın ogu şuuldap,

Candın baarı dürböşüp,

Cügürgön boydon ketiptir,(metin, s. 219)

II.2.2. Burhuy:

Destan kahramanlarının Abıl'dan sonra yiğitlikte ilk sırayı alan kişi, Burhuy'dur.

Destanda Burhuy:

Öz cerinde er bolgon,
Adamdı canga teñebey,
Özü mıktı ber bolgon.

.....

Cüz balbanı kaşında

Otuz toguz çaşında (metin, s. 156)

satırlarında da verildiği üzere otuz dokuz yaşında yanında yüz pehlivanıyla dolaşan gözüpek, memlekete bu konuda nam salmış bir kahramandır.

Ayrıca Burhuy bu ustalığını Cañıl'ın karşısında da göstermeye niyetlidir. Çünkü Cañıl o güne kadar kimseye yenilmemiş; önüne geleni yere sermiştir. İşte Burhuy bu bileği bükülmez kızla evlenmeyi biraz da bu nedenle istemektedir. Hatta bu isteğini:

Kız Cañıl maga tiybese
Topçuday başın kesem dep,
Öz bilgenim kılam dep,
Özünün elin kıram dep,
Cıldırıp elin çabam dep,
Peyli menen tiybese
Zorduk menen alam dep,

.....

Aylasın takır tügötüp,

Ak nikelep alamın! (metin, s.140)

satırlarında da anlatıldığı üzere “yenilip de kendi gelmek istemezse zorla onunla evlenmeyi” düşünmektedir.

II.2.3. Ürbülçök:

Ürbülçök destanının tıpkı Burhuy gibi yiğit atılgan gözü pek kahramanlarından. Destanın anlatılması sırasında biz Ürbülçök'ü “şimdiye kadar hiçbir erkeği beğenmemiş ve ona yenilmemiş Cañıl Mırza” yı yenip bu konuda

üstünlüğünü ilan etmeyi aklına koyan Burhuy'un Cañıl'la karşılaşmaya çıktığı sırada görmekteyiz. Nitekim bu durum Kulançı'nın ağzından:

Burhuy menen Ürbülçök
Kezigip kalsañ Cañılga
Kabatıñ menen soyloysun

dizlerinde de verildiği üzere uyarı mahiyetinde;

Ürbülçök turat zıñkıyıp

.....

Burhuy attan tüşkөndө,
Ürbülçök kayratartıptır,

.....

Kalbır bolup Ürbülçök,

.....

Et bışımga cetpesten,
Eköönü kabat soyuptur,
El kelgençe er Cañıl,

Eköönün başın kesiptir.(metin, s. 159)

satırlarında ise “Ürbülçök’ün Burhuyla beraber Cañıl’ın karşısına dikilmesi, Burhuy öldürülünce arkadaşının yanına giden Ürbülçök’ün de başının kesilmesi” şeklinde olayları anlatır tarzda açıklanmaktadır.

II.2.4. Üçükö:

Arpa, Ak-Say taraflarında yaşayan, Kırgız’ların önde gelen beylerindendir. Cañıl aşağıda:

Arpa, Ak-Say cer arga dep,
Anda kalıñ el bar dep,
Kalıñ Kırgız törösü
Üçükö, Tülkü şer bar dep,
Kılıcırdın kıraan uluu dep,
Kıyratsam Cañıl munu dep,

.....

Üçükö menen Tülküdön,

Elin çaap kıyratıp,

Olco kılsam mülkünön, (metin, s.162)

satırlarıyla verilen ve verimli, zengin, insanların rahat yaşamasına elverişli olarak tanıtılan topraklara yerleşmek istemektedir. Bu arada yukarıda verilen tanımlarda söz konusu elverişli bölgenin Üçükö ve Tülkü ile eşleştirilerek düşünülmesi tamamen destan mantığıyla ilgilidir. Çünkü destan bir kahramanlar diyarıdır dolayısıyla yaşanan yer de onlarla birlikte düşünülecektir. Nitekim Üçükö, Tülkü gibi “şer” yani aslan olarak belirtilmektedir. Bir başka ifadeyle Üçükö hasmına saldırıda bir aslan gibi yırtıcı ve amansızdır. Ayrıca Üçükö’nün sosyal statüsü, hakimiyeti altındaki insanların çokluğu bakımından “kalıñ Kırgız törösü” yani “kalabalık Kırgızlar’ın efendisi” olarak belirtilmesi de yine epik gelenek kurallarıyla ilgilidir.¹⁰⁰

II.2.5. Tülkü:

Destan boyunca Tülkü, her sahnede Üçükö ile birlikte görülmekte ve onun gibi güçlü kuvvetli, yiğit, saldırdığına aman vermeyen, acımasız, Kırgızlar’ın önemli beylerinden biri olarak tarif edilmektedir. Nitekim:

Tülkü baatır er eken,

Kemibegen şer eken,

Tülkü baatır törö eken,

Kaçırganın kaysagan,

Ayabagan şer eken. (metin, s.188)

satırlarında da açıkça görülebilmektedir.

Tülkü’nün Üçükö ile birlikte görüldüğü bir başka önemli sahne de “O ana kadar kimseyi beğenmeyen, daha doğrusu gücü kendisine denk kimseyi bulamayıp evlenemeyen Cañıl’ı evlenmeye ikna etme” olup bu ikna Tülkü’nün fiziki gücünü de ortaya koymaktadır. Destanda:

Üçükö, Tülkü küülönüp,

Kız Cañıl bolso baram dep,

Çañdatıp cılkı alam dep,

Eline bülük salam dep,

100 Ş. İBRAYEV; A.g.e; s.165-203, Ö. ÇOBANOĞLU; Türk Dünyası Epik Destan Geleneği; ss.22-24

Artımdan kelse Cañıldı
Oşo cerden alam dep.
Ak kalpaktuu Kırgızdın
Baarı keldi kuralıp,
Tülkünün sözün ugalık.
At caratıp mingile,
Coo-caragın kiygile,
Kız Cañılga baramın,
Olcogo mıktap kiryile,
Erligimdi bilgile.
Eregeştım Cañıl'la (metin, s. 176)

satırlarıyla destancının ağzından anlatılan bu dizelerde de görüleceği üzere... Yine Tülkü Cañıl'a göre Üçükö'den daha yenilmez bir kahramandır. Ancak;

Caanı tartıp ciberdi,
Caanın ogu şıp etip,
Cürökkö kirdi cıp etip.
Tülkü bahadır suladı,
Toodoy bolup kuladı. (metin, s. 190)

satırlarından da anlaşılacağı üzere onun bu özelliği, ölümünün Cañıl'ın elinden olmasına engel değildir.

II.2.6. Atakozu:

Atakozu er Çabak ile birlikte destanda Üçükö ile Tülkü'nün yakını, yardımcısı olarak karşımıza çıkar. Epik geleneğe göre destan kahramanlarının, Cañıl Mırza destanı bağlamında da Atakozu'nun olağanüstü fizik gücünden bahsedilmesi gerekirken aşağıdaki dizelerde de görüleceği üzere Atakozu'nun sadece akıllılığından ve dediğinden dönmeyen kişiliğinden bahsedilmektedir. Biz bu durumu bir eksiklik olarak görmüyor; daha çok destan anlatıcısının icra ortamında çevre diye bildiğimiz dinleyici-ürünün anlatıldığı ortamın özelliğine bağlı olduğunu düşünüyoruz.¹⁰¹

Atakozu cakını,

101. Ö. ÇOBANOĞLU; Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş; s:275

Çabak kıyın baatırı.

Üçükö, Tülkü baş olup,

.....

Atakozu akılman,

Akılınan cazbadı (metin, s. 176)

II.2.7. Er Çabak:

Çabak her sahnede Atakozu'nun yanındadır. Tıpkı Üçükö ve Tülkü gibi destan boyunca Atakozu ile birlikte görülür. Cañıl tarafından öldürülür. Ayrıca destanda er Çabak'ı sadece Atakozu'nun değil Üçükö ile Tülkü'nün de yakın arkadaşı olarak belirtilmektedir. Nitekim aşağıdaki satırlar Er Çabak'ın kahramanlığı yanı sıra destan boyunca Atakozu'nun yanında bulunan arkadaşı, Üçükö ve Tülküyle bir yiğit dörtlüsü olduğunu gözler önüne sermektedir.

Öñçöy kıraan baatırı,

Üçükö menen Tülkünün

Eline aytkan akılı

El içinde teñ kurbu

Atakozu cakını

Çabak kıyın baatırı

.....

Baarın kılğan uşul dep,

Anı da koşo camladı.

Törtöönü birdey soylotup,

Kazkara menen kız Cañıl

Kaçırıp kirdi oynotup,

Törtöönü kabat soylotup,

Cılkını karay cönödü, (metin, s.190)

II.2.8. Han Tursun:

Han Tursun destanda yanında kırk yiğidi olan Kaşkar hanı olup Turpan, Ürümçü, Cerken gibi bölgelerin de hakimi olarak gösterilmektedir. Destanda savaşçılığından, savaşmaktaki ustalığından ve düşmana saldırısından bahsedilmemekle

birlikte Cañıl'ın kendisine evlenmek istediği şeklinde haber yollayıp da geldiği anda itiraz etmemesi, sonunda bir oyun olduğu anlaşılrsa bile savaşmak yerine ikna yoluyla onu evlilikten vazgeçirmesini biz yine epik gelenek kuralları içinde değerlendirmeyi uygun buluyoruz. Nitekim kendisinin:

Kaşkar menen Turpandı
Ürümçü menen Cerkendi
Kabatı menen bilsin de,
.....
Küyöölöp Tursun kelem deyt,
Küröktöp altın berem deyt,
Tiyemin dese alam deyt.
.....
Kırk cigitti eerçitip,
Küyöölöp tüştü keçinde
Mıltık atıp, caa tartıp
Kökbörüsün tarttırıp (metin, 198)

sözlerinde de belirtildiği üzere Han Tursun hazinesi ağzına kadar dolu, varlıklı üstelik atıcılıkta ve “kökbörü” oyununda usta bir hükümdardır. Ancak Cañıl kabul eder gibi görünüp Tursun'un peşinden yola çıksa da:

Menin teñim sen emes,
Sen aluuçu men emes!
Albars kılıç belinde,
Açuu çıktı kebinde,
Açuusu kelip kız Cañıl,
Handın başın alganı,
Katın alam dep cürüp,
Han Tursun ölüp kalganı(metin, 219)

satırlarında da verildiği üzere benim dengim sen değilsin, senin alacağın ben değilim diyerek hiddetlen Cañıl Tursun Han'ın başını keserek öldürür.

II.3. DESTANIN ÜÇÜNCÜ DERECEDEKİ KAHRAMANLARI:

Bu grupta yer alan destan kahramanları aşağıda vereceğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere destanın ikinci derece diye nitelendirdiğimiz kahramanlarına yardım eden, onların yanında bulunan kimseler olarak dikkati çekmektedir. Bir yerde söz konusu kahramanlara “yardımcı kahramanlar” demek daha doğru olacaktır. Ayrıca bu gruba aldığımız destan kahramanlarının ikinci gruptaki kahramanlar gibi fizik gücüyle değil akılcılıkları ile ön plana çıkmaktadırlar.

II.3.1. Anar:

Destanda olayların seyrini değiştiren biri olarak karşımıza çıkan Anar, Abıl’ın öldürülmesine engel olarak Cañıl’ın kolundaki bileziği almasına neden olan bir kahramandır. Destanda Anar söz konusu ettiğimiz “Abıl”ın öldürülmesine engel olma’ konusunu “kökbörü” oyununun başı olduğunu söyleyerek halleder. Bu sahne destanda şu dizelerle anlatılmaktadır:

Açuusu kelip, kız Cañıl:

Algın başın!_ dep ayttı.

Anar degen bir kelin:

Oyun başı men bolsom,

Oyrottu bilgen sen bolsoñ,

Bu da kandın uulu eken,

Daracañar teñ bolso,

Körüşüp koygun dep ayttı.(metin,s.219)

Dikkat edilecek olursa fizik gücü ve yiğitliği hakkında herhangi bir kelime edilmemektedir. Ancak biz yukarıdaki satırlarda sadece “olayları sonuca kavuşturmada olgun ve pratik bir zekaya sahip” şeklinde tanıtılan Anar’ın destan mantığı içinde elbette diğer kahramanlar gibi olağanüstü fizik yapısıyla dikkat çekeceğini düşünüyor; bu durumu gene yukarıda belirttiğimiz “anlatının icra ortamında şekilleneceği”¹⁰² bağlamayı uygun buluyoruz.

102 Ö. ÇOBANOĞLU; a.g.e.; s:275

II.3.2. Kulançı

Türk Dünyası destanlarında destana adını veren kahramanın herhangi bir sebeple başka destanlarda da görülmesi söz konusudur. Özellikle aynı Türk boy ve topluluğuna ait destanlarda bu durum, daha da sık rastlanan bir özellik göstermektedir. Meselâ Manas destanı'na adını veren Manas'ı diğer Kırgız destanlarından Bağış'ta, Er Tabıldı'da Kurmanbek'de görmemiz mümkündür. Yine Kazak ve Özbekler'de bilinen Köroğlu destanının adını Kırgız destanlarından Kococaş'ta, Kurmanbek'te, Er Tabıldı'da da görebiliriz.

Bu durum Cañıl Mırza destanı için de geçerlidir. Nitekim Kırgızlar'a ait olan Kulançı Mergen Destanının aynı adlı kahramanına söz konusu destanda da rastlıyoruz. Cañıl Mırza destanında Kulançı bu adla verilmekte; Kulançı adının daha önce yaşayan bir kahramana konulduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca Kulançı destanda avcılık ve atıcılıkla ilgili bir hüner göstermese de Kulançı Mergen diye de adlandırılmakta; destanda kendi ağzından söylenen:

Menin atın surasañ
Kulançı degen mergenden
Kulan atıp kelgin dep
Buyruk kıldı Mırzabız
Kolgo tüştü başım dep,
Kırk beşte benim çaşım dep, (metin, s. 147)

satırlarında da bu durum, rahatlıkla görülmektedir.

Ayrıca Kulançı incelediğimiz destanda Cañıl Mırza'nın yanında bulunan, onun akıl danıştığı “aksakal”lardan bir tanesidir. Kulançı'nın Burhuy'a hitaben söylediği

Ee, Burhuy, batır dep,
Aytıp ötöm dalay kep,
Men Cañıl'dın elimin,
Keñeşteştin birimin.
Suraganıñ kep bolso,
Cañılga barbay kaytıp ket,(metin, s. 148)

şeklindeki dizelerden de bu durumu anlamamız mümkündür.

II.3.3. Mamaykul:

Mamaykul, Abıl'ın Cañıl'ın kolundaki bileziğini almak için danışılan Moğollar'ın beylerinden biridir. Bu yüzden de yiğitlik özelliklerinden ziyade bu kahramana akıl danışılanların bölümü olan üçüncü bölümde yer vermeyi uygun bulduk.

Moñoldordon Mamaykul,
Biylerrinin barısı
Masilet kıldı bir ayga.
Akılga toluk, eñ çeçen
Baldarının baarısı
Kız Cañılga barganda,
Kızıl altın şakegin
Kolunan suurop alganga,
Kim çıgat elden balbanga,
Car caldırdı barısı, (metin, s. 202)

yukarıdaki dizelerle olaylardaki işlevinden bahsedilmiştir.

II.3.4. Edige:

Destanda Cañıl'ın kolundaki bileziği almak için Abıl'a akıl veren Edige Mırza ise Altın Orda Devleti zamanında Nogay emirlerinden biri olup Rusları 1409 yılında ağır bir yenilgiye uğratarak Kerim Berdi ile yapılan bir savaşta yenilerek hayatını kaybetmiştir. Edige Mırza aynı zamanda Timur-Kutluk'un koruyucularından birisidir.

Edige çeçen kep ayttı,
Ee, Şırdagım, dep ayttı,
Karı menen caş keldi.
Kalıñ Kırğız çoğulup,
Uruuga birden baş keldi.
Ak Kalpaktuu Kırğızga
Alıskı cerden coo keldi,
Aytışa turgan doo keldi,
Cañıldan kördük korduktu,
Kızdan kördük zorduktu.
Üçükö menen Tülkünü

Kabatı menen sulattı.
Karış cerge otkozboy,
Maldın baarın kuurattı.(metin, s. 206)

II.3.5. Tagay:

Tarihî kaynaklara göre Tagay Biy Kırgızlar'ın Orta Çağ'da yaşayan siyasîlerinden ve toprak ağalarından birisidir. 1460 yıllarında doğduğu sanılmaktadır. Bugünkü Kırgızlar'ın bir kabilesinin Tagay Biy'in soyundan geldiği belirtilmektedir.

Cañıl Mırza destanında ise Tagay Kırgızlar'ın bilge kişilerinden biridir ve Şırdakek'ten "Boz Corgo"yu istemek için Abıl ile birlikte gidenlerdendir. Aşağıdaki dizelerle Tagay Bey'in halka seslenişi yer almıştır:

Karıyası Tagay biy
Kalk içine kep ayttı
Ötkön menen ketkenden,
Ötkür bolot keskenden,
Ketip barat caş bala
Kara candan keçkenden.
El namısın alganga,
Elden çıkan balbanga.
Daban aşat, taş basat,
Bılkıldagan saz basat,
Kuusa kuup cetkidey,
Kaçıp kalsa kokustan,
Çañ cetkizbey ketkidey,
Kız Cañıl kıyın coo bolot,
Ceri biyik too bolot,
Agınduu dayra suu bolot.
Kalñ Noygut kalkı bar,
Kalkına Cañıl barkı bar.
Kara dolu, Kazkara,
Eki tulpar atı bar,
Katından çıkkın karkıbar.

Men bile turgan kep bolso,
Karı-caş saga ep bolso,
Kırk uruu Kırgız, kep aytam,
Intımak kılgın! dep aytam.
Men aytayın kalıksa
Abıl ketip baratat,
Erdin kunun alam dep,
Doogo ketip baratat,
Ölümğö baylap öz başın,
Coogo ketip baratat.
Kan içmenin er Abıl,
Özünö ketip baratat,
Adamdı koydoy muuzdagan
Sözünö ketip baratat.
Tulpar tandap mingizsek,
Ok ötpös zoot kiygizsek,
Menin sözüm ep bolso,
Uruuga birden at alıp,
Ak sakaldan kat alıp,
Kalmatay bolsun başçımız,
Üyünön barbay kalbasın
Akıl tapçu cakşımız.
Kırk çaar at alalı,
Kıybattan ürtük cabalı.
Kırk kişi tandap baralı,
Şırdakbektin Boz corgo
Mayın surap alalı.
Berse Abıl minsin dep,
Cazganbay colgo kirsin dep,
Tagay biydin bul sözü
Cıyılğan elge ep boldu. (metin, s.68)

Şırdakbek'in Boz Corgo'yu vermeyi kabul ettiği sahnede karşımıza çıkmaktadır.

Kalmatay menen Tagayga

Bolotton olupok kiygizip,

Kırk kişiğe kırk çaar at,

Baarına birden mingizip,(metin, s.208)

II.3.6. Ak Koçkor:

Destanda Teyiş'in oğlu olarak ve tıpkı Mamaykul gibi Abıl'ın yola çıkması için akıl verenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki dizelerde de görüldüğü gibi:

Kalıñ Kırğız kelişip,

Karıyası Kalmatay

Buga sözdü berişip,

Teyiştin uulu Ak Koçkor,

Ak Koçkor en önemlisi Abıl'ın erkek kardeşidir:

Ak Koçkordun inisi,

Abıl çıktı tandalıp.(metin, s.208)

II.3.7. Şırdakbek:

Destanda epik unsurlardan biri olan “cins at”a sahip bir kahraman olarak karşımıza çıkmakta olup söz konusu destanda kahramanlara akıl veren, yol gösteren bir karaktere sahiptir. Nitekim “Cañıl'la savaştıracak güce sahip” diye söylenilen Boz Corgo'sunu almak üzere Abıl, Şırdakbek'e doğru yola çıkar; gerçekten de Şırdakbek'in atı sayesinde Abıl Cañıl'ın kolundaki bileziğini almasının yolu açılmış olur. Destanda ise bu durum:

Şırdakbektin Boz corgo

Mayın surap alalı.

Berse Abıl minsin dep, ,

Cazganbay colgo kirsin dep,

.....

Sizge keldik kalıska,

Çıdabadık namıska.

Bir cılkının mayı eken,

Surap keldik karızga,
Berseñ Şırdak hanıbiz,
Kul bololu baarıbiz.
Astıña keldi tartuuga,
Kalmatayday karıbiz.

.....

Ep bolso, hanım, dep ayttı.
Han Şırdabek makul dep,
Cakşı ayttıñ munu baatır dep.
Mayı turmak Boz corgo
Başı menen bereyin,
Mınça kelgen el-curtka
Men berbeyin debeyin,
Alıp ketkin baatır dep,(metin, s.208)

dizeleriyle verilmektedir.

II.4. DESTANIN DÖRDÜNCÜ DERECEDEKİ KAHRAMANLARI:

Bu grupta yer alan kahramanların üçü de Cañıl Mırza'nın şu ya da bu şekilde akraba veya hısım olduğu kimselerdir. Hemen hemen hiçbir bilgi verilmese ve adları belirtilmese de çocuklarının bu gruba alınmasının nedeni tamamen budur.

II.4.1. Kalmatay:

Kalmatay destanda Cañıl Mırza'nın evlenmesi beklenen Abıl yerine elini uzattığı yaşlı kocasıdır. Onun, Cañıl'ın eşi olmasına neden:

Caştarıñar algın dep,
Cañıl Mırza zarıldı
Karı-caşı duuldap,
Kalmatay akem alsın dep,

.....

Alıstan kelgen bir kızdı
Caşıbız alsak bolboy dep,
Karıyası keñeşip,

Kalimatayga berişip,

Kalimatay aldı Cañıldı. (metin, s.222)

dizelerinde de aktarıldığı üzere aksakallar meclisidir. Aslında Cañıl'ın kolundan bileziğini alan Abıl olup Kalimatay'ın memleketine bu kadın kahramanın gelmesine neden olan da yine odur.

Kalimatay'ın Cañıl'dan dokuz yıl süresince üç erkek çocuğı olur:

Kalimatayadan bir erkek

Kız Cañıldan tuulgan.

Kız Cañıldın arbagı,

Kılımgı minday ugulgan.

.....

Segiz cılga cetkende,

Toguz cılga ötköndö,

Üçkö çıktı balası,(metin,s.223)

dizelerinde de verildiğı üzere....

Destanda Kalimatay Cañıl'ın ağzından –biraz şikayet eder tarzda- şu şekilde anlatılmaktadır:

Kızdan kelin boldum dep,

Kızıl öñüm öñdu dep,

Kempir atka kondum dep,

Birdi tuup toktolup,

Calınım öçüp, çok bolup,

Caşçılık ketken oktolup,

Abışka bolso alғанım,

Alçaңdap atka mingendey (metin, s.224)

II.4.2. Barçeke:

Barçake Kalimatay'ın “baybiçe”si yani ilk eşidir. Başlık ödenerek bir başka ifadeyle “ak nike” ile evlenilen bu kadın diğerk eşlerden daha üstündür ve evde onun sözü geçer.

Türk kültür tarihinde “kalıñ” geleneğini ve yaptırımlarını göz önüne seren, baybiçelik kurumu gereğince Türkler'de evin aslı söz sahibi odur; babanın kalan

mallarına varis olabilecek veya tahtına çıkabilecek çocuklar, ancak ondan olan çocuklardır.¹⁰³

Kıyşandabay şurkuya,
Barsañ bolo dep ayttı.
Özü kelgen calap dep,
Eldin tilin albasañ,
Maga kelet naalat dep, (metin, s.225)

sözleriyle belirtilmekte; “eski savaş hünelerini göstermesi” yönünde yönlendirilmeyip sanki emredilmektedir.

II.4.3 Camgırçı:

Kulançı adlı kahramanı tanıtırken de söylediğimiz gibi destan kahramanlarının sadece adlarını taşıyanlarında değil başka destanlarda da karşımıza çıktığı görülmektedir. Nitekim Camgırçı “Sarinci-Bököy” destanında Sarinci’nin babası olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Tarihi kaynaklara göre ise Camgırçı Astarhan Hanlığı’nın Ak Kübek Han’dan sonraki, Derviş Ali’den önceki hanlarından olup ‘Yağmurca Han’ adıyla bilinmektedir.

Cañıl Mirza destanında Camgırçı, Cañıl’ın babasıdır. Küçük bir kız iken av peşinde koşarken kaybolan ve günlerce evine dönmeyen Camgırçı, Cañıl’ı çok merak eden, kız çocuğunun evde, annesinin dizi dibinde oturması gerektiğine inanan geleneksel Türk aile babasıdır:

Kız degen üydö boluuçu,
Kızırluu kişi konuuçu,
Talaada cürsöng calgız kız
Kızıling öçüp onguuçu,
.....
Camgırçının calgız kız,
Erkek menen cüröt dep,
Uşak aytaar dalay kep, (metin,s.127)

satırlarında da verildiği üzere...

103 Bahaeddin ÖGEL; Dünden Bugüne Türk kültürünün Gelişme Çağları; ss:256-263

II.4.4. Cañıl'ın Üç Oğlu:

Destanda vaka sürükleyici bir özelliği olmamakla beraber Cañıl'ın üç oğlunu da bu gruba almakta tereddüt etmedik. İncelediğimiz bu destanda özellikleri, yaşları ve hatta isimleri açıkça belirtilmemelerine rağmen destan onlar temel alınarak sona erer. Bir başka ifadeyle Cañıl koca evinden baba evine dönerken çocuklarını da bırakır; en küçüğünü ise öldürür. Büyük bir ihtimalle destan anlatıcısı destanı bu şekilde bağlayacağını bildiğinden Cañıl'ın üç oğlu hakkında bilgi vermeyi düşünmemiştir. Yine de destanda Cañıl'ın üç oğlundan en büyüğünün sekiz, ortancasının yedi yaşlarında olduğunu:

Kızmat kılıp eline,
Kelin boldu kız Cañıl,
.....
Segiz cılga cetkende,
Toguz cılga ötköndö,
Üçkö çıktı balası (metin, s.223)

dizelerinden anlamamız mümkündür.

Bu konuda sonuç olarak destanda baş kahraman tektir ve bu kural epik destan geleneğiyle bağlantılıdır.¹⁰⁴ Destanın asıl kahramanının yenilmez bir kadın olması da önemli bir özelliktir.

Destandaki diğer kahramanlara baktığımız zaman diyebiliriz ki en fazla kahraman sayısı II. gruptadır. Çünkü bu grupta yer alan kahramanlar yiğitliğiyle ön plana çıkmış ve Cañıl'la karşı karşıya gelmektedirler. Bu sayede Cañıl'ın kahramanlığı birden çok sahnede tekrarlanır ve Cañıl'ın kahramanlığı bir kez daha kanıtlanmış olur.

III. bölümde ise gene epik destan geleneğine uygun olarak olaylara yiğitliğiyle savaşarak değil akıl danışılarak etki eden “akıllı” kişiler yer almaktadır.

Aile bireylerinin yer aldığı IV. grupta ise kahramanlardan detaylı bir şekilde bahsedilmemesi hatta Cañıl'ın çocuklarının adlarının bile verilmesine gerek duyulmamasının sebebi ise Cañıl'ın aile hayatıyla değil yine yukarıda bahsettiğimiz gibi destansı kahraman özelliklerinin vurgulanmak istenmesidir. Ne babasına ne eşine ne de çocuklarına bağlanamamıştır.

104 Ö. ÇOBANOĞLU; Türk Dünyası Epik Destan Geleneği; s.19

Görüldüğü üzere Cañıl Mırza destanı kahramanları bakımından oldukça zengin bir kadroya sahiptir. Söz konusu kahramanların savaş ve atıcılıkları yanında içinde yer aldıkları sosyal statüler ve kesimler ise bu zenginliği destekler niteliktedir.

III.BÖLÜM

CAÑIL MIRZA DESTANINDAKİ MİTİK VE EPİK MOTİFLER

Bilinmelidir ki destanları epik dönem ürünü olmakla birlikte teşekkül ettiği dönemin öncesinden ayrı düşünmek de mümkün değildir. Bu nedenle sadece epik değil, Kırgız Türkleri'nin hatta Türk Dünyasının ortak mitolojilerinden izler taşıması gayet doğaldır.

III.1. KUMAYIK:

Türk mitolojisinde “hüma kuşu”, “talih kuşu”, “devlet kuşu” olarak bilinen bu kuşun sadece geçmişte kumda doğduğu zaman içinde kut inancıyla birleşerek devlet ve gücü ifade ettiği İslâmiyetle beraber hüma kuşu adını aldığı bilinmektedir. İnanişâ göre bu kuşun kanatlarının gölgesi kimin üzerine deşerse o kişinin her dileği olur; işleri yolunda gider. Destanda kumayıkla ilgili şu dizelere rastlanmaktadır.

Kız Cañıldın Kumayık,

Uşul kılğan işinde

Tük kata cok kılayıp.

.....

Kumayıktı kök coru

Tuuyt eken dep ukkan.

Kumga tuugan kumayık

Kız Cañılga ılayık,(metin, s.183)

Manas Destanında ise Kumayık'ın Ak Saykal'a bakılması için verildiğini görüyoruz. Destanın Manas'tan etkilendiğini görüyoruz.

III.2. KIRK YİĞİT:

Çeşitli konularda karşımıza çıkan kırk sayısı da dikkatimizi çeken hususlardan biridir. Kaynağını eski Türk inançlarına bağlamak gerektiğine inandığımız bu motif, Kırgızların türeyişini anlatan bir efsaneyle ilgili olmalıdır. Nitekim rivayete göre Sağın Han adlı bir Kazak hükümdarının “ellerini suya soktukları anda üzerlerine kut (nur) indiğı için gebe kalan kırk kızı”, babaları tarafından bir dağa sürölüp çoğalırlar ve

Kırgız (bu terimin ‘Kırk kız’dan bozma olduğuna inanılır) kavmini meydana getirirler.¹⁰⁵

Aynı durum, Kırgız destanlarının ekseriyetinde de söz konusudur. Meselâ Manas’ın yiğit eşi Kanikey’in özel olarak eğitilmiş; at binip kılıç kullanmakta usta, yanlarından bir dakika olsun ayrılmayan, gözüpek “kırk kız”ı vardır.¹⁰⁶

Büyük göçebe boyların başındaki kahramanlarının yanlarında “kırk yiğit”, hatunlarının yanında da “kırk kız” bulunması meselesi Dede Korkut Hikayeleri’nde de ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kazan Han kırk yiğidine birer kız vererek, kırk yerde otağ diker. Destanda: “Ağca Kala Sürmelüye gelüp Kazan kırk otak dikdürdi. Yidi gün yidi gice yime içme oldı. Kırk ivlü kul ile kırk carıye oğlu başına çevürdi, azad eyledi”¹⁰⁷, “kırkgün, kırk gice toy düğün eylediler”¹⁰⁸ satırlarıyla gördüğümüz bu durumun yanı sıra halk hikayelerimizde de benzer bir tablo ile karşılaşmaktayız. Özellikle kahramanlık yanı ağır basan hikayelerimizin kadın kahramanları da “kırk kız”a sahiptirler: Gülgez Peri¹⁰⁹, Mahbub Hanım¹¹⁰ ve aşk konulu hikayelerden birinin kahramanı olan Şah Senem¹¹¹ gibi... Ancak sözü edilen hikayelerdeki kızların epik anlatmalardaki gibi fizik kuvveti yerine akılları ve güzellikleri, güçlü sezgileri, entrikalarıyla ön plana çıktıklarını belirtmemiz gerekmektedir. Daha çok yerleşik hayata uygunluğu ile dikkati çeken bu durumun yanı sıra bazı destanlarda kızların sayısının değişmesini ya da azalmasını ise anlatının yaygın olduğu çevrenin kültürel değerlerine ve anlatıcıya bağlamayı uygun buluyoruz.

Cañıl Mırza on altı caşka toldu,

Noyguttan çıkkın erke boldu.

Kırk cigit kütüp,

Saltanı kıyın boldu

Kızdan çıkkın kıraan boldu, (metin, s.126)

105 Ziya GÖKALP; Türk Medeniyeti Tarihi I, Cilt:I (İslamiyetten Evvel Türk Medeniyeti) Türk Kültür Yayını: 5 (Haz: Fikret Şahoğlu); İstanbul 1974; s.99

106 Emine Gürsoy NASKALİ; Manas Destanı, Türksoy Yayınları, No:1, Kamer Matbaacılık; Ankara 1995; s.87

107 Muharrem ERGİN; A.g.e.; s.176

108 M. ERGİN; A.g.e.; s.153

109 Zeynel Abidin MAKAS; Tıfarganlı Abbas ve Gülgez Peri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma; Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyalbilimler Enstitüsü; (Doktora Tezi); Erzurum 1982; s.189

110 Zeynel Abidin MAKAS; Yaralı Mahmut ile Mahbub Hanım Hikayesi; Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; (Yüksek Lisans Tezi); Erzurum 1979; s.141

111 Fikret TÜRKMEN; Mizahta Üstünlük Teorisi ve Nasrettin Hoca Fıkraları; Kültür Bakanlığı Yayınları: 234, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi: 50; Ankara 1996; ss.142-143

dizelerinde görüldüğü gibi incelediğimiz destanda Cañıl'ın da yanında kırk yiğitinin bulunduğu görülmektedir.

III.3. ALP KADINLAR VE ALP ERKEKLER:

“Bilindiği üzere her ürün kendisini yaratan şart ve çevrenin ihtiyacı olarak ortaya çıkar; o ihtiyaç, dolayısıyla da söz konusu ihtiyacı meydana çıkaran şart ve çevre bulunduğu sürece canlı kalır. Bu ihtiyaçların, bir başka ifadeyle çevre ve şartların çeşitli şekillerde belirmesi ise, söz konusu üründeki konunun ve insan tipinin de o ihtiyaca göre değişmesine yol açar. Yani, Türklerin göçer evli oldukları, tabiatla dolayısıyla tabiat güçleriyle karşı karşıya kaldıkları, hareketin esas teşkil ettiği dönemin ihtiyacını temin eden destanlardaki tiplerin de, bu hayat tarzına ayak uyduran kahramanlar olacağı, tabidir.”¹¹² ‘Bu yüzden destan kahramanları anlatının ortaya çıkmasını sağlayan toplumun isteklerini, özlemlerini, beklentilerini, ideallerini temsil etmektedirler. Halk bilmek, görmek, duymak istediği her şeyi, onların hayatına sığdırmakta, bir anlamda idealleştirmektedir. Söz konusu anlatı türündeki kahramanlarını fizik güçleriyle ve olağanüstü irilikte; binicilik, atıcılık ve savaşçılık gibi konularda yenilmez kahramanlar yani “alp tipi” olarak karşımıza çıkmalarının; mesela Dede Korkut kahramanlarının “kargu sünnü uçında er böğürden.... Garuma yetdüğünde kimsin diyü sormayan....koşa burcdan kayın okı eglenmeyen..... yirün bir uçından bir uçına yetem diyen...”¹¹³ şeklinde tarif edilmelerinin sebebi de, tamamen budur.”¹¹⁴

İncelediğimiz Cañıl Mırza Destanı'nın asıl kahramanı Cañıl Mırza da yukarıda belirtilen tüm “alp kahraman” tipine uygundur. Destanın teşekkül ettiği zamanın şartlarına uygun olarak fiziki anlamda gösterişli, attığını vuran, çok iyi bir binici ve avcıdır. Cañıl aynı zamanda bir kadın kahraman olarak da “alp kadın tipi” nin en önemli temsilcisidir. Güzelliği ve endamıyla da dikkat çekici bir kahramandır. Bir çok yiğit onunla evlenmek için Cañıl'la savaşmış ve canından olmuştur.

Kızdan çıkkan kıraan boldu,
Kırgızdan çıkkan tınar boldu,
Atışkan coodan kaçpadı

112 Mehmet KAPLAN;A.g.e; ss.13-17

113 M. ERGİN; A.g.e; s.201

114 Nerin KÖSE (YAYIN) ; Kurmanbek Destanı; s.156

San miñ koldon şaşpadı,
Aytkanı saya ketpedi.
Salganı şumkar kuş boldu.
Koldogonu kız boldu,
Aykocomdon bata alıp,
Cañıl Mırza atanıp,
Kırk cigiti kaşında,
Kıyın çıktı caşında.
Kaşkardı çaap karattı,
Kazanasın talattı.
Atkanı miltık ok bolup,
Atışar kişi cok bolup,
Cılkı tiyip olco alıp,
Kıylaga saldı bülüktü,
Kılıcı tiygen kıyraşıp, (metin, s.126)

dizelerinde Cañıl'ın özelliklerinden sırasıyla bahsedilmiştir. Kızların içinde en güçlüsü olduğu, devrin şartlarına göre idealize edilmiş bir kahraman olduğunu vurgulayan “Kırgızlar'ın umudu olduğu” bin kişi karşısında bile yılmadığı, attığını vuran, kılıcı keskin bir yiğit olduğu anlatılarak Cañıl'ın savaşçılığına özet olarak değinilmiştir.

On altı çaşa oktolup,
Bir cerge turbayt toktolup.
Koştogonu ok bolup,
Kız Cañıldın üstünö,
El çoğulup toptolup,
Canı caza tartpagan,
Atkanı tirüü kaytpagan,
Et bışımga cüz atat
Beker ketpeyt bir ogu.
Bettegendi tüz atat,
Mergenden mınday kim boldu!
Kız Cañıl dep atagı,

Kılımgı ketip düñ boldu,
Kızdan kıyın kim boldu.
Altı uruu Noygut eli bar.
Ataktuu Oşpol ceri bar.
Kün çığış cagı Lob dayra
Oşol cerdi cerdegen,
Teminişken duşmanga
Teñdigin Cañıl berbegen.(metin, s.132)

dizelerinde Cañıl'ın on altı yaşından itibaren atıcılıkta ne kadar usta olduğu, kendilerine saldırmak isteyen düşmanlarla savaşıp onlara huzur vermediği, Noygut halkının lideri olduğundan bahsedilmiştir. Sayılan tüm özellikler Cañıl'ın olağanüstü özelliklere sahip bir kahraman olduğunu ve idealize edildiğini gösterir.

Kız Cañıl kıyın çıktı dep
Kıtaylar salgan çuulgan.
Akılınan şaşpagan,
Atışkan coodon kaçpagan.
Bir oturgan cerinen
Et bışımda miñ aktan,
Mınday ukmuş kim atkan,
Kaşkardı çaap karatkan.
Cerkenge çeyin alğanı,
Cetimiş boldu balbanı.
Altımış kızıl nar alıp,
Tartuusun başka cana alıp
Cañıl Mırza atanıp;
Kırımdan cazıp kat alıp,
Kırgızdan çıkkan kıyın dep.
Oşo cerge atalıp.
Saramcalı sanda çok,
Saltanatı baada çok
Atışkan coosu oñbogon,

Ayaldan minday bolbogon,
Kıtaydı kırıp somdogon,
Kızdan minday bolbogon,
Kırk künü kızıp uruşsa,
Betinen kızıl oñbogon,
Bendede minday bolbogon,
Bet alğan coosun somdogon.
Kızdan çıkkın kımbatı,
Kız Cañıldın sımbatı.
Aytıp ötör cönü bar,
Aksargıl bolgon öñü bar,
Atağı çıkkın Cañıldı
Aytıp ötör cönü bar.
Çolpondoy bolgon közü bar,
Colborstoy bolgon töşü bar,
Eñçer kelgen boyu bar,
Eki miñdey coo bolso,
Alamın degen oyu bar.
Calgızdıgın oyloboyt,
Canın ayap tolgonboyt,
Kılıçı bar belinde,
Kıyın çıkkın cerinde.

dizelerinde Cañıl'ın yenilmezliğinin, onun gibi güçlüsünün görülmediğinin anlatılmasının yanı sıra; kahramanın fiziki görünüşünün de olağanüstülüğü ve güzelliğinden bahsedilmiştir. Cañıl; kar beyaz tenli, zühre gözlü, yapılı vücutlu, kaplan göğüslü olarak tarif edilmiştir.

Aygandı çaap mal alıp,
Altın, kumüş zar alıp,
Kıyşığı çok kebinde,
Mıltığı bar conunda,
Sır cebesi moynunda,

Altından kuran koynunda,
Boy tumarı boorunda,
Forumu mınday sonun da.
Karılıkta nayzası,
Kalıkka tiygen paydası
Duşmandan kaçpayt....
Adamdan başka forumu,
Ayaldan çıkkın sonunu,
Adam ayran kalganday,
Kız Cañıldın coruğu.
Atışıp turgan duşmandan,
Atıp kayra tartpagan,
Akılınan şaşpagan,
Caasın caza tartpagan,
San koldon calgız kaçpagan,
Bet alğanın talkalap,
Bedöo kara at mingeni.
Beri kızınday çapkılap,
Kızıgıp coogo kirgende,
Kılıçın kanga boyogon,
Kıylanı Cañıl somdogon,
Kızdan mınday bolbogon.

.....
Ancıyan menen Alayga,
Arbagı ketken dalayga.
Kara tegin kalçaga
Kadırlı cetken kañçaga.
Cıldız menen Kunduzdan,
Kızdan çıkkın baatır dep,
Ukkan elge Kırgızdan.
Kıtay menen Kalmakka,

Kıylaga bülük salmakka,
Kız Cañıl çıkkın atuuga,
Kabarın ukkan kalmaktan.
Kalmaktın kanı çoñ Korun
Cetimiş corgo cetelep,
Astına keldi tartuuga,
Cürgönü Oşpol cer bolup,
Kalmaktar kelip cügünüp,
Kız Cañılga el bolup
Cañıldın atın ukkandar
Cürögü tuylap kozgolup,
Atın ugup köz körböy,
Aybatınan Cañıldın
Adamdın baarı dos bolup,
Maş oynogon atuuga
Malın berip kança can,
Cañılga kelgen tartuuga,
Çılandın colun karmagan
Çırmaşkandı calmagan
Opoldu boylop col salgan,
Nurhanga barıp kol salgan,
Tegin menen kalçadan
Teñ kelbegen kança can.
Çilendin colun tosturup,
Acıdan algan alıktı,
Kerbenden algan salıktı.
Cañıldın kılğan bul işi,
Calganı cok anıkpı,
Ancıyan menen Kaşkardı,
Mekege bargan acını
Öz kolu menen başkardı.

Dizelerinde ise alp kadın tipine uygun olarak Cañıl'ın bir erkek hükümdar gibi yöneticiliğinde, halkını düşmandan korumasından, fetihler yapmasından, vergi alıp halkı idare etmesinden bahsedilmiştir. “Kadınların insan sayılmadığı toplumları düşündüğümüzde, bunlar, Türk kültüründe kadınların erkeklerle birlikte söz hakkına sahip olduklarının, ileri bir medeniyet seviyesinde bulunduklarının delilidir.”¹¹⁵

III.4. ANT :

“And”, Türkler’de söz vermek anlamında, eskiden beri kullanılagelen bir kelimedir.¹¹⁶ Orhan Şaik Gökyay, bu kelimenin, iki yabancıyı dost ve kardeş olmak üzere sözleşmesi olarak kullanıldığını tesbit etmiştir.¹¹⁷ İslamiyet’in kabulünden itibaren ise bu kelime, “yemin” ve “ahd” ile birlikte kullanılmaktadır.¹¹⁸

Bilindiği üzere tarihte ant törenleri hakkında ilk malumatı M.Ö. V. asırda “İskitlerin kendilerini yaralayarak kanlarını akıttıkları kaba silahlarını batırdıkları ve ant formüllerini tekrar ederek yemin ettikleri, tarafların ölünceye kadar dost kaldıkları” hakkında, Herodot vermiştir. M.Ö. I. Asırda ise Çin elçileri ile Hun halkının aralarındaki dostluk ve kardeşliği teyit için Hun Dağı’na çıkıp beyaz bir at kurban ettikleri; Hun hakanının en değerli kılıcını batırdığı şarabı, Yüeci hanının kafatasından yapılmış kaptan içerek “her iki tarafın dost ve kardeş oldukları, birbirini aldatmayacakları, taraflardan birine yapılan saldırıda diğerinin yardım edeceği, andı bozanın tanrı cezasına çarptırılacağı” konusunda sözleştikleri bilinmektedir. Buna göre VII. Asırda Bizans ile aralarındaki sözleşmeyi teyit için Avar hakanı “Romalıları zarar vermek niyetinde olmadıklarını, bu düşüncesini değiştirdiği takdirde Gök Tanrının bütün Avarları mahvedeceğini” ifade etmiştir. Çin komutanı, VIII. Yüzyılda Uygurlarla yaptığı antlaşmada “her iki hükümdarın barış içinde bulunacaklarını, bu sözleşmeyi bozan tarafın soyunun yok olmasını” dilemiştir. İslam müelliflerine göre X. yüzyıla gelindiğinde Türkler _mesela İskitler_ önündeki su dolu kaba buğday gibi beni biçsinler şeklindeki, bakırdan yapılmış bir putun karşısında yemin etmekteydiler. Kırgız, Yabaku ve Kıpçakların kılıçlarını önlerine yanlmasına olarak koyduklarını ve “bu, gök girsin

115 N. YILDIZ; Manas Destanı; s.167

116 Yeni Tarama Sözlüğü; s.9

117 Orhan Şaik GÖKYAY ; Dedem Korkud’un Kitabı, s.CCCVII.

118 Naciye YILDIZ; Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yay.: 623; Ankara 1995, s.541

kızıl çıksın” şeklinde ant içtiklerini anlatan Mahmut Kaşgarî bu formelin “sözümde durmazsam be demir kanıma bulansın, yani öcümü alsın’ manasına geldiğini belirtmektedir”.¹¹⁹

Ancak İslâmiyetin kabulü ile yeminin de şekil değiştirdiği görülmektedir. Nitekim bu dönemde Türkler “Kur’ân’a el basmak”, “Kur’ân’ı öpmek”, “Tanrı nimeti ekmeği çiğnemek” gibi fıkıhın kabul ettiği yeminlere bağlı kalmışlardır.¹²⁰ Yani ilk zamanlardaki tüfek, kılıç, v.b. maddi varlıklar yerini, yeni dinin özelliklerini taşıyan “Kur’ân”, “Allah” v.b mistik unsurlara bırakmıştır.

Kırgız Türkleri’nde de geçmişte iftiraya uğranıldığında suçsuzluğunu ve temizliğini ispat etmek, yahut da yapılan ve söylenilen bir şeyi bir daha tekrar etmeyeceğini belirtmek amacıyla “Kur’ân’a el basarak yemin etme ve ekmek yeme âdeti vardı; bu şekildeki bir yemin o insanın suçsuz olduğu, sözünde duracağı hususunda en büyük kanıt sayılırdı.

Bugün hukuk yoluyla çözülen ve sadece gündelik hayatta yaşayan bu âdet, bizde de vardır. Nitekim bir konunun doğruluğunu ispat etmek, hatanın bir daha tekrar edilmeyeceğine karşındakini inandırmak için Kur’ân’a el basılır veya “Kur’ân’ı öperek alna koyma” hareketi üç defa tekrar edilir. Anadolu’nun bazı yerlerinde ise yemin sırasında Kur’ân gerekmez; “ekmek Kur’ân çarpsın demek, yeterli sayılır. Hatta ekmek parçasının öpüldükten sonra başa konma hareketinin üç defa tekrarlanarak “şu nimet hakkı için”, “Tanrının yüzü-suyu hürmetine” gibi sözler söylendiği de, sık rastlanan durumlardandır.

III.5. TOY:

“Dünden bugüne Türk kültüründe “toy”, önemli bir yer işgal etmiş olup sözlü gelenekte de kendine haklı bir yer edinmiştir. Şöyle ki:

Türkler’in eski hayatında üç büyük tören vardı: Şeylân (şölen), sığır ve yuğ. Belli bir oturma düzenini gerektiren ve mabuda sunulan kurbandan bu düzene göre pay alınmasını sağlayan “şeylân”lar büyük bir ziyafetle kutlanır; çağrılan, gerekli görülen herkesin bulunması beklenirdi. “Sığır” denilen avlar da, bu tür dini törenlerdendi. Yine belli bir düzenle çıkılan bu avlar sonunda avlanan hayvanlar kesilir; hep birlikte

¹¹⁹ Abdulkadir İNAN; Makaleler ve İncelemeler; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.; VII: Dizi; Sa. 51a.;Ankara 1987; ss.317-319

¹²⁰ A. İNAN; A.g.e; s.322

yenilirdi. “Yuğ” adıyla bildiğimiz “aş” törenleri ise gene aynı özellikte olup ölenin ruhuna verilen aşlar, özellikle de ilk yılındakiler, büyük bir törenle kutlanır; çağırılıp da gelmemezlik yapılamazdı.

İşte bütün bu törenler, büyük bir ziyafetle kutlanır; bu sırada yüzlerce hayvan kesilip pişirilerek, kopuz eşliğinde destanlar ve ağıtlar söylenerek tamamlanırdı.

“Kökbörü”, “ulak tartoo”, “top” ve “çevgan”, “cambı atuu” da bu üç büyük toy-tören gibi Kırgızların milli oyunlarındandı. Önceleri dini karakteri haiz, giderek din dışı kalmış bir kahramanlık gösterisi şeklinde olan bu oyunlar toy eşliğinde gösterilir, düzenlenirdi.

Söz konusu toylar zaman içinde düğün, sünnet, şehzadenin ilk avı, doğum, tahta çıkma gibi sebeplerle de düzenlenir olmuş; Dede Korkut’ta da verildiği üzere attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırmak gelenek haline gelmişti.

“Toy” diğer sözlü ürünlerimizde de karşılaşılan törenler olarak dikkati çekmektedir. Nitekim halk hikayelerinin sonunda sevenlerin kavuşması büyük bir toy düzenlenerek belirtilir; âşık bir toy türküsü söyleyerek hikâyeyi bitirir. Destanlarımızda kahramanın doğumu, öldüğünde kendisi için verilen, değilse kahramanın babası için verdiği aş törenleri hep büyük birer “toy” eşliğinde gerçekleşir. Yöresel düğünlerimizde bile kız evinde günlerce yemek yapılır. Hatta Orta Asya Türkleri’nin halen “beşik toyu” adı altında doğum olayını kutladıklarını, çoğumuz bilmekteyiz.¹²¹

Cañıl Mırza Destanı’nda ise “toy” motifine bir çok kısımda rastlanmaktadır. İlk olarak Burhuy Cañıl’la evlenmeye karar verdiği zaman halka toy verir. Destanda bu şu dizelerle verilmektedir.

Burhuy baatır oy kılıp,
Üç künü elge toy kılıp,
Lob dayranı keçem dep,
Kız Cañıl maga tiybese
Topçuday başın kesem dep,
Öz bilgenim kılam _ dep,
Özünün elin kıram _ dep, (metin, s.139)

121 Nerin YAYIN; Kırgız Epik Terimler Sözlüğü II; İzmir 2010; ss.87-89

Daha sonra ise Cañıl'ın Burhuy'la savaşmadan önce halkına ziyafet verip onlardan fikir aldığı bölümde “toy” kavramıyla karşılaşmaktayız. Buradan da anlaşılacağı üzere “toy” eğlence unsuru olmasının yanı sıra bir kararların alınıp, danışıldığı bir meclis olarak da kabul edilmiştir.

Cañıl mırza toy kılıp,
Köpçülökkö oy kılıp,
Kökbörüsün tarttırıp,
At-kunanın çaptırıp,
Cambıdan kıyık attırıp,
Oyun-külkü katkırık.
Kazkarasın baylagan,
Kastaşkanın caylagan,
Kıykırıktan şaşpagan,
Caanı caza tartpagan,
Atkanı tirüü kaytpagan,
Asker kurup taştagan.
Mergenge cambı attırıp,
Atkandarın caktırıp,
Toydun etin tarttırıp,
Kazkarası oynoktop,
Üstündögü er Cañıl,
Ak cılanday soyloktop.
Cılkıçı bardı kıykırıp,
Coo aldı dep aykırıp,
Burhuy degen ün çıktı,
Ürbülçök dep çuu çıktı. (metin, s. 156)

III.6. CAÑIL'IN OKU:

Bahaeddin Ögel, “Türk Mitolojisi” adlı eserinde “Yay ve Ok’un Türk kültüründeki yerinden şu şekilde bahsetmiştir: “Yay Türklerde bir hakimiyet sembolü idi. Hatta Büyük Selçuklu devletinin sembolü de, bir yaydan başka bir şey değildi. Fakat Oğuz Kağan destanındaki altın yay, gökyüzünü baştan başa kaplıyordu. Burada

yay, bir devletin değil; daha çok gökyüzünün bir sembolü halinde idi. Gerçekten de Türkler, zaman zaman yayı, gökyüzünün bir sembolü olarak görmüşlerdi. Onlara göre “ebe kuşağı” da, Tanrının bir yayı gibi idi. Türlü renklerde bezenmiş olan “ebe kuşağı”, gerçekten de altın bir yayı andırıyordu.”¹²² Ögel, Oğuz Kağan Destanı’ndaki “yay ve ok” motifinden ise şu şekilde bahsetmiştir. “Oğuz-Kağan altın yayı, üç büyük oğluna vermiş ve onlara, yayın bir hükümdarlık sembolü olduğunu hatırlatmıştı. Bu sebeple hükümdarlık, devamlı olarak batıda oturan ve Oğuzların Boz-Ok Türklerini meydana getiren, üç büyük çocuğun hakkı olacaktı”. Gerçekten de Türklerde yay, bir hükümdarlık sembolü idi. Efsane yazarı, buna kendinden fazla bir şey ilave etmemişti: “Oğuz-Han, doğuda oturan üç küçük oğluna, yani Üç-Ok’ların atalarına ise, üç gümüş ok vermişti. Bu okları verirken de oğullarına, okun bir elçilik sembolü olduğunu hatırlatmadan geri kalmamıştı.” Gerçi Türklerde ok, bir elçilik sembolü idi. Bir yere giden elçiler, sembol olarak ellerinde, kendi hükümdarlarının oklarını taşırlardı. Fakat Oğuz-Kağan’ın küçük oğullarının, elçi mertebesinde oldukları düşünülemezdi. Göktürk devletinde Bumın-Kağan, doğuda oturur ve “Büyük Kağan” ünvanını taşırdı. Batıdaki küçük kardeşi ise, onun emrinde olarak Yabgu idi. Kendisi gerçi Büyük Kağan değildi ama; devlet içinde Bumın- Kağan’dan sonra geliyor ve bölgesinin idaresini de, tam selâhiyetle elinde tutuyordu. Üç-Ok’ların devlet içindeki vazife ve selâhiyetleri de, İstemi-Kağan’ınkine benzetilebilirdi.

Mıltığın astı conuna,
Caasın aldı koluna.
Çaçın kayır imerdi.
Bolotton sokkon ogu bar,
Irgaydan kılğan sabı bar.
Tay carışım kelgende.
Caanı tartıp ciberdi,
Kak cüröktün tolto dep,
Eki közdün orto dep,
Caanın ogu şıp etip,
Cürökkö kirdi cıp etip,

122 Bahaeddin ÖGEL ; Türk Mitolojisi I; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Dizi- sa.102 1; Ankara 1993; ss.203-205

Cana kayta ciberdi.
Mañdayga ogu kabılıp,
Meesi taşka cabılıp,
Attan tüştü tırp etip,
Cerge tüştü şıl k etip,
Cer carıldı düp etip. (metin, s. 158)

III.7. CAÑIL'IN YANINDAKİ İKİ YİĞİT:

Cañıl'ın yanında gece uyurken onu koruyan iki yiğit kız bulunmaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi kahramanı koruyan yiğitlerin “kız” olmalarının sebebi Türk örf ve adetlerine uygunluk gösterdiği içindir.

Eldin baarı catkanda,
Kızık uktap atkanda,
Kan Camgırçı oygonup,
Cañıldın cayın oylonup,
Töşöktön turup tolgonup,
Uktap catkan Cañılga
Köröyün dep oylonup,
Basıp bardı kıltıldap,
Kız cañıldın başında,
Çırac küyöt cıltıldap,
Koyondon okşoş eki kız
Kız Cañıldın canında,
Külüp-oynop şıñkıldap,
Kız Cañıldı karasa,
Uktap catat oygonboy,
Eki kızdı karasa,
Kolunda bolot kılıç bar,
Kişi kirse soygondoy,
Kız Cañıldı kaytarıp.
Eki kız cayın aytalık:
Oñ kolunda caası bar,

Körgön candı atkanı,
Biröondö bolot kılıç bar,
Körüngöndü capkanı,
Balıktay turat oynoktop,
Cılanday ketet soyloktop.
Şıkaalap turup Camgırçı,
Karap turat toktolup,
Bilinip kaldı dabışı,
Çırak öçüp calp etip,
Eki kız ketti cok bolup.(metin, s. 130)

III.8. AT:

Bilindiği üzere eski Türklerde “at” sadece bir binek hayvanı değil beslenme, giyinme, süslenme, ticarî bir mal olarak da yerini almış; yazın yaylakta, kışın kışlakta besleyip korudukları bu hayvan onların hayat tarzlarını da belirleyen bir unsur olmuştur. Bir başka ifadeyle Türklerin göçebe olmalarını¹²³ sağlayan , bozkır Türk ekonomisinin esasını teşkil eden “at”ın bu kadar büyük bir yer edinmesinde Türklerin yaşadıkları coğrafyanın rolü büyüktür.¹²⁴ Bu yüzden at gerçek hayatta olduğu gibi halk anlatı türlerine de aksetmiş; teşekkülünde büyük bir rol oynadığı “destan”lardan sonraki epiko-romanesk dönemde teşekkül ettiği kabul edilen halk hikayelerimizde¹²⁵ de yaşamaya devam etmiştir.

At, Türk Dünyası’nın dev eseri Dede Korkut’la da yerini almakta gecikmemiştir. Mesela Banu Çiçek’i, ağabeyi Delü Karçar’dan istemeye giden Dede Korkut’un altında “kiçi başlu kiçer aygır”, yedeğinde ise “toklı başlu torı aygır” vardır.¹²⁶ Kazan Han, beyleriyle çıktıkları av sırasında yay çekip ok atmayan Begil’in adamlarının getirdikleri hayvanların çokluğunu görüp beyin ancak at üstünde avlanabildiğini anlayınca “at işlemese, er öğrenmez”¹²⁷ der.

Boz corgo menen kıl koyup,

123 M.KAPLAN;A.g.e; ss.12-13

124 İbrahim KAFESOĞLU; Türk Bozkır Kültürü; Türk Dünyası Araştırma Enstitüsü Yayını; Ankara 1987; ss.304-305

125 Nerin KÖSE (YAYIN); ‘Necip ile Telli Hikâyesi’; Araştırmalar I; Milli Folklor Yay:8; Halk Edebiyatı Dizisi:4; Ankara 1996; s.157-161

126 M. ERGİN; A.g.e; s.125

127 M. ERGİN; A.g.e.; s.217

Uçkan kuştay cıp koyup,
Kün çığış közdöy bet aldı.

.....

Boz corgonu oynotup,
Kayran Cañıl kamınıp,

.....

Cañıl ketti oktolup,
Kayıptan tuugan Boz corgo,
Cañıl minip çok bolup,

.....

Boz corgo menen Cañıldan
Acırap Kırız toktolup.
Kün asmandan tutulup,
Artınan kuugan kişi çok,
Boz corgo minip kız Cañıl,
Kırızdan ketti kutulup,(metin, s. 229)

destanın sonundaki dizelerde Cañıl'ın atının ne kadar önemli bir rolde olduğunu anlamaktayız. Kırızlar'dan “Boz corgo”su sayesinde kaçıp kurtulmuş, ardından kimse yetişememiştir.

Dikkat edilecek olursa Cañıl Mırza destanında epik unsurlar kadar mitik özellikle de ön plana çıkmaktadır. Destanın avcılık ve atıcılığı, esas alması kadar destancının ilgisine ve bilgisine de dayandırabileceğimiz bu durumu “Cañıl Mırza”nın anlatının çekirdeğini oluşturmasıyla ilgili olduğu’ şeklinde değerlendireceğiz.

IV.BÖLÜM

CAÑIL MIRZA DESTANI'NIN DÜNYASI

IV.1. İKİ ALP KADIN

Belirtmemiz gerekir ki Türk Dünyası destanlarında destan kahramanının yanında destan kahramanlarından önce kadın ya da erkek olsun yanlarında kırk yiğitleri bulunur. Elbette kırk Türk dünyası epik geleneğinde formel bir sayıdır.

Cañıl Mirza destanına baktığımızda da aynı durum söz konusudur ve:

Noyguttan çıkkın erke boldu.

Kırk cigit kütüp,

Saltanı kıyın boldu. (metin, s. 126)

dizelerinden de anlaşılacağı üzere Cañıl'ın yanında da kırk tane yiğiti vardır.

Ancak Cañıl Mirza destanının bu bağlamda kırk yiğitinden ayrı sağında ve solunda bulunan, onu her an takip eden, özellikle geceleri uyurken yanında bekleyen iki alp kadını vardır. Destan kahramanının kadın olması bizce söz konusu iki özel yiğitinin de kadın olmasına yol açmıştır; destandaki

Kız cañıldın başında,

Çırak küyöt cıltıldap,

Koyondon okşoş eki kız

Kız Cañıldın canında,

Külüp-oynop şıñkıldap,

Kız Cañıldı karasa,

Uktap catat oygonboy,

Eki kızdı karasa,

.....

Kişi kirse soygondoy,

Kız Cañıldı kaytarıp.(metin, s.88)

dizelerinde de görüldüğü üzere....

Söz konusu iki kadın kahraman, iyi kılıç kullanan, yay çekip ok atan, acımasız ve korkusuz yiğitlerdir. Onların bu özellikleri bize:

Kolunda bolot kılıç bar,

.....
Eki kız cayın aytalık:
Oñ kolunda caası bar,
Körgön candı atkanı,
Birööndö bolot kılıç bar,
Körüngöndü capkanı,
Balıktay turat oynoktop,
Cılanday ketet soyloktop. (metin, s.130)

şeklinde anlatılmaktadır.

Bizim burada üzerinde durmak istediğimiz şey, bu iki kahramanın kadın oluşuyla ilgilidir. Çünkü geleneksel Türk ailesinde bir kadının yatak odasında bekleyen yiğitler ancak kadın olabilir. Büyük bir ihtimalle destan anlatıcısı bu düşüncüyü de göz önüne almış; Cañıl’a ayrıcalık tanıyarak yanında gösterdiği iki yiğitini, kadın olarak göstermiştir.

IV.2. BİR KADIN KAHRAMAN OLARAK CAÑIL MIRZA

Bilindiği üzere Türk dünyasının ilk kadın başbakanı bir Kırgız kadını olup ‘Alay Kraliçesi Kurmancan Datka’ adıyla bilinmektedir.¹²⁸ Rusya’nın Türkistan Türkleri’ni hakimiyeti altına almak için sürdürdükleri politika süresince Türkistan Türkleri Hokant, Hive ve Buhara olarak üç büyük hanlığa ayrılmış; Hokant Hanlığı’nın başına da eşi Alımkul Datka’dan sonra Kurmancan Datka geçmiştir. Kurmancan Kırgızlar’ın milliyetçi kadınlarından olup ömrünü bu uğurda harcamıştır; hatta en küçük oğlunu Ruslar’a ajanlık yaptığı için kendi eliyle darağacına götürmekten geri kalmamıştır.¹²⁹ Türkiye Cumhuriyeti’ni tarihinde Kurtuluş Savaşı sırasında kadınlarımızın cepheye mermi ve silah taşıdıkları, Halide Edip’lerin konferans verdikleri düşünülecek olursa Cañıl Mirza destanına bu gözle bakışımızın nedeni anlaşılmış olacaktır.

Buna rağmen Türk Dünyası destanlarında destan kahramanlarının neredeyse tamamını erkektir. Bir başka ifadeyle Türk Dünyası destanları eril bir özellik gösterirler. Bunda savaşılan kesimin genelde erkek olması yanında Türk ailesinde erkeğin ağırlığını hissettirmesi de büyük bir rol oynamıştır diye düşünüyoruz. Ayrıca bazı

128 KÖSE (YAYIN); Kırgız Tarihinde Bir Kadın General: Kurmancan Datka; Milli Folklor Dergisi Sayı:54 2002; ss.55-62

129 M. SARAY; Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi; ss.218-219

destan kahramanlarının gerçekte de yaşamış oldukları düşünülürse, bu durumun nedeni anlaşılmış olacaktır.

Kırgız destanlarında da aynı durum söz konusudur. Nitekim “Kococaş”, “Kurmanbek”, “Sarinci-Bököy”, “Coodarbeşim”, “Er Tabıldı”, “Teyitbek”, “Seyitbek”, “Kedeykan” ve elbette “Manas” destanlarının aynı adlı kahramanları erkektir. Sadece “Kız Cibek”, “Ak Möör” ve “Cañıl Mırza”, bu grubun dışında kalırlar. Bunlardan “Ak Möör” destanının aynı adlı kahramanı Ak Möör, gerçek hayatta da yaşamış bir kadındır.¹³⁰

Cañıl Mırza Destanı’na bu gözle baktığımızda söz konusu destan kahramanının gerçekte de yaşamış ancak başka bir tarihî olayın merkezinde bulunduğunu ve üzerinde çalıştığımız anlatının çekirdeğine oturduğunu veya Moğollardaki Cañgız adlı kahramanın zaman içinde Cañıl şeklinde söylenerek Kırgızların tarihî olaylarına adapte edildiğini söyleyebiliriz.

IV.3. BİR KIRGIZ MİLLİYETÇİSİ OLARAK CAÑIL MIRZA

Türk dünyası epik destan geleneğinde destan kahramanları milliyetçi özellikleriyle ön plana çıkarlar. Türk destanlarının epik kurallarından bir tanesi de budur.¹³¹ Kahramanlık konulu olanlarının hemen hepsinde vatanın milletin birliği ve dirliği bozulmaz bir kuraldır.

Kırgız destanları için de aynı durum söz konusudur. Meselâ Manas, Coodarbeşim, Bağış, Seyitbek ve Kurmanbek bu kimlikte ortaya çıkarlar.

Cañıl Mırza destanına baktığımızda, destana adını veren Cañıl Mırza’nın da benzer düşüncelere sahip olduğunu görüyoruz. Nitekim Cañıl için vatanın toprakları, birlik beraberlikleri son derece önemlidir. Destandaki:

Noyguttan çıkkın erke boldu.

.....

Salganı şumkar kuş boldu,

.....

Kız Cañıl dep atagı,

Altı uruu Noygut eli bar.

130 Nerin KÖSE (YAYIN); Ak Möör Destanı İnceleme-Metin; ss: 140- 156

131 Nerin KÖSE; Kurmanbek Destanı,(Kalık Akiyev Varyantı) İnceleme Metin; Ankara 2005, ss:97-98

.....

Kaynap catkan köp Noygut.

Sarı-Koldu caylagan. (metin, s.132)

dizeleri Cañıl'ın ülkesine ve milletine olan bağlılığını açıkça göstermektedir.

Cañıl Mırza'nın milliyetçi özelliği asıl destanın son tarafında bize verilmektedir.

Nitekim:

El çoğulup esirdi,
Kılmak boldu kesirdi,
Kalıñ Kırğız duuldap,
Caş-karısı çuuldap,
Kariganda Kalmatay
Az kalıptır ölöri,
Kız Cañıldı körsökçü,
Kıyın dep aytkan önörün.
Anday bolso akıl dep,
Kız Cañıldın üstünö
Bastırıp bardı makul dep,
Karısı bar, caşı bar,
Cıyılğan eldin içinde
Kargaşaluu ması bar.
Kalmatayga barışıp,
Amanbı, baatır! dep aytıp,
Ar kimisi kep aytıp,
Kız Cañıldın önörün
Körsök bolo dep aytıp,
Anday bolso akıl dep,
Ceñeñerge aytkıla,
Oynop bersin, makul dep.

satırlarında da verildiği üzere eşinin tarafı Cañıl'dan atıcılıktaki hünelerini göstermesini isterler. Ancak Cañıl'ın kalpağı:

Kalpagin birden ırgıtıp,

Irgıtıp iygen kalpaktı
Birden atıp ötkönü,
Atkanı kata ketpedi.
Kırk eki kalpak atıptır,
Kalpagın baldar attırıp,
Cañılga caanı tarttırıp,
Kalpagın atkan boz baldar
Baarı külüp katkııp, (metin, s.227)

mısralarında da açıklandığı üzere karşısındaki yiğit delikanlılar tarafından yere düşürülür. Bunun üzerine Cañıl:

Tulpardı mingen turçu emes,
Köñülün katın burçu emes.
Köñülün bursa urgaaçı
Erge karap turçu emes.
Boz corgo menen kıl koyup,
Uçkan kuştay cıp koyup,
Kün çığış közdöy bet aldı.
Tokto, Cañıl Mırza, dep,
Kuup kaldı cabılıp,
Kuugan menen cetebi,
Açuusu kelgen Cañıldan,
Kuugan esen ketebi!
Almanbet degen bir cigit.
Artınan kuup candabı,
Aytiluu kıraan kız Cañıl
Almanbetti cayladı.
Almambet tüştü talp etip,
Cıgıldı attan şılk etip,
Kocoguldu soylotup,
Boz corgonu oynotup,
Kayran Cañıl kamınıp,

Ayıldagı kalıñ it
Ürüp çıktı cabılıp,
İtten biröö kalbadı
Baarın Cañıl calmadı.
İt- ölgön dep Arpada,
Atağı cerde kalganı,
.....
Kazkara minip zakımdap,
Kız Cañıldın balasın,
Öñörüp alıp carkıldap,
Abıl Mırza cetiptir,
Kara- Korum, Kök-Moynok,
Astına abıl ötüptür.
Moyununa kurun salınıp,
Botodoy bozdop er Abıl,
Ceñeke, dep calınıp,
Calınganga bolbodu,
Açuusu kelgen kız Cañıl,
Balası menen Abıldı
Kabatı menen calmadı,
Kara bettin artınan
Kuup kişi barbadı.
Balasın atkan karabet,
Baarımızdı kırat dep,
Kalıñ el toktop kalganı.
Cañıl ketti oktolup,
Kayıptan tuugan Boz corgo,
Cañıl minip cok bolup, (metin, s.229)

dizelerinde de anlatıldığı üzere atına bindiği gibi yola çıkar ve geri dönmesini isteyen herkesi “İt Ölgön” denen yerde öldürür. Hatta Abıl, en küçük çocuğunu olsun yanına

alabilir düşüncesiyle arkasından gelip yetiştiğinde Cañıl Abıl'ı ve çocuğunu öldürmekte bir dakika tereddüt etmez.

Cañıl Mırza'nın sadece kendisini yenen ve gitmemesi için arkasından gelenleri değil anlatının en cesur kahramanlarından Abıl'ı ve Türk aile yapısına ters düşen bir durumla çocuğunu bile öldürmesi destan ve destancı tarafından 'han eşinin yenilmesine sevinen bir memlekette oturmayı onuruna yediremediği ve o soydan gelen çocukların bir değeri olamayacağı' şeklinde bize verilmiş; bir yerde Cañıl'ın vatanına dönmesinin yani eskisi gibi asıl ülkesinin birliği ve dirliği ile uğraşmasının yolu açılmıştır.

Diyebiliriz ki Cañıl Mırza hem epik, hem de mitik unsurlar bakımından oldukça zengin bir görünüm arzetmekte olup destanın teşekkülü sırasında özellikle son (tespit) aşamasında destancının anlatıya kattıklarını da göstermesi bakımından son derece dikkate değerdir.

V.BÖLÜM

EPİK KURALLAR BAĞLAMINDA CAÑIL MIRZA

Destan geleneği destanla ilgili bilgileri bir araya getirmek değil bu bilgileri epik gelenek içinde değerlendirerek anlatmak anlamına gelmektedir yani destancı bir destanı yaratırken elde ettiği rivâyet ve bilgileri belli bir sıraya koyarak, epik kurallar içinde değerlendirerek anlatacaktır. İşte burada “epik kurallar” dediğimiz destan geleneğine özgü sözlü kanunlar devreye girmektedir. Tamamı tüm destanlar için söz konusu olmasa bile çoğunluğunu hemen her destanda görülmesi, işin ciddiyetini gözler önüne sermektedir.

Bu bağlamda Cañıl Mirza Destanını da değerlendireceğimiz ve aşağıda başlıklarını vererek inceleyeceğimiz epik kuralların Özkul Çobanoğlu’na ait ‘Türk Dünyası Epik Destan Geleneği’ adlı kitabında yer alanların yanında hocamız Prof. Dr. Nerin Yayın’ın zaman içinde kurala dönüştürdüğü hususlar olduğunu belirtmemiz gerekir.¹³²

Her hayat tarzı, kendine has bir anlatı türünü zorunlu kılar. Bir başka ifadeyle her dönem, kendi özelliklerini yansıtan; beklentilerini ve umutlarını, sevinç ve üzüntülerini, gelenek ve görenekleriyle inanç ve pratiklerini, tarihini, coğrafyasını, dilini kısacası kültürünü ortaya koyan, yani ihtiyaçlarına uygun anlatılar yaratır. Epik dönemde “destan”, epiko-romanesk dönemde “hikaye”, romanesk dönemde ise “karavelli”, “kara hikaye” türünün karşımıza çıkmasının nedeni, budur. Bu sebepten bir hayat tarzının damgasını vurduğu dönemin bitmesiyle, söz konusu hayatın beklentilerine cevap veren anlatı türü de yeni hayatın şart ve ihtiyaçlarına uygun özellikler kazanır: gerek şekilde, gerek içeriğinde, gerekse ezgisinde ve söylendiği ortamda meydana gelen değişiklikler de bunu açıkça göstermektedir.

Şunu hemen belirtmeliyiz ki, herhangi bir hayat tarzının ortadan kalkmasıyla söz konusu hayatın ihtiyaç ve beklentilerini yansıtan anlatı türünün özellikleri tamamen ortadan kalkmaz: ortaya çıkan yeni hayatın, hatta daha sonraki dönemlerin ifade tarzları olan anlatı türlerinde yaşamaya devam eder. Mitik dönem ürünlerinin izlerinin epik,

¹³² Özkul ÇOBANOĞLU; Türk Dünyası Epik Destan Geleneği; ss. 19-20

epiko romanesk, roman; epik dönem ürünlerinin de epiko-romanesk, roman döneminin anlatı türlerindeki izleri de bunu apaçık gözler önüne sermektedir. Destanlarımıza has gerek kahramanların tarifleri, gerek ifade tarzları, gerekse bazı motif ve epizotların Dede Korkut'ta, halk hikayelerimizde hatta türkülerimizde karşımıza çıkmasının asıl sebebini de , burada aramak gerekmektedir.

Cañıl Mirza Destanı'nda da benzer bir durum söz konusudur. Bu bakımdan XVI.-XVIII. Yüzyıllar arasında teşekkül ettiğini belirttiğimiz ve epik geleneği iyi bilen Kırgızların ünlü akını Musulmankulov tarafından tasnif edilmiş olan Cañıl “Oğuz Destanı”ndan, Kırgız Türkleri için bir kült haline gelen “Manas”tan, türeyişleri ve yaratılışlarıyla ilgili efsane ve inançları yansıtan “Kococaş”tan, Türk Dünyası'nın bütün boylarında yaşayan ‘Köroğlu’ndan, yaşanmış bir aşk olayını konu alan “Ak Möör”den ve Türk Dünyası'nın eseri Dede Korkut'tan izler bulunması, gayet tabîdir. Ancak bu tür izlerin söz konusu destanların önemi yanında epik gelenekle ilgili bir durum olduğu da, gözden uzak tutulmaması gereken bir husustur.

V.1. DESTAN KAHRAMANI GENELLİKLE AİLENİN TEK ÇOCUĞUDUR:

Cañıl Mirza Destanı'nda, destanın kahramanı Cañıl, Camgırçı Han'ın “biricik kızı” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Cañıl'ın tek başına avlanmaya gitmesi üzerine dedikoduların başlaması sırasında söz konusu olup şu dizelerle ifade edilmektedir:

Cañıl Mirza on altı çaşka toldu,
Noyguttan çıkkın erke boldu.
Kırk cigit kütüp,
Saltanı kıyın boldu.
Kızdan çıkkın kıraan boldu,
Kırgızdan çıkkın tınar boldu,
Atışkan coodan kaçpadı,
San miñ koldon şaşpadı,
Aytkanı saya ketpedi.
Salganı şumkar kuş boldu,
.....
Kızıñ beybaş boldu dep,

Camgırçının astına
Kıylası keldi ıylasıp,
Cakırtıp alıp Cañıldı,
Calgız balam Cañıl dep,
Nasaat ayttı dalay kep:

.....
Talaada cürsön calgız kız,
Kızılıñ öçüp oñuuçu.
Atası ayttı mınday dep,
Camgırçının calgız kız,
.....

Sultandan tuugan calgızsıñ, (metin, s.129)

V.2. KAHRAMAN AİLENİN OLDUKÇA İLERİKİ YAŞLARDA KAVUŞTUĞU ÇOCUĞUDUR:

Epik gelenek kurallarından birisi de çocuksuzluk motifidir. Buna göre aile fertleri yani anne ve baba çocuğa sahip olacak yaşı çoktan geçmiştir; tek umutları olağanüstü güçlerin yardımı ile evlada kavuşmaktır. Sadece destanlarda değil masallarda, efsanelerde, halk hikayelerinde de sıkça karşımıza çıkan bu motifin çözümü evliya mezarlarını ziyaret, aç görüp doyurma çıplak görüp giydirme, toy verip topluca dua etme, elmalı yerlerde yuvarlanma, pirlere konuşma ve yardım dileme, adak adama, belini sıkı bağlama gibi pratiklerdir. Bunların sonucunda olağanüstü özelliklere sahip bir çocuk dünyaya gelir ve bu çocuğun başından geçen olaylar, destanın merkezinde yer alır. Dede Korkut hikayelerinden “Dirse Han Oğlu Boğaç Han” hikayesinde de, benzer bir durum söz konusudur. Çocuksuzluğu nedeniyle toplumda kendisine yer verilmemeye başlanan Dirse Han, hanımı ile dertleşir. Hanımının tavsiyesi üzerine büyük bir toy veren Dirse Han’ın duaları kabul olur ve bir erkek çocuğu dünyaya gelir.¹³³ Pirden yardım dileme de bu yaptırımlar arasındadır.¹³⁴

133 M. ERGİN ; Dede Korkut Kitabı I; ss:77-81

134 Z. AKDENİZ; A.g.t. ;s:101

İncelediğimiz destanda bu epik kurala rastlanmamaktadır. Kahramanımız Cañıl Mirza'nın doğumundan bahsedilmemiştir. Cañıl'ın hikayesi on altı yaşından itibaren anlatılmaya başlanmıştır.

V.3. DESTAN KAHRAMANI ARİSTOKRAT BİR AİLEYE MENSUPTUR:

Destan kahramanları genellikle toplumun üst sınıfına ait bir kesimin çocukları olup anne ve babaları ya hükümdar ya da hükümdar eşidir.

Cañıl Mirza destanında da aynı şey söz konusudur. Nitekim babası Camgırçı'nın hükümdar olduğu

Atası ayttı mınday dep,

Kan Camgırçı atası

şeklinde verilmekte; annesinin hükümdar eşi olduğu ise:

Suuga çıkan calbızsıñ,

Sultandan tuugan calgızsıñ,(metin, s.129)

dizeleriyle belirtilmektedir.

V.4. KAHRAMAN GENELLİKLE OLAĞANÜSTÜ BİR ŞEKİLDE DÜNYAYA GELİR:

Türk destancılığında kahramanın doğumundan ölümüne kadar bir ömrün zamanı çerçevesinde, epik dünyanın manzarası ve gerçek dünyanın kozmik manzarasına uygun şekilde takdim edilir. Türk destancılık ananesinde alplığın, yenilmezliğin sembolik emaresi olarak yeni doğan kahramanın olağanüstü görünüşü, bir kural kadar sabit bir hadisedir.¹³⁵

'Kahraman ailenin oldukça ileri yaşlarda kavuştuğu çocuğudur' maddesinde de belirttiğimiz üzere, kahramanın olağanüstü özelliklerle dünyaya gelmesi söz konusudur. Bu durum, bize destan kahramanının ileride olağanüstü özelliklerle donatılmış olarak karşımıza çıkacağını, olağanüstü işler başaracağını, kısacası epik gelenek kurallarının işleyişini de gösterir. Bir yerde tıpkı çocuksuzluk maddesindeki gibi anlatıyı da

¹³⁵ Fuzuli BAYAT ;A.g.e;s.139

genişleten bu özelliği destanların teşekkülünde anlatıcı-dinleyici-çevre üçgeninde yani performans teorisi ile açıklamamız uygun düşecektir.¹³⁶

İslâmiyet öncesi Türk destanlarından, Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz Kağan olağanüstü bir şekilde dünyaya gelir. Ay Kağan onu doğurduğunda, Oğuz'un "yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri ela; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi".¹³⁷

Köroğlu destanının Türkmen versiyonlarında, Köroğlu mezarda dünyaya gelen ve bu olağanüstü doğumun babasına rüyasında haber verildiği bir kahramandır. Kazak versiyonunda ise, Köroğlu'nun annesi Akanay hamile iken bir rüya görür. Rüyasında Kırk Şiltlenleri görür ve Şiltlenler ona bir süre sonra öleceğini, öldükten sonra mezarda doğum yapacağını, doğacak çocuğun bir oğlan çocuğu olup, Türkmenlere eziyet eden Kızılbaş Şağdat Han'dan intikam alacağını söyler. Akanay gördüğü rüyayı Külayım'a anlatır ve bir süre sonra bu çocuğun Köroğlu olarak çağırılacağını da bilir. Özbek versiyonunda da bu mezarın üzerinde açılan bir delikten aşağı düşen keçi onu her gün emzirir ve keçiyi ararken çocuğu bulan çoban çocuğu Hasanbek'e yani babasına götürür. Çocuğun adı aynı şekilde 'Goroğlu' olarak konur.¹³⁸

"Kahramanın olağanüstü doğumu; doğu versiyonlarında ortak bir şekilde anlatılırken, batı versiyonlarında yer verilmeyen bir kısımdır. Ancak doğu versiyonlarından Kazak ve Özbek versiyonları bu kısma kahramanın babasının macerası kısmından sonra yer verilirken, Türkmen versiyonunda babasının ölümünden sonra yer almıştır. Uygur versiyonunda ise doğum dini motiflerle süslenmiştir. Bu durum da Türk boyları arasındaki destan anlatıcılarının sahip oldukları sözlü geleneklerle ilgilidir ve tabii karşılanmalıdır.¹³⁹

Fuzuli Bayat, Köroğlu'nun bu olağanüstü doğumunu, Korkut Ata'ya bağlar: "Goroğlu'nun mezarda doğması, keçi veya at sütü içerek büyümesi, hiç kuşkusuz Kazak

136 Ö. ÇOBANOĞLU; Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş; ss.265-307

137 Saim SAKAOĞLU; -Ali DUYMAZ; İslamiyet Öncesi Türk Destanları (İncelemeler-Metinler); Ötüken Yay: 523, Kültür Serisi: 228; (4. Baskı) İstanbul 2008; s.220

138 Metin EKİCİ; Türk Dünyasında Köroğlu; Akçağ Yay:527, Kaynak Eserler:160; Ankara 2004; ss.107-108

139 M. EKİCİ; A.g.e.;s:108

efsanelerinde Korkut'un kabirden çıkmasının ve dev kızından doğmasının bir başka şeklidir.”¹⁴⁰

Abdulkadir İnan, “Türk Destanlarına Genel Bir Bakış” adlı makalesinde “Alplarin doğumları da bayağı kişilerin doğumlarına benzemez. Alplarin çoğu Tanrı’ya kurban sunarak dini törenler yaptıktan sonra türemişler, doğarken avuçlarında kan veya başka bir işaret tutarak dünyaya gelmişlerdir”¹⁴¹ demektedir.

Cañıl Mırza destanında kahramanın doğumuyla ilgili bir bölüm bulunmamaktadır. Kahraman maceraları on altı yaşından itibaren anlatılmaya başlanmıştır.

V.5. KAHRAMANIN OLAĞANÜSTÜ DOĞUMUNDAN ÖNCE YAŞANAN OLAYLARLA DA BELİRLENEBİLİR:

Bazı destan kahramanlarının olağanüstülüğü, daha anne karnındayken ortaya çıkan hususlarla da önceden verilebilir.¹⁴² Raglan’ın maddeleri arasında dördüncü sırada yer alan ‘kahramanın anne rahmine düşüş şartları olağan dışıdır’¹⁴³ maddesi, bütün destanlarımız için olmasa da bazı destanlarımız için geçerlidir. Bazı destanlarda, kahramanın doğacağı anne rahmine düşmeden önce haber verilir.¹⁴⁴ İncelediğimiz Cañıl Mırza Destanı’nda böyle bir epik kural bulunmamaktadır.

V.6. DESTAN KAHRAMANI BAZEN MİTİK ÖZELLİKLERLE KARŞIMIZA ÇIKAR:

Bazı Türk destanlarında anlatı kahramanı destanın teşekkül ettiği dönemin özellikleriyle karşımıza çıkar. Mitik destanlarda kahraman, ait olduğu Türk boyunun mitolojileriyle harmanlanarak anlatılır. Türklerde türeyiş efsanelerinde görülen, her boyun kendisinden türediğini kabul ettiği ve zaman içinde totem (ongun) olarak benimsenen mitik unsurlar ve varlıklar Türk destanlarına da aksetmiştir.¹⁴⁵ Cañıl Mırza Destanı’nda ise böyel bir mitik unsura rastlanmamıştır.

140 Fuzuli BAYAT; Köroğlu (Şamandan Âşık, Alpten Erene); Akçağ Yay.; Ankara 2003; s:18

141 Abdulkadir İNAN; ‘Türk Destanlarına Genel Bir Bakış’; Makaleler ve İncelemeler-I (3.Baskı); Atatürk Kültür, Dil ve Tarih yüksek Kurumu TTK Yay. VII. Dizi-S.21; Ankara 1998; s.235

142 Z. AKDENİZ; A.g.t; s.117

143 L. RAGLAN; ‘Geleneksel Kahraman’; (Çev: Metin EKİCİ; Milli Folklor Bahar 1998 C.5 Y:10 S:37; s.126-138

144 Z. AKDENİZ; A.g.t; s. 118

145 Z. AKDENİZ; A.g.t; s.118-119

V.7. KAHRAMAN ‘TULPAR AT’ I İLE AYNI GÜN DOĞAR:

Türkler uzun süre konar-göçer hayat yaşamışlar; besledikleri hayvan sürüleri dolayısıyla yazı yaylakta, kışı kışlakta geçirmişlerdir. Bir yerde Türklerin konar-göçerliği söz konusu hayvan sürülerinden dolayıdır.¹⁴⁶ Hayvancılık Türkler’in yalnızca hayat tarzlarına değil, bu hayat tarzının yansımaları olan sözlü ürünlerini de etkilemiştir. Destanlarda eski hayat tarzını en çok at temsil eder.

Epik geleneğe göre at, sahibi ile aynı değerde düşünülür. Bu nedenle Dede Korkut’ta ‘yayan erin umudu olmaz’¹⁴⁷ denilmiştir. Destan kahramanının atı olağanüstü özellikleri yanında sahibi ile aynı günde doğmasıyla da bilinmesinin sebebi budur. Kahramanın atının kendiyle aynı gün doğması atının da olağanüstü özelliklere sahip olacağının bir göstergesidir.

V.8. TÜRK DESTANLARINDA KAHRAMANIN ATI DA KENDİSİ GİBİ OLAĞANÜSTÜ ÖZELLİKLERE SAHİPTİR:

Türk kültüründe “at” yeri doldurulamaz bir öneme sahiptir. Konar-göçer bir hayat tarzı sürdüren Türkler için hem beslenme hem ulaşım hem de bir savaş aracı olarak vazgeçilmezdir.

Destanlarda ise at yukarıda saydığımız özelliklerin yanında sadece binek hayvanı olarak değil sahipleri gibi kahraman olarak da görülür. Nitekim kimi destanlarda at destan kahramanı ile aynı gün doğar. Bu durum destan kahramanı ile atının nasıl özdeşleştiğini ifade eder. Kimi destan atlarının doğum sırasında kanat yerleri belli olan ‘tulpar’ atlardır. Bu atlar kırk gün yol yürüse yorulmazlar, kırk gün yem yemese acıkmazlar ve zayıflamazlar.¹⁴⁸

Cañıl Mırza destanında ise Cañıl’ın atının olağanüstü özelliklerinden çok fazla bahsedilemese de rüzgar gibi hızlı ve sahibine yakışır olduğu aşağıdaki dizelerde yer almaktadır:

Kazkara sınduu atı bar,

.....

Kazkarası kulunday,

¹⁴⁶ M. KAPLAN; A.g.e; ss.12-14

¹⁴⁷ M. ERGİN ; A.g.e; s.161

¹⁴⁸ Z. AKDENİZ; A.g.t; s.127

.....
Kazkara menen zakımdap,

.....
Kazkara menen kazuulap,

.....
Kazkara minip zakımdap,(metin, s. 228)

Kazkara'nın rol aldığı en önemli sahne Cañıl'ın eşinin memleketinden ayrılırkenki sahnedir. Cañıl Mırza'nın arkasından kimsenin yetişememesinin sebebi Kazkara'nın rüzgar gibi hızlı oluşudur.

Cagalmaydı kız Cañıl
Uçkanına karabay,
Uçkulsuñ dep ayabay,
Anı da Cañıl calmadı.

Kazkara minip zakımdap,(metin, s. 228)

Fakat Abıl'ın atı "Boz Corgo"nun Kazkara'dan daha hızlı olmasından dolayı kaçan Cañıl'a yetişir

Öñörüp alıp carkıldap,
Abıl Mırza cetiptir,(metin, s. 228)
Abıl ve Abıl'ın yanındaki çocuğunu öldürdükten sonra Cañıl;
Kayıptan tuugan Boz corgo,
Cañıl minip çok bolup,
Eç kim çıkpay colunda,
Oşo kezde boz corgo,
Kalmataydın kolunda,
Kız Cañıl ketti oktolup,
Kalñ Kırğız ökürüp,
İçi küyüp çok bolup,
Acırap Kırğız toktolup.
Kün asmandan tutulup,
Artınan kuugan kişi çok,

Boz corgo minip kız Cañıl,
Kırgızdan ketti kutulup,(metin, s.229)

dizelerinde de anlatıldığı gibi “Boz corgo” ile gözden kaybolmuştur.

Yukarıda da özelliklerinden bahsettiğimiz Abıl’ın ise Şırdakbek’ten aldığı ‘Boz corgo’su destanda çok önemli bir yere sahiptir. Bu at sayesinde Cañıl’ın kolundaki bileziği alarak destan’ın olağan gidişatını değiştirmiştir. Aşağıdaki dizelerde Şırdakbek’ten kiralanmak istenen “Boz corgo” için “bir sürünün fiyatı imiş” ibaresi bu atın ne kadar değerli olduğunu bize açıklamaktadır. Şırdakbek de milletin şerefi için “Boz corgo”yu kiralamak bir tarafa Abıl’a bu atı temelli verir.

Bir cılkının mayı eken,
Surap keldik karızga,
Berseñ Şırdak hanıbiz,
Kul bololu baarıbiz.
Astıña keldi tartuuga,
Kalmatayday karıbiz.
Edige baatır kep ayttı,
Ep bolso, hanım, dep ayttı.
Han Şırdabek makul dep,
Cakşı ayttıñ munu baatır dep.
Mayı turmak Boz corgo
Başı menen bereyin,

.....
Candan ısık Boz corgo,
Kırgız üçün mingizip.

.....
Kırk uruu Kırgız oy kılıp,
Boz corgogo süyünüp,(metin, s.229)

Abıl Cañıl’ı yendiği oyuna başlamadan önce “Boz corgo”yu ormana saklar.

Boz corgonu cetelep,
Bir tokoygo bayladı,
Oyunga kirdi aylanıp.(metin, s.217)

.....
Abıl çıktı cügürüp,
Mıltıktın ogu çuuldap,
Caanın ogu şuuldap,
Candın baarı dürböşüp,
Cügürgön boydon ketiptir,
Boz corgogo cetiptir.
Corgonu mindi kamınıp,
Tuş-tuş cakka köpçülük,
Kıykırışıp cabılıp,
Boz corgonu mingende,
Şakekti belge tüygöndö,
Mıltıktın ogu cetebi,
Ala kaçıp şakegin
Er Abıl esen ketkeni.
Abıl ketti kutulup,(metin, s.220)

dizelerinde Cañıl'ın kolundaki bileziği aldıktan sonra kaçıp kurtulabilmesinin sebebi “Boz corgo”dur.

V.9. TÜRK DESTANLARINDA ANLATI SONUNDA KAHRAMAN GENELLİKLE ÖLMEZ, ÖLSE BİLE YERİNE GEÇECEK EVLADI VEYA KARDEŞİ MUTLAKA VARDIR:

Epik geleneğe göre destan kahramanları olağanüstü güçlü ve yenilmez, gerek fiziki yapısı gerekse duygu ve düşünceleriyle destandaki diğer kahramanlardan farklı olup, her konuda idealize edilmişlerdir. İdealize edildikleri özelliklerinden biri ise destan kahramanlarının anlatının sonunda bile hala hayatta olmalarıdır.¹⁴⁹

İncelediğimiz Cañıl Mırza destanında da baş kahraman Cañıl destanın sonunda ölmez. Bir çok çarpışmadan sağ çıkan Cañıl en son Abıl ve çocuğunu da öldürerek aşağıdaki dizelerden de anlaşılacağı üzere memleketine doğru sağ salim yola çıkar.

Boz corgo minip kız Cañıl,

149 Z.AKDENİZ; A.g.t; s.133

Kırgızdan ketti kutulup,
Saktasın kудay salamat.
Cañıldı cazgan kazalı,
Cakşı okugun, boz baldar,
Büttü kazal tamamat.(metin, s.230)

ve destan bu dizelerle sona erer.

V.10. DESTANLARDA KAHRAMANIN ÖLÜP DİRİLMESİ SÖZ KONUSU OLABİLİR:

Türk destanlarında destan kahramanları olağanüstü özelliklerle donatılmışlardır. Hiçbir savaştan mağlup çıkmazlar, çünkü destan kahramanı her bakımdan idealize edilmiştir. Destan kahramanı yenilmeyen, ok işlemeyen, sırtı yere gelmeyen birisidir. Bu olağanüstü durumlar kahramanın ölüp-dirilmesiyle pekiştirilir.¹⁵⁰ İncelediğimiz destanda Cañıl'ın ölüp-dirilmesi görülmez.

V.11. TÜRK DESTANLARINDA BAZILARINDA ATIN YERİNE SİLAHIN GEÇMESİ SÖZ KONUSUDUR:

Bazı Türk destanlarında atın yerini kahramanın silahı doldurur. Kahramanın silahı kıldan ince hedefi bile vurur, silahını atışında elini takip etmek mümkün değildir. Bu nedenle söz konusu destanlarda gerek silahın üretimi, gerekse atışa hazırlanması (barutun doldurulup sıkıştırılması vb) son derece geniş olarak anlatılır. En güzel örneğini Kococaş Destan'ında gördüğümüz (Kococaş'ın Sur Eçki'ye giderken silahını hazırlaması)¹⁵¹ bu durum Cañıl Mirza Destanında Cañıl'ın avcılığı ve atıcılığı ile yer değiştirmektedir. Bir anlamda anlatının atıcılık-avcılık dönemlerinden izler taşıdığını gösteren bu durum, en çok mitik özellikli veya destanın mitik dönemden izler taşıyan epizotlarında karşımıza çıkmaktadır.¹⁵² Kısacası atın yerine silahın geçmesi Türk destanlarında belli bir dönemi çağrıştıran, o dönemden izler taşıyan bu özellik Cañıl Mirza Destanı için söz konusu olmayıp sadece Cañıl'ın atıcılığı destanda yer almaktadır:

Anı da Cañıl irmedi,

150 Z. AKDENİZ; A.g.t; s:135

151 N. KÖSE (YAYIN); Kococaş Destanı; ss.272

152 Z. AKDENİZ; A.g.t; s.137

Ok tiygenin bilbedi.

Eköönü kabat calmadı,

.....

Atkanı kata ketpedi.

Kırk eki kalpak atıptır,

.....

Türtüşkön kişi tüz bolgon.

Atkanı tirüü kaytpagan,

Acaldan Cañıl kaçpagan,(metin, s.148)

V.12. DESTANIN SADECE ASIL DEĞİL, İKİNCİ-ÜÇÜNCÜ DERECEDEKİ KAHRAMANLARI HATTA DÜŞMANLARI BİLE ALP TİPİNDEDİR:

Epik destan geleneğine göre destan, bir kahramanlar diyarıdır. Bu diyarda aktörler at üstünde, silahları “aydalı” larında, bir elinde ok ve yayı, diğer elinde “tizgin”i (dizgin) o ülkeden bu ülkeye koşar dururlar. Bu süreçte sadece destan kahramanı değil onun karşısına çıkan diğer kahramanlar da yiğittir, iyi savaşçıdır, iyi güreşçidirler. Bu nedenle Kurmanbek Destanı’nda Bakbur Han “Ürgönç suyunu kim geçer de benim sırtımı kim yere getirirse kızımı ona vereceğim”¹⁵³ der.

Cañıl Mırza destanında baş ve kadın kahraman Cañıl’ın yanı sıra destanın ikinci derecedeki kahramanları da alp tipindedirler. Cañıl’la evlenmek isteyen bu kahramanlar destanda yenilmez, attığını vuran yiğit kahramanlardır.

Destanın en önemli ikinci derecedeki kahramanı olan Abıl’ın çevikliği, yiğitliği ve Cañıl Mırza’yı alt eden ilk kahraman yani halkının gururu olması aşağıdaki dizelerle anlatılmıştır:

El namısın alganga,

Elden çıkan balbanga.

Daban aşat, taş basat,

Bılkıldagan saz basat,

153 N. KÖSE (YAYIN) ; Kurmanbek Destanı; s.278

Kuusa kuup cetkidey,
Kaçıp kalsa kokustan,
Çaň cetkizbey ketkidey,(metin, s.204)

Destanda ilk sahneye çıkan ikinci derecedeki kahraman Burhuy'un yiğitliği aşağıdaki dizelerle anlatılmıştır.

Ürbülçök menen Burhuy,
Candan aşkan er degen,
.....
Burhuy baatır ersinip,
Eline kıyıp şersinip.
Kırk kündön kalbay baram dep
Kız Cañıldı alam dep,
Menden kıyın kim alat,
Menden murun kim barat? (metin, s.140)

Destanda adı geçen diğer yiğitler Üçükö, Tülkü, Atakozu ve Er Çabak da alp tipi kahramanlardır.

Kalıñ kırgız törösü
Üçükö, Tülkü şer bar dep,
Kılıcırdın kıraan uulu dep,(metin, s.162)

dizelerinde Üçükö ile Tülkü'ye aslan benzetmesi yapılmıştır. Destanda adı geçen diğer alp tipi kahramanlardan da aşağıdaki şekilde bahsedilmiştir:

Atakozu cakını,
Çabak kıyın baatırı.(metin, s.176)

V.13. TÜRK DESTANLARINDA ANLATININ KADIN KAHRAMANLARI DA ALP KADIN TİPİ ÖZELLİKLERİ İLE KARŞIMIZA ÇIKAR:

Kahramanın epik biyografisinde esas rol oynayan ilk kahramanlık motifi, Dede Korkut Oğuznamelerine göre, ad almakla ilgilidir. Hem kahramanlık destanlarında hem de tarihi rivayetlerde Türk kahraman tipinin esas sıfatlarından biri baş kesip kan dökmektir. Dede Korkut Kitabı'nda kahramanların baş kesip kan dökmekle övünmeleri

veya sen baş mı kestın, kan mı döktün, diye birbirlerini kınamaları hiç de tesadüfi değildir. Türk alpının baş kesip kan dökmesi atlı göçebe kavmin yaşayış kanununa dönüşmüştür. Bu kanun, toplumun bütün kesimlerine, düşman başı kesip, düşman kanı dökenin mevki ve statüsünün yükseleceğini bildirir.¹⁵⁴

İncelediğimiz Cañıl Mırza Destanı da; tam olarak bu epik kurala uygundur. Destana ismini veren asıl kahraman bir kadındır. Destanın asıl konusu Cañıl'ın yenilmezliği ve yiğitliğidir.

Cañıl Mırza on altı çaşka toldu,
Noyguttan çıkkın erke boldu.
Kırk cigit kütüp,
Saltanı kıyın boldu.
Kızdan çıkkın kıraan boldu,
Kırgızdan çıkkın tınar boldu,
Atışkan coodan kaçpadı,
San miñ koldon şaşpadı,
Aytkanı saya ketpedi.
Salganı şumkar kuş boldu,
Koldogonu kız boldu,
Aykocomdon bata alıp,
Cañıl Mırza atanıp,
Kırk cigiti kaşında,
Kıyın çıktı çaşında.
Kaşkardı çaap karattı,
Kazanasın talattı.
Atkanı miltık ok bolup,
Atışar kişi cok bolup,
Cılıkı tiyip olco alıp,
Kıylaga saldı bülüktü,
Kılıçı tiygen kıyraşıp,
.....

154 F. BAYAT; Oğuz Destan Dünyası; s. 153

Et bışımda miñ aktan,

Mınday ukmuş kim atkan,(metin, s.133)

dizelerinde Cañıl'ın on altı yaşından itibaren gösterdiği üstün özelliklere, savaşçılığına ve kahramanlıklarına yer verilmiştir. Ayrıca Cañıl'ın avcılık yeteneğine de yukarıdaki örnekte ve destanda bir çok defa rastlamak mümkündür.

V.14. DESTAN KAHRAMANI FİZİKİ YAPISI VE GÜCÜ, KUVVETİ BAKIMINDAN OLAĞANÜSTÜ ÖLÇÜLERDE TARİF EDİLİRLER:

Her hayat tarzı kendi özelliğine göre bir insan tipi yaratır. Bir başka ifade ile herhangi bir anlatının tipi, o anlatının içinde olduğu toplumun özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkar. Bir yerde insan tipinin özelliği o hayat tarzının geleneksel, sosyal, ekonomik, ahlaki, dini vb. yanlarıyla belirlenir.

Destanlar için de aynı durum söz konusudur. Uzun süre konar-göçer bir hayat yaşayan, erkeği ile beraber kışı kışlakta yazı yaylakta geçiren, hayvan sağıp kımız yapan, derisinden giysi üreten Türk kadını, erkeğinin içinde bulunduğu hayat tarzına uyum için gerekeni yapmıştır. Bu bağlamda tabiat olay ve güçleri ile karşı karşıya kalmış; bu güçlere hakim olmak için çabalamıştır. İşte bu çaba kadını erkek gibi güçlü olmaya zorlamıştır; yani konar-göçer hayat tarzı alp kadın tipini ortaya çıkarmıştır.

Hayat tarzlarının sözlü ürünlere aksetmesi ise gayet tabiidir. Bu nedenle epik destanlarda kahramanlar, olağanüstü özellikler gösterirler. Alp tipinin yerleşikliğinden dolayı, bu kahramanlar güçlü, kuvvetli ve yenilmez olmak durumundadırlar. Bu nedenle de fiziki yapıları da olağanüstüdür.¹⁵⁵

Cañıl Mirza destanında kadın kahraman Cañıl'ın dış görünüşü olarak bir erkekten geri kalır biçimde değildir.

Çolpondoy bolgon közü bar,

Colborstoy bolgon töşü bar,

Eñçer kelgen boyu bar,

Eki miñdey coo bolso,

Alamın degen oyu bar.

155 S. SAKAOĞLU-A. DUYMAZ; A.g.e.; s.220

Calgızdığın oyloboyt, (metin, s.134)

dizelerinde Cañıl'ın gözleri zühreye, göğsü kaplana benzetilmiş ve olağanüstü fiziki yapısı üzerinde durulmuştur. Ayrıca iki bin kadar düşmanla başa çıkabilecek kadar heybetli olduğu ifade edilmiştir.

V.15. EPİK DESTANLARDA KAHRAMANIN KIRK YİĞİTİ VEYA KIRK KIZI VARDIR:

Abdulkadir İnan'ın bize bildirdiği üzere, tanrı Ülgen'in "ak kızlar"ı vardır ve bu ak kızlar (özellikle de Yayık, Suyla, Karlık, Utkuçı) şamana ayin sırasında göğe yükselme konusunda yardımcı olurlar.¹⁵⁶ Ak kızların şamana yardım edişi, tahminimizce bir süre sonra halk anlatılarında (bilhassa destanlarımızda) kahramanın yanında bulunan kırk kız ya da kırk yiğitlerin kahramana yardım etmesine dönüşmüştür.

Kırgız soyunun türeyişi ile ilgili gibi görünen, ancak kökünün daha da eskiye dayandığını düşündüğümüz, destanlardaki kırk sayısının önemi hepimizce bilinen bir husustur. Ziya Gökalp'in Türk Medeniyeti Tarihi isimli eserinde, "Kırk Kız" efsanesi olarak bilinen efsane şöyle yer almaktadır: 'Sağın Han adlı bir Kazak Hanı'nın kızı, bir sabah erkenden, kırk cariyesiyle birlikte gezmeye çıkar. Henüz güneş doğmamıştır. Bir ırmağın kıyısına gelirler. Irmağın üzerine gökten gelen ışık sütunu indiği için, sular gümüş gibi parlaktır. Kızlar, suyun güzelliği karşısında büyülenmiş olarak parmaklarını suya daldırırlar. Bu dokunma sonucu hepsi gebe kalır. Hakan bunların hepsini bir dağa sürer. Orada bunların soyu çoğalarak Kırgız kavmini meydana getirirler.'¹⁵⁷

Bu türeyiş efsanesi, Kırgız destanlarına hatta Türk Dünyası'nın bütün destanlarına kahramanın yanındaki kırk yiğit veya kırk kız olarak yansımıştır. Bu konuda Hasan Köksal bize şu bilgileri sunmaktadır: Anlatı türlerimizin hemen hepsinde karşımıza çıkan kırk sayısı eski kültür çağlarının hatıralarını aksettirmektedir. Mesela, Altay ve Yenisey Türk destan ve masallarında, Alpler genellikle tek başına savaşır. Onlara atları ve tanrılar arkadaşlık eder. Yüksek kültür merhalesinde ise Alplerin yanında kırk yiğit; hatunla, kızların yanında kırk kız vardır.¹⁵⁸

Bu epik kurala uygun olarak Cañıl Mırza'nın yanında kırk yiğiti vardır.

156 A.İNAN; Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar (6. Baskı) ; TTK Yay: VII. Dizi-S24; Ankara 2006; ss.33-34

157 Z. GÖKLAP; Türk Medeniyeti Tarihi; s.86

158 M. A.g.e; s:162

Kırk cigiti kaşında,

Aşağıdaki dizelerde ise Cañıl'ın yanındaki kırk yiğit Cañıl'ın akıl danıştıklarından biri olarak destanda yer alır.

Menin sözüm kanday dep.

Kırk cigitti aytıştı,

Keteli Cañıl Mırza dep,

Kesiri bolot tursa dep,

Ceri sonun cer eken,

Kayrattuu Kırgız el eken,

Baralbaybız eline, (metin, s.167)

V.16. DESTANDA ZAMAN KAHRAMANIN BÜYÜMESİNDE HIZLI, KAHRAMANLIĞIN GÖSTERİLDİĞİ BÖLÜMLERDE İSE YAVAŞ GEÇER:

Destanlar, epik anlatımlar olup söz konusu anlatı türüne has özellikleri de içinde barındırırlar. Epik gelenek kuralları dediğimiz bu özelliklere göre destan bir kahramanlık anlatısı olduğu için destanda vurgulanacak kısımlar da kahramanların olağanüstü bir şekilde doğduğu, yiğitlik göstererek ad aldığı veya evlendiği, savaştığı, cambı attığı, kökbörü tarttığı, oğlak çektiği yerlerdir. Dolayısıyla zaman, belirtilen yerlerde yavaşlayacak; anlatıda genişleme ve teferruat ortaya çıkacaktır. Bir yerde zaman söz konusu kahramanlığın anlatıldığı bölümlerde yavaşlayacaktır. Ancak, diğer kısımlarda zaman hızlanacak, bir yerde anlatı kahramanlığı ifade etmeyen bölümlerde daralacaktır.¹⁵⁹

İbrayev'e göre bu durum şu şekilde açıklanmaktadır: "Konu ile olaylar hangi sıfatta (fantastik, temeli gerçeklere dayalı, hayal dünyasından çıkarılan) ise o ölçüde zamana ve mekana tesir eder. Destanda karşılaşılan olayların gerçekle olan ilişkileri çeşitli oranlarda, çoğunlukla da karışıktır. Hangi olay, ne zaman, nerede meydana gelmiştir, soruları birbiriyle sıkı ilişki içindedir. Kahramanın ortaya çıktığı durum, boyu, yeri, yurdu, çoğunlukla gerçeğe yakındır (bilhassa burada zorunluluk vardır). Ancak, onun doğumu olağanüstü yollardandır ve kendi ilindeki zaman ve mekanı buna

¹⁵⁹ Z. AKDENİZ; A.g.t; s.165

göre (geçmiş, atını seçmesi, aşık oynaması v.s) daha inandırıcıdır. Ayrıca yabancı bir yurttaki faaliyetlerinde, hayal dünyasında biraz gem vurulur. Evde çarçabuk büyüyen kahraman, uzak seferlere çıktığında uzun bir zaman, hudutsuz yol yürüse de ‘çocuk’ olarak kalır. Yaz, kış yürüyen kahraman düşmana vardığında insandan kat kat büyük kahramanları kırıp şehirleri ele geçirir”¹⁶⁰

İncelediğimiz Cañıl Mırza destanında da bu kurala uygun olarak kahramanın çocukluğundan hiç bahsedilmemiştir. Kahramanın gençlik çağı yani on altı yaşından itibaren anlatılmaya başlanmıştır. Destandaki:

Cañıl Mırza on altı çaşka toldu,
Noyguttan çıkkın erke boldu.
Kırk cigit kütüp,
Saltanı kıyın boldu
Kızdan çıkkın kıraan boldu, (metin s.126)

Dikkat edilecek olursa kahramanın gençlik yılları destanın başından Kalmatay’la evlenmesine kadarki süre ise son derece geniş olarak anlatılmıştır. Gençlik yıllarının bitimi ise Cañıl’ın oyunda yenilmesi ve eşinin memleketini terk etmesi biçiminde çok kısa bir şekilde anlatılmıştır. Tıpkı çocukluk döneminin anlatılmadığı gibi yaşlılık dönemi de anlatılmamıştır.

V.17. DESTAN KAHRAMANININ PSİKOLOJİK YAPISI İLE GEÇTİĞİ MEKANLARIN TARİFİ ARASINDA PARALELLİK VARDIR:

Destanlar yiğitlik haykıran, her yaptıkları, her söyledikleri yiğitlik kokan bir aktörler dünyasıdır. Bu dünyada kahraman genellikle üstün olan, yenilmeyen taraftır. Ancak bazı durumlarda destan kahramanının herhangi bir sebeple sıkıntıya uğradığı da olur. İşte bu tür durumlarda kahramanın bulunduğu, veya geçtiği coğrafyanın onun psikolojik yapısı ile paralel bir şekilde verildiği görülür. Bir başka ifade ile destan kahramanının psikolojik yapısına tabiat da iştirak ettirilir. Bu durum İbrayev, kahramanın yolculuğu sırasında özellikle yaz veya bahar mevsiminin ve gündüzü

160 Ş. İBRAYEV ; A.g.e; s.142

zaman diliminin verilmesinin nedeni, bu zaman dilimlerinin halkın gözünde kahraman gibi idealize olmuş olmasıdır, şeklinde açıklanmaktadır.¹⁶¹

Cañıl Mırza destanında da aynı durum söz konusudur. Nitekim aşağıda verilen dizelerde “Arpa-Ak Say” gibi bereketli toprakları gören Cañıl coşku içindedir. Cañıl’ın coşkulu hali mekanın güzelliklerine yansıtılarak anlatılmıştır. Sonuç olarak kahramanın ruh haliyle mekan tanıtımı paralellik göstermektedir.

Üçükö menen Tülküdon,
Elin çaap kıyratıp,
Olco kılsam mülkünön,
Külük atın taptatıp,
Kılıçtarın çarıktatıp,
Kırgızdın elin alsam dep
Kıylaga bülük salsam dep,
Kırgızdın cerin salsam dep,
Kırk cigitti koşçu alıp,
Kıraan Cañıl col çalıp
Örük menen kuzgundan
Köpüröönü saldırıp,
On eki kulaç utsundan
Atan töösün komdotup,
Adırdın colun oñdotup,
Kız Cañıl çıktı bel baylap,
Kırk kişi menen col çaylap,
At-Oynok menen Kök-Börü,
Andam katar ötkönü.
Ağaça-Kol, Cel-Arttı,
Anı aşıp baskanı,
Arzan körbö Cañıldı,
Ayıldan çıkkın arstanı.
Çakmaktın colun ördödü,

161 Ş. İBRAYEV, A.g.e; ss.130-131

Cer sonunun körgönü,
Ak-Saydın başı Balgındı,
Atkazdı altı çalgındı.
Ak-Saydı körüp tañ kalıp,
Cer soorusu cer eken,
Cerdegen Kırgız el eken,
Aştık aydoo, çöp çabuu,
Uşunusu kem eken.
Kolgo tiyse uşuerdi,
Cerdebey turgan cer beken,
Özöndün baarı tal eken,
Örüşü tolgon mal eken,
Arnası kaday cer eken,(metin, s.163)

V.18. DESTANLARDA ‘AD KOYMA’ KAHRAMANLIĞA VEYA DESTAN KAHRAMANININ OLAĞANDIŞI BİR ÖZELLİĞİNE BAĞLIDIR:

Türklerin uzun süre konar-göçer bir hayat yaşadığı bilinmektedir. Besledikleri hayvanlar onları böyle bir hayat tarzına zorlamış; erkeği ile kadını ile tabiata hakim olmaya çalışan alp insan tipinin ortaya çıkarmıştır. Böyle bir hayat tarzı elbette Türklerin sosyal hayatlarını da etkileyecektir. Mücadelenin dışı karşı olduğu, hareketin esas teşkil ettiği, av avlanıpkuş kuşlandığı, yazın yaylakta kışın kışlakta geçirildiği bu hayat tarzında kahramanlık, yiğitlik esas olacak;¹⁶² onların çocuklarına ad koyarken bile kahramanlık göstermelerini beklemelerine yol açacaktı.

Elbette böyle bir durum Türklerin sosyal, siyasi, kültürel, geleneksel, dini, hukuki hayatlarından izler taşıyan destanlarına da aksedecekti. Nitekim Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz, yiğitlerine de kahramanlıklarına bağlı olarak isimler verir ve bu isimler daha sonra o yiğitlerin soyunun adı olur. Örneğin, destanda şöyle bir olay geçer; Savaş sırasında Uruz Bey oğluna bir şehri emanet eder ve bu şehri koruyup saklamasını, savaştan sonra yanına gelmesini söyler. Oğuz Kağan bunu duyup o şehrin üstüne

162 M. KAPLAN; A.g.e; s.13

yürümeye karar verir. Ancak Uruz Bey'in oğlu, kendisinin babası gibi olmadığını ve Oğuz'a itaat edeceğini belirtmesi üzerine, Oğuz "Sen bana çok altın yollamışsın ve şehri iyi korumuşsun" diyerek onun adını Saklap koyar.¹⁶³

Dede Korkut'ta ad verme, anlatı kahramanlarının içinde bulundukları şartlara cevap verecek niteliktedir. Nitekim "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" hikayesinde, Dirse Han'ın oğlu beş yaşına gelmesine rağmen adı yoktur. Bayındır Han develerini güreştirirken sakinleştirmek için ortaya salınana boğalardan biri boğa Dirse Han'ın oğlunun da bulunduğu çocuk topluluğunun üzerine gelir. Çocuklar kaçarlar, meydanda sadece Dirse Han'ın oğlu kalır. Oğlan, boğanın alnına vurduğu anda boğa geri geri gider ve sonunda yere düşer, oğlan da onu bıçağıyla öldürür. Dede Korkut gelip çocuğun bu kahramanlığı karşısında ona "Boğaç" ismini verir.¹⁶⁴ İncelediğimiz Cañıl Mırza destanında ise isim vermeye ilgili epik bir kurala rastlanmamıştır.

V.19. DESTANLAR TARİH DEĞİLDİR, ANCAK TARİHİ GERÇEKLİĞİ İÇİNDE BARINDIRIR:

Tarihî gerçeklikleri açısından Kırgız destanlarını inceleyen Mehmet Yılmaz; "Kırgız Kahramanlık Çağı" adlı makalesinde Kırgız Destanları bağlamında Türk Dünyası Destanlarının hepsinin belli bir tarihi zemine oturduğunu yani belli bir dönemi içine aldığını, bazılarının çeşitli dönem veya dönemlerin tarihi olaylarını konu edindiğinden bahseder.¹⁶⁵ Boratav'ın "destan kahramanlarına sosyal ve tarihi bir görev yüklendiği"¹⁶⁶ düşüncesine sümerolog Kramer'in "destanlardaki kahramanlık çağlarının araştırılması gerektiği"¹⁶⁷, Simirnova'nın da "destanlardaki tarihi dönemlerle tarihi gerçeklerin iç içe geçtiği"¹⁶⁸, Eberhard'ın "Türkler'de kahramanlığın, onların tarih sahnesine çıkışıyla beraber başladığı"¹⁶⁹, Soltonoyev'in "Türkler'de kahramanlık çağının onların tarih sahnesine çıkışlarından XIX.yüzyıla kadar sürdüğü"¹⁷⁰ görüşlerini

163 S. SAKAOĞLU – A.DUYMAZ; A.g.e; ss.222-223

164 M. ERGİN; A.g.e; ss.77-83

165 M. YILMAZ ; A.g.m; ss.985

166 Louis BAZIN, Çev. P. Naili BORATAV ; A.g.e(Çeviriler I); s.95

167 Samuel Noah KRAMER; Tarih Sümer'de Baslar, Yazılı Tarihteki Otuzdokuz İlk; Çev: Hamide Koyukan; Kabalcı Yayınevi; İstanbul 1998; s.30

Manas Eposunun Okuyularının Kısaca Bayanı (Cusup Mamay Varyantı Boyunca) Sincan El Basması 1995; s.98

168 S.N SMİRNOVA; Kazak Adebietiniñ Tarihi, 1. Cilt; Almatı 1960, s.284

169 W. EBERHARD; Çin'in Şimal Komşuları; Çev: Nimet Uluğtuğ; TTK Yay.; VII. Seri-No.9a; 1996; s.67

170 Belek SOLTNOYEV; Kızıl Kırgız Tarihi, 1. Kitep, Mamlekettik 'Uçkun' Kontserni, Bışkek 1998; s:17

dikkate alacak olursak Türk Dünyası Destanlarında tarihin, destanın tarihi tabakasının ne kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır.

Cañıl Mırza Destanı'nda da benzer bir durum söz konusudur ve başta Edige, Camgırçı (Yağmurca Han) ve Abıl (Abılay) tarihteki ilk Türk Hanlıklarının yöneticileri olarak dikkati çekmektedirler.

Kan Camgırçı atası,
Erip ketip köykölüp,
Booruna basıp bolkuldap,
Karap turgan karı ıylap,

.....

Ak Koçkordun inisi,
Andan artık kimisi
Atı Abıl bala ele,
Küyüp turgan şam ele,
Cıyırma birde çağı ele.

.....

Estüü çeçen Edige
Tört kurcundun közünö
Ar türlüü buyum salışıp,
Akıl ayttı baarısı,

V.20. DESTANLARDA ‘SAHNEDE İKİLİK-ZITLIK KURALI’ HAKİMDİR:

Destan anlatımı boyunca sadece iki kişinin veya bu iki kişinin temsil ettiği iki tarafın ortaya çıkması “bir sahnede iki kuralı” olarak bilinir ki bu kural “zıtlık kuralı”nı da tamamlar bir özellik göstermektedir. Zıtlık kuralındaki iki, aynı zamanda ortaya çıkan en yüksek kişi veya taraf sayısıdır. Bu özellik masallarda özellikle de fabllarda belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Destan anlatımında da benzer bir durum söz konusudur ve kutuplaşma, zıtlaşma sık sık karşımıza çıkan, aynı zamanda epik destanın mekan ve insan yapısını da ortaya çıkaran vazgeçilmez bir kuraldır. Mesela, destan kahramanlarından ikisi aynı rolde ise ‘ikizler kuralı’na göre aynı tarafta yer alır. Farklı rolde olan kahramanlar karşı tarafta

olup destana daha sonra girecek olanlar taraflardan birini tercih etmek durumunda kalırlar. Bir başka ifade ile destanda ikinci derecede gelen tipler çift olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer bu ikizlerden biri önemli role geçerse “zıtlık kuralı”yla karşı karşıya gelmekte, böylece diğeriyle zıtlaşma başlamaktadır. Bu yolla gerçekleşen zıtlaşmanın yarattığı çatışma da destanın kurgusunun oluşmasında önemli rol oynar.¹⁷¹

İbrayev’e göre bu durum destanda mekan bağlamında:

Destan kahramanının ratafiDüşman tarafı¹⁷²

Noygutlar.....Kırgızlar

olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman bağlamında ise bu zıtlık:

Destan kahramanının tarafında iken.....Düşman tarafında iken
şeklinde belirtmektedir.¹⁷³

Cañıl Mırza destanında Noygutlarla...Kıtay ile Kalmuk düşman tarafı olmak üzere iki taraf bulunmaktadır.

Noyguttan çıkkan Cañıl- dep,

Kıylaga dañkı ugulgan.

Kız Cañıl kıyın çıktı dep

Kıtaylar salgan çuulgan.

Akılınan şaşpagan,

Atışkan coodon kaçpagan.

Bir oturgan cerinen

Et bışımda miñ atkan,

Mınday ukmuş kim atkan,

Kaşkardı çaap karatkan.(metin, s.134)

V.21 OLAY TEK ÇİZGİ HALİNDE İLERLER, GERİYE DÖNÜŞ YAPILMAZ. GERİYE DÖNÜŞLER SADECE KONUŞMALAR İLE VERİLİR:

“Olayı ‘sıralayıp anlatmak’ zamanla sıkıca bağlantılıdır. Bir olay, ikinci bir olay vasıtasıyla anlatılır. Birkaç olayı ve çeşitli mekanlarda duran kişilerin faaliyetlerini aynı

¹⁷¹ Özkul ÇOBANOĞLU; Türk Dünyası Epik Destan Geleneği; ss.19-20

¹⁷² Ş. İBRAYEV; A.g.e; s.162

¹⁷³ Ş. İBRAYEV; A.g.e; s.112

zaman içinde sıraya koyup anlatmak destana uygun bir durum değildir. Olay devamlı bir yönde, bir çizgi boyunca birbirinden türeyerek ilerler.

Olayların belirli bir yönde, bir çizgi boyunca ilerlemesinin esas sebebi baş kahramanın hareketlerinden doğarsa, onun içinde, bilhassa konunun biyografik bir şekilde kurulması ayrıca yer alır. Kahramanın başından geçmiş ya da geçecek olan vaka arasında başka meselelerin konulması ile karşılaşılmaz. Bu nedenle de esas konu vakti geleceği bilemez. “Baş kahramanla ilgisi olmayan bir olay, destanda yer almaz. Mevcut gelişmeler kahramanın etrafında yaşanır. Kahramanın bulunduğu yerde hareket de bulunur.”¹⁷⁴

“Destanın icrasında takip edilen anlatım tutumu, bir olay çizgisini bir başkasıyla karıştırmaz; destan anlatımları her zaman tek çizgidedir. Eksik kalan kısımları tamamlamak için geriye dönüş yapmaz. Eğer daha önceki olaylar hakkında bilgi vermek gerekiyorsa; bu bir diyalog veya konuşma içinde verilir.”¹⁷⁵

Cañıl Mırza Destanı için örnek verecek olursak :

- a. Cañıl’ın on altı yaşına basması
- b. Cañıl’ın avlanmaya çıkması
- c. Cañıl’ın kahramanlıklarının anlatılması.
- d. Cañıl’ın Burhuy ve Ürbülçök’le karşılaşp savaşması.
- e. Cañıl’ın Arpa ile Ak-Say’ı yağmalaması
- f. Cañıl’ın andı
- g. Üçükö, Tülkü, Atakozu ve Er Çabak’la Cañıl’ın savaşması
- h. Cañıl’ın Tursun Han’ı öldürmesi
- i. Abıl’ın Üçükö, Tülkü, Atakozu ve Er Çabak’ın intikamını almak istemesi
- j. Abıl’ın kolundan bileziğini alıp andını tutmaya mecbur bırakması

174 Ş. İBRAYEV; A.g.e; s.109

175 Özkul ÇOBANOĞLU; Türk Dünyası Epik Destan Geleneği; ss.17-18

k. Cañıl'ın memleketini bırakıp Kalmatay ile evlenmesi

l. Cañıl'ın eşinin memleketini terk etmesi

şeklinde belli bir sıra ile ilerler. Böyle bir gidişte geri dönüş görülmez. Ancak, Abıl'ın Üçükö,Tülkü; Atakozu, Er Çabak'ın intikamını almaya karar verdiğinde bu kahramanların ölmüş oldukları tekrarlanır.

Atı Abıl bala ele,
Küyüp turgan şam ele,
Cıyırma birde çağı ele.
El namısın alam dep,
Üçükö, Tülkü agam dep,
Ölsöm meyli baram dep,
Kezigip kalsa Cañıldın
Et cürögün alam dep, (metin, s.202)

V.22. EPİK DESTANLAR BİR TÜR DÜR, YANİ BELLİ BİR ANLATIM PLANINA SAHİPTİR:

“Destanlar birdenbire başlamaz ve birdenbire bitmez. Bu ilke giriş (açılış) ve bitiriş (kapanış) kuralıdır. Destan anlatımı durgunluktan coşkunluğa doğru giderek başlar ve çoğu zaman başlıca kişilerden birinin başına gelen bir felaketi içeren sonuç olayından sonra coşkunluktan durgunlupa giderek biter. Destanın bitirilişi, çoğu zaman konunun o yöreye özgü bir devamı biçimini alır. Bu bağlamda, Türk ende Manas, Semetey, Seytek örneğinde görüldüğü gibi babadan oğla geçen destan daireleri oluşudur. Anlatımı günler hatta aylar süren uzun destan anlatılarında bu gibi birçok durak noktaları gerektirir; kısa bir anlatı için sadece bir durak noktası yeterlidir”¹⁷⁶.

Cañıl Mırza destanında da destan Cañıl'ın tanıtılmasıyla başlar. Destanın durgunluktan coşkunluğa eriştiği nokta Cañıl'ın Burhuy'la savaşıp onu öldürdüğü sahnedir. Destandaki coşkunluk kendisiyle lenmek isteyen bir başka yiğit Tursun Han'ı ve Kırgız yiğitlerinden Üçükö, Tülkü, Atakozu; Er Çabak'ı öldürmemesi ve en sonunda Abıl'la yenilmesiyle son bulur. Destanın sonu da yukarıda anlatılan kurala uygun olarak

176 Ö. ÇOBANOĞLU; a.g.e; s:17

destan kahramanın başına bir felaket gelmesiyle son bulur. Yiğitliğini göstermeye çıkan Cañıl'ın kalpağının düşmesiyle hakarete uğraması destanın bitişini hazırlar. Bunun üzerine eşinin memleketini terk eden Cañıl peşinden gelen herkesi hatta bir oğlunu bile öldürür ve yalnız yoluna devam eder.

Bu konuda sonuç olarak diyebiliriz ki Cañıl Mırza Destanı 2, 4, 5, 6, 10, 11 ve 18 no'da verdiğimiz epik kurallara uymamakta; 9 no'lu kurala ise çok az benzerlik göstermektedir. Ancak çoğunluğunun uyması bir yana biz bu durumu Cañıl'ın destandaki özelliklerine, destanın mitik dönemlere değil de yakın bir döneme dayanmasına ve elbette destancının bu konuya bakış açısına bağlamayı uygun buluyoruz.

SONUÇ:

Cañıl Mırza, Kırgız destanları içinde vakaya temel olarak aldığı tarihi tabakası sebebiyle özel bir yere sahiptir. Destanda Altın Ordu Devleti'nin kuruluşuyla başlayıp yıkılışıyla devam eden ve yerine kurulan ilk Türk Hanlıklarının kurulması süreci konu edilmekte; bir başka ifadeyle destan tarihi tabakasını bu süreç üzerine kurmaktadır.

Cañıl Mırza Destanı'nın asıl kahramanı destana adını veren kadın kahramandır. Kırgız destanlarında asıl kahramanlar genellikle erkektir fakat Cañıl Mırza destanı asıl kahramanın kadın olması sebebiyle diğer Kırgız destanlarından ayrılır.

Tarihi kaynaklarda yaşadığına ilişkin bir bilgi bulunamayan Cañıl, destan anlatıcısının bilerek adını koyduğu hayali bir kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırgız tarihinde Kurmancan Datkaların, Ak Möörlerin, Kız Cibeklerin varlığını bilen Kırgız Türkleri Cañıl ile ilgili efsane ve rivayetlere geçmişte bu adla anılan bir kadın kahramanı yerleştirmiş olabilirler. Ayrıca destanda Camgırçı Han (Yağmurca Han) Edige, gibi tarihî kahramanların adının geçmesi; her ne kadar Cañıl'ın gerçekte yaşamamış bir kahraman olduğu yönünde farklı fikirler olsa da söz konusu kahramanın yaşamış olduğunu ve destanın teşekkülünde Canıl'ın, çekirdek olaydaki kahramanın yerine geçtiğini düşünmemize sebep teşkil etmektedir. Bu bakımdan destan "Cañıl" etrafında yaygın olan efsane ve rivayetlerin bir kere daha ve mahallî kahramanlar göz önüne alınarak incelenmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Destan Cañıl'ın avcılık ve atıcılığının ön plana çıkarıldığı ve anlatının sonuna kadar bunun göz önünde bulundurulduğu bir hikaye şeklindedir. Bir anlamda destanda avcılık ve atıcılığı ile ünlü Cañıl, Dede Korkut'taki Banu Çiçek başta olmak üzere Manas'a olan yakınlığıyla da dikkati çekmektedir. Bu bağlamda destan anlatıcısının Türk Tarihi ve folkloruna olan hakimiyetini de bir kere daha belirtmek zorundayız.

Destanda vaka Altın Ordu Devleti'nin ve söz konusu devletin yıkılmasından sonra ortaya çıkan Türk Hanlıklarının bulunduğu geniş bir coğrafyayı içine almaktadır. Bugün Kırım, Ukrayna, Kırgızistan, Özbekistan, Doğu Türkistan ve Moğolistan sınırlarını kapsayan bu coğrafyanın yanı sıra Kırgız Epik anlatımlarında sık sık geçen çeşitli bölgelerin de söz konusu edilmesinin ise Musulmankulov'un hem Türk Dünyası Tarihini, hem de epik geleneği iyi bilmesiyle açıklanabilir.

Belirttiğimiz yönlere bakılarak Cañıl Mırza Destanı'nın daha geniş incelenmesi gerektiğine inanıyoruz.

METİN:

KIRGIZ TÜRKÇESİ

Cañıl Mırza on altı çaşka toldu,
Noyguttan çıkkın erke boldu.
Kırk cigit kütüp,
Saltanı kıyın boldu.
Kızdan çıkkın kıraan boldu,
Kırgızdan çıkkın tınar boldu,
Atışkan coodan kaçpadı,
San miñ koldon şaşpadı,
Aytkanı saya ketpedi.
Salganı şumkar kuş boldu,
Koldogonu kız boldu,
Aykocomdon bata alıp,
Cañıl Mırza atanıp,
Kırk cigiti kaşında,
Kıyın çıktı çaşında.
Kaşkardı çaap karattı,
Kazanasın talattı.
Atkanı mılık ok bolup,
Atışar kişi cok bolup,
Cılkı tiyip olco alıp,
Kıylaga saldı bülüktü,
Kılıçı tiygen kıyraşıp,
Kızıñ beybaş boldu dep,
Camgırçının astına
Kıylası keldi ıylaşıp,
Cakırtıp alıp Cañıldı,

TÜRKİYE TÜRKÇESİ

Cañıl Mırza on altı yaşına bastı,
Noyguttan çıkan nazlı oldu.
Kırk yiğit himaye edip
Saltanatı güçlü oldu
Kızlardan çıkan yiğit oldu
Kırgızdan çıkan umut oldu
Savaşan düşmandan kaçmadı
Bin asker karşısında şaşırmadı
Söylediği boşa gitmedi.
Saldığı ‘şumkar’ kuşu oldu.
Kolladığı kız oldu,
Aykocom’dan dua alıp,
Cañıl Mırza diye ünlenip
Kırk yiğidi yanında
Güçlü çıktı gençliğinde
Kaşkar’ı yağmalayıp boyun eğdirdi.
Hazinesini yağmalattı
Attığı tüfek ok olup,
Savaşacak kişi olmayıp
Ata binip, ganimet alıp,
Heryerde kargaşa çıkardı
Kılıcının değdiği parçalanıp,
Kızın başsız oldu deyip
Camgırçı’nın önüne
Herkes gelip ağlaşıp,
Cañıl’ı çağırverip

Calgız balam Cañıl dep
Nasaat ayttı dalay kep:
_ Erkek emes, kız bolsoñ,
Kalmak menen Kıtaydan
Kayrattuu döögö tuş bolsoñ,
Karkıraluu kız bolsoñ,
Kız degen üydö boluuçu,
Kızırluu kişi konuuçu,
Talaada cürsöñ calgız kız,
Kızılıñ öçüp oñuuçu.
Atası ayttı minday dep,
Camgırçının calgız kız,
Erkek menen curöt dep,
Uşak aytaar dalay kep.
Karkıraluu kız bolsoñ,
Senin atıñ kim bolot
Kansaadaga tuş bolsoñ.
Unçukpay Cañıl oturdu
Közün caşka tolturdu.
Akılımdı oylon dep,
Aytıp öttüm dalay kep,
Atası ayttı minday dep.
Kız Cañıl çıktı eşikke.
Atka minip oktolup,
Altı küngö çok bolup,
Namız kılıp Camgırçı,
İzdebey koydu toktolup.
Caşı menen karısı,
Kan üstünö kelişti
Calpı Noygut baarısı.
İzdeyli dese izi çok,

Biricik evladım Cañıl deyip
Uzun süre nasihat etti,
Erkek değil kız olsan da,
Kalmuk ile Kıtay'dan
Gayretli devlere rastlasan,
Turna tüyleriyle süslenmiş kız olsan,
Kız dediğin evde olacak
Hayırlı kısmet gelecek,
Yazıda dolaşan biricik kız
Yüzündeki kırmızılık gidecek.
Atası bunları söyledi deyip,
Camgırçı'nın biricik kızı,
Erkekler ile dolaşıyor deyip,
Pek çok dedikodu çıkaracak.
Turna tüyleriyle süslenmiş kız olsan,
Senin adın nedir?
Hanzade ile bile karşılaştın
Cañıl hiç konuşmadan oturdu
Gözleri yaşla doldu,
Dediklerimi düşün deyip,
Söyleyiverdim bunca söz,
Atası söyledi bunları deyip.
Kız Cañıl eşığe çıktı.
Ata binip silah kuşanıp,
Altı gün kadar yok olup,
Camgırçı çok utanıp,
Aramayıp bekledi,
Genci ile ihtiyarı
Kan üstüne anlaşıp
Bütün Noygut'un hepsi.
Arayalım dese izi yok,

Ketkenin körgön kişi çok.
Calgız ketken özünö soop,
Ceti küngö cetkende,
Tuş-tuşka kabar ketkende,
Kazkara minip şartıldap,
Kız Cañıl keldi şarkıldap
Kulandı toodon atıptır,
Kubanıçka batıptır.
Canında calgız kişi çok.
Kulandı atıp kulatıp,
Üyürü menen sulatıp,
Terisin sıyrıp böktörüp,
Camgırçının aldına
Alıp keldi kötörüp.
Kız Cañıldın bayanı,
Taştabay ayıp ötölük,
Kan Camgırçı atası,
Erip ketip köykölüp,
Booruna basıp bolkuldap,
Karap turgan karı ıylap,
Kalıñ Noygut baarı ıylap,
Ceti çaşta bala ıylap,
Seksendegi karı ıylap,
Kempir ıylap bışañdap,
Kızdar ıylap kızañdap.
Bala-çaka, kız-kelin
Kantip calgız cattıñ dep,
Üyürü menen kulandı
Kantip cazbay attıñ dep,
Cetimişte çal ayıp,
On eki kulan, dört bökön,

Gittiğini gören kişi yok.
Yalnız gidenin boynuna vebalı,
Yedi gün geçtiğinde,
Her yere haber gittiğinde,
Kazkara'ya birdenbire binip,
Kız Cañıl geldi pat diye
Kulanı dağda vurmuştur,
Sevince garkolmuştur.
Yanında bir kişi bile yok.
Kulanı vurup yuvarlayıp,
Sürüsüyle yere serip,
Derisini soyup katlayıp,
Camgırçı'nın önüne
Alıp geldi kaldırıp,
Kız Cañıl'ın hikayesinin
Tamamını anlatıverelim,
Hükümdar Camgırçı babası,
Ağlamaktan titreyiverip,
Bağrına basıp titreyip,
Bakıp duran yaşlı ağlayıp,
Kalabalık Noygut'un hepsi ağlayıp,
Yedi yaşındaki çocuk ağlayıp,
Seksenindeki yaşlı ağlayıp,
Kocakarı hıçkırarak ağlayıp,
Kızlar kızarak ağlayıp.
Çoluk-çocuk, kız-gelin
Ne yapar yalnız kadın deyip,
Hepsi birlikte yere yığıldı
Nasıl vurabildin deyip,
Yetmişindeki ihtiyar söyleyip,
On iki kulan, dört karacayı,

Bir oluttan atıpsıñ.
Canında calgız kişi cok,
Kız başıñ menen kıynalıp,
Kız Cañıl kayda ketti dep,
Kız-kelin çoĝuu ıyladık,
Çogulgan eldin baarısı,
Caşı menen karısı.
Talaada cürgön baatır bar,
Kezigip kalsañ kantesiñ,
Kalmak, kıtay kaapır bar.
Suuga çıkkın calbızısıñ.
Sultandan tuugan calgızısıñ,
Karı-caş ayttı mınday dep,
On altıda Cañılga
Aytıp öttü dalay kep.
El içinde mıktısı,
Sözgö çeçen ıktuusu.
Calpı sözün aytışıp,
Batasın berip Cañılga,
Cay-cayına kaytıştı.
Köpçülüktü taratıp,
Sadaganı çaptırıp,
Cañıldın kiymin talatıp,
Kızım aman keldi dep,
Ak sarbaşıl ötkörüp,
Kız Cañıl çıktı eşikke.
Korgoşunday köykölüp,
Tıñşap turgan köpçülük,
Cañıldın sözün aytalık,
Ar önörün çaşırbay,
Bayan kılıp aytalık.

Bir yamaçta vurmuşsun.
Yanında bir kişi bile yok,
Kız başımla eziyet çekip,
Kız Cañıl nereye gitti deyip,
Kız gelin hep beraber ağladık,
Toplanan halkın hepsi
Genci ile ihtiyarı,
Kırda yaşayan yiğitler var,
Rastlayıversen ne yaparsın,
Kalmuk Kıtay kafirleri
Suda büyüyen nilüfersin.
Sultandan doğan birtanesin,
Yaşlısı –genci böyle söyledi deyip,
On altısındaki Cañıl’a
Oldukça çok söyleyiverdi.
Memleketin ileri gelenleri,
Ağzı iyi laf yapanları.
Bütün söyleyeceklerini söyleyip,
Cañıl’a dua edip,
Herkes evine döndü.
Gelenleri dağıtıp,
Sadakasını dağıtıp,
Cañıl’ın kıyafetini yağma ettirip,
Kızım sağ salım geldi deyip,
Sarı başlı hayvan kesip,
Kız Cañıl eşiğe çıktı.
Sel gibi insan akıp,
Dinleyip duran herkesin,
Cañıl’ın sözünü söyleyelim,
Onları gizlemeden,
Beyan edip anlatalım.

Eldin baarı catkanda,
Kızık uktap atkanda,
Kan Camgırçı oygonup,
Cañıldın cayın oylonup,
Töşöktön turup tolgonup,
Uktap catkan Cañılga
Köröyün dep oylonup,
Basıp bardı kıltıldap,
Kız cañıldın başında,
Çırak küyöt cıltıldap,
Koyondon okşoş eki kız
Kız Cañıldın canında,
Külüp-oynop şıñkıldap,
Kız Cañıldı karasa,
Uktap catat oygonboy,
Eki kızdı karasa,
Kolunda bolot kılıç bar,
Kişi kirse soygondoy,
Kız Cañıldı kaytarıp.
Eki kız cayın aytalık:
Oñ kolunda caası bar,
Körgön candı atkanı,
Birööndö bolot kılıç bar,
Körüngöndü capkanı,
Balıktay turat oynoktop,
Cılanday ketet soyloktop.
Şıkaalap turup Camgırçı,
Karap turat toktolup,
Bilinip kaldı dabışı,
Çırak öçüp calp etip,
Eki kız ketti cok bolup.

Halkın hepsi yattığında,
Herkes uykuya daldığında,
Camgırçı han uyanıp,
Cañıl'ın durumunu düşünüp,
Yatağından kalkıp doğrulup,
Uyuyup yatan Cañıl'ı
Göreyim diye düşünüp,
Yürüyüp gitti sessizce,
Kız Cañıl'ın başına,
Mum yanıyor parlayıp,
Tavşana benzeyen iki kız,
Kız Cañıl'ın yanında,
Gülüp oynayıp kahkahayla,
Kız Cañıl'a baksalar,
Uyuyor uykudan uyanmıyor,
İki kıza baksalar,
Elinde çelik kılıç var,
Biri girse öldürecek gibi,
Kız Cañıl'ı koruyup,
Bu iki kızın halini anlatalım:
Sağ elinde yayı var,
Gördüğü canlıyı vuracak,
Diğerinde çelik kılıç var,
Gördüğünü doğrayacak,
Balık gibi oynayıp duruyor,
Yılan gibi kıvrılıp duruyor.
Camgırçı göz hapsine alıp,
Bakıp duruyor öylece,
Anlaşıverdi sesi,
Mum birdenbire sönüp,
İki kız yokoluverdi.

Kayta keldi Camgırçı,
Catalbadı töşökkö,
Kadimkidey toktolup.
Tañdın ere-serede,
Cılıkıdan boz bee aldırıp,
Ay tuyakka çaldırıp,
Ak sarbaşıl koy soyup,
Camgırçı kaldı şek alıp.
Beker emes kızım dep,
Oşondon kiyin, dem alıp,
Eli-curttan bata alıp,
Er Cañıl dep atanıp,
Baktısı bar başında
Kayda barsa Cañıldın
Eki kız turat kaşında,
On altı çaştı oktolup,
Bir cerge turbayt toktolup.
Koştogonu ok bolup,
Kız Cañıldın üstünö,
El çoğulup toptolup,
Canı caza tartpagan,
Atkanı tirüü kaytpagan,
Et bışımga cüz atat
Beker ketpeyt bir ogu.
Bettegendi tüz atat,
Mergenden mınday kim boldu!
Kız Cañıl dep atagı,
Kılımga ketip düñ boldu,
Kızdan kıyın kim boldu.
Altı uruu Noygut eli bar.
Ataktuu Oşpol ceri bar.

Camgırçı geri geldi,
Yatamadı yatağında,
Eskisi gibi öylece kalıp,
Tan yeri ağarırken,
Sürüden boz kısarak alıp,
Ay toynaklıya yular takıp,
Sarı başlı koyun kesip,
Camgırçı şüphelenip,
Ne de olsa kızım deyip,
Bundan sonra nefes alıp,
Halkından dua alıp,
Er Cañıl diye şöhet bulup,
Talihi var başında
Nereye varsa Cañıl'ın
İki kız karşısında duruyor,
On altı yaşına basıp,
Bir yerde durup kalmıyor.
Yanındaki ok olup,
Kız Cañıl'ın yanına,
Halk birikip toplanıp,
Canı eziyet çekmemiş,
Attığı diri kalmamış,
Göz açıp kapayana kadar yüzünü vurur
Bir oku bile boşa gitmiyor.
Rastladığını öldürüyor.
Bu avcıdan başkası var mı?
Kız Cañıl denenin şöhet
Dünyaya yayılıp duyuldu.
Bu kızdan güçlüsü var mı?
Altı kabileli Noygut ülkesi var.
Anlı şanlı Oşpol yeri var.

Kün çığış cagı Lob dayra
Oşol cerdi cerdegen,
Teminişken duşmanga
Teñdigin Cañıl berbegen.
Kaynap catkan köp Noygut.
Sarı-Koldu caylagan.
Sandatıp beeni baylagan,
Cesir kempir miñ koydu
Koroosunan aydagın.
Kız Cañıl dep atalıp,
Bet algandı caylagan.
Bakalını küzdögön,
At- Oynoktu cazdagan,
Astınan duşman baspagan,
Kocolor körüp caktırgan.
Cogotom dep börünü
Karmatıp alıp tirüülöy,
Koñguroonu taktırgan.
Tayın börü cebegen,
Koroogo börü kirbegen,
Koñguroo takkan börügö,
Mınday kılğan kim degen.
Uşu kılğan çoñduğu,
Oogan menen Alayga
Oşo künü düñ degen.
Kara tegin kalçadan,
Kabarın ukkan kança can,
Noyguttan çıkkın Cañıl- dep,
Kıylaga dañkı ugulğan.
Kız Cañıl kıyın çıktı dep
Kıtaylar salğan çuulğan.

Doğu tarafında Lob nehri
O tarafta yaşıyan,
Rahat durmayan duşmana
Cañıl huzur vermemiş.
Karınca sürüsü gibi Noygut.
Sarı Kol'a yerleşmiş.
Sıra sıra kısırağını bağlamış,
Dul koca karının bir koyununu
Ağılından sürümüş.
Kız Cañıl diye şöhet bulup,
Karşısına çıkanı yere serdi.
Samanını dümdüz etti,
At-Oynok'ta yaylamış,
Karşısına duşman çıkmamış,
Hocalar görüp beğenmiş.
Yok edeyim deyip 'börü'yü
Diri diri yakalayarak alıp,
Çingırağını taktırmış,
Tayını kurt yememiş,
Ağılına kurt girmemiş,
Çingırak takan kurda,
Bunu yapan kim diye,
Bu önemli işi yapan,
Oogan ile Alay'da
O gün şöhetlendi denir.
Kötü uğursuz kimselerden,
Haberini duyan nice insan,
Noygut'tan çıkan Cañıl deyip,
Uzaklara şöhet duyulmuş.
Kız Cañıl güçlü çıktı deyip
Kıtaylar çıgılık atıp,

Akılınan şaşpagan,
Atışkan coodon kaçpagan.
Bir oturgan cerinen
Et bışımda miñ atkan,
Mınday ukmuş kim atkan,
Kaşkardı çaap karatkan.
Cerkenge çeyin alğanı,
Cetimiş boldu balbanı.
Altımış kızıl nar alıp,
Tartuusun başka cana alıp
Cañıl Mırza atanıp;
Kırımdan cazıp kat alıp,
Kırgızdan çıkkan kıyın dep.
Ošo cerge atalıp.
Saramcalı sanda cok,
Saltanatı baada cok
Atışkan coosu oñbogon,
Ayaldan mınday bolbogon,
Kıtaydı kırıp somdogon,
Kızdan mınday bolbogon,
Kırk künü kızıp uruşsa,
Betinen kızıl oñbogon,
Bendede mınday bolbogon,
Bet alğan coosun somdogon.
Kızdan çıkkan kimbati,
Kız Cañıldın sımbatı.
Aytıp ötör cönü bar,
Aksargıl bolgon öñü bar,
Atağı çıkkan Cañıldı
Aytıp ötör cönü bar.
Çolpondoy bolgon közü bar,

Dediğinden dönmeyen,
Çarpışan düşmandan kaçmayan,
Oturduğı yerden bile
Çok kısa sürede bin tane vurmuş
Böyle şöhetli atıcıyı kim duymuş,
Kaşkar'ı yerle bir edip yağmalamış.
Cerken'e kadar aldığı,
Yetmiş tane oldu pehlivanı.
Altımış kızıl 'nar' alıp,
Yanına hediyesini de alıp
Canıl Mırza diye adlandırılıp:
Kırım'dan yazılı mektup alıp,
Kırgız'dan çıkan güçlü deyip.
O tarafa doğru at binip.
Yaptıklarının sayısı yok,
Saltanatının pahası yok
Vuruştığı düşmanı huzur bulmamış,
Böyle kadın görölmemiş,
Kıtay'ı kırıp yerle bir eden,
Böyle bir kız olmamış,
Kırk gün durmadan vuruşsa,
Kızıl yanağı solmamış,
İnsanoğlunda böylesi çıkmamış,
Karşısına çıkan düşmanı yere sermiş.
Kızdan çıkan en kıymetlisi,
Kız Canıl'ın endamı.
Söyleyiverecek hali var,
Kar beyazı teni var,
Şöhreti yayılan Cañıl'ı
Anlatıverecek hali var.
Zühre gibi gözü var,

Colborstoy bolgon töşü bar,
Eñçer kelgen boyu bar,
Eki miñdey coo bolso,
Alamın degen oyu bar.
Calgızdığın oyloboyt,
Canın ayap tolgonboyt,
Kılıçı bar belinde,
Kıyın çıkkın cerinde.
Coo kayda dep celpinip,
Cetildi Noygut baldarı.
Kele maga soyul dep,
Küülönüşüp küç alıp,
Cetimişte çaldarı,
Arışın barda arılda.
Otun barda calında,
Kantkende coodon kaçabız,
Cañıl Mırza barında!
Küüldödü çaldarı,
Küülönüştü baldarı.
Emi duşman tapsak dep,
Eñsep cüröt baldarı,
Eziltip coonu çapsak dep,
Een catkan mal bolso,
Eç kimden korkpoy barsak dep
Candın baarı duuldap,
Caş-karısı çuuldap,
Caşı menen karısı.
Kızdan baatır çıkanda,
Bul kırgızdın ırısı,
Kazkara sinduu atı bar,
Kayrattuu Cañıl kızı bar,

Kaplana benzer göğsü var,
Gayet yapılı vücudu var,
İki bin kadar düşman olsa,
Öldüreyim diye düşünür.
Yalnızım diye düşünmüyor,
Çekilip canını korumuyor,
Kılıcı var belinde,
Zorlu çıkmış memleketinde.
Düşman nerede diye çırpınıp,
Yetiştirdi Noygut çocukları.
Haydi bana yenil deyip,
Güç toplayıp hazırlanıp,
Yetmişindeki ihtiyarları,
Her adımda gümbürderken.
Her ateş yanarken,
Nasıl düşmandan kaçarsınız,
Cañıl Mırza'nın varlığında!
Güç topladı ihtiyarları,
Hazırlandı çocukları.
Şimdi düşmanı ele geçirsek diye,
Düşünüp duruyor çocukları,
Düşmanı öldürüp yere sersek,
Yayılp duran hayvan varsa,
Hiç kimseden korkmadan varsak deyip
Toplananların hepsi bağırışıp,
Genci yaşlısı haykırıp,
Genci ile yaşlısı.
Kızdan yiğit çıkması,
Bu da Kırgız'ın talihi,
Kazkara gibi atı var,
Gayretli Cañıl kızı var,

Kaçırgan coonu talkalap,
Kayrattuu boldu uşular.
Cañıl baatır bolgonu,
Örüşkö malı tolgonu.
Atışar coonu tappasak,
Aygandın elin çappasak.
Ayganga barıp kol saldı,
Aygandı çaap mal alıp,
Altın, kümüş zar alıp,
Kıyışığı çok kebinde,
Mıltığı bar conunda,
Sır cebesi moynunda,
Altından kuran koynunda,
Boy tumarı boorunda,
Forumu mınday sonun da.
Karılıkta nayzası,
Kalıkka tiygen paydası
Duşmandan kaçpayt....
Adamdan başka forumu,
Ayaldan çıkkın sonunu,
Adam ayran kalganday,
Kız Cañıldın corugu.
Atışıp turgan duşmandan,
Atıp kayra tartpagan,
Akılınan şaşpagan,
Caasın caza tartpagan,
San koldon calgız kaçpagan,
Bet alğanın talkalap,
Bedöo kara at mingeni.
Beri kızınday çapkılap,
Kızıgıp coogo kirgende,

Saldırdığı düşmanı parçalayıp,
Güçlü oldu bunlar.
Cañıl yiğit olduğunda,
Otlağı malla dolmuştu.
Saldıracak düşmanı bulamazsak,
Söylenip duranın toprağına saldırmazsak.
Sesini çıkarana asker yolladı,
Söyleneni öldürüp malını alıp,
Altın, gümüş mücevher alıp,
Hata yok düşüncesinde,
Tüfeğı var koynunda,
Sırlı oku boynunda,
Altından Kur'an koynunda,
Muskası bağrında,
Görünüşü böyle güzel de.
Yaşlılıkta süngüsü,
Halka dokunur faydası
Duşmandan kaçmıyor....
İnsandan başka biçimi,
Kadınların güzeli,
İnsanı hayran bırakır,
Kız Cañıl'ın yürüyüşü.
Vuruşup durduğu duşmandan,
Vurup da geri çekilmemiş,
Dediğinden dönmemiş,
Yayını geri çekmemiş,
Sayısız askerden bile kaçmamış,
Karşısına çıkanı yere serip,
Tulpar ata binmiş.
Peri kızı gibi uçarcasına,
Gözü kararıp düşmanasaldırdığında,

Kılıcın kanga boyogon,
Kıylanı Cañıl somdogon,
Kızdan mınday bolbogon.
Kıtay menen Kalmaktan
Kır körsötüp somdogon,
Aylına düşman barbagan,
Egeşken coonu calmagan.
Kızdan çıkkın kıraanı,
Kızıl kaşka tınarı,
Cañı öspürüm çınarı,
Caştan çıkkın kıraanı,
Çenine kişi barbagan,
Bargan tirüü kalbagan
Koyuna börü tiybegen,
Korkup kişi sürdögön,
Cılıkısın uuru albagan,
Kezikken tirüü kalbagan.
Ancıyan menen Alayga,
Arbagı ketken dalayga.
Kara tegin kalçaga
Kadırı cetken kançaga.
Cıldız menen Kunduzdan,
Kızdan çıkkın baatır dep,
Ukkan elge Kırgızdan.
Kıtay menen Kalmakka,
Kıylaga bülük salmakka,
Kız Cañıl çıkkın atuuga,
Kabarın ukkan kalmaktan.
Kalmaktın kanı çoñ Korun
Cetimiş corgo cetelep,
Astına keldi tartuuga,

Kılıcını kana bulayan,
Nicesini Cañıl öldürmüş,
Kızdan böylesi çıkmamış.
Kıtay ile Kalmuk'tan
Suratını asanı bile öldürmüş,
Köyüne düşman varmamış,
Çarpışan düşmanı bırakmayan.
Kızların yiğidi,
'Kızıl kaşka' desteği,
Yeni yetişen çınarı,
Gençten çıkan yiğidi,
Yanına kişi varmamış,
Varan da diri kalmamış
Koyununa kurt değmemiş,
Görenler şaşırıp kalmış,
Sürüsünü hırsız almamış,
Karşılaştığı diri kalmamış.
Ancıyan ile Alay'a
'Arbak'ı her yere yayılmış.
Kötü uğursuz kimselere
Gücü yetmiş nicesine.
'Cıldız' ile 'Kunduz'dan,
Kızdan çıkan yiğit diye,
Duyulan memlekete Kırgız'dan.
Kıtay ile Kalmuk'a,
Heryere kargaşa salmaya,
Kız Cañıl çıkmış vuruşmaya,
Haberini duyan Kalmuk'tan.
Kalmuk hanı koca Korun
Yanına yetmiş at alıp,
Huzuruna geldi hediye vermeye,

Cürgönü Oşpol cer bolup,
Kalmaktar kelip cügünüp,
Kız Cañılga el bolup
Cañıldın atın ukkandar
Cürögü tuylap kozgolup,
Atın ugup köz körböy,
Aybatınan Cañıldın
Adamdın baarı dos bolup,
Maş oynogon atuuga
Malın berip kança can,
Cañılga kelgen tartuuga,
Çılandın colun karmagan
Çırmaşkandı calmagan
Opoldu boylop col salgan,
Nurhanga barıp kol salgan,
Tegin menen kalçadan
Teñ kelbegen kança can.
Çilendin colun tosturup,
Acıdan algan alıktı,
Kerbenden algan salıktı.
Cañıldın kılğan bul işi,
Calganı çok anıkpı,
Ancıyan menen Kaşkardı,
Mekege bargan acını
Öz kolu menen başkardı.
Ancıyandan soodager,
Kire tartıp kelüüçü,
Kızıl altın, ak kümüş,
Kıylasın tartuu berüüçü,
Kızıl cibek, ak şayı,
Kıylanı cüktöp kelüüçü,

Yaşadığı Oşpol toprakları olup,
Kalmuklar gelip diz çöküp,
Kız Cañıl'a halk olup
Cañıl'ın adını duyanlar
Yüreği ağzında koşan,
Ünlenen böylesini göz görmeyen,
Cañıl'ın heybetinden
İnsanların hepsi dost olup,
Oynar gibi ustaca savaşan
Malını verip nice can,
Cañıl'a gelmiş hediye vermeye,
Yılan gibi yolunu kesmiş
Tuttuğunu yere sermiş
Opol'u boylayıp yol açmış,
Nurhan'a varıp asker yollamış,
Uğursuz ile kötüye
Denk gelmeyen nicesi
Çilen'in yolunu toza bulayıp,
Hacıdan almış vergiyi,
Kervandan almış salımı
Cañıl'ın yaptığı bu iş,
Yalan değil gerçek mi?
Ancıyan ile Kaşkar'ı,
Mekkeye varan hacıyı
Kendi eliyle idare etti.
Ancıyandan bir tüccar,
Katar katar gelmekte,
Sarı altın, ak gümüş,
Çoğunu hediye vermekte,
Kızıl ipek, ak ipek,
Nicesini yükleyip gelmekte,

Kız Cañılday Mırzaga
Uruksat surap kelüüçü.
Cañıldan kagaz aluuçu
Can tiybesten soodager,
Cay-cayına baruuçü.
Cañıldan kagaz albasa,
Kezikken eldin barısı
Malın talap aluuçu.
Alım alğan Kaşkardı,
Aytiluu Cañıl başkargan.
Kabarın ugup, kança can
Alıstan kelgen temselep,
Kol kayır bergen entelep,
Musapırğa nan bergen,
Muncu menen çolokko
Örüşünön mal bergen,
Karıptar kelgen bir mınça,
Kark altın bergen bir kança.
Elirtip külük caratkan,
Eşendi körsö talaktan.
Dumanaga lök bergen,
Musapırğa köp bergen.
Cetimdi bakkan cetelep,
Kol kayır bergen öntölöp,
Cesir-cetim, karıptın
Baarısı kelgen temselep.
Alsızdarga at bergen,
Keçiktirbey bat bergen.
Kız Cañıldın forumun,
Kırgızdın kızı uşunday,
Dagı ugasıñ sonunun.

Kız Cañıl gibi yiğitten
Müsaade isteyip gelmekte.
Cañıl'dan izin kağıdı alırsa
Kimse dokunmayacak tüccara,
İstediği yere varacak.
Cañıl'dan izin kağıdı almazsa
Rastladığı insanların hepsi
Malını talan edip alacak.
Vergi alan Kaşkar'ı
Meşhur Cañıl idare etmiş.
Haberini duyup, nice can
Uzaktan gelen tökezleyip,
Hayır sadaka vermiş sersemleyene,
Misafire ekmek vermiş,
Sakat ile çolağa
Otlağından mal vermiş,
Garipler gelmiş bir o kadar,
Halis altın vermiş bir o kadar.
Koşturup cins at seçmiş,
Şeyhi görse hırpalamış,
Divaneye deve vermiş,
Misafire çok vermiş.
Yetime bakmış yepeleyip,
Hayır sadaka vermiş koruyup,
Dul-yetim, garibin
Hepsi gelmiş çekinerek.
Kuvvetsizlere at vermiş,
Geciktirmeden hemen vermiş.
Kız Cañıl'ın görünüşü,
Kırgız'ın kızı böylece,
Bir de duyasin güzelliğini.

Çoñ Ancıyan cerdegen,
Teminişken duşmanga
Teminse teñdik berbegen.
Ürbülçök menen Burhuy,
Candan aşkan er degen,
Kız Cañıldı ukkanda,
Bir körsök dep degdegen.
Ürbülçök menen Burhuy,
Öz cerinde er bolgon,
Adamdı canga teñebey,
Özü mıktı ber bolgon.
Opoldon izdep tabam dep,
Oşonun elin çabam dep.
Burhuy baatır küülönüp,
Ürbülçöktün eline,
Üç künü cıyıp cerine,
Burhuy baatır oy kılıp,
Üç künü elge toy kılıp,
Lob dayranı keçem dep,
Kız Cañıl maga tiybeşe
Topçuday başın kesem dep,
Öz bilgenim kılām_ dep,
Özünün elin kıram_ dep,
Cıldırıp elin çabam dep,
Peyli menen tiybeşe
Zorduk menen alam dep,
Katından kişi kaçabı,
Kaşkarda catkan camandar
Bir katinga teñ kelbey,
Kazanasın çaçaıbı.
Özöndö talın kıyratam,

Büyük Ancıyan'da yaşayan,
Rahat durmayan düşmana
Kımıldasa aman vermeyen.
Ürbülçök ile Burhuy,
İnsandan farklı yiğit denen,
Kız Cañıl'ı duyduğunda,
Bir görsek diye düşünmüş.
Ürbülçök ile Burhuy,
Kendi memleketine er imiş,
Gücü insanla ölçülmeyen,
Kendisi yiğit güçlü aslan imiş.
Opol'dan arayıp bulayım deyip,
Onun memleketine saldırayım deyip.
Burhuy bahadır hazırlanıp,
Ürbülçök'ün memleketine,
Üç gün toplayıp yanına,
Burhuy bahadır düşünüp,
Üç gün halka ziyafet verip,
Lob Nehrini geçeyim deyip,
Kız Cañıl benimle evlenmezse
Topunun başını keseyim deyip,
Kendi bildiğimi yapayım deyip,
Onun halkını öldüreyip deyip,
Yıldırıp halkını yok edeyim deyip,
Kendi isteği ile evlenmezse
Zorla evleneyim deyip,
Kadınların kimi kaçır mı?
Kaşkar'da yaşayan kötüler
Bir kadına bile denk gelmeyince,
Hazinesini sarar mı?
Nehirdeki söğütünü kurutayım,

Ökürtüp elin ıylatam.
Cayloodon malın alam dep,
Camandık başka salam dep,
Tartuusu menen Cañıldı
Özüm barıp alam dep,
Er burhuy küülönüp.
Çogulgan elge süylönüp.
Koroosu menen koydu alam,
Koy kaytargan boydu alam.
Matoosu menen töönü alam.
Mal kaytargan cöönü alam,
Keregesin kıyratam,
Kelin-kızın ıylatam,
Kızıl kırgın salamin,
Oşentip korduk köp kılıp,
Kız Cañıldı alamin.
Kaynap catkan Noygutka
Kanduu bülük salamin,
Kayaşa aytsa Cañıldın
Karatıp elin çabamin,
Aylasın takır tügötüp,
Ak nikelep alamin!
Kanday deysiñ elim, dep,
Caktıbı elge kekim dep,
Burhuy baatır ersinip,
Eline kıyıp şersinip.
Kırk kündön kalbay baram dep
Kız Cañıldı alam dep,
Menden kıyın kim alat,
Menden murun kim barat?
Malın aydap toptotup,

Hıçkırtıp halkını ağlatayım.
Yaylaktan malını alayım deyip,
Onlara kötülük salayım deyip,
Hediyesi ile Cañıl'ı
Kendim varıp alayım deyip,
Er Burhuy hazırlanıp.
Toplanan halka söylenip.
Ağılıyla koyununu alayım,
Koyununu otlatan delikanlıyı alayım,
Sürüsü ile deveyi alayım.
Hayvan otlatan yayasını alayım,
'Kerege'sini yıkayım,
Gelini-kızını ağlatayım,
Heryeri kana bulayayım,
Böylece çok eziyet edip,
Kız Cañıl'ı alayım.
Karınca sürüsü gibi Noygut'a
Kanlı savaş açayım,
Karşılık verse Cañıl'ın
Boyun eğdirip halkı susturayım,
Her çareye başvurup,
'Ak nikah' ile alayım!
Ne dersin halkım deyip,
Hoşuna gitti mi halkın sözüm deyip,
Burhuy bahadır kahramanca,
Memleketine döndü kahramanca.
Kırk gün olmadan gideyim deyip
Kız Cañıl'ı alayım deyip,
Benden güçlü kim olabilir?
Benden önce kim varabilir?
Malını sürüyüp toplatıp,

Koroluu koyun toktotup,
Külüktörün koştotup,
Küldü curtun bozdotup,
Amalı ketip alsırıp,
Çala can bolup kansırıp.
Astıma kelet zarılıp,
Meni algın dep calınıp,
Kız Cañılga baramın,
Kırk küngö cetpey alamın,
Kızıkka mintip kanamın.
Baatır boldum, er boldum,
Baatır atka men kondum,
Karatıp cılkı albasam,
Kalmakka kırgın salbasam,
Baatır bolup attanıp,
Ne Kıtayga kırgın salbasam.
Kırgızdın kızı Cañıldı,
Kızıgan boydon albasam,
Burhuy baatır bolombu,
Kızdan korkup can saktap,
Baatır atka konombu.
Kız Cañıldı alam dep,
Arbagım ketsin Alayga,
Dañkım ketsin dalayga.
Külüktün baarın taptatam,
Kılıçtın baarın çarıktatam,
Cüz kişi menen baram dep,
Tak tüştö malın çabam dep,
Kaçıp ketse kız Cañıl,
Köy- Kaptan izdep tabam dep,
Burhuy ayttı mınday dep,

Ağılda yetişmiş koyununu bekletip,
‘Külük’lerini koşturup,
Bütün yurdunu ağlatıp,
İşi bitince yorulup,
Kanı çekilip halsiz düşüp.
Önüme gelip ağlayıp,
Beni alın deyip yalvarıp,
Kız Cañıl’a varayım,
Kırk gün olmadan alayım,
Böylece mutlu olurum.
Bahadır oldum, er oldum,
Bahadır diye anıldım,
Boyun eğdirip sürü ‘cılıkı’ almazasam,
Kalmuk’u katletmezsem,
Bahadır olup at binip,
Kıtay’ı kana bulamazsam.
Kırgız’ın kızı Cañıl’ı,
Kaynaşan halktan almazsam,
Yiğit Burhuy olur muyum?
Bir kızdan korkup canını düşünüp,
Yiğit diye anılır mıyım?
Kız Cañıl’ı alayım deyip,
‘Arbak’ım yayılsın Alay’a
Şöhretim yayılsın her yere.
‘Külük’lerin hepsini toplatayım,
Kılıçların hepsinden alev çıkartayım,
Yüz kişi ile varayım deyip,
Tam öğleyin malını kapayım deyip,
Kaçıverse kız Cañıl,
‘Köy-Kap’tan arayıp bulayım deyip,
Burhuy böyle söyledi deyip,

Menin sözüm kaday dep.
Çogulgan eldin baarısı,
Caşı menen karısı,
Kepke cüyrük çeçeni,
Kete asiret eşeni
Aytkanıñız akıl dep,
Atağıñ çıkkın baatır dep.
Kızırgan boydon barıñız,
Kız Cañıldı alıñız,
Kız Cañıldı siz alsañ,
Kılımdan artık bağıñız.
Oturgan eli ep kıldı,
Caş-karısı kep kıldı.
Burhuy baatır kep ayttı,
Kalıñ elge em ayttı,
Emi aytkanda_ munu ayttı:
Miñden tandap birdi alam,
Bilimdüü kıyın erdi alam,
Cügürük tulpar attı alam,
Cülüngö saygan cartı alam,
Barañdan tandap tüzdü alam.
Baatırdan tandap cüzdü alam.
Cüz baatırı kat alıp,
Cügürük tulpar at alıp,
Atka mindi tandalıp,
Azamattar şańdanıp.
Köpçülüktün baarısı
Burhuyga tañ kalıp,
Bata ber dep kol cayıp,
Cönöybüz dep kamdanıp.
Bata berdi baarısı,

Benim sözüm nasıl deyip.
Toplanan halkın hepsi,
Genci ile yaşlısı,
Ağzı iyi laf yapanı,
Hatta kutsal şeyhi
Söylediğiniz doğru olsun deyip,
Şöhretin çıkmış bahadır deyip.
Kaynaşan halk hepiniz,
Kız Cañıl'ı alınız,
Kız Cañıl'ı alırsanız,
Adamakıllı büyük şansınız.
Oturan halkı duraksadı,
Genci-ihtiyarı düşündü.
Burhuy bahadır söz söyledi:
Kalabalık halka hemen söyledi,
Şimdi şunları söyledi:
Bininden seçip birini alayım,
Bilgili güçlü yiğidi alayım,
Yörük tulpar atı alayım,
Gayretlileri sayıp, yarısını alayım,
Tüfeğin iyisini seçeyim.
Yiğidini seçip, yüzünü alayım.
Yüz yiğidi nizama girip,
Yürük tulpar at alıp,
Sıçrayıp ata bindiler,
Yiğitler şanlanıp.
Topluluğun hepsi
Burhuy'a hayret edip,
Hayır dua et diye al açıp,
Dönüyoruz diye hazırlanıp.
Dua etti hepsi,

Caşı menen karısı.
Bolotton kılıç baylanıp,
Coo-caragın şaylanıp,
Azık- tülük mol alıp,
Atışam dep Cañılga
Burhuy baatır col alıp,
Celektüü kızıl tuu alıp,
Eli- curtu kubanıp:
Burhuy baatır barıp kel,
Buyursa Cañıl alıp kel!
Atka minip cabılıp,
Colgo tüştü kamınıp,
Körköm kıyın ıktusu,
Közgö sayar mıktısı.
Cañıldın elin çapsam dep,
Argımak tandap alışıp,
Burhuy baatır baş bolup,
Ürbülçöktön attanıp,
Atka minip maktanıp,
Kaldıktan aşıp Alayga,
Kebez-Too aşıp col cürüp,
Keçikpesten mol cürüp,
Aşıp tüştü Nurkapka,
Suusu cok kurgakka.
Beçeldin çıktı beline,
Aşıp tüştü Burhuy,
Kız Cañıldın çegine,
Tak otuz kün col cürdü,
At ayabay mol cürdü.
Aytıp ötöm anıktap,
Argımaktar arıktap.

Genci ile yaşlısı.
Çelikten kılıç takıp,
Savaş silahlarını kuşanıp,
Yiyecek içecekten bolca alıp,
Savaşayım deyip Cañıl'a
Burhuy bahadır yol alıp,
Bayraklı kızıl sancak alıp,
Halkı sevinip:
Burhuy Bahadır varıp gel,
İsterse Cañıl alıp gel!
Ata binip hazırlanıp,
Yola düştü hazırlanıp,
Gösterişli, güçlü, kuvvetlisi,
İğne deliğini bile vurur güçlüsü.
Cañıl'ın halkını öldürsem deyip,
'Argımak' seçip binişip,
Burhuy bahadır başa geçip,
Ürbülçök'ten yola çıkıp,
Övünerek ata binip,
Kaldık'tan aşıp Alay'a,
Kebez Too'yu aşıp yol yürüyüp,
Gecikmeden çok yürüyüp,
Aşıp vardı Nurkap'a,
Suyu olmayan kurumuşa.
Beçel'in çıktı beline,
Aşıp indi Burhuy,
Kız Cañıl'ın hududuna,
Tam otuz gün yol sürdü,
Ata acımayıp çok yürüdü.
Söyleyip geçeyim gerçekten,
'Argımak'lar zayıflayıp.

Opoldun toosun boyloşup,
Cañıldı tapsak eken dep,
Cerin ölçöp oyloşup.
Burhuy baatır başçısı,
Murza Kerim cakşısı,
Toogo çıkıp biyikke,
Dürbü salıp karaşıp,
Çoguluşup oturup,
Akılın mıktap tolturup,
Oylonbodu ölümdü.
Alıskı cerden bir kişi.
Karap tursa köründü,
Colun tozup barışıp,
Mergen eken toodagı,
Tegerektep kalışıp,
Ötkön menen ketkendi
Sözün surap kalışıp,
Burhuy baatır suradı,
Cañıl kayda, can kayda,
Cayılıp catkan mal kayda,
Cañıldın keldik cerine,
Burhuy baatır kep ayttı,
Coop ber menin kebime.
Cañıldın eli kayda dep,
Cañıldı izdep kele atam,
Keziktiñ maga payda dep,
Cigitterge kep ayttı
Bul kişini bayla dep.
Mergendin kolun bayladı,
Burhuydun közü caynadı.
Beş-altoo cetelep,

Opol dağını bulayıp,
Cañıl'ı bulsak iyi olur deyip,
Yerini hesap edip düşünüp.
Burhuy bahadır başlarında,
Mirza Kerim ise seçkini,
Dağın çıkıp yükseğine,
Dünbün ile bakışıp,
Bir araya gelip toplanıp,
Akıllarını başlarına alıp,
Ölümü düşünmedi bile.
Uzak yerden bir kişinin
Bakıp durduğu anlaşıldı,
Yolunu kesip karşılayıp,
Avcı imiş dağdaki,
Çevreseyip ortalarına alıp,
Geçen ile gideni
Ondan bir cevap isteyip,
Burhuy bahadır sordu,
Cañıl nerde, can nerde,
Yayılp duran mal nerde,
Geldik Cañıl'ın memleketine,
Burhuy bahadır şunları söyledi:
Cevap ver benim sözüme.
Cañıl'ın memleketi nerde deyip,
Cañıl'ı arayıp gelmekteyim,
Yoluma çıkan bana iyi deyip,
Yiğitlere söz söyledi
Bu kişiyi bağla deyip.
Avcının elini bağladı,
Burhuy'un gözü parladı.
Beş-altı yiğidi yola çıkarıp,

Mergendi toogo aydadı,
Dagı kişi barbı dep,
Eki cagın karadı,
Mergendin atkan kiyigin
Börüdöy bolup taladı.
Aytçı, mergen, kebiñdi,
Cañıldın cayın surayın,
Çının aytıp berbeseñ,
Tabamın senin ebiñdi.
Calgan aytpay, çının ayt,
Kız Cañıldın sırn ayt.
Men Burhuy baatır dep,
Cañıl kayda catır dep,
Kız Cañıldın cayın ayt,
Caşırbay sırn baarın ayt.
Bilbeseñ munu ölörsüñ,
Cañıldın aytkın önörün.
Kalbasın senin armanıñ,
Calgan aytıp salbagın.
Tiyip alam malın dep,
Kırkıp alam çaçın dep,
Çın aytpasañ mergenim,
Senin başıñ alam dep,
Cañıl üçün keldim dep,
Sen Cañıldın cayın bildiñ dep,
Eliñe dümök salam dep,
Erke kızdı alam dep,
Öz bilgenim kılam dep,
Eliñdi koyboy kıram dep,
Menin atım surasañ,
Burhuy baatır kıraan dep,

Avcıyı dağa sürdü,
Başka kişi var mı deyip,
İki tarafına bakındı,
Avcının vurduğı hayvanı
Kurt gibi olup saldırdı.
Söyle avcı söyleyeceğini,
Cañıl'ın halini sorayım,
Hakikatini söyleyivermezsen,
Yapacağımı yaparım.
Yalan söyleme, hakikati söyle,
Kız Cañıl'ın sırrını söyle.
Ben Burhuy bahadırım deyip,
Cañıl nerde yaşıyor deyip,
Kız Cañıl'ın halini söyle,
Saklamadan sırrının hepsini söyle,
Bilmezsen bunu öleceksin,
Söyle Cañıl'ın hünerini,
Kalmasın senin hiçbir arzun,
Yalan söyleyivermeyin.
Binip malını alırım deyip,
Kırkıp saçını alırım deyip,
Hakikati söylemezsem avcım,
Senin kafanı keserim deyip,
Cañıl için geldim deyip,
Sen Cañıl'ın yerini bildin deyip
Halkına gözdağı vereyim deyip,
Nazlı kızı alayım deyip,
Kendi bildiğini yapayım deyip,
Halkının hepsini öldürürüm deyip,
Benim adımı sorarsan,
Yiğit güçlü Burhuy deyip,

Külüktün barın taptatıp,
Çıkkınım otuz kün boldu,
Senin atıñ kim boldu?
Men Burhuy baatır dep,
Uşul çaşka kelgenim,
Adamdın çaap, akın cep,
Ugup keldim Cañıldı,
Kızdan çıkan baatır dep.
Calgız kelse Cañılga
Ceñişeyin dep keldim,
At üstünön tartışsa,
Eñişeyin dep keldim,
Kızıl kanga kırçıldap,
Batışayın dep keldim,
Akır zaman eline
Salayın dep men keldim,
Atağı çıkkın Cañıldı
Alayın dep men keldim,
Aytkın, mergen, çınıñdı,
Ayttıp öttüm sıımdı.
Kolgo tüştüñ mergen dep,
Kız Cañıldın eline
Men kamdanıp kelgende,
Uktuñbu menin kebimdi,
Çapkanı keldim eliñdi!
Cañılıñ kızbı, katınbı,
Oşondoy kıyın baatırbı?
Burhuy ayttı minday dep,
Mergenden surap dalay kep.
Emi süylö, mergenim,
Menin sözüm kaday dep.

Tulparların hepsini buldurup,
Çıkalı otuz gün oldu,
Senin adın ne idi?
Ben Burhuy bahadırım deyip,
Bu yaşa gelmişim,
İnsana saldırıp, akına çıkıp,
Duyup geldim Cañıl'ı
Kızdan çıkan bahadır deyip.
Yalnız gelse Cañıl'la
Yarışayım deyip geldim,
At üstünde çekişecekse,
Savurayım deyip geldim,
Kızıl kana boyayıp,
Batırayım deyip geldim,
En sonunda memleketine
Savaşayım deyip ben geldim,
Şöhreti çıkan Cañıl'ı
Alayım deyip ben geldim,
Söyleyiver avcı gerçeği,
Söyleyiverdim hayatımı.
Ele düştün avcı deyip,
Kız Cañıl'ın memleketine
Ben hazırlanıp geldiğimde,
Duydun mu benim halimi?
Saldırmaya geldim memleketine!
Cañılınız kız mı kadın mı?
Söylediğin gibi güçlü yiğit mi?
Burhuy söyledi bunca sözü,
Avcıdan istedi çokça sözü.
Şimdi söyle avcım,
Benim sözüm nasıl deyip.

Burhuy sözü toktoldu,
Başka kebi çok boldu.
Süylöyün dep mergençi,
Catkan cerden oktoldu.
EMİ KULANÇI MERGENDİN KEBİ:
Çeçip koygun kolumdu,
Barar bolsoñ Cañılga,
Aytıp berem coluñdu.
Cañıldın cayın surasañ,
Katın emes kız dedi,
Atışkan coogo uz dedi,
Kaçkanda duşman kutulbayt,
Mingen atı kuş dedi.
Atışam dep, dalay döo
Aylına neçen barganı.
Sendey seksen baatırdı
Birin koyboy cayladı,
Bargan tirüü kalbadı.
Sen Burhuy baatırdı,
Surasañız Cañıldı,
Sırın aytam takır dep,
Menin atım surasañ,
Kulançı degen mergenden,
Kulan atıp kelgin dep,
Buyruk kıldı mırzabız,
Kolgo tüştü başım dep,
Kırk beşte menin çaşım dep,
Surasañız Cañıldın
Sırın aytıp bereyin,
Caşırbaştan Cañıldın
Çının aytıp bereyin.

Burhuy'un sözü bitti,
Başka sözü kalmadı.
Söyleyeyim deyip avcı,
Oturduğı yerden kalktı.
ŞİMDİ AVCI KULANÇI'NIN SÖZÜ
Çözöver ellerimi,
Gidersen Cañıl'a,
Söyleyivereyim halini.
Cañıl'ın halini sorarsan,
Kadın değıl kız dedi,
Savaşan düşmana usta dedi,
Kaçan düşman kurtulmaz,
Bindiğı atı kuş gibi dedi.
Savaşayım deyip bunca yiğit
Köyüne kaç defa geldiler.
Senin gibi seksen bahadırın
Birini koymayıp öldürdü,
Varan diri kalmadı.
Sen Burhuy bahadır,
Sorarsanız Cañıl'ın
Sırrının hepsini söyleyeyim deyip,
Benim adımlı sorarsan,
Kulançı denen avcıdan
'Kulan' verip gel deyip,
Emir etti beyimiz,
Derde düştü başım deyip,
Kırk beşte benim yaşım deyip,
Sorarsanız Cañıl'ın
Sırrını söyleyivereyim,
Gizlemeden Cañıl'ın
Hakikatini söyleyip vereyim.

Oyrotton ıkkan kız bolgon,
Coo cagina uz bolgon,
Colukkan kişi cüz bolgon,
Baarısı minday tüz bolgon,
Koldooçusu kız bolgon,
Türtüşkön kişi tüz bolgon.
Atkanı tirüü kaytpagan,
Acaldan Cañıl kaçpagan,
Lob dayraday ceri bar,
Tolkugan Noygut eli bar.
Baarın aytıp bereyin,
Burhuy baatır bilip al,
Ee, Buruy, baatır dep,
Aytıp ötöm dalay kep,
Men Cañıldın elimin,
Keñeşteştin birimin.
Suraganıñ kep bolso,
Cañılga barbay kaytıp ket,
Burhuy baatır ep bolso.
Calgan ayttıñ debegin,
Çının aytıp bereyin,
Kalbasın menden köñülüñ.
Alalbaysıñ Cañıldı,
Ötpösün beker ömürün.
Tilimdi alsañ kaytıp ket,
Mergençiden uktum dep,
El- curtuña aytıp ket.
Cañılga barsan ölösüñ,
Camandıktı körösüñ.
Alptardın alı cetpegen,
Atışkan ölböy ketpegen,

Oyrot'tan çıkan kız imiş,
Düşman tarafına usta imiş,
Karşılaştığı kişi yüz olsa da,
Hepsi bunun gibi yerle bir olmuş,
Rehberi kız olmuş,
İştittiği kişi yerle bir olmuş.
Ok attığı diri kalmamış,
Ölümden Cañıl kaçmamış,
Lob nehri gibi yeri var,
Kalabalık Noygut halkı var.
Hepsini söyleyivereyim,
Burhuy bahadır duyuver,
Eh, Burhuy bahadır deyip,
Söyleyivereyim bunca söz,
Ben Cañıl'ın halkındanım,
Danıştıklarından biriylim.
Sorduğın söz ise,
Cañıl'a gitme geri dön,
Burhuy bahadır akıllı ise,
Yalan söyledin deme,
Hakikati söyleyivereyim,
Bana gönül koyma,
Alamazsın Cañıl'ı
Geçmesin boşa zamanın.
Sözümü dinlersen geri dön,
Avcıdan duydum deyip,
Halkına söyleyiver.
Cañıl'a varsan ölürsün,
Fenallığı görürsün.
Yiğitlerin gücü yetmemiş,
Savaşandan ölmeyen kalmamış,

Koy, Burhuy baatır, dep,
Menin sözüm akıl dep,
Mergençi ayttı mınday dep.
Sen öñdöngön baatırdan
Oolugup neçen baruuçı,
Obu cok cerden katılsa,
Oozunan kanı aguuçu.
Koy, Burhuy baatırım,
Arzan körbö Cañıldı.
Karaluu kalat katınıñ,
Bir suudan çıkan ersiñ dep,
Öz eliñe şersiñ dep,
Kayratıñ menen bararsıñ.
Katından öldü dedirip,
Kapıletke kalarsıñ.
Men da elimde er elem,
Katın emes erkekti
Kuday alsın deer elem.
Aşık emes Burhuy,
Cañıldan senin önörüñ.
Namız üçün sen barsañ,
Aynekten carık ölörün.
Bir atkanda, miñ atat,
Pendede mınday kim atat,
Coldoşuñdu kul kılat,
Katınıñdı tul kılat.
Kurdaşım dep sır ayttım,
Kudayga koygun munumdu,
Ölüp kalsañ Cañıldan,
Kim alat senin kunuñdu?
Atışıp alı cetpegen,

Bırak Burhuy bahadır deyip,
Benim sözüm doğru deyip,
Avcı söyledi bunca söz deyip.
Sana benzeyen bahadırdan
Nicesi inat edip gitmiş,
Elverişsiz zamandan saldırıp,
Ağzından kanlar akmış.
Bırak Burhuy bahadırım,
Küçük görme Cañıl'ı.
Matemli kalır kadının,
Aynı sudan çıkan yiğitsin deyip,
Kendi köyünde peygambersin deyip,
Gücün ile gidersin.
Kadın eliyle öldü dedirtip,
Halka rezil olursun.
Ben de memleketimde yiğit idim.
Kadını değil erkeği bile
Allah kahretsin der idim.
Fazla değil Burhuy,
Cañıl'dan senin hünerin.
Şöhret için bile gitsen,
Gün gibi ortada öleceğin.
Bir attığında, bin vurur,
İnsanoğlundan böyle kim atar?
Yoldaşını kul eder,
Kadınını dul kılar,
Kardeşim deyip sırrımı söyledim,
Allah'a bırak gerisini,
Ölüp kalsan Cañıl'ın eliyle,
Kim alır senin intikamını?
Savaşıp gücü yetmeyen,

Adistigin aytayın,
Ak barañ mılık atkanda
Başınan tütün ketpegen.
Baabedin koldogon,
Pendede minday bolbogon,
Kızır İliyaz koldogon,
Pendede minday bolbogon,
Sendey neçen baatırdı
Kız Cañıl calgız somdogon.
Koy, Burhuy, kayta ket,
Cañıldın cayı uşunday,
Calpı eliñe ayta ket.
Tilimdi albay sen barsañ,
Karatıp malın alarsıñ,
Kalıñ elin dürbötüp,
Kaldalañdı salarsıñ,
Kara çañdın içinde
Kazanday başıñ kalarsıñ.
Katının maktap turat dep,
Kuday seni urarsıñ.
Kıykırıktan şaşpagan,
Kılçayıp coodon kaçpagan,
Uktuñbu menin sözümdü,
Umaştay açat közüñdü.
Kalp debe menin sözümdü,
Karlansa er Cañıl,
Kalbır kılrat töşüñdü.
Caanı caza tarpagan,
Cabuulap atın taptagan,
San koldon Cañıl kaçpagan,
Altın caak, sır cebe,

Ustalığını anlatayım,
‘Ak barañ’ tüfeği ile vurduğunda
Ağzından duman eksilmemiş.
Allah’ın koruduğu,
İnsanoğlunda bunun gibi olmayan,
Hızır İlyas’ın kolladığı,
Böyle insan görülmemiş,
Senin gibi nice bahadırı
Kız Cañıl tek başına öldürmüş.
Bırak Burhuy geri dön,
Cañıl’ın durumu böyle,
Bütün halka söyleyiver.
Sözümü dinlemez de gidersen,
Boyun eğdirip malını alırsın,
Kalabalık halkını telaşa verip,
Herkesi ayağa kaldırırsın,
Toz duman içinde
Ortada kara başınla kalırsın.
Kadınını övüp duruyor diye,
Allah seni kahreder.
Haykırmaktan vazgeçmemiş,
Dönüp düşmandan kaçmamış,
Duydun mu benim sözümü?
Fal taşı gibi açar gözünü.
Yalan deme benim sözüme,
Kızarsa er Cañıl,
Kalbura çevirir döşünü.
Yayını geri çekmemiş,
Atını örtüp hazırlamış,
Cañıl sayısız askerden bile kaçmamış,
Yanı altın cilalı ok,

Caş kezinde maştagan.
Bayladıñ menin kolumdu,
Ee, Burhuy baatırım,
Ölüm saga sonunbu?
Kazkara sinduu atı bar,
Kaynagan Noygut kalkı bar.
Kalıñ Noygut kalkına
Katın da bolso barkı bar.
Kılıçın kından aluuçu,
Kıcıldagan coo bolso,
Kız Cañıl calgız baruuçı,
Kılçaybay kılıç çabuuçu,
Kıylanın başın aluuçu.
Koy, Burhuy baatırım,
Cesir kalat katınıñ.
Uşul cerden kaytıp ket,
Uşul menin akılım,
Ayap turam özüñdö,
Añdadıñbı sözümdö.
Coon öpkö türsüldök
Balbandarıñ bar eken,
Ala köödön, kem akıl,
Dardañdarıñ bar eken,
Sınap tursam baarıñdı.
Ağızbağın kaniñdı,
Amandıgıñ tilegin,
Bir çımınday canıñdın.
Baarıñdı Cañıl kıyratat,
Baldarıñdı ıylatat.
Ee, Burhuy baatırım,
Kız Cañılga katılıp,

Genç yaşında ustalaşmış.
Elimi kolumu bağladın,
Eh, Burhuy bahadırım,
Ölüm sana yakışır mı?
Kazkara gibi güzel atı var,
Kaynaşan Noygut halkı var.
Kalabalık Noygut halkında
Kadın da olsa kıymeti var.
Kılıcını kınından alırmış,
Kaynaşan düşman olsa,
Kız Cañıl tek başına gidermiş,
Çekinmeden kılıç çekermiş,
Nicesinin başını kesermiş.
Bırak Burhuy bahadırım,
Dul kalır kadının.
Buradan geri dön,
Bu benim düşüncem,
Sakınıyorum seni,
Anladın mı dediğimi.
Yapılı ama korkak
Pehlivanların var imiş,
İri gövdeli ama eksik akıllı,
Boşboğazların var imiş,
Sınayıversem hepinizi.
Akıtma kanını,
Sağlığını düşün,
Şu değersiz canının.
Cañıl hepinizi öldürür,
Çocuklarını ağlatır.
Eh, Burhuy bahadırım,
Kız Cañıl'a kapılıp,

Tentip ketpe baatırım,
Til alsañ, barbay kaytıp ket,
Arbak üçün, ant üçün,
Menin aytkan akılım.
Maktap turat debegin,
Erkegin koyup katının.
Kulançı ayttı minday dep,
Barsañ-koysoñ özüñ bil,
Menin sözüm kaday dep”.
Emi Burhuydun aytkan sözü:
“Ee, kıstalak mergençi,
Emne deysiñ bergelçi!
Kayrattuu eldi tappaysıñ,
Katındı kız dep maktaysıñ.
Tokoyuñdu kıyratam,
Toponu toodoy cıynatam.
Cılkıñdı tiyip aydaymın,
Artımdan kelgen kişini
Aş bışımda caylaymın.
Matoosu menen töönü alam,
Mal ayda dep, cöö alam.
Men kara tegin kalçanı,
Karattım elden kañçanı.
Bukaraga barıp kol salıp,
Altımış narga cüktötüm,
Başay menen barçanı,
Otunun alıp kul kıldım,
Otuz üylüü kalçanı.
Tecikti çaap kıyrattım,
Neçenderin ıylattım.
Akıldan kantip şaşamın,

Halkından kopma bahadırım,
Söz dinlersen gitme geri dön,
‘Arbak’ için ant için,
İşte benim tavsiyem.
Övüp duruyor deme,
Erkeğinin yanında kadının.
Kulançı böyle söyledi deyip,
Gerisini sen bilirsin,
Söylediğime ne dersin?
Şimdi Burhuy’un sözü:
‘Eh, geberesice avcı,
Ne deysin bergelçi!
Gayretli eli bulmuyorsan,
Kadın kız diye övüyorsun,
Ormanını düz edeyim,
Tozu dumana katayım,
Atlarına binip süreyim,
Ardımdan gelen kişiyi
Hemencecik öldüreyim,
İpi ile deveni alırım,
Mal götür deyip at alayım.
Ben uğursuz kademsizi,
Boyun eğdirdim halktan nicesini.
Halka gidip el uzatıp,
Altmış deveye yüklettim,
İpek ile kumaşını,
Odununu alıp köle yaptım,
Otuz evlik talihsizini.
Taciklere saldırıp eziyet ettim,
Birçoklarını ağlattım.
Fikrimden nasıl döneyim,

Atayın kelip elimden,
Katından kantip kaçamın!
Col baştatıp alam dep,
Kolu-butun tañam dep,
Kozgolup koysoñ kokustan,
Tişindi birden çağam dep,
Burhuy aytı mınday dep”.
Ürbülçök menen Burhuy,
Kulançı karmadı,
Karmap alıp sabadı,
Cañıldın malın tapkın dep,
Ce bolboso körgö catkın dep,
Almaday başıñ alam dep,
Car köçtürüp salam dep,
Burhuy aytı mınday dep.
Kulançı turup kep aytı:
“Ee, Burhuy baatır, dep,
Cañıldın malın alarsıñ,
Canıña cabır salarsıñ,
Karatıp malın tiyersıñ,
Kaçırıp Cañıl kelgende
İştanıña siyersıñ.
Ee, Burhuy baatırım,
Men Kulançı mergenmin,
Kulan ulap kelgenmin,
Baatır Cañıl Mırzanın,
Sırın aytıp bergenmin.
Cañıldı arzan oyloysuñ,
Burhuy menen Ürbülçök,
Kezigip kalsañ Cañılga,
Kabatıñ menen soyloysuñ.

Özellikle gelip memleketimden,
Kadından nasıl kaçayım!
Yola çıkıvereyim deyip,
Elini ayağını bağlayıvereyim deyip,
Davranıversen ansızın,
Dişine aniden vurayım deyip,
Burhuy söyledi böyle deyip’.
Ürbülçök ile Burhuy,
Kulançıyı yakaladı,
Yakalayıverip dövdü,
Cañıl’ın malını bul deyip,
Yetmezse mezara bile yat deyip,
Başını elma gibi koparayım deyip,
Yardan geçip salayım deyip,
Burhuy böyle söyledi deyip.
Kulançı durup söz söyledi:
Eh, Burhuy bahadır deyip,
Cañıl’ın malını alırsın,
Canına zulmedersin,
Dize getirip malını yağmalarsın,
Saldırıp Cañıl geldiğinde
Altına kaçırırsın.
Eh, Burhuy bahadırım,
Ben Kulançı avcıyım,
Kalan ile gelenim,
Bahadır Cañıl Mırzanın,
Sırrının söyleyivermişim.
Cañıl’ı kolay sanırsın,
Burhuy ile Ürbülçök,
Rastlayıverirsen Cañıl’a,
Defalarca sürünürsün.

Kulançı ayttı mınday dep,
Menin sözüm kanday dep,
Burhuy turup süylödü,
Munun sözün süybödü,
Alaydı barıp çaptım dep,
Andan abiyir taptım dep,
Ee, Kulançı mergenim,
Katın turmak erkektin,
Dalaydın başın terdim dep,
Uşulbu senin akılıñ,
Köp maktaysıñ Kulançım,
Er albagan katınıñ.
Dalaydı kırıp cogotkon,
Men Burhuy baatırmin.
Katınıñdı alamin,
Eliñe kaygı salamin,
Öz bilgenim kılamin,
Eliñdin baarın kıramın,
Cañılıñdı alamin,
Eliñe bülük salamin.
Burhuy ayttı mınday dep,
Emi Kulançım, ukkun kanday dep.
Koşun taştap oorukka,
Kulançımı kaytartıp,
Eki kişi taştağı.
Nayzaların tegeşip,
Uçuna bolot egeşip,
Atka minip dürböşüp,
Balbandarın cür deşip,
Atka mindi kamınıp,
Burhuy baatır baş bolup,

Kulançı bana söyledi deyip,
Benim sözüm nasıl deyip,
Burhuy durup söyledi,
Bunun sözünü beğenmedi,
Hepsini varıp öldürdüm deyip,
Ondan şeref duyduğum deyip,
Eh, Kulançı avcım,
Kadın bir tarafa erkeğın,
Hepsinin başını aldım deyip,
Bu mu senin aklın?
Çok övüngensin Kulançım,
Er olmayan kadının.
Hepsini öldürüp yok edip,
Ben Burhuy bahadırım,
Kadınımı alırım,
Halkına kaygı salarım,
Kendi bildiğimi okurum,
Halkının hepsini öldürürüm,
Cañıl'ını öldürürüm,
Halkına korku salarım.
Burhuy bunca söyledi deyip,
Emi, Kulançım duy bunları deyip.
Öncü asker yollayıp,
Kulançıyı geri döndürüp,
İki kişi yolladı.
Mızraklarını hazırlayıp,
Ucuna çelik sürtüp,
Ata binip telaşlanıp,
Pehlivanlarına yürü deyip,
Ata binip hazırlanıp,
Burhuy bahadır baş olup,

Talamandın tal tüştö,
Kız Cañıldın cılkısın
Tiyip çıktı cabılıp
Nayzanın ünü kankıldap,
Mıltıktın ünü tarsıldap,
Burhuy degen ün çıktı,
Ürbülçök degen çuu çıktı.
Er Burhuy, Ürbülçök
Cılkını tiyip toptotup,
Cılkının astın toktotup,
Mıltıktarın oktoşup,
Kız Cañıl kaydan kelsin dep,
Cılkını cayıp toktoşup,
Burhuy aldı cılkını,
Aydap colgo salıptır.
Cılkını tiyip ketti dep,
Cañılga kabar barıptır.
Cañıl mırza toy kılıp,
Köpçülökkö oy kılıp,
Kökbörüsün tarttırıp,
At-kunanın çaptırıp,
Cambıdan kıyık attırıp,
Oyun-külkü katkıkır.
Kazkarasın baylagan,
Kastaşkanın caylagan,
Kıykırıktan şaşpagan,
Caanı caza tartpagan,
Atkanı tirüü kaytpagan,
Asker kurup taştagan.
Mergenge cambı attırıp,
Atkandarın caktırıp,

Gündüzün tam ortasında,
Kız Cañıl'ın sürüsüne
Saldırıverdi atılıp
Mızraklarının sesi çınlayıp,
Tüfeğinin sesi yankılanıp,
Burhuy diye ses çıktı,
Ürbülçök diye çığlık çıktı.
Eh, Burhuy, Ürbülçök
Atlara binip durdurup,
Sürünün önünü kesip,
Tüfeklerini hazırlayıp,
Kız Cañıl nerden gelsin deyip,
Sürüyü yayıp durdurup,
Burhuy aldı sürüyü,
Sürüyüp yola çıkarmıştır.
Atlara binip gitti diye,
Cañıl'a haber gitmiştir.
Cañıl Mırza toy verip,
Halkına fikirlerini söyleyip,
'Kökbörü'sünü çaldırıp,
At-kunan yarıştırıp,
'Cambı'dan hedefe atıp,
Oyun-eğlence kahkaha.
'Kazkara'sını bağlamış,
Düşmanlık edeni yere sermiş,
Çarpışmaktan kaçmamış,
Yayını boşa çekmemiş,
Attığını diri bırakmamış,
Ordu kurup toplamış.
Avcı'ya 'cambı' attırıp,
Hedef vuranları beğenip,

Toydun etin tarttırıp,
Kazkarası oynoktop,
Üstündöğü er Cañıl,
Ak cılanday soyloktop.
Cılkıcı bardı kıykırıp,
Coo aldı dep aykırıp,
Burhuy degen ün çıktı,
Ürbülçök dep çuu çıktı.
Coo kayda dep er Cañıl,
Atka mindi kamınıp,
Arañ turgan köpkön el,
Baarı çoğu cabılıp,
Nayza, çokmor alışıp,
Karı debey, caş debey,
Atka mindi carışıp,
Kıykırık, ızı-çuu bolup,
Kızıl celek tuu bolup,
Alıp ketken cılkının
Artınan tüştü kamınıp,
Karı debey, caş debey,
Can ayabay cabılıp,
Kazkarasın oynotup,
Betteşkenin soylotup.
Ugup turgun köpçülük,
Kız Cañıldın önörün,
Burhuy menen Ürbülçök,
Bilbediñ kızdın önörün,
Cüz balbanı kaşında,
Otuz toguz caşında,
Ürbülçöğü canında,
Kız Cañıldı sayam dep,

Toyun etini dağıttırıp,
Şaha kalkıp Kazkarası,
Üstündeki er Cañıl,
Ak yılan gibi kıvrılıp.
'Cılkıcı' vardı haykırıp,
Düşman aldı deyip haykırıp,
Burhuy diye ses çıktı,
Ürbülçök diye ses çıktı.
Düşman nerde diye er Cañıl,
Ata bindi hazırlanıp,
Zor zaptedilen kalabalık halk,
Olanların çoğu atılıp,
Mızrak, topuz alıp,
Yaşlı-genç demeden,
Ata bindi varışıp,
Bağırış-çağırış olmuş,
Kızıl bayrak tuğ olup,
Götürülen atların
Ardına düştü hazırlanıp,
Yaşlı-genç demeden,
Canını esirgemedi atılıp,
'Kazkara'sını oynatıp,
Karşılaştığını öldürüp.
Bunu duyuverin bunca halk,
Kız Cañıl'ın hünerini,
Burhuy ile Ürbülçök,
Bilmediniz kızın hünerini,
Yüz pehlivan karşısında,
Otuz dokuz yaşında,
Ürbülçök'ü yanında,
Kız Cañıl'ı öldüreyim deyip,

Öz malınan toy kılıp,
Er Burhuy minday dep,
Balbandarga maktanıp,
Argımak minip taptanıp.
Kız Cañıl kelet kaçırıp,
Asmanga turpak çaçılıp.
Sarı cargak şımı bar,
Calgan emes munuñar,
Colun tozup Burhuy,
Nayzasın karmap kımıyıp,
Murun barıp sayam dep,
Ürbülçök turat zıñkıyıp.
Eköo turat maktanıp,
Öñgölörü saktanıp,
Kılıçtarı taptalıp,
Kancarları çarıktalıp,
Karap tursañ kız Cañıl,
Kazkarası kulunday,
Kaçırıp kiret burulbay,
Elinen calgız bölünüp,
Eki közdön şarkırap,
Kızıl calın körünüp,
Mıltıktın ogu bıdırap,
Başınan tütün bölünüp,
Mıltıktın ogu çuuldap,
Cebenin ogu şuuldap,
Arkasınan köp Noygut,
Kele catat şuuldap,
Burhuy coldon tosuptur
Kız Cañıldın Kazkara at,
Astına çıgıp ozuptur,

Kendi malıyla şölen verip,
Er Burhuy böyle deyip,
Pehlivanlarına övünüp,
‘Argımak’ binip hazırlanıp.
Kız Cañıl gelene saldırıp,
Göge toprak saçılıp.
Sarı altından şalvarı var,
Yalan değil bunlar,
Yolu kesip Burhuy,
Mızrağını kapıp atılıp,
Hemen varıp öldüreyim deyip,
Ürbülçök dikilip duruyor.
İkisi birlikte övünüp,
Diğerleri saklanıp,
Kılıçlarını hazırlayıp,
Hançerlerini bileyip,
Bakıp dursan kız Cañıl,
‘Kazkara’sı kulum gibi,
Saldırır arkasına bakmadan,
Memleketinden ayrı kalıp,
İki gözünden yaş akıp,
Kızıl alev göründü,
Tüfeğinden barutu saçılıp,
Başından duman çıkıp,
Tüfeğinin barutu uğuldayıp,
Yayının oku gümdürdeyip,
Arkasından kalabalık Noygut,
Gelmekte uğuldayıp,
Burhuy yolu kesmiştir.
Kız Cañıl’ın Kazkara atı,
Önüne çıkıp geçmiştir,

Burhuy baatır çoçuptur.
Toskonuna bolobu,
Kız Cañılga başınan,
Katılğan kişi oñobu,
Atkanı tirüü kobobu?
Mıltığın astı conuna,
Caasın aldı koluna.
Çaçın kayır imerdi.
Bolotton sokkon ogu bar,
Irgaydan kılğan sabı bar.
Tay carışım kelgende.
Caanı tartıp ciberdi,
Kak cüröktün tolto dep,
Eki közdün orto dep,
Caanın ogu şıp etip,
Cürökkö kirdi cıp etip,
Cana kayta ciberdi.
Mañdayga ogu cabılıp,
Meesi taşka cabılıp,
Attan tüştü tırp etip,
Cerge tüştü şılku etip,
Cer carıldı düp etip.
Burhuy attan tüşkөndө,
Ürbölçök kayra tartıptır,
Arkasınan kız Cañıl,
Altı cerden atıptır,
Kalbır bolup Ürbölçök,
Kademi mintip katıptır.
Et bışımga cetpesten,
Eköönü kabat soyuptur.
El kelgençe er Cañıl,

Burhuy bahadır korkmuştur.
Yol kesmek de yeter mi?
Kız Cañıl'ın başıyla,
Uğraşan insan iflah olur mu?
Attığı diri kalır mı?
Tüfeğini astı omzuna,
Yayını aldı eline.
Saçını arkadan topladı.
Çelikten yapma oku var,
'Kuş kirazı'ndan sapı var.
Tay yarışı zamanı geldiğinde.
Yayını çekip attı,
Tam kalbinin ortası deyip,
İki gözünün ortası deyip,
Yayının oku vın edip,
Yüreğine saplandı.
Bir daha ok attı.
Karşısındakine oku saplanıp,
Beyni taşla vurup,
Attan düştü kıvrılarak,
Yere düştü aniden,
Yer yarıldı güp diye.
Burhuy attan düştüğünde,
Ürbölçök sırtüstü çevirip,
Arkasından kız Cañıl,
Altı yerinden vurmuştur,
Kalbura dönen Ürbölçök'ün,
Kuvveti bitip tükenmiştir.
Göz açıp kapamadan,
İkisini birlikte kesmiştir.
Halk geldiğinde er Cañıl,

Eköönün başın kesiptir,
Erdinen baylap teşıptir,
Karap turgan köpçülük,
Kara candan beziptir,
Kayrılbaştan kaçıptır,
Katın dep kelgen cüz balban,
Akılınan şaşıptır.
Şaşkanına bolobu,
Kaşkandı Cañıl koyobu,
Kazkarasın oynotup,
Kandarın kabat soylotup,
Cüz balbanın kamaşıp,
Cüzdöy tıtıp sabaşıp,
Cüz balbandı baylatıp,
Attarın koşo aydatıp,
Cılıkısın kayırıp toktotup,
Balbandarın okşotup,
Burhuydun cüz balbanın
Botodoy sabap bozdotup,
Baylagandan kep surap,
Dağı barbı, dep surap,
Eki kişi kaldı dep,
Kulançıday mergendi
Baatırlar baylap saldı dep,
Kulançı közdöy carışıp,
Baylagan cerden baykuştı
Aman taap alışıp,
Aman-esen salamat,
Eline kayta barışıp,
Kulançı menen kız Cañıl
Aman-esen körüşüp.

İkisinin birlikte başını kesmiştir,
Ağızlarından bağlayıp kesmiştir,
Bakıp duran halk,
Tatlı canından bezmiştir,
Geri dönmeden kaçmıştır,
Kadın diye gelen yüz pehlivan,
Aklını şaşırmıştır.
Şaşırmakla olur mu?
Kaçanı Cañıl sağ koyar mı?
'Kazkara'sını oynatıp,
Kana bulayıp süründürüp,
Yüz pehlivanı bir araya toplayıp,
Yüzüne birden saldırıp,
Yüz pehlivanı bağlatıp,
Atlarını da sürdürüp,
Sürüsünü de çevirerek durdurup,
Pehlivanlarına okşatıp,
Burhuy'un yüz pehlivanını,
Deve gibi dövüp, ağlatıp,
Bağladıklarına sorup,
Daha var mı diye sorup,
İki kişi kaldı diye,
Kulançı gibi avcıyı
Bahadırlar bağlayıverdi diye,
Kulançı gözetleyip yarışıp,
Bağlandığı yerden zavallıyı
Sağ salim buluverip,
Aman-esen, selamet,
Halkına tekrar kavuşup,
Kulançı ile kız Cañıl
Mutlu-mesut görünüp.

Kolgo tüşkôn baatırdı
Uruuga birden bölüşüp,
Kuday alsın katın dep,
Alıstan kelgen cüz balban
Uşunday korduk körüşüp,
Ölgöndördün katını
Üylöründö tul bolup,
Burhuydun cüz balbanı
Noygutta kaldı kul bolup,
Malının baarın aydatıp,
Burhuy menen Ürbülçök,
Kabatı menen caylatıp,
Bettegen kişi çok bolup.
Daregi çıkpay dalayga.
Cüz balban menen Burhuy,
Dayınsız ketti çok bolup,
Kız Cañıl dep atanıp,
Burhuydun elinen
Cıl maalına cetkende,
Kabarın ugup alıstan,
Kalıstar keldi attanıp.
Segiz kişi keliptir,
Kız Cañıldın erdigin
Kelgenderi biliptir.
90 cılkı aydatıp,
Tartuusuna keliptir.
Sarı altından mülük bar,
Tokson attın içinde
Çaň cetpes degen külük bar,
Coldon ozgon corgo bar,
Zar_ altın, kümüş koldo bar,

Ele geçen bahadırı
Kabile halkı paylaşamayıp,
Tanrı kahretsin kadın deyip,
Uzaktan gelen yüz pehlivan
Bunun gibi rezaleti görüp,
Ölenlerin kadınları
Evlerinde dul olup,
Burhuy'un yüz pehlivanı
Noygut'ta kaldı esir olup,
Malının hepsini dağıtıp,
Burhuy ile Ürbülçök,
Defalarca eziyet edip,
Karşısına çıkan olmayıp.
Haberi verilmiyor kimseye.
Yüz pehlivan ile Burhuy,
Sessizce gitti yok olup,
Kız Cañıl diye adlandırılıp,
Burhuy'un memleketinden
Bir yıl geçtiğinde,
Haberini duyup uzaktan,
Hakemler geldi at binip.
Sekiz kişi gelmiştir,
Kız Cañıl'ın yiğitliğini
Gelenler bilmektedir.
90 tane at sürütüp,
Hediye için gelmiştir.
Sarı altından mülkü var,
Doksan altın içinde
'Toz yetişmez' denen külük var,
Zaptedilmeyen 'yorga' var,
Zar, altın, gümüş elde var,

Cüzgö sanın tolturup,
Artınan kelgen elçini
On beş künü kondurup,
Tüştügünö tay soyup,
Bardığı çıktı sozulup,
Cüz balbanı segizge
Tirüü ketti koşulup,
Kız Cañıl dep atangan,
Kırgızga dañkı atangan.
Kız Cañıldın önörü.
Kırgızdın kızı uşunday,
Kırkışkan coosu ölorü,
Kelgen segiz elçisi
Iraazı bolup Cañılga,
100 balbanın salamat
Koşup elge cönödü.
Kabarın uktu kança can,
Kız Cañıl kıyın çıktı dep,
Kabar keldi Kalçadan,
Erliginde aybı cok.
Ürbülçök menen Burhuy,
Cañıldan öldü daynı cok.
Burhuydu somdodu,
Kızdan mınday bolbodu,
Kırkışkan coosu oñbodu
Kıylanı Cañıl somdodu.
Eli tegiz bay bolup,
Cañıldan köönü cay bolup,
Bet algan coosun talkalap,
Lob dayranı cakalap,
Elin coogo çaptırbay,

Sayıyı yüze tamamlayıp,
Ardından gelen elçiye
On beş gün misafir edip,
Öğle vakti için tay kesip,
Varolanlar çıktı uzayıp,
Yüz pehlivanın sekizi
Kaçıp diri kaldı,
Kız Cañıl diye anılan,
Kırgız'a şöreti yayılan.
Kız Cañıl'ın hüneri.
Kırgız'ın kızı işte böyle,
Çatışan düşmanı ölecek,
Gelen sekiz elçisi
Boyun eğip Cañıl'a,
100 pehlivanı selametle
Birlikte memleketine döndü.
Haberini aldı bunca kişi,
Kız Cañıl zorlu çıktı deyip,
Haber geldi 'Kalça'dan,
Erliginde kusuru yok.
Ürbülçök ile Burhuy'u,
Cañıl öldürdü haberi yok,
Burhuy'u öldürdü,
Kızdan böylesi görülmedi,
Çatışan düşmanı huzur bulmadı
Birçoğunu Cañıl öldürdü.
Halkı rahat zengin olup,
Cañıl'dan memnun olup,
Saldıran düşmanını parçalayıp,
Lob Nehri boyunca yürüyüp,
Halkını düşmana ezdirtmeden,

Noyguttun elin kalkalap,
Betteşken coosu cok bolup,
Kırkışkanı kıyradı.
Kız Cañıl kıyın çıktı dep,
Ancıyan menen Kaşkardan,
Arasın Cañıl başkargan.
Colooçudan bul alıp
Noyguttun eli kubanıp,
Cata bersin kız Cañıl,
Kırk uruu Kırgız elinen,
Uşundan kabar ugalık.
Adigine, tagaydan
Baatır çıkkan dalay can,
Bogoruston, Koylondon
Oşo caktı alsam dep,
Kız Cañıl baatır oylongon.
Arpa, Ak- Say cer bar dep,
Anda kalıñ el bar dep
Kalıñ kırgız törösü
Üçükö, Tülkü şer bar dep,
Kılıcırdın kıraan uulu dep,
Kıyratsam Cañıl munu dep,
Eline ayttı minday dep.
Üçükö menen Tülküdon,
Elin çaap kıyratıp,
Olco kılsam mülkünön,
Külük atın taptatıp,
Kılıçtarın çarıktatıp,
Kırgızdın elin alsam dep
Kıylaga bülük salsam dep,
Kırgızdın cerin salsam dep,

Noygut halkını himaye edip,
Karşılaşan düşmanı yok olup,
Çatışanını öldürdü.
Kız Cañıl zorlu çıktı deyip,
Ancıyan ile Kaşkar'ın
Arasını Cañıl yönetti.
Yolcudan haraç alıp
Noygut halkı sevinip,
Rahat etsin kız Cañıl,
Kırk kabileli Kırgız halkından,
Onlardan haber alalım.
Adigin'e, Tagay'dan
Bahadır çıkan bunca kişi,
Bogorus'tan, Koylon'dan
Şu tarafı alayım deyip,
Yiğit kız Cañıl düşünmüş.
Arpa, Ak-Say yeri var deyip,
Orada kalabalık memleket var deyip,
Önde gelen Kırgız beyleri
Üçükö, Tülkü, arslanı var deyip,
Kılıcı'ın güçlü oğlu deyip,
Cañıl'ı öldürsem bunları deyip,
Halkına bunları anlattı deyip.
Üçükö ile Tülkü'den,
Halkını öldürüp,
Ganimet alsam mülkünü,
'Külük' atını hazırlatıp,
Kılıçlarını biletip,
Kırgız halkını alsam deyip
Oralara korku salsam deyip,
Kırgız memleketine salsam deyip,

Kırk cigitti koşçu alıp,
Kıraan Cañıl col çalıp
Örük menen kuzgundan
Köpüröönü saldırıp,
On eki kulaç utsundan
Atan töösün komdotup,
Adırdın colun oñdotup,
Kız Cañıl çıktı bel baylap,
Kırk kişi menen col çaylap,
At-Oynok menen Kök-Börü,
Anda katar ötkönü.
Agaça-Kol, Cel-Arttı,
Anı aşıp baskanı,
Arzan körbö Cañıldı,
Ayıldan çıkkın arstanı.
Çakmaktın colun ördödü,
Cer sonunun körgönü,
Ak-Saydın başı Balgındı,
Atkazdı altı çalgındı.
Ak-Saydı körüp tañ kalıp,
Cer soorusu cer eken,
Cerdeggen Kırgız el eken,
Aştık aydoo, çöp çabuu,
Uşunusu kem eken.
Kolgo tiyse uşuerdi,
Cerdebey turgan cer beken,
Özöndün baarı tal eken,
Örüşü tolgon mal eken,
Arnası kanday cer eken,
Altı uruu Kırgız el eken.
Ortosu Çatır-Köl eken,

Kırk yiğidi yoldaş alıp,
Güçlü Cañıl yol çıkıp
Erik ile Kuzgun'dan
Bir köprü uzatıp,
On iki kulaç yüksekliğindeki
'Atan' devesine havut vurup,
Tepenin yolunu düzelttirip,
Kız Cañıl umut edip çıktı,
Kırk kişi ile yol alıp,
'At-Oynok' ile 'Kök-Börü'yü,
Oraları sırayla geçip.
Agaça-Kol, Cel-Art'ı,
Onu da aşıp geçmiş,
Kolay sanma Cañıl'ı,
Köyünden çıkan arslanı.
Çakmak'ın yolunu yürüdü,
İyi yerlere çıktı,
Ak-Say'ın başı Balgan'ı,
Altı kere yağmaladı.
Ak-Say'ı görüp şaşırıp,
En son gideceği yer imiş,
Kırgız halkı yaşamaktaymış,
Toprak sürmek, ot kesmek,
Bunlardan yoksun imiş.
Ele geçse buraları,
Yaşamadıkları yer imiş,
Vadilerin hepsi söğüt imiş,
Otlağı dolu mal imiş,
Nasıl yaşanası yer imiş,
Altı kabileli Kırgız halkı imiş.
Ortası Çatır-Köl imiş,

Tuş-tuşunan karasañ,
Çalkalagan tör eken.
Añırı uçat añkıldap,
Kazdarı uçat kañkıldap,
Cargak taman, cap kanat
Ördögü uçat koburluu,
Ölbögön adam uşunday,
Köröt eken sonundu.
Tekesi zoodo tüyülgön,
Telkisi toodo üyülgön.
Özönün ayuu ottogon,
Adırda arkar toptogon,
Koktusun koen boktogon,
Kozgoboso köppögön,
Özöndö arkar töldögön,
Çıbırın tülkü coylogon,
Telkisi toodo oynogon,
Özöndö suusu taşıgan,
Asmandan barçın şaşıgan.
Kıbıladan celi bar
Kıyla cerdin sonunu,
Aytıp ötöm bilip al.
Ar candardan miñi bar,
Ak kalpak Kırgız eli bar,
Üzelek degen begi bar.
Arpa menen Ak-Saydın
Kay cerinde kemi bar.
Bakası köldö çardagan,
Kumunda kulan töldögön,
Aygırğa bölgön baytalın
Eesi barıp körbögön.

Hangi yandan bakarsan,
Heybetli bir tepe imiş.
Ördeği uçar vak vaklayıp,
Kazları uçar vaklayıp,
Perde ayaklı, koca kanatlı
Ördeği uçar kabarıp,
Ölmez adam bu şekilde,
Görür imiş dünyalığını.
Tekesi kayada toplaşan,
Çebiçi dağda kümelenen.
Vadisinde ayı otlayan,
Tepesinde ‘arkar’ öbeklenen,
Ağılında koyun pisleyen,
Uğraşmazsa çoğalmamış,
Vadisinde ‘arkar’ döllelenmiş,
Tepesinde tilki avlanmış,
Çebiçi dağda oynamış,
Vadisinde suyu taşmış,
Gökte ‘barçın’ı ötmüş.
Kıbleden esen yeli var
Bunca yerin en güzelini,
Söyleyivereyim anlayıver.
Her canlıdan bin tane var,
Ak kalpaklı Kırgız halkı var,
Üzelek adlı beyi var,
Arpa ile Ak-Say’ın
Neresinde eksiği var.
Kurbağası gölde vıraklayan,
Kumunda kulan döllelenen,
Aygıra ayırdığı kısrağını
Sahibi varıp da görmemiş.

Çırmaştın uluu toosuna,
Kazkara minip kız Cañıl
Çıgıp bardı zoosuna.
Altınduu dürbü alğanı,
Aytılбай sözdün calğanı,
Arpağa dürbü salğanı.
Artık eken negizi,
Arpanın boyu tegizi.
Tuş- tuşunan karkırap,
Özöndö suusu şarkırap,
Kün batış közdöy sozulup,
Küñgöydün suusu teskeyge,
Carkırap agat koşulup.
Küñgöyü arça kuuragan,
Ayuular uktap sulagan,
Teskeyi şiber çalkaygan.
Bulutı şamal aydagan,
Bugusu koydoy caynagan,
Arkarı töldöp maaragan.
Adırında kızıl gül
Cıpar cıttuu caynagan,
Ayagı kepteş Miñ-Bugu,
Aytıp ötöm men munu.
Karagay, kayıñ, talı bar,
İlbirs, suusar baarı bar,
Ayuusu töldöp alışkan,
Arasında tokoydun
Ar türdüü candar carışkan,
Adis mergen barışkan,
Ayuu, colbors atışıp,
Ak susar, ilbirs alışkan,

Çırmaş'ın yüksek dağına,
Kazkara'ya binip kız Cañıl
Çıkıverdi kayasına.
Altınlı dürbün aldıgı,
Söylenmemiş sözün yalanı,
Arpa'ya dürbünle baktığında.
Fazla prensipliymiş,
Arpa'nın ıssız kıyıları.
Her yanı turna tüyleri,
Gönlünde suyu çağlayıp,
Güneş batmaya yaklaşıp,
Güney tarafın suyu kuzeye,
Dalgalanıp akıyor.
Güneyini ardıc kaplamış,
Ayılar uyuyup yatmış,
Kuzeyi buğdayla örtülmüş.
Bulutı rüzgar dağıtmış,
Geyiği koyun gibi kaynaşmış,
'Arkar'ı döllenip melemiş.
Tepesinde kızıl gül
Mis kokusuyla gönül okşamış,
Sınırları bitişik Miñ-Bugu,
Söyleyivereyim ben bunu.
Kökнар, kayın, söğüdü var,
Pars, su samuru hepsi var,
Ayıları döllenivermiş,
Arasında ormanın
Her türlü canlı yarışmış,
Usta avcı yürümüş,
Ayı, kaplan vurup,
Ak su samuru, pars avlamış,

Ataktuu eken er Cañıl,
Körüp ayrañ kalışkan.
Kırk cigiti kaşında,
Kıraan çıkkın kırgızdan,
Kıyın çıkkın caşında.
Akılı ayrañ kalışıp,
Argimisi talaşıp.
Et bışım dürbü salışıp,
Eriksiz karap kalışkan.
Özöndö malı caynagan,
Bulbulu talda sayragan.
Arkarı töldön cerinde,
Ak kiyigi maaragan
Ak kalpak Kırgız eli bar,
Arpa menen Ak-Saydın
Kay cerinde kemi bar.
Tegerete karaşıp,
Kumardan çıkıp kırk cigit,
Tomayak çok cerinde,
Kemçilik çok cerinde.
Cer ölçöösün alışıp,
Cetkire dürbü salışıp,
Ceri sonun eken dep,
Koburap kepti salışıp,
Cerin körüp suktanıp,
Malın körüp muñkanıp,
Caynagan kalıñ el eken,
Kaçırıp kirgen duşmanga
Olco berbey it beken.
Cer sonunun aytışıp,
Ceti kün catıp kaytışıp,

Anlı şanlı imiş yiğit Cañıl,
Görüp hayran kalırmış.
Kırk yiğiti yanında,
Yiğit çıkmış Kırgız'dan,
Güçlü imiş çocukken bile.
Aklı başından gidip,
Her birisi dövüşüp.
Kısa sürede dürbünle bakıp,
Öylece bakıp kalmışlar.
Vadisinde hayvanı kaynaşmış,
Bülbülü dalda ötmüş.
'Arkar'ının döllenip yerinde,
Ak geyiği bağırmış
Ak kalpaklı Kırgız halkı var,
Arpa ile Ak-Say'ın
Hangi yerinde kusuru var.
Dönüp durup bakışıp,
Kendilerine gelip kırk yiğit,
Fakiri yok ülkesinde,
Eksik yok aralarında.
Arazinin genişliğini düşünüp,
Her tarafa dürbünle bakıp,
Yeri iyiymiş deyip,
Sevinçle naralar atıp,
Yeri görüp imrenip,
Malını görüp kederlenip,
Kaynaşan kalabalık halk imiş,
Saldırıp giren düşmana
Ganimet vermez mi it?
Yerin güzelliğini söyleşip,
Yedi gün kalıp geri dönüp,

Cer sonunun kördük dep,
Eline barıp aytışıp.
Kız Cañıl kaldı oylonup,
El biylegen kıraanı,
Curt biylegen sultanı,
Aralap körböy elin dep,
Uçuraşıp körüşüp,
Taanıp ketpey begin dep,
Kız Cañıl aytat mınday dep,
Menin sözüm kanday dep.
Kırk cigitti aytıştı,
Keteli Cañıl Mırza dep,
Kesiri bolot tursa dep,
Ceri sonun cer eken,
Kayrattuu Kırgız el eken,
Baralbaybız eline,
Baatır Cañıl Mızrabız,
Kulak sal, bizdin kebime.
Ala- Too aska bel eken,
Ak kalpak Kırgız el eken,
Adırı altın ken eken,
Ança- mınça duşmanga
Aldırbay turgan er eken.
Cigitter mintip aytışıp,
Cerin körüp kırgızdın
Noyguttu közdöy kaytışıp,
Cerin körüp kırgızdın
Kız Cañıl kızıp kalıptır.
El çogultup toy kılıp,
Kızıl altın şakekti
Kim karmasa tiem dep,

Yerin iyisini gördük deyip,
Memleketine varıp söyleyip.
Kız Cañıl düşünüp kaldı,
Halkı yöneten bahadırı,
Ülkeyi yöneten sultanı,
Dolaşıp görmüyor halkını diye,
Karşılaşıp, görüşüp,
Umursamıyor bugün diye,
Kız Cañıl böyle söylüyor deyip,
Benim sözüm nasıl deyip.
Kırk yiğitle konuştu,
Gidelim Cañıl Mırza deyip,
Yazık olur dursa deyip,
Yeri güzel imiş deyip,
Gayretli Kırgız halkı imiş,
Gidemiyoruz memleketine,
Yiğit Cañıl Mırzamız,
Kulak ver bizim sözümüze.
Ala-Too kayalı geçit imiş,
Ak kalpaklı Kırgız ülkesi imiş,
Tepesi altın madeni imiş,
Bu kadar düşmana
Aldırmayıveren yiğit imiş.
Yiğitler böyle söyleyip,
Kırgız'ın yerini görüp,
Noygut'a doğru geri dönüp,
Kırgız'ın yerini görüp,
Kız Cañıl heyecanlanıvermiştir.
Halkı toplayıp 'toy' verip,
Kızıl altın bileziği
Kim yakalarsa evlenirim deyip,

Ant kılıp kolgo salıptır.
Car çakırttı eline,
Kalk çoğulup barıptır,
Kız Cañıldın kebine.
Kız Cañıl elge kep ayttı,
Kızıl altın şakekti
Ubada kılıp saldım dep,
Karap turgan karıñ uk,
Katın- bala, kız-kırkın,
Kalayık, calpı baarıñ uk!
Şakegin saldı koluna.
Toy tarkaşıp el ketti,
Karılar kaldı soñuna.
Ak cibekten olupoktu
Atışkan coogo kiyem dep,
Şakegimdi kim alsa,
Oşogo barıp tiyem dep,
Kulak uktu baarısı,
Caşı menen karısı,
Cañıldın sözün eline
Ayta ketti baarısı.
Altı künü top bolup,
Cañıldan başka bir kişi,
Söz süylögön cok bolup,
Bayanın ayttı kız Cañıl,
Başka sözü cok bolup.
Cañıldın aytkan bul sözü
Kalkına, elge ugulup,
Şakegin kantip alam dep,
Kańça adam kelgen çuburup,
Şakegin adam alalbay,

Yemin edip koluna takmıştır.
İlan ettirdi memleketine,
Halk toplanıp varmıştır,
Kız Cañıl'ın isteğine.
Kız Cañıl halka şunları söyledi,
Kızıl altın bileziği
Yemin edip taktım deyip,
Bakıp duran yaşlınız duyun,
Kadın-çocuk, kız-kızan,
Millet, bütün hepiniz duyun!
Bileziğini taktı koluna.
Toy dağılıp halk gitti,
Yaşlılar kaldı geride.
Ak ipekten kaftanı
Saldıran düşmana gideyim deyip,
Bileziğimi kim alırsa,
Gidip onunla evleneyim deyip,
Kulak verdi hepsi,
Genci ile yaşlısı,
Cañıl'ın sözünü halkına
Söyleyiverdi hepsi.
Altı gün toplanıp,
Cañıl'dan başka kimsenin,
Söz söylediği yok,
Düşüncesini söyledi kız Cañıl,
Başka sözü olmayıp.
Cañıl'ın söylediği bu sözü
Halkına ülkeye duyulup,
Bileziği nasıl alayım deyip,
Bunca adam gelmiş akın akın,
Kimse bileziğini alamıyor,

Şakegin turmak Cañıldın,
Canına kişi baralbay,
Cañıldın sürü uşunday.
İmerilip ok atsa,
Münüşkördün kuşunday.
Sayıngan kızıl gülü bar,
Cañılda baatır türü bar,
Maşinedey caa tartat,
Maanisin baykap bilip al.
Eç adam barıp alalbay,
Şakegi turmak Cañıldın
Saltanatın körgöndö,
Bargandar ayla tabalbay
Şakegin kantip alabız,
Canına kantip barabız,
Alamın degen çok bolup,
Adamdın baarı toptolup,
Cañıl mırza tolgon kez,
Calpı curtu çoğulup,
Cayloogo barıp kongon kez,
Aş-toydun baarı bolgon kez.
Cañıldı minday taştaylı,
Ak kalpaktuu Kırgızdan
Azıraak sözdü baştaylı,
Kız Cañıl mında kelgende,
Arpa, Ak-Saydı körgöndö,
Cerdi körüp kaytkanda,
Samansurdun elinen
Bir top cılkı cogotup,
İzdep çıkkın cerinen,
Cılkıcı başı Toktorbay

Bileziği bir tarafa Cañıl'ın,
Yanına kimse varamıyor,
Cañıl'ın durumu böyle.
Dönüp ok atsa,
Avcıbaşının kuşu gibi.
Takındığı kızıl gülü var,
Cañıl'da yiğit heybeti var,
Makina gibi yay çeker,
Durumunu görüp anlayıver.
Kimse varıp alamıyor,
Bileziği şöyle dursun Cañıl'ın
Saltanatını gördüğünde,
Varanlar çare bulamıyor
Bileziğini nasıl alırsız,
Yanına nasıl varırsız,
Alırım diyen olmayıp,
Adamların hepsi toplanıp,
Cañıl Mırza gelinlik çağında,
Bütün yurdu toplanıp,
Yaylaya varıp konduğın zaman,
Aş-toy'un hepsinin verildiği zaman.
Cañıl'ı böyle götürelim,
Ak kalpaklı Kırgız'dan
Azıcık söze başlayalım,
Kız Cañıl buraya geldiğinde,
Arpa, Ak-Say'ı gördüğünde,
Yeri görüp döndüğünde,
Samansur toprağından
Bir grup 'cılıkı' çalıp,
Arayıp çıkmış yerinden,
Cılkıcı başı Toktorbay

Çatır- Kölgö barıptır.
Kaşkarga ketken uluu col,
Toktorbay izni çalıptır,
Say külüktün izderin
Toktorbay körüp kalıptır,
Alıstan çençi keldi dep,
Çaap keldi Toktorbay,
Aylına kabar salıptır.
Kırk uruu Kırgız çoğulup,
Üçükö menen Tülkünün
Üstünö Kırgız barıptır.
Atakozu, Çabak bar,
Ak kalpak Kırgız çoğulup,
Masiletti salıptır,
Üçükö, Tülkü kep aytat.
Bıyaktan kelçü kişi cok,
Biz menen eldin işi cok,
Kaşkardan kelçü kişi cok,
Kayrattanıp biz menen,
Atışa turgan kişi cok.
Üçükö baatır kep aytat,
Lob dayrasın cerdegen,
Teminse teñdik berbegen,
Kız Cañıl kıyın er degen.
Oşo kelip kalbasın,
Cer ölçöösün çalbasın,
Bizden cılkı albasın.
Körgön- bilgen barbı dep,
Kalkına kabar saldırıp,
İz kördüm degen Toktorbay,
At çaptırıp aldırıp,

Çatır- Göl'e varmıştır.
Kaşkar'a giden geniş yol,
Toktorbay'ın izini göstermektedir,
Cins atların izlerini
Toktorbay görüvermiştir,
Uzaktan mühendis geldi deyip,
Koşup geldi Toktorbay,
Köyüne haber salmıştır.
Kırk kabileli Kırgız toplanıp,
Üçükö ile Tülkü'nün
Üstüne de Kırgız varmıştır.
Atakozu, Çabak var,
Ak kalpaklı Kırgız toplanıp,
Meseleyi anlatmıştır,
Üçükö, Tülkü söz söylüyor.
Bu yandan gelecek kimse yok,
Bizimle halkın işi yok,
Kaşkar'dan gelecek kişi yok,
Gayretlenip bizimle,
Savaşveren kişi yok.
Üçükö bahadır şunları söyledi,
Lob nehrine yerleşen,
Tepinse karşı koyamayan,
Kız Cañıl güçlü yiğit imiş.
Onlar gelip kalmasın,
Yerin ölçüsünü almasın,
Bizden 'cılıkı' almasın.
Gören-bilen var mı diye,
Halkına haber saldırıp,
İz gördüm diyen Toktorbay,
Atına biniverip,

Üçükö koşup üç kişi,
Tülkü koşup dört kişi,
Toktorbaydı baştatıp,
Segiz kişi bargıla
Cetgire izin çalgıla,
Kim ekenin bilgile,
At caratıp mingile,
Aşkere dayının bilgile
Anıgın bilip keligile!
Üçükö, Tülkü mınday dep
Segiz baatır cumşadı,
Uşu kelgen köpçülük,
Menin sözüm kanday dep,
Köpçülük ugup duuldap,
Köpkö süylöp çuuldap,
Segiz kişi attanıp,
Ataktuu baatır kattı alıp.
Aşkere izin çalışıp,
Arpadan çıkıp attanıp,
Tastar- Ata, Çakmaktın
Uluu- Çatka barışıp,
Attardın izi eñ kıyın,
Akıl ayrañ kalışıp,
Uluu-Çatka barganda
Kün uyaga keç kirip,
Eki kişi kezigip,
Tegerektep barışıp,
Segiz baatır col çalıp,
Eki kişi tabışıp,
Berki segiz, al eköö,
Sır suraşıp naalışıp,

Üçükö'nün yanına üç kişi,
Tülkü dört kişi alıp,
Toktorbay'ı başa geçirip,
Sekiz kişi var
Yetişip izini bulayım,
Kim olduğunu bileyim,
At seçip bin,
Açıkça haberini bil
Gerçeği anlayıp gel!
Üçükö, Tülkü böyle deyip,
Sekiz yiğit görevlendirdi,
Bu gelen kalabalığı,
Benim sözüm nasıl diye,
Kalabalık duyup homurdanıp,
Kalabalığa söyleyip bağırıp,
Sekiz kişi ata binip,
Ünlü yiğit emir alıp.
Açıkça izini takip edip,
Arpa'dan çıkıp ata binip,
Tastar- Ata, Çakmak'ın
Uluu-Çat'a varışıp,
Atların izi pek belirgin,
Aklını kaybedecek gibi olup,
Uluu-Çat'a vardığında
Güneş geç vakit batıp,
İki kişi rastlayıp,
Etrafını dolaşıp,
Sekiz yiğit yol gidip,
İki kişi buluşup,
Biri sekiz diğeri iki,
Kim olduklarını sorup ağlaşıp,

Cılkıcı başı Toktorbay,
Cılkı aldırıp iz kuup,
Arkasınan keldik dep,
Silerdi coldon kördük dep,
Toktorbay ayttı minday dep.
Cooloçu eki kişiden
Abıdan sözdü suraşıp,
Şiberlöö törgö konuşup,
Eki cakta eç kim cok,
Öz erkinçe boluşup.
Kanday keldiñ, ceriñdi ayt,
Kim bolosuñ eliñdi ayt.
Aytkanıma könösüñ,
Anık sırıñ aytpasañ,
Acaldan murun ölösüñ.
Caşırbaştan çınıñdı ayt,
Calgan aytpay, çının ayt!
Toktorbay ayttı minday dep,
Menin sözüm kanday dep.
Toktorbay aytıp taştadı,
Colooçu sözün baştadı.
Ee, Toktorbay, baatır dep,
Aytkanıñız akıl dep,
Kolgo tüşüp turamın,
Çının aytam makul dep,
Lob dayra bolot ceribiz,
Noygut bolot elibiz,
Kız Cañıl bolot begibiz.
Çının aytıp beremin,
Baykap turgun Toktorbay,
Katası bolso kebirdin.

‘Cılkıcı’ başı Toktorbay,
‘Cılkı’ aldırıp iz sürüp,
Arkasından geldik deyip,
Sizleri yolda gördük deyip,
Toktorbay böyle söyledi deyip.
Yolcu iki kişiden
Detaylıca bilgi alıp,
Buğdaylı yaylaya konup,
İki tarafta hiç kimse yok,
İstedikleri gibi yerleşip.
Nasıl geldin, yerini söyle,
Kim oluyorsun memleketini söyle.
Söylediğime inanasın,
Gerçeği söyleyemezsen,
Ecelden evvel ölürsün.
Gizlemeden doğrusunu söyle,
Yalan söylemeyip doğru söyle!
Toktorbay söyle bunu deyip,
Benim sözüm nasıl deyip.
Toktorbay söyleyip bitirdi,
Yolcu sözüne başladı.
Eh, Toktorbay yiğit deyip,
Söylediğiniz akıllıca deyip,
Ele geçivermişim,
Doğrusunu söylemem uygun deyip,
Lob nehri olur yerimiz,
Noygut olur ülkemiz,
Kız Cañıl olur beyimiz.
Doğrusunu söyleyivereyim,
Bakıp duran Toktorbay,
Hatası olursa sözümün.

Bizdin caydı surasañ,
Kız Cañıldın elibiz,
Çının aytıp berelik
Kıyşığı çok kebibiz.
Bul eköübüz bir tuugan,
Colooçulap kelebiz,
Sır çaşırbay aytabız,
Uşul cerden kaytabız.
Camgırçının kız Cañıl
Kırk kişi menen ketti dep,
Kırgızdın cerin çalam dep,
Kıydamin kelse Kırgızdan,
Elinin çetin çabam dep.
Kırk kişi menen attanıp,
Kıyın külük attı alıp,
Uruksat alıp karıdan,
Uluu-kiçüü barınan
Kırgızdın cerin çaldım dep,
Kıyla cerge bardım dep,
Cañı cer menen Ulandı
Cerin koyboy çaldım dep,
Ayagı Arpa, Ak-Saydı
Ayabay baarın çaldım dep,
Arpa, Ak-Say cer eken,
Caynagan Kırgız el eken,
Adırı altın ken eken,
Abaylap körsöm sırtınan,
Aldırbay turgan el eken,
Azırkı cırgal oşondo,
Arbın eken bereken.
Kız Cañıl keldi eline,

Bizim tarafı sorarsan,
Kız Cañıl'ın halkıyız,
Doğrusunu söyleyiverelim
Eğrisi yok sözümüzün.
Biz ikimiz kardeşiz,
Yola çıkmış geliriz,
Gizlemeden söyleriz,
Bu yerden gideriz.
Camgırçı'nın kız Cañıl
Kırk kişi ile gitti deyip,
Kırgız'ı talan edeyim deyip,
Başını keserim gelse Kırgız'dan,
Ülkenin sınırına dayanayım deyip.
Kırk kişi ile ata binip,
Güçlü 'külük' atı var,
İzin alıp yaşlıdan,
Büyük küçük hepsinden
Kırgız toprağını talan ettim deyip,
Uzak yere vardım deyip,
Cañı yer ile Ulan'ı
Her bir tarafını yağmaladım deyip,
Sınırındaki Arpa, Ak-Say'ı
Çekinmeden hepsini yağmaladım deyip,
Arpa-Ak-Say yeri imiş,
Kaynaşan Kırgız halkı imiş,
Tepesi altın madeni imiş,
Rahatça görsem arkasından,
Kimseyi yaklaştırmayan halk imiş,
Şimdiki durum böyle,
Çok talihli halk imiş.
Kız Cañıl geldi memleketine,

Uluu-kiçüü çoğulup,
Kulak saldı kebine,
Uçuraşıp men keldim,
Üçükö, Tülkü begiñe.
Kızıgıp keldim Toktorbay,
Eliñ menen ceriñe.
Kırgız kıraan el eken,
Mal cayıtı keñ eken,
Koldon kelse oşerdi
Eelep alçuu cer eken.
Aytıp öttü eline,
Ar kim boldu ıraazı
Cañıldın aytkan kebine.
Eli-curtu kubanıp,
Colooçunun sözünö,
Segizi turdu kubanıp,
Kız Cañıldın kelgenin
Colooçular kep aytat.
Uşu menin bilgenim.
Colooçu ayttı mınday dep,
Uktuñuzbu Toktorbay,
Menin sözüm kanday dep,
Eki kişi bezildep,
Bekerinen kıynasak,
Bizge bolot kesir dep,
Eki kişi kep ayttı.
Ep bolso baldar kaytkıla,
Menin sözüm unutpay,
Üçükö menen Tülkügö
Tökpöy-çaçpay aytkıla.
Colooçudan kep ugup,

Büyük-küçük toplanıp,
Kulak verdi sözüne,
Karşılaşayım diye geldim,
Üçükö, Tülkü beyinizle.
Sinirlenip geldim Toktorbay,
Halkın ile yerine.
Kırgız güçlü halk imiş,
Otlakları geniş imiş,
Elinden gelse orası
Sahiplenivereceği yer imiş.
Söyleyiverdi halkına,
Herkes kabul etti
Cañıl'ın söylediği söze.
Halkı-milleti sevinip,
Yolcunun sözüne,
Sekizi durdu sevinip,
Kız Cañıl'ın gelişine
Yolcular haber verir.
Budur benim bildiğim.
Yolcu bunları söyledi deyip,
Duydunuz mu Toktorbay,
Benim sözüm nasıl deyip,
İki kişi kıvranıp,
Durduk yere eziyet etsek,
Bize ayıp olur deyip,
İki kişi söz söyledi.
Mümkünse çocuklar geri dönün,
Benim sözümü unutmadan,
Üçükö ile Tülkü'yü
Eksik bırakmadan söyle.
Yolcudan söz duyup,

Kız Cañıl eken dep ugup,
Anıgın eköo aytışıp,
Kol karmaşıp dostoşup,
Oşol cerden kaytışıp,
Colooçu ketti cerine.
Toktorbay baştap segizi
Kaytıp keldi eline,
Uşul sözdün baarısın
Aytıp berdi Toktorbay,
Üçükö, Tülkü begine.
Toktorbay ayttı anık dep,
Sözümdö çok tanık dep,
Üçükö, Tülkü küülönüp,
Kız Cañıl bolso baram dep,
Çañdatıp cılkı alam dep,
Eline bülük salam dep,
Artımdan kelse Cañıldı
Oşo cerden alam dep.
Ak kalpaktuu Kırgızdın
Baarı keldi kuralıp,
Tülkünün sözün ugalık.
Üçükö, Tülkü kep aytat,
Kırk uruu Kırgız elim dep,
Aşuusu biyik belim dep,
Ukkula menin kebim dep.
At caratıp mingile,
Coo-caragın kiygile,
Kız Cañılga baramın,
Olcogo mıktap kirgile,
Erligimdi bilgile.
Eregiştim Cañılga,

Kız Cañıl imiş diye duyup,
Gerçeği ikisi söyleyip,
El sıkışıp dost olup,
Oradan geri dönüp,
Yolcu gitti ülkesine.
Toktorbay başta sekizi
Dönüp geldi memleketine,
Bu sözün hepsi
Söyleyiverdi Toktorbay,
Üçükö, Tülkü beylerine.
Toktorbay gerçek diye söyledi,
Sözümde yok eksik deyip,
Üçükö, Tülkü hazırlanıp,
Kız Cañıl varsa gideyim deyip,
Tozutup ‘cılıkı’ alayım deyip,
Halkına kargaşa salayım deyip,
Ardımdan gelse Cañıl’ı
Oradan alayım deyip.
Ak kalpaklı Kırgız’ın
Hepsi geldi toplanıp,
Tülkü’nün sözünü duyalım.
Üçükö, Tülkü şunları söyledi,
Kırk kabileli Kırgız ülkem deyip,
Tepesi yüksek sırtım deyip,
Dinle benim sözümü deyip.
At hazırlayıp bin,
Savaş silahlarını kuşan,
Kız Cañıl’a varayım,
Fazla ganimet için gir,
Yiğitliğini bil.
Boy ölçüşüp Cañıl’la,

Ep bolso elim cürgölö!
Kalıñ Kırgız baldarı,
Karı-caşı çogulup,
Barabız dep duuldap,
Caş baldarı çuuldap,
Barabız dep çaldarı,
Uruş bizge sonun dep,
Köpkülöñ tartkan baldarı.
Biz da koşo barsak dep,
Kögala sakal çaldarı.
Koy degen kişi cok bolup,
Kırk uruu Kırgız baldarı,
Dürküröştü kattalıp,
Öñçöy kıraan baatırı.
Üçükö menen Tülkünün.
Eline aytkan akılı,
El içinde teñ kurbu,
Atakozu cakını,
Çabak kıyın baatırı.
Üçükö, Tülkü baş bolup,
Eki cüzgö el tolup,
Cönöybüz dep akırı,
Çabak coldu baştadı,
Atakozu akılman,
Akılınan cazbadı
Eki cüz kişi mol alıp,
Coo-caragın, ton alıp,
On eki künü col alıp,
Cürgönünö kubanıp,
Cañıldın malın alsak dep,
Noygutka cañcal salsak dep,

Gerekirse halkım yürü!
Kalabalık Kırgız çocukları,
Yaşlı-genç toplanıp,
Gideriz deyip bağırışıp,
Delikanlılar haykırıp,
Gideriz deyip yaşlıları,
Savaş bize yaraşır deyip,
Çokça satanları dağıtıp,
Biz de beraber gitsek deyip,
Kırçılı sakallı yaşlıları.
Bırak diyen kişi olmayıp,
Kırk kabileli Kırgız çocukları,
Defalarca haykırdılar,
Her şeyiyle güçlü yiğiti.
Üçükö ile Tülkü'nün.
Halkına söylediği sözü,
Halk içindeki arkadaşı,
Atakozu yakını,
Zorlu Çabak yiğidi.
Üçükö, Tülkü başa geçip,
İki yüz kadar halk toplanıp,
Gidiyoruz deyip sonunda,
Çabak yola çıktı,
Akıllı Atakozu,
Dediğinden vazgeçmedi
İki yüz kişi alıp,
Savaş silahları alıp,
On iki gün yol alıp,
Yaptığına sevinip,
Cañıl'ın malını alsak deyip,
Noygut'a kargaşa salsak deyip,

Nayzaların teñeşip,
Uçuna bolot egeşip.
Kaşkardın berki çetinde.
Caynagan cılkı düñgüröp,
Ak-Çiydin catat betinde,
Atakozu, er Çabak
Cılkıga cakın barışıp,
Cer ölçöösün alışıp,
Atakozu, er Çabak,
Cer öltürö çabışıp.
Üçükö, Tülkü baş bolup,
Askeri oylop maş bolup,
Atakozu col çaylap,
Andan kabar bolgunça
Cılkı tiyip ketem dep,
Tülkü baatır bel baylap,
Atakozu, er Çabak
Altı kün col çalıptır.
Ayılloo Cañıl mırzanın
Aylınañ kabar alıptır.
Atakozu, er Çabak
Kaşkardın colun çalıptır,
Kaşkardı közdöy baratkan
Colooçu taap alıptır.
Men Kaşkarga baram dep,
Bular eköö, al törtöö,
Colooçu kebin salışıp.
Atakozu söz baştap,
Süylögülö baatır dep,
Col kısırsın akır dep.
Çabak baatır kep ayttı.

Mızraklarıyla boy ölçüşüp,
Ucunu çelikle bileyip.
Kaşkar'ın beri sınırında.
Kaynaşan at yerinde duramayıp,
Ak-Çiy'in duruyor yüzünde,
Atakozu, er Çabak
'Cılkı'ya yaklaşıp,
Yerin büyüklüğünü düşünüp,
Atakozu, er Çabak,
Yeri titreterek at binip.
Üçükö, Tülkü başa geçip,
Askeri düşünüp rahatlayıp,
Atakozu yol gözleyip,
Ondan haber gelene kadar
Ata binip gideyim deyip,
Yiğit Tülkü umutlanıp,
Atakozu, er Çabak
Altı gün yol almıştır.
Meşhur Cañıl mırzanın
Köyünden haber almıştır.
Atakozu, er Çabak
Kaşkar'ın yolunu tutmuştur,
Kaşkar'a doğru yürümekte iken
Yolcu buluvermiştir.
Ben Kaşkar'a varayım deyip,
Bunlar iki, o dört kişi,
Yolcu sözünü söyleyip.
Atakozu söze başlayıp,
Söyle bahadır deyip,
Yol kısalsın sonunda deyip.
Çabak bahadır şunları söyledi.

Kaydan keldiñ dep ayttı.
Colooçu sözün baştadı:
Lob dayra bolot ceribiz,
Noygut bolot tegibiz,
Camgırçı kandın elibiz,
Cañıl mırza begibiz,
Cañıl mırza kamdanıp,
Cönöymün dep çamdanıp.
Suudan aldı kunduzdu
Kumdan attı kulandı,
Tokoydon aldı colborstu
Altımış kulan, on bökön,
Adırdan attıp sulattı.
Canındagı cürgönün
Cañıl mırza kubanttı.
Çatırın alat büktötüp,
On eki töögö cüktötüp.
Ene- Saydan cönödü.
On eki күнү col cürüp,
Keldi Cañıl cerine,
Kalın Noygut eline.
Noyguttun eli çamdanıp,
Kök börü tartıp kamdanıp,
Tozup çıktı şañdanıp,
Körüp turdu baarısı,
Caşı menen karısı
Tozup çıkkın elinen,
Cañıldın ukkun kebinen,
Kalıñ Noygut baldarı,
Karı menen çaldarı
Cañıldın kılğan önörün,

Nerden geldin diye söyledi.
Yolcu söze başladı:
Lob nehri olur yerimiz,
Noygut olur soyumuz,
Camgırçı hanın halkıyız,
Cañıl mırza beyimiz,
Cañıl mırza hazırlanıp,
Yollanıyorum deyip sıçrayıp.
Sudan aldı kunduzu
Kumdan aldı kulanı,
Ormandan aldı kaplanı
Altımış kulan, on ‘bökön’ü,
Tepeden vurup düşürdü.
Yanında bulunanı
Cañıl mırza sevindirdi.
Çadırını katlayıverip,
On iki deveye yükletip.
Ene-Say’dan ayrıldı.
On iki gün yol yürüyüp,
Cañıl geldi memleketine,
Kalabalık Noygut ülkesine.
Noygut’un halkı hazırlanıp,
‘Gökbörü’ oynayıp hazırlanıp,
Durup çıktı anlı şanlı,
Görüverdi hepsini,
Genci ile yaşlısı
Fırlayıp çıkmış ülkesinden,
Duyunuz Cañıl’ın sözünü,
Kalabalık Noygut çocukları,
Yaşlısı ile ihtiyarı
Cañıl’ın gösterdiği hünéri,

İçinde cektur calganı.
Kalın Noygut duuldap,
Karı-caşı çuuldap,
Üy kötörüp, bee soyup,
Tüştügünö tay soyup,
Tündügünö koy soyup,
Kız Cañıldı urmattap,
Asemin curtan arttırıp,
Altından cambı attırıp,
At, kunanın çaptırıp,
Noyguttun eli kelişip,
Cañıldın atkan cambısın
Baarısı birden körüşüp,
Iraazı bolup Cañılga
Baarısı bata berişip,
Duuldap catat Noygut el.
Cañıldın antip catkanın
Toluk ugup alışıp,
Atakozu, er Çabak
Kayta bardı eline,
Üçükö, Tülkü begine.
Atakozu, er Çabak
Üçükögö kep ayttı
Cerdin baarın çaldım dep,
Kız Cañıldın elinen
Çındap kabar aldım dep,
Ee, Üçükö baatır, dep,
Dalay cerdi çaldım dep,
Cañıldan kabar aldım dep,
Anıktap ugup aldım dep,
Kız Cañıl cok elinde

İçinde yoktur yalanı.
Kalabalık Noygut bağırışıp,
Yaşlısı-genci haykırıp,
Ev bozup, kısarak kesip,
Öğle vaktinde tay kesip,
Akşam vaktinde koyun kesip,
Kız Cañıl'a saygıyla,
Şöhretini ülkeden taşıyıp,
Altından 'cambı' attırıp,
Altı kunan yarıştıyıp,
Noygut'un halkı gelip,
Cañıl'ın attığı 'cambı'yı
Hepsi birden görüp,
Memnun olup Cañıl'dan
Hepsi dua edip,
Bağırışıp durur Noygut halkı.
Cañıl'ın bu ustalığı
Herkes duyuverip,
Atakozu, er Çabak
Geri döndü memleketine,
Üçükö, Tülkü beylerine.
Atakozu, er Çabak
Üçükö'ye şunları söyledi
Toprakların hepsini dolaştım deyip,
Kız Cañıl'ın memleketinden
Her türlü haberi aldım deyip,
Eh, Üçükö bahadır deyip,
Bunca yeri dolşatım deyip,
Cañıl'dan haber aldım deyip,
Gerçeği dinleyiverdim deyip,
Kız Cañıl yok memleketinde

Colooçuga ketti dep,
Ketken künün surasañ,
Cıyırmaga cetti dep.
Emi cılkısın tiyip alalı,
Cıldırıp colgo salalı,
Cılkıçısın baylaylı,
Cıldırıp cılkı aydaylı.
Kuugunçu kelse Noyguttan
Kız Cañıldı caylaylı!
Atakozu mınday dep,
Menin sözüm kanday dep,
Üçükö, Tülkü makul dep,
Iras, ayttıñ baatır dep,
Nayzaların teñeşip,
Uçuna bolot egeşip,
Kılıçın kından alışıp,
Ak-Çiyde catkan cılkını
Aydap colgo salışıp,
Cılkıçısın bayladı,
Cıldırıp cılkı aydadı.
Cılkını colgo salışıp,
Cılkıñı tiyip kettik dep,
Cañılga kabar salışıp,
Bul kabar barıp cetken soñ,
San cetpegen san cılkı,
Üçükö tiyip ketken soñ
Kıyındarı tandalıp,
Cañıl mırza kamdanıp,
Coo-caragın şaylanıp,
Kazkara minip şańdanıp,
Kılıçın kıya baylanıp,

Yolculuğa çıktı deyip,
Gittiği günü sorarsan,
Yirmi gün kadar oldu deyip.
Şimdi atlarına biniverelim,
Zorlayıp yola salalım,
Çobanını bağlayalım,
Zorlayıp atları sürelim.
Kovalayan olursa Noygut'tan
Kız Cañıl'ı öldürelim!
Atakozu böyle deyip,
Benim sözüm nasıl deyip,
Üçükö, Tülkü uygun deyip,
Doğru söyledin yiğit deyip,
Mızraklarını hazırlayıp,
Uçlarını çelikle bilemiş,
Kılıcını kından çıkarıp,
Ak-Çiy'de duran atları
Sürükleyip yola salıp,
Çobanını bağladı,
Zorlayıp cılkıyı sürükledi.
Cılkıyı yola çıkarıp,
Atlarına binip gittik deyip,
Cañıl'a haber salıp,
Bu haber ulaştıktan sonra,
Binmeye cesaret isteyen sayısız at,
Üçükö binip gittikten sonra
Güçlüleri seçilip,
Cañıl mırza hazırlanıp,
Savaş silahlarını seçip,
Kurumlanarak 'kazkara'ya binip,
Kılıcını çapraz bağlayıp,

Cönömök boldu er Cañıl,
Batasın berdi baarısı,
Caşı menen karısı.
Kılıçın belge çalınıp,
Caratkanga calınıp,
Cañıl mırza kep ayttı,
Kalıñ Noygut elim dep,
Ukkula menin kekim dep.
Toktoboston kalıñ kol,
Artımdan keke bergin dep,
Kazkara menen zakımdap,
Artınan tüştü cılkının,
Kayra Cañıl şakıldap.
Kele catat kız Cañıl,
Kanday duşman aldı eken,
Kalmak kelip aldıbı,
Ce kaygını maga saldıbı,
Kıtaydan kelip aldıbı,
Ce kızığıp maga kaldıbı?
Ak cazganın köröyün,
Acal cetse ölöyün,
Alıp ketken duşmandın
Aylına çeyin barayın.
Alım cetse cılkını
Acıratıp alayın,
Kim ekenin bileyin.
Kazkara menen kazuulap,
Ak taman kara tayganın
Darayı menen cabuulap.
Manattan ürtük captırıp,
Şuru menen bermetti

Gitmeye davrandı
Duasını etti hepsi,
Genci ile ihtiyarı.
Kılıcını kuşanıp,
Yaradana sığınıp,
Cañıl mırza şunları söyledi,
Kalabalık Noygut halkım deyip,
Dinle benim sözümü deyip.
Beklemeden bunca asker,
Ardımdan geliverin deyip,
'Kazkara' ile hızla koşup,
Ardına düştü sürünün,
Cañıl tekrar heyecanlanıp.
Gelivermekte kız Cañıl,
Hangi düşman almış ki,
Kalmuk mu gelip aldı?
Bana kaygı saldı mı?
Kıtay'dan gelip aldı mı?
Sıkıntısı bana kaldı mı?
Allah'ın yazdığını göreyim,
Ecel gelirse öleyim,
Alıp giden düşmanın
Köyüne kadar varayım.
Gücüm yeterse atları
Çekip alayım,
Kim olduğunu bileyim.
Kazkara ile bastırıp,
Ak tabanlı kara tazıyı
İpek ile örtüp.
'Manat'tan örtü örtüp,
Mercan ile inciye

Şıkırata bastırıp.
Kız Cañıldın Kümeyik,
Uşul kılğan işinde
Tük kata çok kılayıp.
Ak taman kara taygandı
Camgırçının kız Cañıl
Bir künü çıkkın biyikke,
Calgız çıkkın kiyikke,
Dürbü salıp oturup,
Akıldı karkap tolturup,
Asmandan bulut bölündü,
Alıskı cerden bir karaan
Kız Cañılga köründü.
Baş kötörsö börödöy,
Kanatı bar coruday,
Ukmuştuu candar eken dep,
Karap turdu körünböy.
Dürbünü saldı közünö,
Kulak salgın, köpçülük;
Cañıldın aytkan sözünö.
Kanattın uçu çarkıldap,
Çaypalsa kuyruk caltıldap,
Mıltığın karmap koluna,
Bet alıp Cañıl cönödü,
Kara toonun booruna.
Kayran Cañıl şıpıldap,
Zooga bardı cakındap.
Çaçın kayra sılanıp,
Ayaktay taşka kınalıp.
Cürögü sogot zırıp etip,
Mamıktay eti bık etip.

Tepeleme doldurup.
Kız Cañıl'ın 'Kumayık'ı
Bu yaptıklarının içinde
Hiç hata yok yaptığında.
Ak tabanlı kara tazıyı
Camgırçı'nın kızı Cañıl,
Bir gün çıkmış yükseğe,
Yalnız çıkmış geyik avına,
Dürbünle gözetleyip,
Akıllıca düşünüp,
Gökten bulut indi,
Uzaklardan bir karaltı
Kız Cañıl'a göründü.
Başını kaldırsa kurt gibi,
Kanadı var akbaba gibi,
Bilinen canlılar olmalı deyip,
Bakıp durdu görünmeden.
Dürbünü tuttu gözüne,
Kulak verin topluluk;
Cañıl'ın söylediği söze.
Kanadının ucu parlayıp,
Sallasa kuyruğu göz alıp,
Tüfeği alıp eline,
Yönelip Cañıl yürüdü,
Kara dağın bağrına.
Sevgili Cañıl hızlanıp,
Kayaya yaklaşıverdi.
Saçını arkaya toplayıp,
Kocaman taşta saklanıp.
Yüreği çarpıp cız edip,
İncecik vücudu titreyip.

Karadı baya candardı,
Kanday sonun candar dep,
Cañıl mırza oylondı.
Karap tursa candardı,
Küçük bolup kınııldap,
Kumdan çıgıp oynodu.
Dürbü menen karasa,
Kök coruday köründü,
Karılardan kep ukkan,
Kumayıktı kök coru
Tuuyt eken dep ukkan.
Kumga tuugan kumayık
Kız Cañılga ılayık,
Kubulup ketpes beken dep,
Naalış kılıp kудayga
Caşıp ketti muñayıp.
Birpas karap catayın,
Kötörüp alıp cönösö,
Kök corunu atayın,
Karap turdu zarılıp,
Caratkanga calınıp.
Uçtu coru daldayıp,
Kanatın cayıp dalbayıp.
Munu körüp kız Cañıl,
Ayabay katuu süyündü,
Küçüktü közdöy tüyüldü.
Barsa catat kınııldap,
Kız Cañıldın boyunan
Ter agıp ketti cımıldap.
Ak kebezge orodu,
Belindegi colukka

Canlılara uzun süre baktı,
Ne korkunç canlılar deyip,
Cañıl mırza düşündü.
Bakıp dursa canlılara,
Küçük olanlar kımıldayıp,
Kumdan çıkıp oynadı.
Dürbün ile baktığında,
Boz akbaba gibi göründü,
Yaşlılardan söz duymuş,
'Kumayık' boz akbaba
Doğurur imiş diye duymuş.
Kuma doğan 'kumayık'
Kız Cañıl'a layık,
Değişivermez mi diye,
Yalvarıp Allah'a
Kederlenip gözleri yaşardı.
Biraz bakıp durayım,
Ayağa kalkıp yürürse,
Boz akbabayı öldüreyim,
Bakıp durdu sızlanıp,
Yaradana yalvarıp.
Akbaba uçtu kanat çırpıp,
Kanatlarını açıp süzülüp.
Bunu görüp kız Cañıl,
Acımadan çok sevindi,
Küçüğe doğru yaklaştı.
Varsa inceleyip duruyor,
Kız Cañıl'ın vücudundan
Ter akıp gitti şıpırdayıp.
Ak pamuğa sardı,
Belindeki tülbentle

Sırtınan orop bölödü,
Kötörüp alıp küçüktü,
Cañıl Mırza cönödü.
Keldi Cañıl eline,
Kulak salgın, köpçülük,
Kız Cañıldın kebine.
Bir adamga bilgizbey,
Ceti künü bakkanı.
Küçüktün çıkpay canınan,
Ceti künü catkanı.
Can kişige bilgizbey,
Üygö kişi kirgizbey,
Segiz küngö cetkende
Moynuna tumar takkanı,
Ustaga kargı casatıp,
Altından çege kakkanı.
Tülöösünö tay soyup,
Moldolor kelip takkanı.
Emi cıl maalına cetkende,
Kıraan çıktı Kumayık
Kız Cañıldın canına,
Kup caraştı ılayık.
Camgırçının kız Cañıl
Baktı tiydi başına,
Baatır çıktı caşında,
Attan çıktı Kazkara,
Kumayık tuudu tazkara.
Alamın dep Cañıldı,
Dalayı boldu maskara.
Kumga tuudu Kumayık,
Kup caraştı ılayık.

Sırtından dolayıp bağladı,
Kaldırırıp yavruyu,
Cañıl Mırza yöneldi.
Geldi Cañıl memleketine,
Kulak verin topluluk,
Kız Cañıl'ın sözüne.
Kimseye bildirmeden,
Yedi gün bakmış.
Yavrunun yanından ayrılmadan,
Yedi gün beklemiş.
Kimseye bildirmeden,
Eve kimseyi sokmadan,
Sekiz gün geçtiğinde
Boynuna muska takmış,
Ustaya boyunluk yaptırıp,
Altından çivi çakmış.
Kurban için tay kesip,
Mollolar gelip takmış.
Şimdi bir yıl geçtiğinde,
Güçlü çıktı 'Kumayık'
Kız Cañıl'ın yanına,
Çok yakıştı layık oldu.
Camgırçı'nın kız Cañıl
Baktı okşadı başını,
Yiğit çıktı yaşında,
Attan dağda Kazkara,
'Kumayık' doğdu kapkara.
Öldüreyim deyip Cañıl'ı,
Epey de oldu maskara.
Kumda doğdu 'Kumayık',
Çok yaraştı tam layık.

Atışam dep keligendin
Dalayı ölgön tırayıp.
Kumayıgın eerçitip,
Kulunday kılıp telçitip,
Cılıkının tüştü izine.
Kalmak alsa ceteyin,
Katın menen balasın
Takır kırıp keteyin,
Çıkçırılıp ırgıtıp,
Tuyagın cerge mılgıtıp,
Algara menen zakımdap,
Altın caak, sır cebe,
Arkasında carkıldap,
Algan cılık artınan
Kele catat cakındap,
Uluu coldun boyunda
Bir kişi catat basa albay,
Muunu ketet alsırıp,
Esi oop alsırıp,
Eki közü caldırıp,
Munu körüp, er Cañıl
Atının başın burganı,
Canına barıp turganı.
Kaygı tartkan can eken,
Kapa bolgon çal eken,
Tulku boyu kan eken.
Cañıl Mırza kep ayttı,
Kaydan cürgön çalsıñ dep,
Talaada kalgan cansıñ dep,
Baykuş çal başın kötörüp,
Barsa-barsa cötölüp,

Savaşayım deyip gelelim
Çoğu öldü serilip.
‘Kumayık’ını yanına alıp,
Tay gibi yürümeyi öğretip,
Düştü atların peşine.
Kalmuk ise varayım,
Kadın ile çocuğunu
Hepsini yok edivereyim,
Böbürlenip üstüne binip,
Toynağını yere gömdürüp,
Algara ile fırlayıp,
Yanları altın sırmalı ok,
Arkasında parlayıp,
Aldığı atların ardından
Geleduruyor yaklaşıp,
Geniş yolun kenarında
Bir kişi yatıyor basamadan,
Gücü giderek azalıyor,
Aklı bir gidip bir geliyor,
İki gözü parlayıp,
Bunu görüp, er Cañıl
Atının başını çevirmiş,
Yanına varıp durmuş.
Eziyet çeken birisi imiş,
Kederli ihtiyar imiş,
Boydan boya kan imiş.
Cañıl Mırza şunları söyledi,
Nereden gelmişsin ihtiyar,
Kırda tek başına kalmışsın deyip,
Zavallı ihtiyar başını kaldırıp,
Boğulurcasına öksürüp,

Men Cañıldın calçısı,
Malın bakkan malçısı,
Cılkını düşman aldı dep,
Meni baylap saldı dep,
Abışka aytat mınday kep.
Attan tüştü kız Cañıl.
Cerde catkan abışka
Başın öödö kötörüp,
Cañıl Mırza kep ayttı,
Bildiñbi coonu dep ayttı.
Abışka turup kep aytat.
Üçüke degen ün çıktı,
Tülkü degen çuu çıktı.
Atakozu, Çabak dep,
Kişileri unçuktu.
Abışkadan kep ugup,
Az kaldı cılkı dep ugup,
Kazkara menen zakımdap,
Kılıcı canda carkıldap.
Çıkçırılıp ırgıtıp,
Tuyagın cerge milgıtıp,
Dañkanın kökkö ırgıtıp.
Kele catat zakımdap,
Maral tokoy, sıñar car,
Oşogo keldi cakındap.
Sıñar cardın betinde,
Maral tokoy, cetinde,
Koburagan ün çıktı,
Cılkıdan çıktı bışkırık,
Cılkıcı turat ışkırıp,
Kabarın bilip şek alıp,

Ben Cañıl'ın ırgatı,
Malına bakan çobanı,
Atları düşman aldı deyip,
Beni bağlayıp bıraktı deyip,
İhtiyar bunları söylüyor.
Attan indi kız Cañıl.
Yerde yatan ihtiyar
Başını yukarı kaldırıp,
Cañıl Mırza şunları söyledi,
Tanıdın mı düşmanı diye söyledi.
İhtiyar durup şunları söyledi.
Üçükö diye ün çıktı,
Tülkü diye ses çıktı.
Atakozu, Çabak deyip,
Kişileri söyledi.
İhtiyardan söz duyup,
Az kaldı 'cılkı' diye duyup,
Kazkara ile fırlayıp,
Kılıcı yanında parlayıp.
Böbürlenip atılıp,
Toynağını yere saplayıp,
Şöhretini iyice duyurup.
Gelmektedir rüzgar gibi,
Gür orman, fundalık yamaçlar,
Oraya geldi yaklaşıp.
Fundalık tepeli yüzünde,
Balta girmemiş orman sınırında,
Derinden ses çıktı,
'Cılkı'dan kişneme çıktı,
'Cılkıcı' ıslık çalmakta,
Haberini duyup şüphelenip,

Atınan tüşüp dem alıp.
Kim ekenin bileyin,
Baatır bolso bastırıp,
Süylöşüp tilge kireyin.
Üçükö, Tülkü çın bolso,
Anıktap baarın sinayın,
Sınga tolso süylöşüp,
Aytkanın berip tınayın,
Ala köödön er bolso,
Öz bilgenim kılayın.
Cañıl Mırza oylonup,
Eñkeyip cardan karasa,
Beeni soyup ot cagıp,
Kadaasınça et salıp,
Törtöo-beşöo duuldap,
Alaman süylöp çuuldap.
Kazanda eti kaynagan
Calındap otu caynagan.
Karap tursa kız Cañıl,
Atakozu kep ayttı,
Tülkü baatır, dep ayttı.
Kız Cañıl kelbey kaldı dep,
Kelip kalsa Cañıldı,
Tegerektep kalalı,
Cılıkısının üstünö
Cañıldı koşup salalık.
Tülkü baatır dep ayttı,
Atakozu kep ayttı,
Tülkü tigil eken dep,
Cañıl Mırza karadı,
Tülkünü mıktap sinadı.

Atından inip bekleyip.
Kim olduğunu bileyim,
Yiğit ise saldırıp,
Konuşup söyleneyim.
Gerçekten Üçükö, Tülkü ise,
Hepsini iyice sinayayım,
Uygun bulursam konuşup,
Söylediğini dinleyivereyim,
Göründüğü gibi değilse,
Kendi bildiğimi yapayım.
Cañıl Mırza düşünüp,
Eğilip uçurumdan baksa,
Kısrağı soyup, ateş yakıp,
Adet üzere et pişirip,
Dörder-beşer söylenip,
Halk söyleyip bağırıp.
Kazanda eti kaynamış
Tutuşup ateşi harlamış.
Bakıp dursa kız Cañıl,
Atakozu şunları söyledi,
Tülkü bahadır, diye söyledi.
Kız Cañıl gelmeyiverdi deyip,
Geliverirse Cañıl'ın,
Etrafını çevirelim,
'Cılıkı'sının üstüne
Cañıl'ı oturtalım.
Tülkü bahadır diye söyledi,
Atakozu şunları söyledi,
Tülkü öteki imiş deyip,
Cañıl Mırza baktı,
Tülkü'yu iyice sinadı.

Tülkü baatır er eken,
Kemibegen Şer eken,
Tülkü baatır tr eken,
Kaçırmanın kaysagan,
Ayabagan Şer eken.
Alam dese tiyeyin,
zm teñtŐ neme eken.
Kız Cañıl sınap olturup,
Tlkn sına tolturup,
ekesin taanıbay,
Kız Cañıl karap olturup,
Oylonup akıl tolturup,
Alayın dese barayın,
Akılın zm tabayın.
Oñ cagina tolgonup,
Kayran Cañıl oñdonup,
Kazkaranı bayladı,
Mıltığın sürüp mayladı.
Cañıl Mırza oşentip,
Tiyemin dep oylodu.
Eerip kelgen Kumayık
Cañıl antip turganda,
Eldi közdöy coylodu,
Taygandı kr salışıp,
Baarı up kalışıp,
Kaydan kelgen taygan dep,
Kargısı bar moynunda,
rtg bar stnd
stnd bermet cıltıldap,
Sımaptay coylop kıltıldap.
Kamingıla baarın! _dep,

Tülkü bahadır yiğit imiş,
Yenilmez arslan imiş,
Tülkü yiğit bir bey imiş,
Saldırdığını parçalamıŐ,
Acımasız arslan imiş.
ldreyim diye saldırayım,
Bana yaraşır biri imiş.
Kız Cañıl sınayıp duruyor,
Tülkü'y iyice tartıp,
k'y tanımıyor,
Kız Cañıl bakıp bekleyip,
Düşünüp akıl yürütüp,
ldreyim dese varayım,
Aklını başından alayım.
Sağ yanına dolanıp,
Sevgili Cañıl silkinip,
Kazkara'yı bağladı,
Tüfeğini çekip yağladı.
Cañıl Mırza böylece,
Saldırayım diye düşündü.
Yanında gelen 'Kumayık'
Cañıl bunları yaparken,
Memleketine doğru davrandı,
Tazıyı nc salıp,
Hepsi korkuverip,
Nerden gelmiş tazı deyip,
Tasması var boynunda,
rts var üstünde
stnde inci parlayıp,
Pire gibi arayıp süzülüp.
Hazırlanın hepiniz deyip,

Atakozu kep ayttı,
Şermendenin tayganı
Kelip kaldı dep ayttı.
Kelgen eken şurkuya,
Kılbasın bizge okuya,
Tülkü baatır, kamın!_dep,
Üçükö ayttı mınday dep.
Ugup turgan Cañıldın
Ugup kaldı kulagı,
Şermende atım kalbayt dep,
Açuusu keldi bul dagı,
Tülkügö barıp men tiyem,
Uruşa ketse kep aytat.
Özüñ kelip tiygensiñ,
Ee, şermende, dep aytat.
Andan körö bulardı
Azır ele caylayın,
Acıratıp cılkımdı,
Noyguttu közdöy aydayın!
Dep, oylonup, er Cañıl,
Caasın aldı moynunan.
Ustalar ögöp çıgargan,
Uuga malıp sugargan.
Şumduktuuday caa oktu
Tülkünü közdöy imerdi.
Kak cüröktün özü dep,
Eki közü orto dep,
Caanı tartıp ciberdi,
Caanın ogu şıp etip,
Cürökkö kirdi cıp etip.
Tülkü baatır suladı,

Atakozu şunları söyledi,
Utanmazın tazısı
Geliverdi diye söyledi.
Gelmiş olan küstah,
Bizi rezil etmesin,
Tülkü bahadır, hazırlanın diye,
Üçükö söyledi böyle diye.
Dinleyivereyim Cañıl'ın
Duyuverdi kulağı,
Adım rezil olmaz diye,
Sinirlendi bu defa,
Tülkü'ye varıp saldırayım,
Savaşa gitse de söz söyler.
Kendin gelip saldırmışsın,
Eh, utanmaz, diye söyler.
Ondan sonra bunları
Hemen yere sereyim,
Ayırıp atlarımı,
Noygut'a doğru süreyim!
Diye düşünüp, er Cañıl,
Yayını aldı boynuna.
Ustalar bileyip çıkarmış,
Zehire batırıp çelikledi.
Eşsiz yayı oku
Tülkü'ya doğru çevirdi.
Yüreğin tam ortası deyip,
İki gözün ortası deyip,
Yayı çekip fırlattı,
Yayının oku vız diye,
Yüreğe girdi zıncı diye.
Tülkü bahadır yuvarlandı,

Toodoy bolup kuladı,
Emne bolup ketti? _ dep,
Üçükö baatır kuçaktap,
Közünön caşı burçaktap.
Üçükö emey kimsiñ? Dep,
Anı da Cañıl irmedi,
Ok tiygenin bilbedi.
Eköönü kabat calmadı,
Üçükö menen Tülkünün
Biröo da tirüü kalbadı.
Atakozu, Çabaktı,
Baarın kılğan uşul dep,
Anı da koşo calmadı.
Törtöönü birdey soylotup,
Kazkara menen kız Cañıl
Kaçırıp kirdi oynotup,
Törtöönü kabat soylotup,
Cılkını Karay cönödü,
Tosup turgan kalıñ el
Birden kaçıp cönödü.
Kaçpaganda ölobü,
Cılkısın aydap kız Cañıl,
Noyguttu Karay aydadı,
Kastaşkan coosun cayladı.
Cılkısın aydap col tosup,
Aldına çıktı toktotup.
Tañdın ere-serede,
Kıykırık ızı-çuu bolup,
Kızıl- tazıl tuu bolup,
Noygut degen ün çıgıp,
Kız Cañıl degen ün çıgıp,

Ağaç gibi devrildi,
Ne oldu acaba diye,
Üçükö bahadır kucaklayıp,
Gözünün yaşı sel gibi akıp.
Üçükö değılsen kimsin? Deyip,
Onu da Cañıl çevirdi,
Okun saplandığını bilmedi.
İkisi birlikte yere serdi,
Üçükö ile Tülkü'nün
Biri de diri kalmadı.
Atakozu, Çabak'ı,
Hepsinin yaptığı bu diye,
Onu da beraber yere serdi.
Dördünü birden sürütüp,
Kazkara ile kız Cañıl
Saldırıp girdi at oynatıp,
Dördünü birden öldürüp,
Atlara doğru yürüdü,
Yolunu kesen kalabalık halk
Birden yönelip saldırdı.
Kaçmayınca ölür mü?
'Cılkısı' nı sürüp kız Cañıl,
Noygut'a doğru sürdü,
Yoluna çıkan düşmanı öldürdü.
Atlarını sürüp yol kesip,
Önüne çıktı bekletip.
Şafak sökeceği sıra,
Bağırışıp, gürültü çıkıp,
Al kırmızı tuğlar olup,
Noygut diye ses çıkıp,
Kız Cañıl diye ses çıkıp,

Cer cañırgan çuu çıgıp,
Asmanga çañı sozulup,
Kündün nuru çıkkanı,
Er Cañılga koşulup.
Cılkını cıyıp toktotup,
Cılkıçıga cıktotup,
Cılkıçı aytı minday dep,
Cılkının baarı tügöl dep.
Añgıça Noygut el keldi.
Arkasınan çuuldap.
Noygut eli kelişip,
Kız Cañıldı körüşüp,
Kuçaqtap alıp Cañıldı,
Noygut eli körüşüp,
Kuçaқтаşıp ıylaşıp,
Karı-caşı Cañıldı
Kadırlaşıp sıylaşıp.
Anda kız Cañıl elge kep aytı,
Cılkını Tülkü alıptır,
Tüyşükkö başı kalıptır.
Üçükönü soydum dep,
Atakozu, Çabaktı,
Tülkünü katar soydum dep,
Kız Cañıl aytı minday dep,
Cılkını aydap keldim dep,
Üçükö menen Tülkünüñ
Cazasın kolgo berdim dep.
Noyguttun baarı çuuldap,
Caş-karısı duuldap,
Irakmat dep baarısı,
Caşı debey karısı.

Yer titreten çıglık çıkıp,
Göge tozu yükselip,
Güneş doğduğunda,
Er Cañıl katılıp.
Atları toplayıp bekletip,
Çobana yoklatıp,
Çoban bunları söyledi deyip,
'Cılkı'nın hepsi tamam deyip.
O sırada Noygut halkı geldi.
Arkasında bağırıp.
Bütün Noygut halkı gelip,
Kız Cañıl'ı görüp,
Kucaklayıverip Cañıl'ı,
Noygut halkı görüşüp,
Kucaklaşıp ağlaşıp,
Yaşlısı genci Cañıl'a
Hürmet edip ağırlayıp.
O anda kız Cañıl halka şunları söyledi,
'Cılkı'yı Tülkü almıştır,
Başını derde sokmuştur.
Üçükö'yü öldürdüm deyip,
Atakozu, Çabak'ı,
Tülkü'yle birlikte öldürdüm deyip,
Kız Cañıl bunları söyledi deyip,
Atları sürüyüp geldim deyip,
Üçükö ile Tülkü'nün
Cezasını verdim deyip.
Noygut'un hepsi nara atıp,
Yaşlısı-genci bağırışıp,
Teşekkür edip hepsi,
Gencini bırak yaşlısı bile.

Namıs kolgo tiydi dep,
Cılkını aydap toktotup,
Noyguttun elin toptotup,
Körün tereñ kazdırıp
Cılkıdan tandap soydurup.
Üçükö menen Tülkünü
Canaşa körgö koydurup,
Canazasın okutup,
Moldogo atın tokutup.
Cıldırıp cılkı aydatıp,
Belgilep beyit saldırıp,
Baraňdın için maylatıp,
Beyitke celek baylatıp,
Cergiliktüü eline,
Kayra bardı cerine,
Kabar saldı kalkına,
Kalıñ Noygut calpıga.
Karı-caşıñ baarıñ kel!
Seksendegi karıñ kel,
El biylegen kanıñ kel,
Estüüñördün baarıñ kel!
Calpı Noygut birigip,
Altı küngö toy kılıp,
Cañıl Mırza oy kılıp,
Söz ukkula kalkım dep,
Kulak salgıñ calpıñ dep,
Ürbülçöktü somdodum,
Burhuyun da oñdodum,
Az kaldı menin ölörüm,
Uguldu elge ölörüm,
Uşu turgan karı-caş,

Şerefimiz kurtuldu deyip,
‘Cılkı’yı sürüyüp toplayıp,
Noygut’un halkını toplayıp,
Mezarını derin kazdırıp
‘Cılkı’dan seçip kestirip.
Üçükö ile Tülkü’yü
Yan yana mezara koydurup,
Cenaze namazını kıldırıp,
Mollaya atını koşumlatıp.
‘Cılkı’yı ayırıp sürüp,
Belirleyip mezar taşı koyup,
Tüfeğin içini yağlayıp,
Mezar taşına bayrak astırıp,
Asil halkına,
Dönüverdi ülkesine,
Haber saldı halkına,
Kalabalık Noygutların hepsine.
Yaşlınız genciniz hepiniz gelin!
Seksenindeki ihtiyarınız gelin,
Halkı yöneten hanınız gelin,
Aklı başında olanlarınız gelin!
Bütün Noygut toplanıp,
Altı gün ‘toy’ verip,
Cañıl Mırza düşünüp,
Söz dinle halkım deyip,
Kulak verin hepiniz deyip,
Ürbülçök’ü geberttim,
Burhuy’un da icabına baktım,
Ölmeme az kaldı,
Duyuldu memlekete öleceğim,
Şu bekleyen yaşlı genç,

Üçükö menen Tülkünü,
Kabatu menen soydum dep,
Belgilep beyit saldırıp,
Şeyit kılıp koydum dep,
Atakozu, Çabaktın
Kesepeti cetti dep,
Üçükö, Tülkü kıraanım
Ak cerinen ketti dep.
Lob dayra bizge cer bolboyt,
Kırk uruu Kırgız eli bar,
Silerge aytaar kekim bar.
Men bile turgan kep bolso,
Kotorulup keteli,
Karı-caş saga ep bolso,
Kırk uruu Kırgız el keleer,
Kıcıldagan sel keleer,
Tülkünün kunun bergin dep,
Araçı bolup til keleer,
Talap keteer malıñdı,
Keyitip Noygut baarıñdı.
Kalkım, akıl tabalı,
Karacül menen Idırañ
Oşonu közdöy baralı,
Cerken menen Kotenden
Egin tigip alalı.
Mal cayıttuu cer ele
Mal östürüp bagalı.
Cañıl ayttı mınday dep,
Menin sözüm kanday dep,
Üçükö, Tülkü kalkı bar,
Ak kalpaktuu Kırgızga

Üçükö ile Tülkü'yü
Sırasıyla öldürdüm deyip,
İşaretleyip mezar taşı diktirip,
Şehit ediverdim deyip,
Atakozu, Çabak'ın
Yaptıkları yetti deyip,
Üçükö, Tülkü yiğitlerin
Layığını buldu deyip.
Lob nehri bize memleket olmaz,
Kırk kabileli Kırgız halkı var,
Sizlere söyleyecek sözüm var.
Benim bildiğim bir şeyse,
Geri dönüp gidelim,
Yaşlı-genç size de uygunsa,
Kırk kabileli Kırgız halkı geliyor,
Dalgalanıp sel geliyor,
Tülkü'nün diyetini ver deyip,
'Aracı' olup haber gelir,
Yağma eder hayvanını,
Kederlenip Noygut hepinizi.
Halkım çare bulalım,
Karacül ile Idırañ
Oraya doğru varalım,
Cerken ile Koten'den
Ekin dikiverelim.
Mal atlatılacak yer idi.
Mal yetiştirip bakalım.
Cañıl bunları söyledi deyip,
Benim sözüm nasıl deyip,
Üçükö, Tülkü halkı var,
Ak Kalpaklı Kırgız'a

Ala- Toodoy barkı bar,
Kıcıldap Kırgız kelbesin.
Akılınan şaşpagan,
Atasınan babası.
Atışkan coodoy kaçpagan.
Noyguttun elin çapsak dep,
Birme-bir bolup catsak dep.
Katınıñdı tul kılaar,
Uuluñdu kul kılaar,
Kızdarıñdı küñ kılaar.
Karacül boylop köçölü,
Idırañga ötölü.
Noyguttun elin çapsak dep,
Kırgızdın turat çaması,
Asilinin tukumu,
Sarıseyit balası.
Aytkanıñız akıl dep,
Siz beleñiz baatır dep,
Karı- caşı çoğulup,
Cañılga berip batasın.
Cılkını aydap logdotup,
Asker cıyıp toptotup,
Köçtün astın toktotup,
Karı-caşı bel baylap,
Kırk kişinin koşçu alıp,
Cañıl Mırza col çaylap,
Cakkan otun öçürüp,
Calpı curtun köçürüp,
Elemandın Er Töştük
Cerdep turgan ceri eken,
Ceri sonun keñ eken,

Ala-Too gibi mekanı var,
Kaynaşıp Kırgız gelmesin.
Aklını şaşırmasın,
Atasıyla babası.
Saldıran düşman gibi kaçmamış.
Noygut topraklarını yağmalasak deyip,
Tek vücut olup yaşasak deyip.
Hatununu dul bırakır,
Oğlunu kul eder,
Kızlarını carıye eder.
Karacül tarafına göçelim,
Idirank'a geçelim.
Noygut'un topraklarını yağmalasak,
Kırgız'ın gücü yerinde,
Asillerin soyundan,
Sarıseyit evladı.
Söylediğiniz doğru deyip,
Siz olursunuz yiğit deyip,
Genci-yaşlısı toplanıp,
Cañıl'a dua edip.
Atları sürüp bekletip,
Asker yığıp bekletip,
Göçün arkasına toplayıp,
Yaşlısı- genci umut edip,
Kırk kişiyi yanına alıp,
Cañıl Mırza yol yürüyüp,
Yaktığı ateşi söndürüp,
Bütün yurdu göçürüp,
Eleman'ın Er Töştük'ünün
Yaşayıp durduğu yer imiş,
Yeri güzel geniş imiş,

Aştık aydoo, çöp çabuu,
Uşunusu kem eken.
Malının baarın töldötüp,
Şiberge cayıp köldötüp,
Eki cılı cerdedi.
Cılkının baarı kırılıp,
Terisi toodoy cıyılıp,
Calpı Noygut çuuldap,
Caş- karısı duuldap,
Kız Cañıldın üstünö,
Caşı menen karısı,
Çoguluşup baarısı,
Cılkının baarı öldü dep,
Cegeninen kalganın,
Batıra albay kömdü dep,
Talpagı toodoy cıyıldı.
Uluu-kiçüü, karısı,
Turgan eldin baarısı,
Ceribizge ceteli,
Aytkanıñar akıl dep,
Karı-caşka ep kelse,
Keteli curtum, makul dep.
Köçöbüz dep kamdanıp,
Köykaşkalar tandalıp,
Kızdarı kızıl kiyinip,
Kempir, kelin süyünüp,
Külüktün baarı baylanıp,
Ok-darını caylaşıp,
Bazardı közdöy barışıp,
Azık-ookat alışıp,
Kudayı-tülöö kılışıp.

Ekin ekip, ot kesip,
Onlar bundan yoksun imiş.
Hayvanın hepsini döllandirip,
Yayıp buğdaya doyurup,
İki yıl yaşadılar.
Atların hepsi ölüp,
Derileri dağ gibi yığılıp,
Bütün Noygut inleyip,
Yaşlısı-genci bağırıp,
Kız Cañıl'ın üstüne,
Genci ile yaşlısı,
Toplanıp hepsi,
Atların hepsi öldü deyip,
Yediklerinden kalanını,
Batıramadan gömdü deyip,
Derisi dağ gibi yığıldı.
Ulu-küçük, yaşlısı
Bulunan halkın hepsi,
Memleketimize gidelim,
Söylediğiniz doğru deyip,
Yaşlı-gence uygunsu,
Gidelim halkım doğru deyip.
Göçüyoruz diye hazırlanıp,
'Köykaşlar' seçilip,
Kızları kırmızı giyinip,
Yaşlı-gelin sevinip,
'Külük'ün hepsi bağlanıp,
Ok- barutu yerleştirip,
Bazar'a doğru varışıp,
Yiyecek içecek alıp,
Allah'a kurban adayıp.

Adamdın baarı şattanıp,
Kıraandın baarı attanıp,
Köçöbüz dep turganda,
Kaşkardın hanı han Tursun
Başta Cañıl dos ele,
Kız Cañıldı alam dep,
Dostuktan ketip, ant ursun,
Cañıldın elin çabam dep,
Kız Cañıldı alam dep,
Askerin cıyıp kuralıp,
Añgemesin ugalık,
Eki miñ kişi kıcıldap,
Kız Cañılga barışıp,
Tegerektep kalışıp,
Araga kişi salışıp.
Han Tursun elge kep ayttı,
Atışam dese kaçpagın,
Akılınan şaşpagın,
Elinin baarı duuldap,
Çababız dep çuuldap,
Han Tursun turup kep ayttı,
Araçdan altoo bar,
Akılduudan cetöö bar,
Çeçeniñen eköö bar,
Kız Cañıl maga tiysin de,
Kaşkar menen Turpandı,
Ürümçü menen Cerkendi
Kabatı menen bilsin de.
Araçılar barışıp,
Attarın Noygut alışıp,
Astına kilem salışıp,

İnsanların hepsi neşelenip,
Yiğitlerin hepsi at binip,
Göçüyoruz deyip durduklarında,
Kaşkar'ın hanı Tursun Han
Başta Cañıl'la dost idi,
Kız Cañıl'ı alayım deyip,
Dostluğu bozup, yeminime uğrayıp,
Cañıl'ın ülkesini yağmalayayım deyip,
Kız Cañıl'ı alayım deyip,
Asker toplayıp ordu kurup,
Hikayesini duyalım,
İki bin kişi kaynaşıp,
Kız Cañıl'a varıp,
Ortalarına alıp,
Araya kişi sokup.
Tursun Han halka şunları söyledi,
Savaşayım derse kaçmayın,
Fikrinizden dönmeyin,
Halkının hepsi haykırıp,
Öldürünüz diye bağırışıp,
Tursun Han durup şunları söyledi,
Aracılardan altınız gidin,
Akıllılardan yedisi gidin,
Söz ustasından ikiniz varın,
Kız Cañıl benimle evlensin deyin,
Kaşkar ile Tulpan'ı,
Ürümçü ile Cerken'i
Sırasıyla bilsin de.
Aracılar gidip,
Atlarını Noygut'a alıp,
Altlarına kilim serip,

Tüştüğünö koy soyup,
Tündüğünö tay soyup,
Araçılar kep ayttı,
Astıña keldik kız Cañıl,
Aytkanımız ep bolso,
Ayıp katar körbösoñ,
Han Tursun Sizge bet bolso,
Küyöölöp Tursun kelem deyt,
Küröktöp altın berem deyt,
Tiyemin dese alam deyt,
Ep kelse, Tursun baram deyt.
Kız Cañıl turup oylonup,
Atañdın körü dünüyö,
Öz cerimde men bolsom,
Uşul öñdüü camandar,
Kele almak bele üyümö.
Şumkarımdı salam dep,
Cerinen azıp kelgen dep,
Tursun meni alam dep,
Akılın karkap tolturup,
Akılmanın çogultup,
Añgame kılıp olturup,
Araçıga kep ayttı,
Hanzaada Tursun kep aytsa,
Men makulmun dep ayttı,
Men bile turgan kep bolso,
Elinin baarın kaytarıp,
Han Tursun kelsin ep bolso
Men cerime kaytamın.
Küyööçülük çaştıktı,
Mında kelsin aytamın.

Öğle vaktinde koyun kesip,
Akşam vaktinde tay kesip,
Aracılar söz söyledi,
Ayağına geldik kız Cañıl,
Söylediğiniz makul ise,
Bunu yıplamazsan,
Tursun Han size gelse,
Tursun ‘Küyöölöp kelem’ diyor,
Kürekle altın vereyim diyor,
Evleneyim derse alayım diyor,
Tursun uygunsay varayım, diyor.
Kız Cañıl durup düşünüp,
Batasıca dünya,
Kendi yerimde bile olsam,
Bunun gibi kötüler,
Gelip almak mı ister evimi.
‘Şumkar’ kuşumu salayım deyip,
Yerinden şaşırıp gelmiş deyip,
Tursun beni alayım deyip,
Aklını başına devşirip,
Akıllısını toplayıp,
Toplantı yapıverip,
Aracıya söz söyledi,
Hanzade Tursun söz söyledi,
Ben razıyım diye söyledi,
Benim bileceğim şey ise,
Halkının hepsini döndürüp,
Tursun Han gelsin uygun ise,
Ben yerime dönüyorum.
Güveylik süresini,
Buraya gelsin söylerim.

Araçı bardı begine,
Aytıp bardı eline.
İrazı bolup kan Tursun,
Cañıldın aytkan kebine.
Tursundan kepti aytalı,
Elin kayta ketirip,
Keçki salkın beşimde
Kırk cigitti eerçitip,
Küyöölöp tüştü keçinde.
Mıltık atıp, caa tartıp,
Altından cambı attırıp,
Kök börüsün tarttırıp,
Cañıl Mırza kırk kişi,
Astınan tosup çaptırıp,
Kelin- kız atın alışıp,
Keriltip kilem salışıp,
Astınan tosup barışıp
Ayal-erkek , kız-kelin
Aralaş atın alışıp,
Üy kötörüp, bee soyup,
Tütüngö birden koy soyup,
At-kunanın çaptırıp,
Izaat kılıp Tursundu,
Manattan çatır tiktirip,
Kız Cañıl kelip körüşüp,
Kız Cañıl turup kep aytat,
Kelipsiz hanım, dep aytat;
Kelipsiz bizge hanım dep,
Siz üçün kurban kılamın,
Bir çımınday canım dep,
Alamın deseñ algın dep,

Aracı vardı beyine,
Gidip söyledi halkına.
Razı olup Tursun Han,
Cañıl'ın söylediği söze.
Tursun'dan haber verelim,
Halkını geri getirip,
İkindi serinliğinde
Kırk yiğiti yanına alıp,
'Küyöölöp' indi akşam vakti.
Tüfekle ateş edip, yay çekip,
Altından 'cambı'ya attırıp,
'Gök börü' oynatıp,
Cañıl Mırza'nın kırk kişi,
Önüne çıkıp at binip,
Kız-gelin atını alıp,
Açıp kilim serip,
Önüne çıkıp varıp
Kadın-erkek, kız-gelin
Çeşitli atlar alıp,
'Üy' dikip, kısrak kesip,
Hane başına koyun kesip,
At-kunanı yarıştırap,
Hürmet edip Tursun'a,
Kırmızı çuhadan çadır kurdurup,
Kız Cañıl gelip görüşüp,
Kız Cañıl durup şunları söyler,
Gelmişsiniz hükümdarım diye söyler;
Gelmişsiniz bize hükümdarım deyip,
Sizin için kurban edeyim
Şu değersiz canımı deyim,
Alayım dersin al deyip,

Men cerime ketemin,
Aralaş koşo bargın dep,
Aytkanıñız akıl dep,
Koşo baram baatır dep,
Erteñ menen el köçüp,
Kalıñ Noygut sel köçüp.
Han Tursundu urmattap,
Külüktü tandap mingizip,
Küröökö tandaap kiygizip,
Cer çaypalıp kozgolup,
Avadan munar boz bolup,
Kız Cañıldı alam dep,
Tursundun köönü koş bolup
Külüktön külük tandatıp,
Uluu coldu çañdatıp,
Han Tursundu kız Cañıl,
Kız-kelindi candatıp,
Biri kelin, biri kız,
Aralaşa cürüşüp,
Añgame süylöp külüşüp,
Dobol baştı bozdotup,
Tüşö kalgan cerinde,
Tursundu kızga koştotup.
Cıyırma küngö cetkende,
Kız Cañıl köçüp ketkende,
Han Tursunga kep aytat.
Dostuguñan kettiñbi,
Senin sözüñ kep emes,
Sen ala turgan men emes,
Men tiybeymin, kayta bar!
El-curtuña ayta bar.

Ben yerime giderim,
Yanındakilerle beraber git deyip,
Söylediğiniz doğru deyip,
Birlikte gideyim yiğit deyip,
Sabahleyin halk görüp,
Kalabalık Noygut seli göçüp.
Tursun Han'a hürmet edip,
Tulpar at seçip bindirip,
Zırh seçip giydirip,
Yer sarsılıp titreyip,
Havadaki 'munar' uzayıp,
Kız Cañıl'ı alayım deyip,
Tursun'un gönlü rahatlayıp
Tulpar atlardan at seçip,
Geniş yolda toz kaldırıp,
Tursun Han'ı kız Cañıl,
Kızları gelinleri yanına alıp,
Biri gelin, biri kız,
Ayrı ayrı yürüyüp,
Hikaye anlatıp gülüşüp,
Davul çaldırıp,
Yerine indiğinde,
Tursun'u kızla evlendirip.
Yirmi gün olduğunda,
Kız Cañıl göçüp gittiğinde,
Tursun Han'a şöyle söyler.
Dostluğundan vazgeçtin mi?
Senin sözün söz değil,
Senin alacağın ben değilim,
Ben evlenmiyorum geri dön git!
Halkına anlatıver.

Açuusu kelip han Tursun
Camañ, cakşı kep çıktı,
Anda Cañıl kep ayttı,
Menin teñim sen emes,
Sen aluuçu men emes!
Albars kılıç belinde,
Açuu çıktı kebinde,
Açuusu kelip kız Cañıl
Handın başın alğanı,
Katın alam dep cürüp,
Han Tursun ölüp kalğanı.
Kızdan mınday bolbodu,
Kırkışkan coosun somdodu.
Men-mensingen döölördün,
Dalayın Cañıl somdodu,
Opol-Too, Lob dayra.
Cañıl barıp kongonu,
Kız Cañıldın kılğanı.
Kılımgı dañkı bilindi.
Alamın dep kelgender
Acalga başı ilindi.
Anciyandan Ürbülçök,
Aşkere kıraan Burhuy,
Alamın dep keliptir,
Atağı çıkkın kız Cañıl,
Adebin kolgo beriptir.
Kırgızdan çıkkın kıraanı,
Kızıl şumkar tınarı,
Öspürümdün çınarı,
Kıyın çıkkın Üçükö,
Kız Cañıldı alam dep,

Hiddetlenip Tursun Han
Her kafadan ses çıktı,
O zaman Cañıl şunları söyledi,
Benim dengim sen değılsin,
Senin alacağın ben değılim!
Çelik kılıç belinde,
Acılık vardı sözünde,
Hiddetlenip kız Cañıl
Hanın başını kesmiş,
Kadın alayım deyip durup,
Tursun Han ölüp kalmış,
Kızdan böylesi çıkar mı?
Rahat durmayan düşmanı öldürdü.
Benim diyen dev gibi adamların,
Tamamını Cañıl öldürdü,
Opol-Dağı, Lob nehrine.
Cañıl varıp konmuş,
Kız Cañıl'ın yaptığı.
Her yere şöhreتي duyuldu.
Alayım deyip gelenler
Ecele başını sundu.
Anciyan'dan Ürbülçök,
Meşhur güçlü Burhuy,
Alayım deyip gelmiştin,
Meşhur olmuş Kız Cañıl,
Gücünü göstermiştir.
Kırgız'dan çıkan yiğidi,
Kızıl 'şumkar' kuşu,
Yiğitlerin yiğidi,
Güçlü çıkan Üçükö,
Kız Cañıl'ı alayım deyip,

Mayıp boldu bu dağı.
Atakozu, er Tülkü
Koşo ketti tuuganı.
Tülkünün kunun alam dep,
Ak kalpaktuu Kırgızdın
Masilet kılğan ubağı.
Ak kalpak Kırgız keñeşip,
Caş-karısı teñeşip,
Oñ Kırgızdın handarı,
Ötö kıyın baldarı
Kün batış cagı Alayda,
Kün cığış cagı Ak-Sayda,
Oşonu Kırgız cerdegen,
Teminişken duşmanga
Teñdigin Kırgız berbegen.
Cayloosu salkın too bolgon.
Ağını dayra, suu bolgon,
Celelep beesin baylagan,
Ceti atası Kırgızdın
Uşulardı caylagan.
Kırk uruu Kırgız çoğulup,
Anciyan menen Alaydan
Çoguldu Kırgız dalay can,
Arpanın cayık betine,
Ak-Saydın berki çetine
Kalıñ Kırgız kelişip,
Karıyası Kalmatay
Buga sözdü berişip,
Teyiştin uulu Ak Koçkor,
Moñoldordon Mamaykul,
Biylerinin baarısı

Helak oldu bu da.
Atakozu, er Tülkü
Birlikte gitti akrabaları.
Tülkü'nün intikamını alayım diye,
Ak kalpaklı Kırgızlar'ın
Toplandıkları zaman.
Ak kalpaklı Kırgızlar danışıp,
Genci-yaşlısı bir olup,
Oñ Kırgız'ın hanları,
Çok güçlü çocukları
Batı tarafı da Alay'a,
Doğu tarafı da Ak-Say'a,
Oralarda Kırgızlar yerleşmiş,
Tepinen duşmanı
Kırgızlar kendileri gibi görmemiş.
Otlağı serin dağ olmuş.
Akarsuyu su olmuş,
Kısraklarını sıra sıra bağlamış,
Yedi cetti atası Kırgız'ın
Buralarda yaylamışlar.
Kırk kabileli Kırgız toplanıp,
Anciyan ile Alay'dan
Toplandı bir sürü Kırgız,
Arpa'nın düzlük yüzüne,
Ak-Say'ın beriki kenarına
Kalabalık Kırgızlar gelip,
İhtiyarı Kalmatay
Onlara söz söylemiş,
Teyiş'in oğlu Ak Koçkar,
Moğollar'ın Mamaykul'u
Beylerinin hepsi

Masilet kıldı bir ayga.
Akılga toluk, eñ çeçen
Baldarının baarısı
Kız Cañılga barganda,
Kızıl altın şakegin
Kolunan suurup alganga,
Kim çıgat elden balbanga,
Car caldırdı baarısı,
Ukkula! dep, Kırgızdın
Caşı menen karısı.
At caratıp minsin dep,
Namıs üçün barsın dep,
Kıyabı kelse Cañıldın
Almaday başın alsın dep,
Çıkkıla biröñ baldardan,
Namıska tuugan balbandan.
Ak Koçkordun inisi,
Andan artık kimisi
Atı Abıl bala ele,
Küyüp turgan şam ele,
Cıyırma birde çağı ele.
El namısın alam dep,
Üçükö, Tülkü agam dep,
Ölsöm meyli baram dep,
Kezigip kalsa Cañıldın
Et cürögün alam dep,
Kolundagı şakegin
Cetsem suurup alam dep,
Kaynap catkan Noygutka
Kara tuman salam dep,
Hanının başın alam dep,

Danışıp görüştüler bir ay.
Aklı başında, en iyi konuşanı
Çocuklarının hepsi
Kız Cañıl'a vardığında,
Kızıl altın bileziğini
Elinden çekip alana,
Kim çıkar halktan pehlivanlığa,
İlan etti hepsi,
Duyun! Deyip, Kırgızlar'ın
Genci ile yaşlısı.
At hazırlayıp binsin deyip,
Şeref için varsın deyip,
Gücü yeterse Cañıl'ın
Elma gibi başını alsın deyip,
Çocuklardan biriniz çıkın,
Şöhret için pehlivan doğanlardan.
Ak Koçkor'un erkek kardeşi,
Onlardan da güçlünün
Adı Abıl çocuk idi,
Yanıp duran mum idi,
Yirmi bir yaşında idi.
Milletin şerefini kurtarayım deyip,
Üçükö, Tülkü ağam deyip,
Ölsem de gideyim deyip,
Karşına çıkarsa Cañıl'ın
Ciğerini sökeyim deyip,
Elindeki bileziğini
Tutarsam çekip alayım deyip,
Kalabalık Noygutlar'a
Kara bulut çökerteyim deyip,
Hanının başını keseyim deyip,

Eki kolu boorunda,
Ak kalpak Kırgız doorunda,
Ak cazganın köröyün,
Acalım cetse ölöyün,
Bata bergin baarın dep,
Caşıñ menen kariñ dep,
Namıs üçün Abıldın,
Irazımın hanım dep,
Kalkım bata bergile!
Kanday attı minemin,
Karı-caş özüñ bilgile!
Bata berdi baarısı,
Caşı menen karısı.
Cetimişte çaldarı,
Ceti caşar baldarı.
Bata berdi duuldap,
Calpı Kırgız çuuldap.
Kaysıl attı minsin dep,
At caktırıp kalışıp,
Mamaykuldun tor corgo,
Kıyın ele çoñ colgo,
Tagay biydin Ak Bakay
Taamay külük bir dalay,
Alıp keldi Abılga
Coldon ozgon corgonu.
Duban buzgan külüktü,
Baarı keldi cetelep,
Attardı sınaş turuşup,
Karıyası Tagay biy
Kalk içine kep ayttı
Ötkön menen ketkenden,

İki eli bağrında,
Ak kalpaklı Kırgız devrinde,
Allah'ın yazdığını göreyim,
Ecelim gelirse öleyim,
Dua edin hepiniz deyip,
Genciniz ile yaşlınız deyip,
Şeref için Abıl'a,
Kabul ettim hanım deyip,
Halkım dua edin!
Hangi ata bineyim,
Yaşlı-genç siz bilin!
Dua etti hepsi,
Genci ile yaşlısı.
Yetmişindeki ihtiyarları,
Yedisindeki çocukları.
Dua etti haykırıp,
Bütün Kırgız bağıırışıp.
Ne zaman ata binsin deyip,
At beğeniverip,
Mamaykul'un 'tor' yorgası,
Dayanıklılı idu uzun yola,
Tagay beyin Ak Bakay'ı
Epeyce değerli halis Tulpar'ı,
Alıp geldi Abıl'a
Yolda yetiştigi yorgayı.
Ülke bozan tulpar'ı,
Hepsi geldi yedekli,
Atları sınaşıp durup,
En yaşlısı Tagay bey
Halka şunları söyledi
Geçen ile gidenden,

Ötkür bolot keskenden,
Ketip barat caş bala
Kara candan keçkenden.
El namısın alganga,
Elden çıkan balbanga.
Daban aşat, taş basat,
Bılkıldagan saz basat,
Kuusa kuup cetkidey,
Kaçıp kalsa kokustan,
Çañ cetkizbey ketkidey,
Kız Cañıl kıyın coo bolot,
Ceri biyik too bolot,
Agınduu dayra suu bolot.
Kalıñ Noygut kalkı bar,
Kalkına Cañıl barkı bar.
Kara dolu, Kazkara,
Eki tulpar atı bar,
Katından çıkkın karkıbar.
Men bile turgan kep bolso,
Karı-caş saga ep bolso,
Kırk uruu Kırgız, kep aytam,
Intımak kılgın! dep aytam.
Men aytayın kalıska
Abıl ketip baratat,
Ölümgö baylap, namıska.
Erdin kunun alam dep,
Doogo ketip baratat,
Ölümgö baylap öz başın,
Coogo ketip baratat.
Kan içmenin er Abıl,
Özünö ketip baratat,

Keskin çeliğın kestiğinden,
Gide durur genç çocuk
Zavallı candan geçenden.
Halkın şerefını kurtaran,
Halktan çıkan pehlivana.
Geçit aşıyor, taş basıyor,
Savrulan saz basıyor,
Kovalasa kovalayıp yetişmiş gibi,
Kaçıverse ansızın,
Toz bile yetişmesin gider gibi,
Kız Cañıl zorlu düşmandır,
Yeri yüksek dağlardır,
Akıntılı nehir suyudur.
Kalabalık Noygut halkı var,
Cañıl'ın halkına kıymeti var.
Kara dolu, Kazkara,
İki tulpar atı var,
Kadından çıkan asilzade.
Benim bildiğim söz varsa,
Yaşlı-genç size uygunsın,
Kırk kabileli Kırgız, söz söyleyeyim,
Birlik olun! Diye söyleyeyim.
Ben anlatayım başınızdakine
Abıl gidedurmaktadır,
Şeref için ölümüne.
Yiğitin kanını yerde bırakmayayım deyip,
Çekişmeye gidedurmaktadır,
Ölümü bile göze alıp,
Düşmana gidedurmaktadır.
Kanı pahasına Abıl,
Kendi başına gidedurmaktadır,

Adamdı koydoy muuzdagan
Sözünö ketip baratat.
Tulpar tandap mingizsek,
Ok ötpös zoot kiygizsek,
Menin sözüm ep bolso,
Uruuga birden at alıp,
Ak sakaldan kat alıp,
Kalmatay bolsun başçımız,
Üyünön barbay kalbasın
Akıl tapçu cakşımız.
Kırk çaar at alalı,
Kıybattan ürtük cabalı.
Kırk kişi tandap baralı,
Şırdakbektin Boz corgo
Mayın surap alalı.
Berse Abıl minsin dep,
Cazganbay colgo kirsin dep,
Tagay biydin bul sözü
Cıyılğan elge ep boldu.
Aytkanıñız akıl dep,
Karının sözü makul dep,
Uruuga birden at alıp,
Baruuçular kattı alıp,
Cılıkıdan çaar tabışıp,
Kulakçın, ürtük cabışıp,
Şuru menen bermetten
Cal- kuyrukka tağışıp,
Sanat uluu kırgızdın
Saltanat menen oşentip,
Şırdakbekke barışıp,
Kırgızdın kelgen handarı,

İnsanı koyun gibi boğazlamış
Sözünü tutup gitmektedir.
Tulpar seçip bindirsek,
Ok işleme zırh giydirsek,
Benim sözüm uygunsay,
Kabilenin pirinden at alıp,
'Ak sakal'dan izin alıp,
Kalmatay olsun başımız,
Evine varmadan kalmasın
Akıl veren bilgilimiz.
Kırk alacalı at alalım,
Değerlisinden örtü örtelim.
Kırk kişi seçip varalım,
Şırdakbek'in Boz 'yorgo'suyum
Ücretini öğrenelim.
Verirse Abıl binsin deyip,
Sakınmadan yola çıksın deyip,
Tagay bey'in bu sözü
Toplanan halka uygun geldi.
Söylediğiniz doğru deyip,
Yaşlının sözü makuldur deyip,
Kabileye bir tek alıp,
Gidenler mektup alıp,
'Cılıkı'dan alacasını seçip,
Kulakçın örtü koyup,
Mercan ile inciye
Yelesine kuyruğuna takıp,
Ulu Kırgız ibret olsun
Saltanatla böyle gidişi,
Şırdakbek'e varıp,
Gelen Kırgız hanları,

Kıyın kıraan baldarı
Han Şırdakbek urmattap,
Izaat kıldı zıynattap,
On beş küngö catkızıp,
At-kunanın çaptırıp,
Kökbörüsün tarttırıp,
Caşı menen karısı,
Calpı kırgız baarısı
Uruksat berseñ han Şırdak,
Uçuraştık kaytalı.
Edige çeçen kep ayttı,
Ee, Şırdagım, dep ayttı,
Karı menen caş keldi.
Kalıñ Kırgız çoğulup,
Uruuga birden baş keldi.
Ak Kalpaktuu Kırgızga
Alıskı cerden coo keldi,
Aytışa turgan doo keldi,
Cañıldan kördük korduktu,
Kızdan kördük zorduktu.
Üçükö menen Tülkünü
Kabatı menen sulattı.
Karış cerge otkozboy,
Maldın baarın kuurattı.
Lob dayra menen Opolgo
Cibersek deybiz bir kişi.
Kız Cañıldın üyünön
Öltürsün dep oşogo
Kırk uruu Kırgız çamdalıp,
Men baram dep oşogo
Ak Koçkordun inisi,

Güçlü zorlu çocukları
Şırdakbek Han'a eğilip,
Gösterişle eğilip,
On beş gün konuk edip,
At-Kunanı hazırlayıp,
'Kökbörü' oynayıp,
Genci ile yaşlısı,
Bütün Kırgızlar'ın hepsi
İzin verirsən Şırdak Han,
Karşılaştık dönelim.
Edige şunları söyledi,
Eh, Şırdak'ım, diye söyledi,
Yaşlı ile genç geldi.
Kalabalık Kırgız toplanıp,
Kabilenin önüne çıktı.
Ak Kalpaklı Kırgız'a
Uzak yerden düşman geldi,
Söyleşip durdukları konu geldi,
Cañıl'dan gördük hakareti,
Kızdan gördük zorbalığı.
Üçükö ile Tülküyü
Sırasıyla yere serdi.
Şu kadcırcık yerde otlatmadan,
Hayvanların hepsini yok etti.
Lob nehri ile Opol'a
Yollasak diyoruz bir kişi.
Kız Cañıl'ın evinde
Öldürsün diye onu
Kırk kabileli Kırgız hazırlanıp,
Ben gideyim deyip ona
Ak Koçkor'un erkek kardeşi,

Abıl çıktı tandalıp.
Cer üstündö külüktün
Baarın alıp keldik dep,
Alıskı cerde coo eken,
Adırı biyik too eken,
Ortosu dayra suu eken.
Han Şırdak, aytım cayım dep,
Hanım, sizge ep bolso,
Surap keldik az küngö
Boz corgonun mayın dep,
Alıp keldim astıña,
Ak Kalpak Kırgız baarın dep,
Al az kelse, han Şırdak,
Aydap kelip beremin,
Kırk uruu Kırgız malın dep.
Neçen balban, neçen han
Bizden murun kalk öttü,
Üçükö menen Tülkünü,
Kabatı menen öltürüp,
Kız Cañıldın dartı öttü.
Sizge keldik kalıska,
Çıdabadık namıska.
Bir cılkının mayı eken,
Surap keldik karızga,
Berseñ Şırdak hanımız,
Kul bololu baarımız.
Astıña keldi tartuuga,
Kalmatayday karımız.
Edige baatır kep ayttı,
Ep bolso, hanım, dep ayttı.
Han Şırdabek makul dep,

Abıl çıktı öne çıkıp.
Yeryüzündeki tulparların
Hepsini alıp geldik deyip,
Uzak yerde düşman varmış,
Tepesi yüksek dağ varmış,
Ortası nehir su varmış.
Şırdak Han, söylediğim halimi deyip,
Hanım! Size uygun olsa,
İstemeye geldik birkaç gün
Boz 'yorga'nın fiyatını deyip,
Alıp getirdim önüne,
Ak Kalpaklı Kırgızlar'ın hepsini deyip,
Buna da az dersin Şırdak Han,
Sürüp getirip vereyim,
Kırk kabileli Kırgız'ın hayvanını deyip.
Kaç pehlivan, kaç han
Bizden önce de halk gelip geçti,
Üçükö ile Tülkü'yü,
Sırasıyla öldürüp,
Kız Cañıl'ın derdi geçti.
Size geldik hakem diye,
Katlanamadık şeref yüzünden.
Bir sürünün fiyatı imiş,
İstemeye geldik ödünç olarak,
Verirsen Şırdak hanımız,
Kul olalım hepimiz.
Önüne geldi hediye için,
Kalmatay gibi yaşlımız.
Edige yiğit şunları söyledi,
Uygunsan hanım diye söyledi.
Şırdak Han makuldur deyip,

Cakşı ayttıñ munu baatır dep.
Mayı turmak Boz corgo
Başı menen bereyin,
Mınça kelgen el-curtka
Men berbeyin debeyin,
Alıp ketkin baatır dep,
Suraganıñ at bolso,
Minip ketkin makul dep.
Boz corgonu mingizip,
Kalmatay menen Tagayga
Bolotton olpok kiygizip,
Kırk kişiğe kırk çaar at,
Baarına birden mingizip,
Kızıl kımkap maşıroo,
Birden- birden kiygizip,
Han Şırdakbek Kırgızga
Törölügün bilgizip,
Tört töbölüü kök çatır,
Calpı bogo kirgizip,
Candan ısık Boz corgo,
Kırgız üçün mingizip.
Kırk uruu Kırgız süyünüp,
Caş baldarı cügürüp,
Kurun salıp moynuna,
Karıyanın baarısı,
Kulduk kılıp cügünüp,
Batasın berdi baarısı,
Calpı Kırgız karısı.
Taşka salsa taygılbay,
Baylap koyso bık etpeyt.
Estüülügü maymılday,

Doğru söyledin bunu yiğit deyip.
Fiyatı bir tarafa Boz yorga'yı
Temelli vereyim,
Bunca gelen insana
Ben vermeyeyim demeyeyim,
Alıp gidin yiğit deyip,
Sorduğun at ise,
Binip git, makuldur deyip.
Boz yorgo'ya bindirip,
Kalmatay ile Tagay'a
Çelikten kaftan giydirip,
Kırk kişiye kırk alaca at,
Hepsine birden bindirip,
Kızıl 'kımkap' 'maşıroo',
Birer birer giydirip,
Şırdakbek han Kırgızlar'a
Beyliğini gösterip,
Dört tepeli boz çadır,
Bütün pisliği içeriye sokup,
Candan yakın Boz yorgayı,
Kırgız için bindirip.
Kırk kabileli Kırgız sevinip,
Genç çocukları koşturup,
Bağlılıklarını gösterip,
İhtiyarların hepsi,
Diz çöküp kulunuz deyip,
Duasını etti hepsi,
Bütün Kırgızlar'ın yaşlıları.
Taşa sürse kaymaz,
Bağlayıp bıraksa ses çıkarmaz.
Maymuna benzer akıllığı,

Cakşı minip bargın dep,
Şakeğin suurup algın dep,
Buudandığın bilgin dep,
Aybandan arttık mal ele,
Karıgan kezde Kalmatay,
Cakşı bagıp mingin dep.
Han Şırdak ayttı mınday dep,
Iraazı bolgun karı-caş,
Menin sözüm kanday dep.
Iraazı boldu baarısı,
Caşı menen karısı.
Doolbaşın bozdotup,
Calpı Kırgız handarı,
Alıp çıktı saraydan,
Boz corgonu koştotup.
Koñguroosun taktırıp,
Bolotton taka kaktırıp,
Alıp keldi eline,
Iraazı boldu köp Kırgız,
Kan Şırdaktay begine.
Calpı Kırgız birigip,
Caş-karısı süyünüp,
Ay tuyaktan bee soyup,
Ak sarbaşıl koy soyup,
Kırk uruu Kırgız oy kılıp,
Boz corgogo süyünüp,
On eki künü toy kılıp,
Ak barañdı dürmöttöp,
Cıyırma ekide Abıldı
Kılım kırgız urmattap,
Cılıkıdan tulpar mingizip,

Layıkıyla binin gidin deyip,
Bileziğini çekip alın deyip,
Yiğitliğini görün deyip,
İnsan gibi hayvan idi,
Kocadığın zaman Kalmatay,
İyi bakıp binin deyip.
Şırdak han bunları söyledi deyip,
Çok yaşayan yaşlı genç,
Benim sözüm nasıl deyip.
Teşekkür etti hepsi,
Genci ile yaşlısı.
Davullarını çaldırıp,
Bütün Kırgız hanları,
Alıp çıktı saraydan,
Boz 'yorgo'ya koşum takıp.
Çingırağını taktırıp,
Çelikten nal çaktırıp,
Alıp geldi memleketine,
Memnun oldu tüm Kırgız,
Şırdak han gibi beylerden.
Bütün Kırgızlar toplanıp,
Genci-yaşlısı sevinip,
Ay toynaklı kısarak kesip,
Alnı ak akıtmalı koyun kesip,
Kırk kabileli Kırgız düşünüp,
Boz 'yorga'ya sevinip,
On iki gün toy verip,
Ak barañı doldurup,
Yirmi ikisindeki Abıl'a
Kırgız'ın hepsi hürmet edip,
Sürüden tulpara bindirip,

Bolotton olup kiygizip,
Abıl Mırza çıñdanıp,
Teke cargak sarı şım
Sırtınan Abıl şımdanıp,
At caratıp mindiñ dep,
Ton caratıp kiydiñ dep,
Kız Cañıldın eline
Soodager bolup cürgün dep,
Küzgü, tarak, küçala
Oroyan boek algın dep,
Tört kurcundun közünö
Şıkırata salgın dep,
Soodager bolup bargın dep,
Aylın izdep tapkın dep,
Ayabastan catkın dep,
Artınıp bargan buyumdu
Kımbatınan satkın dep,
Kıyabıña kelbese
Kırk-elüü kün catkın dep,
Çındap sırn bilgin dep.
Şek aldırbay aylında
Attarçı bolup cürgün dep,
Kezigip kalsa Cañıldı,
Kesedey başın algın dep,
Eline kesir salgın dep,
Akıl tapkan Tagay biy,
Estüü çeçen Edige
Tört kurcundun közünö
Ar türlüü buyum salışıp,
Akıl ayttı baarısı,
Caşı menen karısı.

Çelikten zırh giydirip,
Abıl Mırza hazırlanıp,
Teke derisinden sarı şalvarı
Abıl sırtına giyip,
At hazırlayıp bindin deyip,
Giysi hazırlayıp giydin deyip,
Kız Cañıl'ın memleketine
Tüccar olup git deyip,
Ayna, tarak, zehir
Tepe bağını al deyip,
Dört heybenin gözüne
Tepeleme doldur deyip,
Tüccar olup var deyip,
Köyünü arayıp bul deyip,
Hiç acıma deyip,
Sırtlandığın hediyei
Pahasına göre sat deyip,
Eğer süre yetmezse
Kırk-elli gün kal deyip,
İşi layıkıyla öğren deyip.
Şüphe çekme köyünde
Atar olup kal deyip,
Karşına çıkarsa Cañıl'la,
Top gibi başını al deyip,
Halkına esaret saldın deyip,
Çare bulan Tagay bey,
Akı başında söz ustası Edige
Dört heybenin gözüne
Her türlü eşya koyup,
Akıl verdi hepsi,
Genci ile yaşlısı.

Atka mindi kamınıp,
Kıbır etken Kırgızdın
Abıl atka mingende,
Baarı keldi cabılıp.
Lobdun toosu zoo bolot,
Cayloosu adır too bolot,
Ortosu dayra suu bolot,
Cerinin baarı bek bolot,
Kaçıp kişi kutulbayt,
Koo karmagan çep bolot.
Tagay biy menen Edige,
Abıl kandı kebine.
Bata berdi baarısı,
Caşı menen karısı.
Batasın alıp nurdanıp,
Boz corgonun üstünö
Abıl mindi kırdanıp.
Kırk uruu Kırgız duuldap,
Aman barıp, esen kel!
Kız Cañıl kıyın coo degen.
Ceri biyik too degen
Bargan coonu caylagan,
San miñ kolduu kız Cañıl
Özü calgız aydagan.
Abıl Mırza kep ayttı:
Bata berdiñ baarıñar.
Alıp kelsem Cañıldı,
Ak Kalpak Kırgız bağıña,
Cazuuda bolso köröyün.
Kaza cetse Cañıldan
Kaçıp pende kutulbayt,

Ata bindi hazırlanıp,
Yavaşça hareket etti Kırgızlar'ın
Abıl ata bindiğinde,
Hepsi gelip atılıp.
Lob'un dağı kayadır,
Yaylası tepe dağdır,
Ortası nehir sudur,
Yerinin hiçbir tarafı geçit vermiyor,
İnsan kaçıp kurtulamaz,
Hendeklerin çevirdiği sınırdır.
Tagay bey ile Edige'nin,
Abıl hanın sözüne.
Dua etti hepsi,
Genci ile yaşlısı.
Duasını alıp nurlanıp,
Boz 'yorga'nın üstünde
Abıl indi kurulup.
Kırk kabileli Kırgız haykırıp,
Sağ selamet gidip gel!
Kız Cañıl zorlu düşman imiş.
Yeri yüksek dağ imiş
Varan düşmanı yere sermiş,
Yüz bin askeri kız Cañıl
Kendi başına sürmüş.
Abıl Mırza şunları söyledi:
Dua ediniz hepiniz.
Alıp getirsem Cañıl'ı,
Ak kalpaklı Kırgız'ın bahtına,
Alnıma yazıldıysa göreyim.
Vade yetse Cañıl'dan
Kimse kurtulmuyor,

Kız Cañıldan ölöyün.
Cergiliktüü el üçün,
Ketip baram kim üçün,
İnşalloo, alarmin,
Köp batası köl degen.
Eneden cañı tuuganda
Abıl degen at koyup,
Er cigittin belgisi_
Namıs üçün öl degen.
Atka mindi çıñdanıp,
Kırgıy kuştay kıp etip,
Boz corgo menen er Abıl
Kayıp boldu cıp etip.
Ikçırılıp ırgıtıp,
Tuyagın cerge milgıtıp,
Topurak uçup burkurap,
Tompoydoy taştar asmanda
Uçup cüröt zırkırıp.
Boz corgonu cılcıtıp,
Dañkanın kökkö ırgıtıp,
Cer ölçöösün alıptır,
Ceti küñü col cürüp,
El çetine barıptır.
Kündüz cürböy bekinip,
El körsö kalaar şekinip,
Tününküsü bolgondo
Boz corgonu caydaktap,
Molodoy taşka baymaktap,
Talga baylap takıytıp,
Tañ aşırıp akıytıp
Kündüzü çöptü çaldırıp,

Kız Cañıl'ın yüzünden öleyim.
Soylu millet için,
Gidedururum kim için,
İnşallah alırım,
Halkın duası göl gibidir.
Annesinden yeni doğduğunda
Abıl diye at koyup,
Erkeğin yiğitin belirtisi
Şeref için öl derler.
Ata bindi kurulup,
Atmaca gibi atılıp,
Boz yorga ile er Abıl
Gözden kayboldu hemen.
Birdenbire fırlatıp,
Toynağını yere saplatıp,
Tozu dumana katıp,
Yumruk gibi taşları fırlatıp
Uçup gidiyor rüzgar gibi.
Boz yorga'yı sürüp,
Tozu dumana katıp,
Yeri hesaplayıvermiştir,
Yedi gün yol yürüyüp,
Ülke sınırına varmıştır.
Gündüz yürümeyip saklanıp,
Halk görürse tedbir alıp,
O gün gece olduğunda
Boz yorganın eğerini alıp,
Kaya gibi taşla dolayıp,
Söğüde bağlayıp sıkıca,
Tan ağarana kadar gözleyip
Gündüz ot yedirip,

Suutusun kandırıp,
Lobdun cetti çetine,
Adırluu toonun betine
Kündün nuru çalganda,
Abıl dürbü salganda,
Aylınan malı körünböyt,
Özönü tolgon mal catat.
Uluu şaşke bolgondo,
Kök buka minip kartaygan,
Kök ala sakal abışka
Cayıp koydu kaytargan.
Dürbü menen karasa,
Aylınan ayl bölünböyt,
Arzan Cañıl körünböyt.
Abışkaga barayın,
Abıl Mırza oylonup,
Ayabay sözgö kanayın.
Boz corgonu üyrötüp,
Boz taardan şalça alıp,
Atka salgan süyrötüp,
Tört kurcunu artılğan,
Arkan menen tartılğan.
Koy kaytargan bir çalga
Salam ayttı er Abıl,
Alik aldı karıgan çal.
Amandaşıp kalışıp,
Abışka menen er Abıl
Cakşı sözgö salışıp,
Abışka turup kep ayttı,
Kaydan kelgen balasıñ,
Kaysı hakka barasıñ?

Atı yeterince dinlendirip,
Lob'un vardı sınırına,
Tümsekli dağın eteğine
Gün ısıdığında,
Abıl dürbünle baktığında,
Köyündeki malı görünmüyor,
Vadi dolusu mal duruyor.
Kuşluk vakti olduğunda,
'Kök buka'ya binip yaşlanan,
Kırçıl sakallı ihtiyar
Geri dönüp yayıverdi.
Dürbün ile baksa,
Hiçbir köy görünmüyor,
Cañıl iyice görünmüyor.
İhtiyara varayım,
Abıl Mırza düşünüp,
Sözümü esirgemeyeyim.
Boz yorgasını öğretip,
Boz torbadan 'şalça' alıp,
Ata örtmüş sürükleyip,
Dört hircuna yüklemiş,
Urgan ile bağlanmış.
Koyun otlatalım bir ihtiyara
Selam söyledi yiğit Abıl,
Aleyküm selam dedi ihtiyar.
Hal hatır soruverip,
Abışka ile er Abıl
Güzel sözler söyleyip,
Abışka durup söz söyledi,
Çocuk, nereden gelmektesin,
Hangi tarafa gidersin?

Abıl Mırza kep aytat:
Kaşkardın üstü Artıştañ,
Oşondon çıktım dep aytat.
Soodagermin keldim dep,
Abıl ayttı minday kep.
Barakelde, balam! Dep,
Murun ayttıñ salam dep,
Kelgen işiñ oñolsun,
Mırza çıkma balam dep,
Kayran Abıl kanetsin,
Kaşkarlıkça kayladı.
Cañıldın cayın köp surap.
Bulbulday bolup sayradı.
Abıl sayrap ayañdap,
Abışka sözdü süylödü,
Baştan ayak bayandap.
Ceribiz salkın tunuk dep,
Begibiz Cañıl uluk dep,
Abışka ayttı minday kep.
Kızdan minday bolbogon,
Kırgız menen Kıtaydan
Kıylasın Cañıl somdogon,
Kabarın ukkan kança can.
Kün batış cagı Ancıyan,
Eçen mıktı er kelgen,
Neçen kıyın şer kelgen,
Baarın Cañıl oñdogon,
Ürbülçök menen Burhuy
Eköönü kabat somdogon,
Kızdan minday bolbogon.
Kırgızdın kıyın törösü

Abıl Mırza şunları söyledi:
Kaşkar'ın üstündeki Artıştañ'dan,
Oradan çıktım diye söyler.
Tüccar olarak geldim deyip,
Abıl söyledi bunları.
Aferin çocuğum deyip,
Önce selam verdin deyip,
Geldiğin iş yoluna girsin,
Savruk olma çocuğum deyip,
Sevgili Abıl nasılsın,
Kaşkarlı gibi konuştu.
Cañıl'ın yerini iyice sorup.
Bülbül gibi şakıdı.
Abıl konuşup ağır ağır,
İhtiyar şunları söyledi,
Baştan sona açıklayarak.
Yerimiz serin temiz deyip,
Beyimiz ulu Cañıl deyip,
İhtiyar bunları söyledi deyip.
Böyle bir kız çıkmamış,
Kırgız ile Kıtay'dan
Çoğunu Cañıl öldürmüş,
Haberini duyan nice insan.
Batı tarafı Ancıyan'dan,
Nice güçlü yiğit imiş,
Nice güçlü arslan gelmiş,
Hepsini Cañıl halletmiş,
Ürbülçök ile Burhuy'un
İkisini ard arda öldürmüş,
Böylesi bir kız çıkmamış.
Kırgız'ın güçlü efendisi

Ak- Çiyden kelip cılkı algan,
Arkasınan kubalap,
Calgız Cañıl kız bargan.
Kazkara atın oynotup,
Kumayıgın coylotup,
Üçükö menen Tülkünü,
Atakozu, Çabaktı
Calgız Cañıl soylotup.
Lob dayra bolot ceribiz,
Tolgukan Noygut elibiz,
Uşul balam kebibiz,
Uşul eldi başkargan,
Cañıl Mırza begibiz.
Kündö cıyın, kündö toy,
Cırgap catat elibiz.
Soodager bolsoñ bargın dep,
Artınıp cürgön buyumdu
Kerektüügö saktın dep,
Sooda satıp бүtkönçö,
Ayılda oynop catkın dep,
Abışka ayttı minday dep.
Menin sözüm kanday dep,
Çaldın sözün ukkanda,
Atka mindi kamınıp,
Er Abıldı körgöndö
Soodager keldi dep aytıp,
Eldin baarı cabılıp,
Tegerektep barışıp,
Tört kurcundun közündö
Buyumdarın alışıp,
On çaktı künü er Abıl

Ak-Çiy'den gelip sürü almış,
Arkasından kovalayıp,
Sadece Cañıl kız varmış.
Kazkara atını oynatıp,
'Kumayık'ına iz sürdürüp,
Üçükö ile Tülkü'yü,
Atakozu, Çabak'ın
Cañıl tek başına derisini soyup.
Lob nehridir yerimiz,
Giderek büyüyen Noyguttur ülkemiz,
Budur yavrum halimiz,
Bu ülkeyi idare eden,
Cañıl Mırza beyimiz.
Her gün eğlence her gün ziyafet,
Refah içinde yaşar halkımız.
Tüccar isen gidin deyip,
Yüklediğin eşyaları
İhtiyacı olana sat deyip,
Tüccar, satıp bitirene kadar,
Köyde oynayıp gülün der,
İhtiyar böyle söyledi deyip.
Benim sözüm nasıl deyip,
İhtiyarın sözünü duyduğunda,
Ata bindi hazırlanıp,
Er Abıl'ı gördüğünde
Tüccar geldi diye söylenip,
Halkın hepsi toplanıp,
Ortalarına alıp,
Dört huncun gözündeki
Eşyaları satın alıp,
On gün kadar er Abıl

Eli menen taanışıp,
Boz corgonu bilgizbey,
Başka adamga mingizbey,
Cañıldı kaçan köröm dep,
Calgızdap kantip bölöm dep,
Şakegin eptep alsam dep,
Eline tüyşük salsam dep,
Uktabastan oygonup,
Abıl Mırza oylonup,
Erteñ menen bolgondo,
Kabar keldi eline,
Kulak salgın köpçülük,
Kız Cañıldın kebine.
Kız Cañıldın oyu dep,
Kız bergendin toyu dep.

Halk ile tanışıp,
Boz yorgoyu tanıtmadan,
Başka insana bindirmeden,
Cañıl'ı ne zaman göreyim deyip,
Tek başına nasıl parçalayayım,
Bileziğini bir yolunu bulup alayım deyip,
Halkına sıkıntı vereyim deyip,
Uyumadan kalkıp,
Abıl Mırza düşünüp,
Sabahleyin olduğunda,
Haber geldi memleketine,
Kulak verin topluluk,
Kız Cañıl'ın sözüne.
Kız Cañıl'ın fikri deyip,
Kız'ın verdiği 'toy'u deyip.

Abıl Mırza ayılga kelip, artıngan buyumun kerek degen kişiğe berip, erteñ menen kongon üydön eşikke çıgıp tursa, Cañıl Mırzanın bir cigiti elge kabar salıp, Cañıl Mırzanın oyu bolot, erke kızdın toyu bolot. Elge kabar salgın dep Cañıl Mırza ciberdi, casool süylöp barbañdap, köyröñdün baarı dardañdap, bürsügünü kelgin dep, elge kabar beriptir. Bul kabardı Abıldın kulagı uktu.

Abıl Mırza köye gelip, yüklediği eşyalarını ihtiyacı olan insana verip, sabahleyin konakladığı evden eşige çıktığında, Cañıl Mırza'nın bir yiğidi halka haber salıp, Cañıl Mırza'nın düşüncesidir, nazlı kızın 'toy'udur. Halka haber salın deyip Cañıl Mırza gönderdi, yaver söyleyip varıverip, Övüngenlerin hepsi böbürlenip, öbürgün gelin deyip, halka haber vermiştir. Abıl bu haberi duydu.

Kız-kelinder kamdanıp,
Eldin baarı şañdanıp,
Çabandester kamdanıp,
Abıl turdu tañgalıp.

Gelinler kızlar hazırlanıp,
Halkın hepsi şanlanıp,
'Çabandes'ler hazırlanıp,
Abıl durdu kıpırdamadan.

Kız-kelinder süyünüp,
Bir- birine cügürüp,
Ayıldın baarı dürböşüp,
Birin- biri cür deşip,
Külüktörün taptaşıp,
El attandı kamdanıp,
Abıl barat tañgalıp.
Bardı Abıl eline,
Kulak saldı kebine.
Küügüm kirdi, kün battı.
Karı debey, kız debey,
Katarı menen ırdaşıp,
Tokmok salıp cırğaşıp,
Ulu-kızdar körüşüp,
Oynop catat baarısı,
Bul Cañıldın ırısı.
Abıl turat çamdanıp,
Bul oyunga kirsem dep,
Cañıldın sıрын bilsem dep.
Teke cargak sarı şım,
Kiyminin baarın şımdanıp,
Özün-özü çıñdanıp.
Boz corgonu cetelep,
Bir tokoygo bayladı,
Oyunga kirdi aylanıp.
Kız oyunda duuldap,
Kıykırıp ırdap çuuldap,
Abıl kirdi tüyülüp,
Kırk cigiti kaşında,
Kız Cañıl tördün başında.
Salam aytıp zañk etip,

Gelinler-Kızlar sevinip,
Bir birine koşturup,
Avuldan hepsi heyecanlanıp,
Birbirlerine haydi yürü deyip,
Yürük atlarını seçip,
Halk at bindi hazırlanıp,
Abıl gider heykel gibi.
Vardı Abıl memleketine,
Kulak saldı sözüne.
Güneş battı, karanlık çöktü.
Kadın, kız demeden,
Birçok yerde şarkı söyleyip,
Davul çalıp neşelenip,
Oğlanlar kızlar görüşüp,
Oynayıp duruyor hepsi,
Bu da Cañıl'ın talihi.
Abıl katılmaya hazırlanıp,
Bu oyuna girsem deyip,
Cañıl'ın sıрын bilsem deyip.
Teke derisinden sarı şalvar,
Giysilerinin eteklerini toparlayıp,
Kendi kendine sıkıştırıp.
Boz yorgoyu yedeğe alıp,
Bir ormana bağladı,
Oyuna girdi dönüp.
Kız oyunda haykırıp,
Haykırıp şarkı söyleyip,
Abıl girdi toparlanıp,
Kırk yiğidi yanında,
Kız Cañıl en yüksekte başında.
Selam verip aniden,

Cañıl Mırza Abıldı
Karap kaldı carık etip.
Kaydan kelgen balasın,
Kız Cañıl sözdü süylödü.
Cerdep turgan ceriñ kim,
Uruguñ aytçı, eliñ kim?
Abıl Mırza kep ayttı,
Men cerimde kan elem,
Bir adamça bar elem,
Kaçıp keldim elimen,
Adaşıp keldim cerimen.
Can soogalap keldim dep,
Ayttırbay sözdü bildiñ dep,
Ölümdön kaçıp keldim dep,
Öñümdön taanıp bildiñ dep.
Cañıl Mırza dep uktum,
Canım kalar beken dep,
Aralap keldim eliñe.
Alıp kalsañ canımdı,
Can saktayın eliñe.
Cañıl Mırza kep ayttı,
Cakşı bolot dep ayttı.
Tokmok berdi koluna,
Abıl Mırza ırdadı,
Aş bışım ırdap tınbadı,
Ünün ugup Abıldın,
Adamdın baarı cırgadı.
Cañılga tokmok salıptır,
Köpüşöm dep barıptır.
Açuusu kelip, kız Cañıl:
Algın, başın! _ dep ayttı.

Cañıl Mırza Abıl'a
Bakıp kaldı öylece.
Çocuk, nereden gelmişsin,
Diye sordu kız Cañıl.
Oturduğun yer neresi,
Kabileni söyle, ülke neresi?
Abıl Mırza şunları söyledi,
Ben yerimde hükümdarım,
İnsan gibi yaşıyordum,
Kaçıp geldim memleketimden,
Şaşıp geldim yerimden.
Canımı kurtarıp geldim deyip,
Söyletmeden sözü bildin deyip,
Ölümden kaçıp geldim deyip,
Yüzümden tanıyıp bildin deyip.
Cañıl Mırza diye duydum,
Canımı kurtarır mıyım deyip,
Dolanıp geldim memleketine.
Kabul edersen beni,
Canımı saklarım memleketinde.
Cañıl Mırza şunları söyledi,
İyi olur diye söyledi.
Tokmak verdi eline,
Abıl Mırza şarkı söyledi,
Kısa sürede söyleşip beklemedi,
Sesini duyup Abıl'ın,
İnsanların hepsi mutlu oldu.
Cañıl için davul çalmıştır,
Kibirleneyim deyivermiştir.
Öfkelenip kız Cañıl:
Alın başını! Diye söyledi.

Anar degen bir kelin:
Oyun başı men bolsom,
Oyrottu bilgen sen bolsoñ,
Bu da kandın uulu eken,
Daracañar teñ bolso,
Körüşüp koygun dep ayttı.
Anardın sözün kubattap,
Eldin baarı duuldap,
Caş-karısı çuuldap,
Körüşüp koygun dep ayttı.
Eldin sözün sıdırbay,
Cañıl turdu erkelep,
Anar koldon cetelep,
Abıl menen körüştü,
Körüşüp alıp toktoşup,
Ayıp körbö, ece dep,
Abıl barıp koştosup,
Oñ kolunan karmadı,
Şakegin culdu kolunan.
Karmagıla dep ayttı,
Karmagança bolobu,
Bürgödöy bolup tüyülüp,
Abıl çıktı cügürüp,
Mıltıktın ogu çuuldap,
Caanın ogu şuuldap,
Candın baarı dürböşüp,
Cügürgön boydon ketiptir,
Boz corgogo cetiptir.
Corgonu mindi kamınıp,
Tuş-tuş cakka köpçülük,
Kıykırışıp cabılıp,

Anar denen gelin:
Oyunun başı ben isem,
Oyunu bilen sen isen,
Bu da hükümdar oğlu imiş,
Seviyeleriniz denk ise,
Görüşüverin diye söyledi.
Anar'ın sözünü tasdik edip,
Halkın hepsi haykırıp,
Genci yaşlısı bağırışıp,
Görüşüverin diye söyledi.
Halkın sözüne karşı gelmeden,
Cañıl durdu şımartıp,
Anar elinden tutup,
Abıl ile görüştü,
Görüşüverip bekleşip,
Ayıplama kız kardeşim deyip,
Abıl gidip vedalaşıp,
Sağ elinden tuttu,
Bileziğini elinden aldı.
Tut diye emir verdi,
Tutmakla olur mu?
Burgu gibi olup bükülüp,
Abıl çıktı koşturup,
Tüfeğin mermisi vınlayıp,
Yayının oku çınlayıp,
İnsanların hepsi şaşırıp,
Koşturup uzaklaşmıştır,
Boz yorgoya yetişmiştir.
Yorgoya bindi hazırlanıp,
Halk çil yavrusu gibi,
Haykırışıp saklanıp,

Boz corgonu mingende,
Şakekti belge tügöndö,
Mıltıktın ogu cetebe,
Ala kaçıp şakegin
Er Abıl esen ketkeni.
Boz corgo menen cılt koyup,
Abıl ketti kutulup,
Kanday duşman aldı dep,
Cañıl kaldı kaygırıp,
Şakeginen ayrılıp.
Boz corgo menen tez keldi,
Uluu şaşke mezgilde,
Kaşkardın kara colunda,
Cañılga bara catıptır,
Soodagerge kez keldi.
Soodager menen kelişip,
Abıl Mırza kep ayttı,
Barasıñ kayda dep ayttı.
Cañıl Mırza begim dep,
Senin kayda eliñ dep,
Abıl Mırza kep ayttı,
Menin elim Kırgız dep,
Arpa, Ak-Say cerim dep,
Ak Kalpak Kırgız elim dep,
Soodager, ukkun kebimdi,
Eline tüyşük saldım dep,
Erke Cañıl Mırzanın
Şakegin suurup aldım dep,
Menin atım Abıl dep,
Kızdın atı Cañıl dep.
Ayta bargın tamır dep.

Boz yorgo'ya bindiğinde,
Bileziği beline düğümlendiğinde,
Tüfeğin mermisi yetişir mi?
Kaçırırverip bileziğini
Er Abıl sağ-salim gitmiş.
Boz yorgo ile rüzgar gibi,
Abıl gitti kurtulup,
Düşman nasıl aldı deyip,
Cañıl kaldı kederlenip,
Bileziğinden ayrılıp.
Boz yorgo ile hemen geldi,
Kuşluk vaktinde,
Kaşkar'ın zorlu yolunda,
Cañıl'a varmak üzeredir,
Tüccar ile karşılaştı.
Tüccar ile anlaşıp,
Abıl Mırza söz söyledi,
Nereye gidersin diye sordu.
Cañıl Mırza beyim deyip,
Senin memleketin nerde deyip,
Abıl Mırza şunları söyledi,
Benim halkım Kırgız deyip,
Arpa, Ak-Say yerim deyip,
Ak Kalpaklı Kırgızdır halkım deyip,
Tüccar, duyun sözümü,
Halkına felaket verdim deyip,
Nazlı Cañıl Mırza'nın
Bileziğini çekip aldım deyip,
Benim adım Abıl deyip,
Kızın adı Cañıl deyip.
Söyleyiver her şeyi.

Soodager ugup kaytkanı,
Abıldın uşul aytkanı.
Abıl keldi eline,
Arpa, Ak-Say cerine,
Kabar berdi Kalmatay,
Kırk uruu Kırgız eline.
Kırk eki künü toy kılıp,
Iraazı boldu köpçülük,
Abıldın aytkan kebine.
Namıs kolgo keldi dep,
Kuday bizge berdi dep,
Kırgızdın sözün taştaylı,
Kız Cañıldan baştaylı.
Kabar ugup kız Cañıl,
Elin cıyıp toy berip,
Kız da bolso antım bar,
Kalıñ Noygut kalkım bar,
Karıñ menen caşıñ dep,
Iraazı bolgun baarıñ dep,
Karı- caşı bozdoşup,
Eli menen kız Cañıl
Eki- üç künü koştoshup,
Koş, aman bol, kalkım dep,
Aktayın barıp antım dep,
Kara dolu, Kazkara,
Eki külük atı bar.
Kız da bolso Cañıldın
Kıylaga ketken dañkı bar.
Batasın alıp elinin,
Kazkara minip kamdanıp,
Attandı Cañıl çamdanıp,

Tüccar duyup dönmüş,
Abıl'ın bu söylediğini.
Abıl geldi memleketine,
Arpa, Ak-Say yerine,
Haber verdi Kalmatay,
Kırk kabileli Kırgız halkına.
Kırk iki gün toy verip,
Memnun oldu topluluk,
Abıl'ın söylediği söze.
Şerefimizi kurtardık deyip,
Allah bize gösterdi deyip,
Kırgız'ın sözünü bırakalım,
Kız Cañıl'dan başlayalım.
Haber duyup kız Cañıl,
Halkını toplayıp toy verip,
Kız da olsa andım var,
Kalabalık Noygut halkım var,
Yaşlın ile gencin ağlaşıp,
Razı olun hepiniz deyip,
Yaşlısı-genci ağlaşıp,
Halkı ile kız Cañıl
İki-üç gün vedalaşıp,
Sağlıcakla kal, halkım deyip,
Yeminimi yerine getireyim deyip,
Kara dolu, Kazkara,
İki cins atı var.
Kız da olsa Cañıl'ın
Her yere ulaşan şöreti var.
Duasını alıp halkının,
Kazkara'ya binip hazırlanıp,
At bindi Cañıl sıçrayıp,

Kırk eki miñ ok alıp,
Sır cebesin asınıp,
Albars kılıç baylanıp,
Ak kalpaktuu kırgızdın,
Keldi Cañıl eline,
Kulak salgın köpçülük,
Cañıldın aytkan kebine.
Arpa, Ak-say cerine
Cañıl Mırza kelet dep,
Kabar tüştü eline.
Kıraandın baarı tandalıp,
Kız Cañıl kelet eken dep,
Kırgızdın baarı tañ kalıp,
Üy kötörüp bee soyup,
Kız Cañıldı tozuşup,
Keldi Cañıl carkıldap,
Kazkara menen şańkıldap.
Cañıldı tozup barışıp,
Kökbörü tartıp carışıp,
Sadaganı çaptırıp,
Kökbörünü tarttırıp,
Kırgızdın baarı kelişip,
Keñeş kılıp olturup,
Alıstan kelgen bir kızdı
Caşımız alsak bolboyt dep,
Karıyası keñeşip,
Kalmatayga berişip,
Kalmatay aldı Cañıldı.
Caştarıñar algın dep,
Cañıl Mırza zarıldı
Karı-caşı duuldap,

Kırk iki bin ok alıp,
Sırlı okunu takınıp,
Çelik kılıç bağlanıp,
Ak Kalpaklı Kırgız'ın,
Ülkesine geldi Cañıl,
Kulak verin ey halk,
Cañıl'ın söylediği söze.
Arpa, Ak-say yerine
Cañıl Mırza geliyor deyip,
Haber geldi ülkesine.
Yiğitlerin hepsi seçilip,
Kız Cañıl geliyormuş diye,
Kırgız'ın hepsi hayret edip,
Oba kurup, kısarak kesip,
Kız Cañıl'ı karşılayıp,
Cañıl geldi parlayıp,
Kazkara ile ihtişamla.
Gidip Cañıl'ı karşılayıp,
'Kökbörü' oynayıp yarışıp,
Sadakalar dağıtıp,
'Kökbörü' yü çaldırıp,
Kırgızlar'ın hepsi gelip,
Düşünüp taşınıverip,
Uzaktan gelen bir kıızı
Gencimiz alsak olmaz deyip,
En yaşlıları düşünüp,
Kalmatay'a verdiler,
Kalmatay aldı Cañıl'ı.
Gençler siz alın deyip,
Cañıl Mırza sızlandı
Yaşlısı-genci bağırışıp,

Kalmatay akem alsın dep,
Karı-caşı çuuldap,
Bata berdi duuldap,
Kalıñ eldin baarısı
Cay- cayına kaytışıp,
Cañıldı kırgız aldık dep,
Cañıl özü keldi dep,
Murunku ötkön karılar
Aytıp ötkön begilep,
Cañıl Mırza caşında,
Kıylaga salgan çuulgan,
Kalmataydan bir erkek
Kız Cañıldan tuulgan.
Kız Cañıldın arbağı,
Kılımgı mınday ugulgan.
Kızmat kılıp eline,
Kelin boldu kız Cañıl.
Kulak salgın, köpçülük,
Kız Cañıldın kebine.
Segiz cılga cetkende,
Toguz cılga ötköndö,
Üçkö çıktı balası,
Aytıp ötkön sözümdön
İçimde cektur kalatı,
Bir күнү cıyın top boldu,
Cıyılğan el köp boldu.
El çogulup esirdi,
Kılmak boldu kesirdi,
Kalıñ Kırgız duuldap,
Caş-karısı çuuldap,
Karıganda Kalmatay

Kalmatay amcam alsın deyip,
Yaşlısı-genci haykırıp,
Dua ettiler bağırarak,
Kalabalık halkın hepsi
Evlerine geri dönüp,
Kırgızlar, Cañıl'ı aldık deyip,
Cañıl kendi geldi deyip,
Geçmişte yaşayan yaşlılar
Anlatıp söyleyivermiş,
Cañıl Mırza gençliğinde,
Pek çok yerde iz bırakmış,
Kalmatay'dan bir erkek
Kız Cañıl'dan doğmuş.
Kız Cañıl'ın 'arbak'ı,
Her tarafa böyle duyulmuş.
Hizmet edip halkına,
Gelin oldu kız Cañıl.
Kulak verin topluluk,
Kız Cañıl'ın sözüne.
Sekiz yıl geçtiğinde,
Dokuz yıla döndüğünde,
Üç tane oldu çocuğa,
Söyleyiverdiğim sözden
İçimde yoktur rahatsızlık,
Bir gün kalabalık toplandı,
Toplanan insan çok oldu.
Halk toplanıp taşkınlık etti,
Horlamayı düşündü,
Kalabalık Kırgız bağırışıp,
Genci-yaşlısı haykırıp,
Yaşlandığında Kalmatay

Az kalıptır ölü,
 Kız Cañıldı körsökçü,
 Kıyın dep aytkan önörün.
 Anday bolso akıl dep,
 Kız Cañıldın üstünö
 Bastırıp bardı makul dep,
 Karısı bar, caşı bar,
 Cıyılğan eldin içinde
 Kargaşaluu ması bar.
 Kalmatayga barışıp,
 Amanbı, baatır! dep aytıp,
 Ar kimisi kep aytıp,
 Kız Cañıldın önörün
 Körsök bolo dep aytıp,
 Anday bolso akıl dep,
 Ceñeñerge aytkıla,
 Oynop bersin, makul dep.
 Cañıl Mırza kep ayttı,
 Kızdan kelin boldum dep,
 Kızıl önüm oñdu dep,
 Kelinden katın boldum dep,
 Kempir atka kondum dep,
 Birdi tuup toktolup,
 Calınım öçüp, çok bolup,
 Caşçılık ketken oktolup,
 Abışka bolso alğanım,
 Alçañdap atka mingendey
 Caş emesmin baldarım.
 Mıltık atıp, caa tartkan
 Esimen çıgıp kalganı,
 Ermek kılba baldarım.

Ölmesine az kalmıştır,
 Kız Cañıl'ın görseydik,
 Zorlu diye söylenen hünerini.
 Öyleyse akıllıca deyip,
 Kız Cañıl'ın üzerine
 Zorlayıverdi uygun diye,
 Yaşlısı var, genci var,
 Toplanan halkın içinde
 Yalpalayan sarhoşu var.
 Kalmatay'a varışıp,
 Tamam mı yiğit diye söyleyip,
 Her biri söz söyleyip,
 Kız Cañıl'ın hünerini
 Görsek iyi olur diye,
 Böyle olursa akıllıca deyip,
 Yengenize söyleyin,
 Oynayıversin, makuldur diye.
 Cañıl Mırza şunları söyledi,
 Kızken gelin oldum deyip,
 Pembe yüzüm soldu deyip,
 Gelinken kadın oldum deyip,
 Kocakarıya çıktı adım deyip,
 Birinciye doğurup durulup,
 Ateşim sönüp, kor olup,
 Gençliğim geçip gitmiş,
 İhtiyar oldu aldığım,
 Alçak ata binmiş gibiyim
 Genç değilim çocuklarım.
 Tüfek atıp, yay çekme
 Aklımdan çıkıp gitti,
 Eğlenmeyin çocuklarım.

Cañıl ayttı mınday dep,
Menin sözüm kaday dep.
Anday debe, ceñe dep,
Çuuldadı baldarı,
Bir önördü körsöt dep,
Duuldadı çaldarı.
Kız Cañıldın künüsü,
Baybiçesi Barçake
Kız Cañılga kep ayttı,
Kıyşañdabay şurkuya,
Barsañ bolo dep ayttı.
Özü kelgen calap dep,
Eldin tilin albasañ,
Maga kelet naalat dep,
İçi küyüp ot bolup,
Barçake sözün ukkanda
Turalbadı toktolup.
Anday bolso makul dep,
Boz corgonu mineyin,
Çogulta ber eliñdi,
Şaymanımdı kiyeyin.
Közünün baarı caş bolup,
Calap atım kalbadı,
Arak içken emedey,
Aytıluu Cañıl mas bolup,
Caşın aldı közünö.
Calındap küyüp cürögü
Barçakenin sözünö.
Kiyminin baarın kiyinip,
Moynuna caasın asınıp,
Kırk eki miñ ogu bar,

Cañıl şunları söyledi deyip,
Benim sözüm nasıl deyip.
Böyle deme, yenge deyip,
Bağırıştı çocukları,
Bir hünerini göster deyip,
Haykırıştı yaşlıları.
Kız Cañıl'ın kuması,
'Baybiçe'si Barçake
Kız Cañıl'a şunları söyledi,
Başını çevirmeden küstahça,
Varsan iyi olur diye söyledi.
Kendi gelen 'şıllık' deyip,
Halkın sözünü dinlemezsen,
Lanetin üstüme kalır deyip,
İçi yanıp ateş olup,
Barçake'nin sözünü duyduğunda
Yerinde duramadı.
Öyle ise tamam deyip,
Boz yorgoya bineyim
Toplayıver halkını,
Silahlarımı kuşanayım.
Gözleri yaşla dolup,
Şıllıklığım kalmadı,
İçki içmiş biri gibi,
Meşhur Cañıl sarhoş olup,
Yaşla doldu gözleri.
Alevlenip yanıp yüreği
Barçake'nin sözüne.
Giysilerinin hepsini giyinip,
Boynuna yayını asıp,
Kırk iki bin oku var,

Oşol künü Cañıldın
Kıylanı kıraar öñü bar.
Calgan debe bul sözdü,
Okugan baldar kulak sal!
Kuyrugun cerge tüydürüp
Kökülün kökkö şüydürüp,
Butuna taka kaktırıp,
Boz corgonun üstünö
Buulumdan captırıp,
Atka mindi şaňdanıp,
Adamdın baarı taň kalıp,
Köçö tartıp cardanıp,
Körgöndün baarı taň kalıp.
Baştağı Cañıl emesten,
Köpçülüktün közünö
Köründü kıyın şaňdanıp.
Çoguluşkan kalıñ el
Keñ Arpanın boyunda,
Camandık kılat Cañıl dep,
Eç kimdin cok oyunda,
Candın baarı cardanıp,
Cañıldı körüp taň kalıp,
Erkek bolup kiyinip,
Töbögö çaçın tüyünüp,
Boz corgonu cılcıtıp,
Eldin baarı çuuldap,
Köçö tarıtkan köpçülük,
Kalpagın birden ırgıtıp,
Irgıtıp iygen kalpaktı
Birden atıp ötkönü,
Atkanı kata ketpedi.

O gün Cañıl'ın
Nicesini öldürecek görünüşü var.
Yalan deme bu sözü,
Okuyan çocuklar kulak verin!
Kuyruğunu yere değıdirip
Yelesini havaya savurup,
Ayağına nal çaktırıp,
Boz yorgonın üstüne
'Buulum'dan örtü örttürüp,
Ata bindi kurumlanıp,
İnsanların hepsi hayret edip,
Yollara çıkıp şaşırap,
Görenlerin hepsi hayret edip.
Önceki Cañıl değılmiş,
Topluluğun gözüne
Çok heybetli göründü.
Toplanan kalabalık halk
Engin Arpa kıyısında,
Kötülük yapar Cañıl deyip,
Kimsenin yok aklında,
İnsanların hepsi şaşırap,
Cañıl'ı görüp hayret edip,
Erkek gibi giyinip,
Saçlarını tepeye toplayıp,
Boz yorgoyu kımıldatıp,
Halkın hepsi bağırışıp,
Yola çıkan topluluk,
Birden kulağına davranıp,
Fırlatıverdi kalpağı
Ansızın atıp geçmiş,
Attığı boşa gitmedi.

Kırk eki kalpak atıptır,
Kalpagın baldar attırıp,
Cañılga caanı tarttırıp,
Kalpagın atkan boz baldar
Baarı külüp katkırıp,
Boz corgonu cılcıtıp,
Dañkanın kökkö ırgıtıp,
Boz corgodon ter çıgıp,
Ürpöyö tüşüp cün çıgıp,
Dabişınan ün çıgıp,
Kalıñ elge kep ayttı:
Uşul turgan kalayık,
Kalbagıla muñayıp,
Mingenim bolso celkayıp.
Koş kalgıla, baarıñar,
Caşıñ menen kariñar!
Tulpardı mingen turçu emes,
Köñülün katın burçu emes.
Köñülün bursa urgaaçı
Erge karap turçu emes.
Boz corgo menen kıl koyup,
Uçkan kuştay cıp koyup,
Kün çığış közdöy bet aldı.
Tokto, Cañıl Mırza, dep,
Kuup kaldı cabılıp,
Kuugan menen cetebi,
Açuusu kelgen Cañıldan,
Kuugan esen ketebi!
Almanbet degen bir cigit.
Artınan kuup candabı,
Aytıluu kıraan kız Cañıl

Kırk iki kalpak vurmıştır,
Çocuklar kalpağını attırıp,
Cañıl'a yay çektirip,
Kalpağını atan delikanlıların
Hepsi gülüp, kahkaha atıp,
Boz yorgoyu hazırlayıp,
Tozu dumana katıp,
Boz yorgodan ter çıkıp,
Tüyleri diken diken olup,
Sesinden feryat çıkıp,
Kalabalık halka şunları söyledi:
Şu duran millet,
Kederlenip kalma,
Bindiğim 'celkayıp' olsa.
Hoşçakalın hepiniz,
Genciniz ile yaşlınız!
Tulpara binen durucu değil,
Kadın yüzünü dönücü değil.
Gönlünü çevirirse kadın
Erkeğe bakıp durucu değil.
Boz yorgo ile attırıp,
Uçan kuş gibi kaybolup,
Doğuya doğru yöneldi.
Bekle, Cañıl Mırza deyip,
Arkasına düştüler toplanıp,
Kovalamakla olur mu?
Sinirlenen Cañıl'ı,
Kovalayan sağ kalır mı?
Almanbet denen bir yiğit.
Arkasından kovalayıp,
Meşhur yiğit kız Cañıl

Almanbetti cayladı.
Almambet tüştü talp etip,
Cıgıldı attan şılk etip,
Kocoguldu soylotup,
Boz corgonu oynotup,
Kayran Cañıl kamınıp,
Ayıldagı kalın it
Ürüp çıktı cabılıp,
İtten biröo kalbadı
Baarın Cañıl calmadı.
İt- ölgön dep Arpada,
Atagı cerde kalganı,
Küñgöydön attı kulcanı,
Cat- Kulca atı kalganı.
Kızıl-Döbö cagalmay,
Kız Cañıldın barganı,
Çımçıktı kuup cagalmay,
Cantalaşıp Cañıldın
Canına çımçık barganı.
Bu da mendey kaçkın dep,
Cagalmaydı kız Cañıl
Uçkanına karabay,
Uçkulsuñ dep ayabay,
Anı da Cañıl calmadı.
Kazkara minip zakımdap,
Kız Cañıldın balasın,
Öñörüp alıp carkıldap,
Abıl Mırza cetiptir,
Kara- Korum, Kök-Moynok,
Astına Abıl ötüptür.
Moyununa kurun salınıp,

Almanbet'i bile yere serdi.
Almanbet düştü pat diye,
Attan düştü küt diye,
Kocogul'u öldürüp,
Boz yorgoyu sanki oynatıp,
Sevgili Cañıl hazırlanıp,
Köydeki bir sürü it
Ürüyüp çıktı toplanıp,
İtlerden biri bile kalmadı
Hepsini Cañıl yere serdi.
'İt ölgön' diye Arpa'da,
Adı orada kalmış,
Güneşli tepeden 'kulca'yı vurdu,
'Cat-Kulca' adı kalmış.
Kızıl-Döbö Cagalmay,
Kız Cañıl'ın gittiği,
Doğan serçeleri kovalayıp,
Can çekişip Cañıl'ın
Yanına kuşlar varmış.
Bu da benim gibi kaçık deyip,
Doğanı kız Cañıl
Uçtuğuna bakmadan,
Rüzgar gibisin diye düşünmeden,
Cañıl onu da çiğnedi.
Kazkara'ya binip rüzgar gibi,
Kız Cañıl'ın çocuğunu,
Kolayını bulup yıldırım gibi,
Abıl Mırza yetişmiştir,
Kara-Korum, Kök-Moynok'un,
Eteklerini Abıl dolaşmıştır.
Tam bir itaatle,

Botodoy bozdop er Abıl,
Ceñeke, dep calınıp,
Calınganga bolbodu,
Açuusu kelgen kız Cañıl,
Balası menen Abıldı
Kabatu menen calmadı,
Kara bettin artınan
Kuup kişi barbadı.
Balasın aktan karabet,
Baarıbızdı kırat dep,
Kalıñ el toktop kalganı.
Cañıl ketti oktolup,
Kayıptan tuugan Boz corgo,
Cañıl minip cok bolup,
Eç kim çıkpay colunda,
Oşo kezde boz corgo,
Kalmataydın kolunda,
Kız Cañıl ketti oktolup,
Kalıñ Kırğız ökürüp,
İçi küyüp çok bolup,
Boz corgo menen Cañıldan
Acırap Kırğız toktolup.
Kün asmandan tutulup,
Artınan kuugan kişi cok,
Boz corgo minip kız Cañıl,
Kırğızdan ketti kutulup,
Kıssa kılıp Cañıldı,
Tarihin cazdım dalalat,
Okup ötkön caş baldar,
Saktasın kудay salamat.
Cañıldı cazgan kazalı,

Deve gibi böğürüp er Abıl,
Yengeciğim diye ayaklarına kapanıp,
Ayağına kapansa da olmadı,
Sinirlenen kız Cañıl,
Çocuğu ile Abıl'ı
Sırasıyla öldürdü,
Utanmazın arkasından
Kimse kovalayıp gitmedi.
Çocuğunu bile öldüren utanmaz,
Hepimiz öldürür deyip,
Kalabalık halk öylece kalmış.
Cañıl ok gibi fırladı,
'Kayberen'den doğan 'Boz yorgo'ya,
Binip Cañıl gözden kayboldu,
Hiç kimse çıkmadan yolunda,
O zaman boz yorgo,
Kalmatay'ın elinde,
Kız Cañıl ok gibi gidip,
Kalabalık Kırğız yas tutup,
İçi kar gibi yanıp,
Boz-yorgo ile Cañıl'dan
Kırğızlar ayrılıverip.
Gökte güneş doğup,
Arkasından izleyen kimse yok,
Boz yorgoya binip kız Cañıl,
Kırğızlardan kaçtı kurtulup,
Hikaye edip Cañıl'ı,
Açıkça tarihini yazdım,
Okuyup bitiren delikanlılar,
Allah sağ salim saklasın.
Cañıl'ı anlatan gazeli,

Cakşı okugun, boz baldar,
Büttü kazal tamamat.

İyi okuyun gençler,
Gazel burada sona erdi.

SÖZLÜK:

AK BARANG : Türk destanlarında “ak barang”, destan kahramanının silâhıdır ve genellikle kahramanın atı ne ise, silâhı da odur. “Ak” sıfatı da tüfeğin olağanüstü özellikleri olduğunun işaretidir. Tıpkı Manas’ın atı Ak Kula’da olduğu gibi.

AK NİKE : 1. “Ak nike”, destanlarda iki farklı anlamda karşımıza çıkmaktadır: Türk destanlarında bu kelime daha çok “dünür” gidilerek, kalın yani başlık verilerek kız alma, evlenme’ anlamına gelir. Çünkü ancak bu şekilde alınan kız, erkeğin diğer kadınlarının yanında “baybiçe” yani “asıl eş” olabilir; sadece onun çocukları tahta varis olabilir. Bu şekilde alınan eşin bulunduğu “üy” diğer eşlerinkinden daha farklıdır; görkemlidir. 2. Bazı destanlarda ise “ak nike”, daha çok evlenme sırasındaki âdetleri de kapsayan bir özellik karşımıza çıkmaktadır.

ARBAK : Sözlüklerde “ölenin ruhu, cedd-i âlâ” şeklinde açıklanan “arbak”, Türkler’in geçmişteki “hayvan-ata” veya “hayvan-ana” inancından ileri gelmekte ve çeşitli anlamları içermektedir.

ARGIMAK : Kelime olarak destanlarda “cins at, asil at” olarak yer alan “argımak”, “argamak” şeklinde de söylenmektedir. Epik gelenekte argımak, destan kahramanlarının yanındaki cins at olarak bilinir.

ARKAR : Dağ koyununun dişisi olup, “arhar” şeklinde de telaffuz edilir.

AT OYNOK : Bugün Kırgız topraklarında bir yerleşim bölgesinin adı.

ATAN : Enenmiş, iğdiş edilmiş deve.

BARÇIN : Kırgızca sözlüklerde “altıncı tüyünü döken karakuş” olarak açıklanan “barçın” avına hızla saldıran, uçuşu gözle zor takip edilen bir hayvandır. Türkiye’de bir firmanın adı olarak da bilinen “barçın”, rastladığımız iki destanda da “bir kuş cinsi” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

BAYBIÇE : Kelime anlamı olarak “ilk eş, birinci eş” şeklinde açıklanan “baybiçe” erkeğin asıl eşidir. “Baybiçe”lik ancak dünür gidilip kalıng verilerek alınan eşe verilen ünvandır. Destan kahramanlarının savaşlarda “olco” (ganimet) olarak edindikleri pek çok kadını ,eşi olabilir ancak “baybiçe”si, bir tanedir. Sadece onun çocukları tahta varis olabilirler ve yine sadece “baybiçe”den doğan çocukları babalarının mallarının mirasçısıdır. Bu sebeple bir evde ne kadar çok eş olursa olsun, evin hakimi, söz sahibi yine “baybiçe”dir.

BÖKÖN : 1.Bir karaca cinsi olup benekli ve çizgili türleri vardır. 2.Atın kuyruğundaki kalın kıl veya insanın başındaki kalın saç tutamı 3. Bir saç hastalığı

BÖRÜ : Kırgızca sözlüklerde “börü”, “kurt” ve “destan kahramanının sıfatlarından biri” olarak verilmekte olup Kırgız destanlarında da bu iki anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Epik gelenek kurallarına göre destan kahramanı artsan (veya “aritsan”), kabılan ve kurt şeklinde tarif edilmektedir. Destan kahramanının fizikâ yapısıyla öne çıkması ve Türkler’in yaşadığı konar-göçer hayatın bir sonucu olarak doğadaki güçlü, yırtıcı hayvanlara benzetilmesinin sebebi, söz konusu destan geleneğiyle yani anlatı kahramanının fizik gücünün olağandan farklı olması, bir de gerek Oğuz destanında, gerekse türeyiş destanlarında görülen “kurttan

türeme” efsaneleriyle ilgili bir durumdur. Günümüzde ise bu kelime “börtü-böcek” ikilemesinde yaşamaya devam etmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere Kırgız destanlarında “böcü”, iki anlamda karşımıza çıkmaktadır.

1. Kurt:

2. Destan kahramanının sıfatı.

BUULUM : 1. Bir çeşit kürk 2. Kürke benzeyen kıymetli bir kumaş.

CAMBI : Farklı şekil ve ağırlıkta olan ve Çin’de para yerine kullanılan altın ya da gümüşten yapılmış sikkeler olup, Kazaklarla Kırgızlarda çeşitli toplantılarda düzenlenen yarışlarda konulan bir çeşit ödül olarak karşımıza çıkmaktadır.

CELKAYIP : En güzel örneği Kococaş Destanı’nda görüldüğü üzere “celkayıp” cel ve kayıp kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. “cel” rüzgar, “kayıp” da dağdaki geviş getiren hayvanların hamisi, koruyucusu olan “kayberen”i ifade etmektedir. Destanda “celkayıp” Canıl tarafından binilmek istenen bir uçan atı belirtmektedir.

CILDIZ : Kırgızca sözlükte bu kelime “Yıldız” anlamıyla verilmekte olup incelediğimiz destanda yer adı olarak verilmektedir.

CILKI : 1. At. 2. At sürüsü. 3. Atların kaldığı yer. 4. Oniki hayvanlı Türk takviminde bir ay adı gibi mânaşara gelmektedir.

CORGO : Günümüzde “yorga” olarak kullanılan bu terim destan kahramanlarının atlarından bir kısmını tanımlamakta; hızlarından çok yavaş giden ve dayanıklı atları ifade etmektedir.

ÇABANDES	: Kırgızlar’da “ulak tartuu” ve “kök börü” gibi oyunlarda usta olan kimseye verilen ad; cesur atlı.
ÇANG CETPES	: Epik geleneğe göre bu kelime destan kahramanlarının atlarını koşmadaki hızlarını elirtmek için kullanılmaktadır. Nitekim “toz yetişmez” anlamındaki bu terim de incelediğimiz destanda kahramanın atına yetişmenin kolay olmadığını ifade etmektedir.
IRGAY	: Bir kiraz cinsi; kuş kirazı.
İT ÖLGÖN	: İncelediğimiz destanda “İt Ölgön” bir yer adı olarak verilmekte; bu adın Canıl’ın peşinden gelenleri hepsini öldürdükten sonra verildiği düşünülmektedir.
KAYBEREN	: “Kayberen” veya “Kayıp Eren” de denilen, Kırgız kültüründe geviş getiren hayvanların hâmisi ya da asıl ataları olarak kabul edilen hayvan olur ki, bunun geyik olduğu kabul edilmekte;
KAZKARA	: Cañıl’ın destandaki cins atı olup, kara yani cins kavramına kaz eklenerek “en iyi cins” anlamı verilmek istenmiştir.
KEREĞE	: Keçe evin duvarını oluşturan ağaç kafes olup, çaprazlamasına yerleştirilirler.
KIMKAP	: 1. Bir cins ipekli kumaş 2. Kırgız Türklerinde kadınların giydikleri ve “lemha” adı verilen ipekli bir giysi türü. Kızıcbek’in memleketi Kıtaylar’la Kazaklar’ın yaşadığı Ak Cayık ve Aydınköl, Koş Obo’nun kenarında, her türlü hayvanın yaşadığı ve otladığı bir bölgedir.
KIZIL KAŞKA	: Türk destanlarında kahramanın atı genellikle “Kaşka”, “Kök kaşka” veya kök teriminden bozma “Köy kaşka” adıyla bilinmektedir. Destan anlatıcısı Şırdakbek’in atına ‘Kızıl Kaşka’

diyerek bir farklılık yaratmak istemiş olabilir. Özellikle Kırgız kadınlarının çeyizleri hakkında “kızıl tazıl sep” denmesi, düşüncemizi doğrular niteliktedir.

KÖKBÖRÜ	: Kırgız destanlarında bu terim “Bozkurt” anlamında verilmekte olup genellikle destan kahramanı için bir sıfat olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Orta Asya Türk boylarında ‘Gökbörü’, “Kökbörü” gibi adlarla bilinen ve Türkler’in eski hayatlarından kalma bir oyunu; bazı destanlarda da kahramanların savaşa giderken çaldırdıkları savaş borazanına hatta savaş türküsüne de bu ad verilmektedir.
KÖY-KAP	:Genelde Türk mitolojisinde yer küresini çevreleyen dağlar olarak bilinen Kuhi, Kaf, Kaf Dağı’na verilen genel ad.
KULAN	: 1.Yabani eşek 2. Kula renkli at olup rivayete göre Rus alimlerinden Prjev Alsk’nin Karakol şehrinde öldüğü sırada altında kula (veya “kulan”) atı vardı.
KULCA	: 1.Kırgız halk takviminde bir ay adı. 2. Dağ koçu
KUMAYIK	: Türk mitolojisinde “hüma kuşu”, “talih kuşu”, “devlet kuşu” olarak bilinen bu kuşun sadece geçmişte kumda doğduğu zaman içinde kut inancıyla birleşerek devlet ve gücü ifade ettiği İslamiyetle beraber hüma kuşu adını aldığı bilinmektedir. İnaniş’a göre bu kuşun kanatlarının gölgesi kimin üzerine değerse o kişinin her dileği olur; işleri yolunda gider.
KUNDUZ	: Sözlüklerde 1. “Susamuru, 2. Atın tırnağının üstündeki dar tüy çizgisi”, 3. Çeşit yıldız adı olup falcılıkta uğursuz olarak kabul edilmektedir’ şeklinde verilen bu kelime destanlarda daha çok kadın kahramanın elbisesinin süsü veya yine kadın kahramanın kürkü olarak yer almaktadır.
KÜLÜK	: “Koşu atı, yürük at” olarak belirtilen külük, Türk destanlarında kahramanlara en çok yakışan atlardan biridir. Destanlarımızdaki

bütün kahramanların savaş sırasındaki atları “tulpar” değilse mutlaka “külük”tür.

KÜYÖÖLÖÖ

: Kırgızlarda “koyungo salar” olarak da bilinen “küyöölöö”, dünürlük kurulduktan sonra güveyin uygun bir hediye ile yanında sağdıçı (küyöö coldoş) olduğu halde nişanlısının (koluktu) evine gelip, onunla birlikte geceleme demektir. Destanlarımızın ait olduğu toplumun sosyal hayatının da bir aynası olması sebebiyle “küyöölöö”, Kırgız destanlarında da karşımıza çıkmakta ve iki farklı anlamda görülmektedir.

1. Nişanlısı ile ilk kez geceleme
2. Eşiyle birlikte geceleme

NAR

: 1. Tek hörgüçlü deve. 2. Çelik, keskin.

ŞALÇA

: Çul, ince halı.

ŞUMKAR

: Sungur kuşu.

TOY

: Türkler’in çok eski hayatlarında üç büyük dini tören vardı ve şeylân (şölen) yani “toy”, bunlardan biri idi. “Şeylân”lar Oğuzlar’da bütün boyların iştirak ettiği bir kurban ziyafeti halinde olup herkesin oturacağı yer ve kesilen kurbandan pay, her zaman aynı idi.

DİZİN:

A

Abıl(Kişi,)	27, 31, 34, 42, 43, 44, 47, 48, 54, 57, 58, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 96, 97, 105, 106, 107, 109, 119, 122, 123, 204, 205, 206, 207, 208, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 230, 238, 255
Abışka(aile, fert, akraba)	71, 187, 215, 216, 217, 226, 246
Adigine(yer adı)	35, 38, 44, 49, 163, 239
Ak(renk, halkbilimi)	5, 6, 10, 18, 19, 20, 21, 23, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 57, 58, 59, 61, 66, 68, 69, 72, 75, 86, 93, 99, 113, 116, 117, 119, 121, 124, 129, 131, 141, 150, 157, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 178, 181, 183, 185, 194, 195, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 211, 213, 216, 222, 223, 232, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 249, 250, 252, 253
Ak Bakay(kişi)	205, 238
Ak Barang(savaşçılık, savaş, araç halk bilimi)	243
Ak Çiy(yer)	35, 239
Ak Koçkor(kişi)	47, 57, 69, 119, 203, 204, 208, 238
Ak Say(yer)	35, 75, 116, 239
Alay(yer)	35, 92, 132, 136, 142, 144, 202, 203, 239
Alp(halkbilimi)	2, 112, 243
Ana(aile-akraba)	246
Anar(kişi)	48, 64, 220, 221, 238
Ancıyan(yer)	36, 37, 81, 82, 136, 138, 139, 163, 239
Ant(halkbilimi)	2, 169, 244
Arbak(halkbilimi)	136, 142, 153, 244
Argımak(atçılık)	144, 158, 242, 244
Arkar(hayvan)	166, 167, 243
Arpa(yer)	35, 38, 40, 43, 44, 59, 116, 121, 163, 165, 166, 167, 171, 172, 174, 175, 203, 222, 223, 228, 230, 239
Asker(savaşçılık)	86, 156, 196, 197, 245
At(atçılık)	2, 16, 35, 38, 61, 86, 89, 116, 132, 144, 147, 156, 164, 172, 177, 180, 200, 203, 205, 207, 211, 223, 235, 240, 242
At Oynok(yer)	35, 240
Ata(aile-akraba)	35, 40, 102, 126, 127, 143, 144, 153, 155, 157, 172, 178, 212, 213, 215, 217, 228, 246
Atakozu(kişi)	25, 26, 34, 40, 57, 61, 62, 110, 121, 122, 123, 171, 177, 178, 179, 181, 187, 189, 190, 191, 193, 194, 202, 216, 238
Ayıl(toplu yerleşim)	44, 96, 229, 241
Aykoco(kişi)	238

B

Baatır(halkbilimi- savaşçılık)	18, 23, 24, 38, 141, 142, 154, 163, 168, 186, 188, 244, 245, 252
Bakan(at- atçılık)	242
Bala(aile-akraba)	128, 246
Baldar(aile-akraba)	247
Baraň(savaşçılık)	245
Barçake(kişi)	54, 71, 226, 227, 238
Baybiçe(aile-akraba)	226, 233, 247
Bee(hayvan)	243
Bişkek(yer)	6, 12, 13, 18, 22, 23, 24, 31, 49, 119, 240, 249, 251, 252, 254
Boydok(at-atçılık)	242
Boz(atçılık-renk-halkbilimi)	27, 28, 29, 30, 43, 54, 67, 68, 69, 70, 87, 90, 95, 96, 105, 106, 107, 184, 185, 206, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 217, 219, 221, 222, 227, 228, 229, 231, 241, 242, 244
Boz Corgo(hayvan- atçılık)	67, 69, 105, 242
Börü(hayvan)	38, 116, 164, 243
Burhuy(kişi)	25, 26, 34, 36, 37, 53, 54, 58, 59, 65, 85, 86, 110, 121, 123, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 194, 202, 216, 238

C

Caa(savaşçılık).....	25, 27, 48, 53, 57, 61, 88, 107, 159, 191, 221, 246
Cağalmay(yer-hayvan)	230, 243
Cambı(halkbilimi)	156, 244
Camgırıcı (kişi)30, 46, 47, 50, 51, 53, 72, 88, 89, 99, 101, 119, 124, 126, 127, 128, 130, 131, 174, 179, 183, 186, 239, 255	
Cañı Cer(yer)	240
Cañıl(kişi) 20, 21, 22, 23, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 99, 100, 101, 104, 105, 106, 107, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 139, 140, 141, 142, 236, 239, 248, 249, 251	
Caş (aile)	42, 94, 135, 143, 151, 177, 193, 196, 202, 210, 211, 220, 225, 226, 247
Cerken(yer)	35, 41, 44, 62, 133, 195, 198, 240
Cesir(savaşçılık).....	132, 139, 152, 246
Cılan(hayvan)	243
Cıldız(yer)	35, 36, 81, 136, 240
Cılkı(atçılık)	78, 111, 126, 173, 178, 188, 189, 192, 193, 207, 242
Cigit(halkbilimi savaşçılık)	244, 246
Coo(savaşçılık)	61, 86, 134, 143, 148, 157, 177, 178, 182, 246
Corgo(atçılık)	242
Curt(toplu yerleşim).....	168, 241

Ç

Çakmak(yer).....	35, 164, 172, 240
Çeçen(halkbilimi)	14, 244
Çilen(yer)	35, 44, 137, 240
Çoñ Korun(kişi)	239

D

Destan(halkbilimi).. 1, 5, 8, 9, 20, 21, 28, 45, 46, 49, 50, 52, 58, 60, 73, 91, 98, 101, 104, 108, 111, 119, 120, 121, 122, 124, 233, 234, 236, 244, 248, 249, 252, 253	
Deyim(halkbilimi).....	244
Doğu Türkistan(yer)	34, 44, 124, 240

E

Edige(kişi).....	14, 42, 47, 48, 50, 66, 106, 119, 124, 207, 209, 212, 239, 255
El(toplu yerleşim)7, 18, 22, 23, 24, 26, 31, 45, 47, 59, 62, 67, 78, 94, 109, 118, 122, 129, 131, 149, 160, 168, 169, 176, 177, 194, 201, 204, 205, 214, 218, 225, 241, 248, 249, 251, 252	
Elçi(savaşçılık)	246
Eldik(savaşçılık)	22, 31, 33, 45, 246, 249
Eneleş(akrabalık)	247
Epik Gelenek(halkbilimi)	13, 244
Epiko- Romanesk(halkbilimi).....	244
Epizot(halkbilimi)	244
Er(halkbilimi savaşçılık) 17, 18, 22, 24, 25, 34, 45, 47, 51, 62, 65, 93, 107, 110, 119, 121, 122, 123, 128, 131, 140, 155, 156, 158, 192, 196, 213, 217, 221, 239, 244, 246, 248	
Er Çabak(kişi)	25, 34, 62, 110, 121, 122, 123, 239
Erdik(halkbilimi)	244

F

Frunze(yer)	16, 18, 23, 50, 240, 250, 253
-------------------	-------------------------------

H

Han Tursun(kişi)	27, 62, 63, 198, 199, 200, 201, 239
Hikaye(halkbilimi)	201, 231, 244

i

İt(hayvan).....	35, 44, 96, 230, 235, 243
-----------------	---------------------------

K

Kalıñ(halkbilimi)	59, 244
Kalk(toplu yerleşim)	67, 169, 205, 241
Kalmak(boy, kabile, millet)	35, 127, 129, 182, 186, 242
Kalmatay(kişi)	27, 28, 31, 34, 54, 68, 69, 70, 71, 94, 115, 122, 203, 206, 209, 210, 222, 224, 225, 226, 231, 239
Kalmuk(boy, kabile, millet, yer)	18, 23, 33, 45, 49, 120, 127, 129, 136, 137, 141, 182, 186, 240, 242
Karı(aile).....	28, 66, 68, 70, 129, 157, 177, 180, 192, 194, 196, 197, 204, 206, 207, 219, 223, 224, 247
Kaşkar(yer).....	34, 41, 44, 62, 63, 126, 133, 138, 140, 163, 171, 178, 179, 197, 198, 215, 222, 240
Katın(aile)	27, 56, 63, 148, 150, 152, 155, 160, 169, 186, 201, 247
Kayberen(hayvan).....	231, 236, 243
Kebez Too(yer).....	35, 144, 240
Kelin(aile)	73, 140, 199, 225, 247
Kılıç(savaşçılık)	246
Kıpçak(boy; kabile; millet).....	49, 242
Kırgız(boy; kabile; millet- yer)	1, 2, 3, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 31, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 57, 59, 60, 65, 66, 68, 69, 75, 76, 83, 84, 85, 90, 92, 93, 94, 98, 99, 105, 106, 113, 114, 117, 118, 119, 123, 124, 133, 135, 137, 139, 142, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 177, 194, 195, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 216, 222, 223, 224, 225, 231, 233, 234, 236, 237, 240, 242, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255
Kırgızistan(yer)	12, 13, 22, 33, 34, 44, 49, 124, 240, 252, 255
Kırım(yer)	34, 44, 50, 124, 133, 240, 255
Kırk(halkbilimi) .	2, 29, 30, 38, 41, 49, 56, 63, 65, 68, 69, 76, 78, 80, 91, 95, 99, 102, 106, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 126, 133, 141, 148, 163, 164, 167, 168, 171, 174, 177, 194, 196, 199, 203, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 219, 222, 223, 227, 228, 244
Kıtay(yer- boy; kabile; millet).....	82, 120, 127, 129, 133, 136, 137, 142, 183, 216, 240, 242
Kız	20, 28, 30, 37, 38, 44, 53, 55, 58, 60, 61, 66, 67, 71, 72, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 88, 89, 91, 93, 94, 96, 105, 110, 113, 116, 120, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 146, 147, 151, 152, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 189, 192, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 208, 209, 211, 213, 218, 219, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 247
Kızıl(renk)	12, 44, 66, 71, 119, 133, 136, 138, 140, 147, 157, 158, 169, 192, 202, 203, 209, 226, 230, 236, 241, 251
Kol(savaşçılık).....	35, 38, 55, 116, 138, 139, 164, 176, 246
Koy(hayvan).....	140, 149, 150, 151, 152, 177, 215, 243
Kökbörü(halkbilimi)	85, 156, 207, 224, 245, 246
Kökbörü Tartuu(savaşçılık)	246
Köpçülük(toplu yerleşim)	172, 241
Kula(atçılık)	232, 237, 242
Kulançı(kişi).....	54, 57, 59, 65, 72, 148, 153, 154, 155, 160, 161, 239
Kulca(hayvan)	44, 230, 243
Kumayık(hayvan)	2, 34, 75, 183, 184, 186, 190, 216, 243
Kunduz(hayvan- yer)	35, 136, 240, 243
Kurbu(aile)	247
Kuş(hayvan)	159, 243
Kut(halkbilimi)	98, 245, 253
Kuzgun(hayvan)	164, 243
Külük(atçılık)	38, 116, 141, 142, 163, 197, 242
Küyöö(aile).....	247

L

Lob Dayra (yer)35, 240

M

Mal(halkbilimi) 41, 140, 153, 175, 195, 247
Mamaykul(kişi) 66, 69, 203, 205, 239
Manas(kişi, halkbilimi) 6, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 24, 31, 49, 51, 57, 65, 75, 76, 83, 93, 99, 118, 122, 124, 232, 245, 248, 249, 250, 251, 252, 254
Manasçı(halkbilimi) 12, 13, 14, 15, 16, 18, 245
Mergen(atçılık) 65, 145, 242
Mıltık(savaşçılık) 63, 199, 226, 246
Mit(halkbilimi) 245
Mitik(halkbilimi) 19, 98, 103, 245
Motif(halkbilimi) 245

N

Nayza(savaşçılık) 157, 246
Noygut(yer) 30, 35, 37, 41, 45, 46, 49, 67, 79, 93, 94, 127, 128, 132, 134, 141, 149, 152, 158, 161, 163, 168, 174, 178, 179, 180, 181, 182, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 200, 205, 216, 223, 240
Noygutlar(boy; kabile; millet) 30, 120, 204, 242
Nurhan(yer) 137, 241

O

Ok (savaşçılık)2, 26, 68, 86, 108, 149, 191, 197, 206, 246
Olco(savaşçılık) 38, 60, 116, 163, 168, 246
Oñ (halkbilimi)56, 57, 202, 245
Oogan(yer- boy; kabile, millet) 35, 44, 132, 241, 242
Opol(yer) 35, 42, 137, 139, 144, 202, 208, 241
Oşpol(yer) 35, 36, 79, 82, 132, 137, 241
Oyun(halkbilimi) 64, 86, 156, 220, 245, 247

R

Rit (halkbilimi)245

S

Sarı Kol(yer) 35, 132, 241
Sur(halkbilimi) 108, 245

Ş

Şaman(halkbilimi) 245
Şamanizm(halkbilimi) 11, 113, 245, 250
Şumkar(hayvan) 199, 243

T

Tacik(boy;kabile; millet-yer) 35, 44, 241, 242
Tagay(kişi-yer) 35, 42, 67, 68, 163, 205, 207, 209, 212, 239, 241
Toy(halkbilimi) 2, 85, 169, 245, 247
Tulpar(atçılık) 68, 136, 200, 205, 206, 243
Tuu(savaşçılık) 246

Tuugan(aile).....	247
Tülkü(kişi- hayvan) ...	25, 34, 38, 41, 47, 57, 59, 60, 61, 62, 110, 121, 122, 123, 163, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 181, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 202, 204, 209, 216, 239, 243

U

Ulan(yer)	35, 174, 241
Uluu Çat(yer)	35, 241
Uruu(toplu yerleşim)	241

Ü

Üçükö(kişi).....	25, 26, 34, 38, 41, 47, 57, 59, 60, 61, 62, 66, 110, 116, 121, 122, 123, 163, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 202, 204, 208, 209, 216, 239
Ürbülçök(kişi).....	25, 26, 34, 36, 37, 42, 53, 54, 58, 59, 86, 110, 121, 139, 144, 154, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 194, 202, 216, 239
Üy(toplu yerleşim)	180, 200, 224, 241

V

Varyant(halkbilimi)	245
Versiyon(halkbilimi)	245

BİBLİYOGRAFYA:

KİTAPLAR:

AÇA; Mehmet; (Türkiye Türlçesi'ne Aktaran); Cañıl Mırza; Abdıbalık Çorobayev Varyantı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK. Yay: 839; Ankara 2004.

AKA; İsmail; Türk Dünyası Tarihi; Ege Üniversitesi Yay. Edebiyat Fakültesi Yay No: 152; İzmir 2009

ARTIKBAYEV;K.- BAYCİĞİTOV; Akındar Çıgarmaçılıgım Tarıhının Oçerkteri; Kırgız SSR İlimder Akademiyası; Til Cana Adabiyat İnstitutu; İlim Basması; Frunze 1988

ATSIZ; Nihal; Türk Edebiyat Tarihi; İstanbul 1943

AVEZOV; Muhtar; Skatizeli Eposa-Kniga: Mıslı Raznih Let; Alamatı 1960

AZADE; Rüstem; Azerbaycan Epik Şiirinin İnkişaf Yolları (XII-XVII Asırlar) Bakı 1975; Elim Neşriyatı;

BANARLI; Nihat Sami; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi; Milli Eğitim Basımevi, C. 1; İstanbul 1971

BAYAT; Fuzuli; Köroğlu (Şamandan Âşıka, Alpten Erene); Akçağ Yay.; Ankara 2003

BAYAT; Fuzuli; Oğuz Destan Dünyası, Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü,

BERDİBAYEV; Rahmankul; Ertegiden Eposka; Epos El Kazınası; Ravan Basımevi; Almatı 1995.

BORATAV; Pertev Naili; Folklor ve Edebiyat (C:II); Adam Yay; İstanbul 1982

BORATAV; P. Naili; – BAZİN; Louis; Er Tostuk, Manas Destanı Üzerinde İncelemeler (Ceviriler 1) Yayına Haz. Prof. Dr. Fikret TURKMEN, Türk Dil Kurumu Yayınları: 624, Ankara 1995.

BORATAV; Pertev Naili; Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği; Adam Yay:1; İstanbul 1988

Cañıl Mırza (Abdıbalık Çorobayev Varyantı)) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yay: 839, Ankara 2004

- ÇOBANOĞLU; Özkul; Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş; Akçağ Yay. Folkloristik Dizisi; Ankara 2002
- ÇOBANOĞLU; Özkul; Türk Dünyası Epik Destan Geleneği; Ak Çağ Yayınları/ 490/ Folkloristik Dizisi:5, Ankara 2003
- EBERHARD; W; Çin'in Şimal Komşuları; Çev: Nimet Uluğtuğ; TTK Yay.; VII. Seri-No.9a; 1996; s:67
- EKİCİ; Metin; Türk Dünyasında Köroğlu; Akçağ Yay:527, Kaynak Eserler:160; Ankara 2004
- ELÇİN; Şükrü; Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu; Türk Halk Edebiyatı Araştırmaları I; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay:905; Kültür Eserleri Dizisi:120; Ankara 1988
- ELÇİN; Şükrü; Türk Halk Edebiyatına Giriş; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay:365; Kültür Eserleri Dizisi:52; Ankara 1986
- ERGİN; Muharrem; Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile) Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay: 169; Ankara 1994.
- GÖKALP; Ziya; Türk Medeniyeti Tarihi I, Cilt:I (İslamiyetten Evvel Türk Medeniyeti) Türk Kültür Yayını: 5 (Haz: Fikret Şahoğlu); İstanbul 1974
- GÖKALP; Ziya; Türk Medeniyeti Tarihi I, Cilt:I (İslamiyetten Evvel Türk Medeniyeti) Türk Kültür Yayını: 5 (Haz: Fikret Şahoğlu); İstanbul 1974
- GÖKYAY; Orhan Şaik; Dedem Korkud'un Kitabı, Dergah Yay. İstanbul 1985
- GÖLGEÇİ; Meral; Bozkırdan Bağımsızlığa Manas; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay. :625; Ankara 1995
- GÜNAY; Umay; Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yay. S.16; Ankara 1986
- GÜRSOY NASKALİ; Emine; Manas Destanı, Türksöy Yayınları, No:1, Kamer Matbaacılık; Ankara 1995
- GÜRÜN; Kamuran; Türkler ve Türk Devletleri Tarihi; Bilgi Yay. Özel Dizi:20; Ankara 1981
- GÜRÜN; Kamuran; Türkler ve Türk Devletleri Tarihi; Bilgi Yay. Özel Dizi:20

- İBRAYEV; Şakir; Destanın Yapısı, Kazak Destanlarında İnsan, Zaman, Mekan (Türkiye Türkçesi'ne Aktaran: Ali Abbas ÇINAR)Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları VII. Seri, No:24 TDK Basımevi; Ankara 1998
- İNAN; Abdulkadir; 'Türk Destanlarına Genel Bir Bakış'; Makaleler ve İncelemeler-I (3.Baskı); Atatürk Kültür, Dil ve Tarih yüksek Kurumu TTK Yay. VII. Dizi-S.21; Ankara 1998
- İNAN; Abdulkadir; Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar (6. Baskı) ; TTK Yay: VII. Dizi-S24; Ankara 2006
- İNAN; Abdulkadir; Makaleler ve İncelemeler; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay. VII. Dizi,Sa: 51a
- KAFESOĞLU; İbrahim; Türk Bozkır Kültürü; Türk Dünyası Araştırma Enstitüsü Yayını; Ankara 1987
- KAPLAN; Mehmet; Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3. Tip Tahlilleri ;Dergah Yayınları: 21/3, Türk Edebiyat-İnceleme: 3/3.; İstanbul 1985
- KASKABASOV; Seyit; Kazaktın Halık Prozası; Gılım Basması; Almatı 1986
- KIRBAŞEV; Manas Eposının Stili; Frunze 1983 Kırgız Sovyet Ensiklopediyası C.1; Frunze 1976
- Kırgız Elinin Oozeki Cıgarmacılık Tarihının Ocerki; "İlim" Basması, Frunze 1973
- KÖKSAL; Hasan; Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı; Üçdal Neşriyat, Tasvir Matbaası; İstanbul 1985
- KÖSE (YAYIN); Nerin; Ak Möör Destanı İnceleme-Metin, (Akiyev, Eşmambetov, Baatırbek, Kudayberg-Bököçev Sarıkunan, Kocekov ve Boroñbayev Varyantları); Bornova İzmir
- KÖPRÜLÜ; M. Fuat; Edebiyat Araştırmaları I; Ötüken Yay:186; Kültür Serisi:52; İstanbul 1980
- KÖPRÜLÜ; M. Fuat; Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi; İstanbul 1930
- KÖSE (YAYIN); Nerin; Kurmanbek Destanı,(Kalık Akiyev Varyantı) İnceleme Metin; Ankara 2005

- KÖSE (YAYIN); Nerin ;Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikayeler; Dokuz Eylül Üniversitesi; Sosyal Bilimler Enstitüsü; Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı; İzmir 1989
- KRAMER; Samuel Noah ;Tarih Sümer’de Baslar, Yazılı Tarihteki Otuzdokuz İlk; Çev: Hamide Koyukan; Kabalcı Yayınevi; İstanbul 1998
- LEVEND; Agah Sırrı; Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, 4.Baskı; İstanbul 1984
- Manas Eposunun Okuyalarından Kısaca Bayanı (Cusup Mamay Varyantı Boyunca) Sincan El Basması 1995
- Moğolların Gizli Tarihi I (Çev: Ahmet Demir), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK.Yay. II. Dizi, Sa:13a; Ankara 1986
- NASKALİ; Emine Gürsoy; Manas Destanı, Türksoy Yayınları, No:1, Kamer Matbaacılık; Ankara 1995
- ÖGEL ; Bahaeddin ; Türk Mitolojisi I; Cilt:87-88; Milli Eğitim Basımevi; İstanbul 1971
- ÖGEL; Bahaeddin; Dünden Bugüne Türk kültürünün Gelişme Çağları; Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı; İstanbul 2000
- RADLOFF; W.W; Sibiryadan-1 Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2750 (Çev: Ahmet Temir) İstanbul 1994
- RADLOFF; W.W; Sibiryadan-1 Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2750 (Çev: Ahmet Temir) İstanbul 1994
- REICHL; Karl; Türk Boylarının Destanları (Çev: Metin EKİCİ); Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; TDK Yay: 805; Ankara 2002
- SAKAOĞLU; Saim; -DUYMAZ; Ali; İslamiyet Öncesi Türk Destanları (İncelemeler-Metinler); Ötüken Yay: 523, Kültür Serisi: 228; (4. Baskı) İstanbul 2008
- SARAY; Mehmet; Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi ; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yay. 24. Dizi- Sa. 21; Ankara 1996
- Sarinci Bököy; Cañıl Mırza 1998 Bişkek: Kırgız Respublikası’nın Uluttuk İlimder Akademiyası. Manastanuu Cana Körköm Madaniyattın Uluttuk Borboru. El Aralık ‘Meerim’ Kayımduuluk Fondusu. ‘El adabiyatı’ Seriyasının 6. Tomu
- SMİRNOVA; S,N; Kazak Adebietiniñ Tarihi, 1. Cilt.; Almatı 1960

SOLTONOYEV; Belek; Kızıl Kırgız Tarihi, 1. Kitep, Mamlekettik ‘Uçkun’ Kontserni, Bişkek 1998

TİMURTAŞ; Faruk; Türk Destanları; Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Ayyıldız Matbaası; Ankara 1969

TOGAN; Zeki Velidi ;Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi,; Türkili (Türkistan)- Bilik N.2 ; İstanbul 1947 (1942)

TOGAN; Zeki Velidi; Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi,; Türkili (Türkistan)- Bilik N.2 ; İstanbul 1947 (1942)

TURSINOV; Edige; Kazak Avız Edebiyetin Casavşılarnı bayırğı Ökülderi; Gılım Basması; Almatı 1976

YARDIMCI; Mehmet; Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri, Ürün Yay.; Ankara 2002

YILDIZ; Naciye; Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yay: 623, Ankara 1995

YÖNTEM; Ali Canip; Epope (Epopée) Edebi Nevilerle Mesleklere Dair Malumat; Devlet Matbaası; İstanbul 1930; s:2 Bahaeddin ÖGEL; Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları; Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay. No:46; İstanbul 1988

MAKALELER:

AKMATALİYEV, Abıldacan S. MUSAYEV; ‘El Baylığı Elge’ Kococaş,; Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Manastanuu Cana Körköm Madaniyattın Uluttuk Borboru, El Aralık ‘Meyerim’ Kayrımdıuluk Fondusu Bölümü, ‘El Adabiyatı’ Seriyasının 1. Tomu, Şam Basması; Bişkek 1996.

‘Baatır Bağış Bayanı’ Bağış, Mendirman 1998 Bişkek, Şam Basması Kırgız Republikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Manastanuu cana Körköm Madaniyattın Uluttuk Borboru, El Aralık ‘Meyerim’ Kayırmduuluk Fondusu, ‘El Adabiyatı’ Seriyasının 7. Tomu,

CAYNAKOVA; Aynek; ‘Epikalık Salt Cana Eldik Köz Karaş’ Sarinci- Bököy’; Cañıl Mırza 1998 Bişkek: Kırgız Respublikası’nın Uluttuk İlimder Akademiyası. Manastanuu Cana Körköm Madaniyattın Uluttuk Borboru. El Aralık ‘Meerim’ Kayırmduuluk Fondusu. ‘El adabiyatı’ Seriyasının 6. Tomu

KÖSE (YAYIN); Nerin; ‘Ak Möör’ün Varyantlarının Tür ve Yapı Bakımından İncelenmesi’; Araştırmalar III, Milli Folklor Yay:11; Halk Edebiyatı Dizisi:7. Ankara 1998; ss.19-35

KÖSE (YAYIN); Nerin; ‘Kırgızlardan Bir Destan: Cangıl Mırza’; Milli Folklor Dergisi Say:49 2001; ss. 67-70

KÖSE (YAYIN); Nerin; Milli Folklor Dergisi; ‘Kırgız Tarihinde Bir Kadın General: Kurmancan Datka; S.54, Ankara 2002; ss.55-62

KÖSE (YAYIN); Nerin; ‘Necip ile Telli Hikâyesi’; Araştırmalar I; Millî Folklor Yay:8; Halk Edebiyatı Dizisi:4; Ankara 1996; ss.111-138

JİRMUNSKİY; M.; Epik Gelenek (Çev. Oktay Selim KARACA); Milli Foklor Dergisi; C.5; S.37; Ankara 1998

RAGLAN; L.; ‘Geleneksel Kahraman’; (Çev: Metin EKİCİ); Milli Folklor Bahar 1998 C.5; Y.10 ; S:37;ss.126-138

TOGAN; Zeki Velidi; Türk Destanlarının Tasnifi; Atsız Mecmua I, ss.4-5 15 Mayıs 1931.

TOGOLOK; Moldo; ‘Tarih, Tüpkü Atalar’ Kırgızlar2, Sancira-Tarih-Muraz- Salt ; Bişkek-Kırgızistan 1993;

TÜRKMEN; Fikret; Manas Destanı Anadolu Halk Hikayeleri; Manas 1000 Bişkek Bültenleri, Ankara 1995.

YILMAZ; Mehmet; Turkish Studies, ‘Kırgız Kahramanlık Çağı’; International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/4 Summer 2008; ss.992-998

ZAKİROV, Saparbay; ‘Kococaş, Eposının Kee Bir Maseleleri’ Kococaş, 1960 Frunze: Kırgız SSR İlimder Akademiyası; ss.5-11

ZAKİROV, Saparbay; ‘Baş Söz’ Ak Möör Firunze: 1971. İlim Basması Kırgız SSR İlimder Akademiyası. Til Cana Adabiyat İnstitutu

BİLDİRİLER:

TÜRKMEN; Fikret; Mizahta Üstünlük Teorisi ve Nasrettin Hoca Fıkraları; Kültür Bakanlığı Yayınları: 234, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi: 50; Ankara 1996

TEZLER:

ARIKAN; Köroğlu’nun Kazak Varyantı; C:I; Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Halk Bilimi Bilim Dalı (Basılmamış yüksek lisans tezi) İzmir 1999.

AKDENİZ; Zeynep; Kırgız Destanlarında Kut İnancı; Ege Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü; Türk Dili ve Edebiyatı (Halk Bilimi) Anabilim Dalı; İzmir 2010; (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

MAKAS; Zeynel Abidin; Tıfarganlı Abbas ve Gülgez Peri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma; Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyalbilimler Enstitüsü; (Doktora Tezi); Erzurum 1982

MAKAS; Zeynel Abidin; Yaralı Mahmut ile Mahbub Hanım Hikayesi; Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; (Yüksek Lisans Tezi); Erzurum 1979

SÖZLÜKLER:

Ahmet Vefik Paşa; Lehçe-i Osmânî (haz.: Recep Toparlı) Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; TDK Yay:743; Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi:1; Eski Sözlükler Dizisi:3; Ankara 2000

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (Kılavuz Kitap);Kültür Bakanlığı:1371; Kaynak Eserler Dizisi:54; Ankara 1992

Türkçe Sözlük I; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Destan Maddesi; TDK Yay; Ankara 1998.

Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi:1; Eski Sözlükler Dizisi:3; Ankara 2000

Şemsettin Sami; Kâmus-ı Türkî; Der-Sa'âdet; İkdâm Matbaası; İstanbul H. 1317.

ŞERİYEV C , ABDİKERİM-M. ; Kırgız Adabiyatı, Terimlerden Tüshündürmö Sözdüğü; Bişkek 1994;

YAYIN; Nerin; Kırgız Epik Terimler Sözlüğü I; Ege Üniversitesi Yay. Edebiyat Fakültesi Yayın No: 149; İzmir 2008.

YAYIN; Nerin; Kırgız Epik Terimler Sözlüğü II; İzmir 2010;

YUDAHİN,K.K;Kırgız Sözlüğü A-J, C:1 (Çev: Abdullah Taymas); Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yay: 93; Ankara 1994

YUDAHİN, K.K; Kırgız Sözlüğü K-Z C.2 (Çev: Abdullah Taymas); Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yay: 121; Ankara 1994

ANSİKLOPEDİLER:

Manas Ansiklopedisi I; Aalam-Manastın Muzıkası: Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası; Bişkek 1995

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.2, Dergah Yay. Ahmet Sait Basması, İstanbul 1977

ÖZGEÇMİŞ

26.04.1986 tarihinde Torbalı’da doğmuştur. 1992 yılında Torbalı ilçesine bağlı Subaşı beldesindeki Subaşı İlköğretim Oklun’da ilk oklulu bitirdi, 2001’de Torbalı Anadolu Lisesi’nin orta kısmını, 2004 yılında da aynı okulun lise kısmını bitirmiştir. Yüksek tahsilini 2004-2008 yılları arasında bulunduğu Aydın’da Adnan Menderes Üniversitesi’nin Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde tamamlamıştır. Aynı yıl Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nün Halkbilimi Anabilim Dalı’nda yüksek lisansa başlamıştır.

Şu anda Mardin Artuklu Üniversitesi’nin Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Halk Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

ÖZET:

Cañıl Mırza Destanı hem aynı adlı kahramanının kadın olması, hem de içerdği tarihi tabakalar bakımından son derece dikkate değerdir. Kazan, Kasım, Kırım, Astırahan, Altın Orda ve Çağatay hanlıklarından izler taşıyan, bir başka ifadeyle tarihî olaylarını söz konusu hanlıklara geri götüren Cañıl Mırza Kırgız tarihinde XIII- XVIII. yani beş asırlık bir dönemi içine almaktadır.

Destanın tarihi kahramanlarına baktığımızda ise destanda adı geçen ‘Camgırçı Han, Edige gibi kahramanların tarihi kaynaklarda da karşımıza çıkması, destanın gerçekçi bir tarihi zemine oturtulduğunu göstermektedir. Destanda Cañıl Mırza’nın babası olarak geçen ‘Camgırçı Han’ Altın Orda’nın kalıntısı olarak kabul edilen Astarhan Hanlığı’nın hükümdarı olup bu hanlık tarihte kurulan ilk Türk devleti olması açısından önemlidir. Yine Edige Mırza Altın Orda Devleti’nin emirlerinden olup aynı zamanda Timur-Kutluk’un koruyucularından birisidir. Destanın Cañıl’dan sonra en önemli kahramanı olan Abıl’ın da İşin Sultan’ın oğlu olduğu ortadadır ve Abıl, tarihî kaynaklara göre Orta Asya Türkleri’nin Ruslar’la olan özgürlük mücadelesi sırasında (1629’dan başlayarak) görülmektedir.

Cañıl Mırza Destanı’nda olaylar Kırım, Ukrayna, Türkistan, Moğolistan, Kırgızistan ve Özbekistan topraklarında geçmektedir. Bu durum olayların gerçekte de cereyan ettiği toprakları göstermesi bir yana destan anlatıcısının hem Kırgız, hem de Türk Dünyası tarihini iyi bildiğini de ifade etmektedir.

Epik kurallar geçerli olmakla birlikte Cañıl başta olmak üzere diğer destan kahramanlarının şahsında avcılık ve atıcılık, destanın başından sonuna kadar kendisini sürekli hissettirmektedir. Hatta Cañıl’ın çocuklarını bile bırakarak arkasına bakmadan geri dönüşünde atıcılıktaki becerisinin azalması etkilidir.

Diyebiliriz ki Cañıl Mırza destanı gerek çok geniş bir tarihî döneme ve coğrafyaya oturması, gerekse içerdği ve anlatıda aynı oranda etkisi görülen epik ve mitik unsurlar bakımından Kırgız folklorundaki haklı yerini almıştır.

ABSTRACT:

The Epic of Cañıl Mırza is worth to attract attention both because the protagonist called Cañıl Mırza is a woman and because of the historical layers it contains. It keeps traces from Kazan, Kasim, Crimean, Astrahan, Altın Orda and Çağatay Khanates, in other words Cañıl Mırza carries back the historical phenomena to the aforementioned khanates, and contains a five centuries long period within the Kirghiz history, namely between XIII-XVIII centuries.

The protagonists in the epic like Camgırcı Khan and Edige can also be traced in the historical sources, thus one can conclude that this epic is based on a real historical context. Camgırcı Khan who is known as the father of Cañıl Mırza in the epic is the sovereign of the Astarhan Khanate which is accepted as the heir of Altın Orda, and is significant as the first Turkish state in the history. Also Edige Mırza is one of the emirates of the Altın Orda state and one of the protectors Timur-Kutluk. It is apparent that Abil, who is the second important character after Cañıl, is the son of the Sultan Işıl and is seen in the historical sources during the liberation struggles of Central Asian Turks with the Russians starting 1629.

In the epic of Cañıl Mırza the events take place in the lands of Crimean, Ukraine, Turkestan, Mongolia, Kyrgyzstan, Uzbekistan. This fact not only reveals the real lands of the phenomena, but also shows that the narrator of the epic knows both the Kyrgyz and Turkish history well.

In addition to the epic rules, particularly Cañıl and the other protagonists of the epic use hunting, markmanship throughout the whole epic. Indeed what is important in Cañıl's return where he even leaves his children, is the waning in his marksmanship talent.

In conclusion, one can say that the epic of Cañıl Mırza holds its own place deservedly both in terms the large historical and geographical period on which it is based and in terms of the epic and mythical components in the narrative.